#NE YAP-MALI?

RALPH KEYES

2. BASKI

HAKİKAT SONRASI ÇAĞ

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA YALANCILIK VE ALDATMA

Deli Dolu

TÜRKÇELEŞTİREN: DENİZ ÖZÇETİN

Ralph Keyes

1945 doğumlu Amerikalı yazar ve akademisyen Ralph Keyes, Londra Ekonomi Okulu'nu (London School of Economics) bitirdikten sonra, 1970'lerin sonuna kadar yayınevlerinde asistan ve editör olarak çalıştı. Ardından serbest yazarlığa geçti. *Is There Life After High School?* [Liseden Sonra Hayat Var mı?], *Courage to Write* [Yazma Cesareti] gibi çoksatan kitaplar yazan Keyes, eğitimden yazarlık uğraşına, modern toplumlarda yalnızlıktan dürüstlüğe farklı konular üzerine yapıtlar üretti. *Is There Life After High School?* adlı kitabı müzikal olarak Broadway'de sahnelendi ve diğer kitapları da pek çok yabancı dile çevrildi. 2004 yılında yazdığı *Hakikat Sonrası Çağ*'dan [*The Post-Truth Era*] tam 12 yıl sonra "hakikat sonrası" kavramı Oxford Sözlüğü tarafından yılın sözcüğü seçildi. Keyes çalışmalarına, Amerika'nın farklı kentlerinde konuşmalar yaparak, dersler vererek ve yazarlık yaparak devam ediyor.

Deniz Özçetin

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde okudu. Medya ve kültürel çalışmalar ile siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerinde yüksek lisans ve doktora yaptı. Bu alanlarda çeşitli çeviriler yaptı. Türkçeleştirdiği metinler arasında Moses I. Finley'nin *Antik ve Modern Demokrasi*, Graeme Turner'ın *İngiliz Kültürel Çalışmaları*, Michael Gardiner'ın *Gündelik Hayat Eleştirileri* adlı kitapları sayılabilir. Ayrıca çeşitli dergilerde makale çevirileri yayımlanmıştır. Halihazırda Stanley Cohen'in *Folk Devils and Moral Panics* ve Antonio Negri'nin *Insurgencies: Constituent Power and the Modern State* çevirileri üzerinde çalışmaktadır.

HAKİKAT SONRASI ÇAĞ:
GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA YALANCILIK VE ALDATMA

© 2017, Tudem Yayın Grubu
1476/1 Sok. No:10/51 Alsancak-Konak/İZMİR

metin hakları © 2004, Ralph Keyes

İlk baskı 2004 yılında, A.B.D.'de *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life* adı ile St. Martin's Press tarafından yapılmıştır.

Kitabın Türkçe yayın hakları Tessler Literary Agency ile anlaşmalı olarak Kayı Ajans aracılığıyla alınmıştır.

YAZAR: Ralph Keyes
TÜRKÇELEŞTİREN: Deniz Özçetin
EDİTÖR: Mehmet Barış Albayrak
DÜZELTİ: Ayşegül Utku Günaydın
SON OKUMA: Ümit Mutlu
KAPAK TASARIMI: Burak Tuna
GRAFİK UYGULAMA: Aynur Sarıbüyük

BASKI VE CİLT: Ertem Basım Yayın Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti.
Eskişehir Yolu 40. Km. Başkent OSB 22. Cadde No:6 Mahköy/Ankara
Tel: 0 312 284 18 14

Birinci Baskı: Kasım 2017 (2000 adet)
İkinci Baskı: Nisan 2019 (2000 adet)

ISBN: 978-605-2349-02-1
Yayınevi sertifika no: 11945
Matbaa sertifika no: 16031

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin önceden yazılı izni olmaksızın tekrar üretilemez, bir erişim sisteminde tutulamaz, herhangi bir biçimde elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt ya da diğer yollarla iletilemez.

DELİDOLU, Tudem Eğitim Hizmetleri San. Tic. A.Ş.nin tescilli markasıdır.

www.delidolu.com.tr

#NE YAP-MALI?

RALPH KEYES

HAKİKAT SONRASI ÇAĞ

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA YALANCILIK VE ALDATMA

Nilgün Toker Kılınç'ın Sonsözüyle

Delidolu

TÜRKÇELEŞTİREN:
DENİZ ÖZÇETİN

İÇİNDEKİLER

I. DÜRÜSTLÜĞÜN ÇÖKÜŞÜ

1 DÜRÜSTLÜĞÜN ÖTESİNDE **9**
Bir Dolu Yalan / Dürüstlüğe Ne Oldu? / Hakikat Sonrası / Gerçeği Örtmek / Bakkal Defteri Ahlakı

2 YALAN SÖYLEMENİN KISA TARİHİ **30**
Yalanın Avantajları / İlk Etik / Köstebeğin Dürüstlük Rehberi / Yalan Düzenlemesi / Sivil Toplum

3 DÜRÜSTLÜK BAĞI **50**
Topluluk / Durumsal Yalancılık / Etik Anılar / İzlenim Yönetimi

4 WHISTLER'IN TERCİHİ **65**
Amerika Miti / Yeniden Yaratılan Benlik / Kökler?

5 BÜYÜK İDDİACILAR **81**
Beyaz Yalanlar / Derece Meselesi / Rol Kesenler / Gerçekleşmemiş Düşler Tarlası / Maskenin Ardında

6 NEDEN YALAN SÖYLENİR? **107**
Güvensizlik / Eğlence / Kandırma Zevki / Macera / İdareyi Ele Almak

7 SEKS, YALANLAR VE CİNSİYET ROLLERİ **124**
Cinsiyet Çalışmaları / Çarpıtmak / Erotik Aldatmaca / İlişkiler

II. YALANI KOLAYLAŞTIRMAK

8 AKIL HOCALARI VE ROL MODELLERİ 149
Terapistler / Avukatlar / Politikacılar

9 MESELE AKADEMİK 170
Kampüste / Daha Büyük Gerçekler / Postmodern Profesörler / Protagoras'ın Mirasçıları / Uygulamalı Postmodernizm

10 ANLATISAL GERÇEKLER VE YALANLAR 194
Anlatısal Gerçekler / Yeni Gazeteciler / Hırslı Anlatılar / Yaratıcı Gazetecilik / Yaratıcılık ve Sonuçları

11 MASKELİ MEDYA 222
Hollywood Etiği / Beaver'dan Bağdat'a / Anlatılar, Hikâyeler ve Dramatik Kavisler

12 PETER PAN AHLAKI 239
Kökenler / Ayna Ahlakı / "Oradaydım" / Boomer Kodu

13 ALDATMACA.COM 254
Teknolojik Destekli Aldatmaca / Köpek Olduğunu Kimse Bilmiyor / Dolaşık Ağ / Geliştirilmiş Gerçeklik

III. ÇIKARIMLAR VE SONUÇLAR

14 ŞÜPHECİ TOPLUM 275
Hakikat Önyargısından Yalan Önyargısına / Öylesine Bakıyorum / Pinokyo'nun İntikamı / Sisteme Bağlı / Yalanlar ve Sonuçları / Güvenilirlik Boşlukları

15 GERÇEĞİN ETRAFINDA DOLANMANIN BEDELİ 297
Saygı Yok / Yalankoliklik / Gerçeği Arzulamak /

16 DÜRÜSTLÜĞÜN GEREKÇESİ 310
Etik Sonrası Dürüstlük / İyi Niyetli Yalancı / Dürüst Ebeveynlik / Dürüstlüğün Toplumsal Değeri / Dürüstlüğün Toplumsal Değeri / Olumlu Eğilimler / Dürüstlüğün Dirilişi

Teşekkür 330
Notlar 334
Sonsöz / Hakikat Kaybolunca... 397

Her yazarın hayalindeki dost
ve omuzdaş Bill Philips'e.

I.

DÜRÜSTLÜĞÜN ÇÖKÜŞÜ

1

DÜRÜSTLÜĞÜN ÖTESİNDE

"Hakikatin yerini inanılabilirlik almıştır."
Daniel Boorstin

Aldatıcı davranış üzerine yıllar süren çalışması sırasında, psikolog Robert Feldman bazı ilgi çekici keşifler yaptı: Çocuklar büyüdükçe, yalan söyleme konusunda daha becerikli olmaya başlıyorlardı. Popüler gençler, popüler olmayanlara göre daha iyi yalancıydı. Özsaygımız tehdit edildiğinde yalan söylemeye daha meyilli oluyorduk. Buna benzer bulgular psikoloğu şaşırtmamıştı. Ancak Feldman bile, 121 üniversite öğrencisini yeni tanıştıkları biriyle 10 dakika sohbet etmeleri için topladığında ortaya çıkan sonuç karşısında tedirginliğe kapıldı.

Katılımcılar kendilerine verilen görevi soğukkanlılıkla yerine getirdi. Daha sonra Feldman onlardan kısa sohbetlerinin video kayıtlarını izlemelerini ve doğru olmayan bir şey söyledikleri zaman kendisine haber vermelerini istedi. Katılımcıların çoğu Feldman'a buna gerek olmayacağı çünkü söyledikleri her şeyin doğru olduğu konusunda garanti

verdi. İşte bu nedenle öğrenciler görüntüleri izlerken ağızlarından birbirini ardına çıkan yalanları duyduklarında çok şaşırdı. Grubun üyeleri, on dakikalık sohbetleri boyunca ortalama üç yalan ya da her üç dakika yirmi saniyede bir yalan söylemişti. Birkaç kuyruklu yalan dışında (gitar bile çalamayan genç bir adam, kısa süre önce büyük bir albüm anlaşmasına imza atan bir rock grubunun üyesi olduğunu söylemişti), söyledikleri yalanların çoğu küçük ve önemsizdi. Fakat sayıları çok fazlaydı. Daha sonra Feldman'la yaptıkları konuşmalarda, katılımcıların çok azı söylediği yalanlar konusunda kaygılı görünüyordu. Massachusetts Üniversitesi psikoloğuna yalan söylemenin gündelik hayatın bir parçası olduğunu söylediler. "Herkes söylüyor," dediler. Peki durum buysa, birbirimizin dürüstlüğüne güvenebileceğimize dair inancımız ne olacak? "Sanırım çoğumuz, gün içinde neredeyse her zaman hakikati işittiğimizi düşünüyoruz," diyor Feldman ve ekliyor: "Fakat bence gerçek çok daha farklı."

Bir Dolu Yalan

Çoğu kişi bu sonuca çoktan kendi kendine varmıştır. Her zamankinden daha fazla yalan söylendiğine dair artan bir şüphe var. Toplumsal meseleleri dile getirmeyi seven Jerry Lee Lewis'in sözleriyle yeniden ifade etmek gerekirse, ***bir dolu yalan söylenip duruyor.*** Oldukça yakın bir zamana kadar bu önseziyi doğrulayacak ya da yanlışlayacak pek az veri vardı. Fakat bu artık, Feldman'ınkine benzer çalışmalar sayesinde test edilebiliyor. İlk sonuçlar pek de umut verici

değil. Birbiri ardına pek çok araştırmacı, yalan söylemenin kaşınmak kadar sıradan hale geldiğini ifade ediyor.

Yüzlerce katılımcı bir hafta boyunca söyledikleri her yalanı kaydettiğinde, ortaya çıkan miktarın büyüklüğü karşısında Kaliforniyalı iki sosyolog Noelie Rodriguez ve Alan Rygrave de en az Robert Feldman kadar şaşırdı. Araştırmacılara doğruyu söyledikleri konusunda garanti verenler bile yalanlarla dolu kayıtlar teslim etti. Bir kadın, aslında böyle bir niyeti kesinlikle yokken, arkadaşına onun basketbol maçını izleyeceğine söz vermişti. Bir diğeri, kocasını aslında sıkıcı olan sevişmelerinin şahane olduğuna inandırıyordu. Bir anne çocuğuna, böyle bir şey söz konusu olmadığı halde, havuz kapalı olduğu için yüzmeye gidemeyeceklerini söylemişti. Sağlıklı bir genç adam annesine, bir arkadaşına verdiği sinemaya gitme sözünü hasta olduğu için tutamayacağını söyletmişti. Bir başkası, taşınan bir arkadaşına yardım edeceğini söyleyip, sonra başka bir işi çıkmış numarası yapmıştı. Hem araştırmacıları hem de katılımcıları aynı biçimde etkileyen, bu yalanların bu kadar kolayca söylenebilmesiydi. Çok azı önceden planlanmıştı. Sohbetin akışına göre, bir arabanın tıpkı tenha bir otobana girmesi gibi kolaylıkla girivermişlerdi. Rodriguez ve Rygrave bulgularına dayanarak, "yalan söylemenin her türlü sohbette yalnızca olası değil, aynı zamanda tercih edilen bir eylem olduğu" sonucuna vardılar.

Bence dürüstlüğün yeni binyılda bıçak sırtında olduğunu söylemek mümkün. Aldatma, çağdaş yaşamın her kademesinde sıradan hale geldi. Bir düzeyde bu, "Kendisi toplantıda,"

ya da "Yo, bu elbise seni hiç de şişman göstermiyor"dan ibaret. Başka bir düzeyde ise "O kadınla kesinlikle seks yapmadım..." ve "Kitle imha silahları bulduk" şeklinde ortaya çıkıyor. Gerçekleri örtbas eden ünlü figürler manşetlere çıkmak için birbirleriyle yarışıyor: palavracı üniversite profesörleri, uydurukçu gazeteciler, sorulanları kaçamak cevaplarla geçiştiren piskoposlar, muhasebe kayıtlarıyla oynayan yöneticiler ve onların arkadaşları yaratıcı muhasebeciler... Bunlar, çok daha büyük bir fenomenin, yani yalancılığın rutinleşmesinin en görünür yüzleridir. Yalnızca küçük yalanlarla vartayı atlatmaya çalışanlardan değil ("Dün gece içmek için dışarı çıkmadım; geç saatlere kadar çalışmam gerekti"), aynı zamanda görünür herhangi bir sebep olmadan rasgele söylenen yalanlardan söz ediyorum ("Evet, lisede ponpon kızdım").

Ludwig Wittgenstein bir zamanlar, aslında doğruyu söyleyebilecekken ne kadar sık yalan söylediğini gözlemlemişti. Viyanalı filozofun pek çok modern çömezi vardır. Gerçek ve yalan arasındaki çizgi giderek incelmiştir. Hangisinin söyleneceğinin seçimi büyük oranda bir uygunluk meselesidir. Alışılageldik sebepler yüzünden ya da belirgin herhangi bir sebep olmadan yalan söyleriz. Hatta doğruyu söylemek artık fabrika ayarlarımızdan biri olarak görülmüyor. Monica Lewinsky yaşamı boyunca yalan söylediğini ve kendisine de yalan söylendiğini açıkladığında, çok az kişi şaşırdı. Yalan söylemeye karşı tavrımız, en hafif deyimiyle, *hoşgörülü* hale geldi. "Yalan söylemek artık araba kullanırken hız sınırını aşmak gibi kabul görüyor," diye gözlemliyor İngiliz psikolog Philip Hodson. "Kimse iki kez düşünmüyor."

Açıkyürekliliğin günümüzde ne kadar yıpranmış olduğu, "açıkçası", "dürüst olmak gerekirse", "samimiyetle diyebilirim ki", "doğruyu söylemek gerekirse", "doğrusu", "gerçeği söylemek gerekirse", "gerçek şu ki", "gerçekten", "tüm açıksözlülüğümle", "hakikaten", "içtenlikle söylersem" ve "tamamen açık konuşmak gerekirse" gibi ifadeleri ne kadar sık kullandığımızda görülebilir. Bu tür sözel alışkanlıklar, birbirimizi ne kadar düzenli aldatıyor olduğumuzun kaba bir ölçüsüdür. Eğer öyle değilse, tüm bu taahhütler niye?

Çoğumuz düzenli olarak yalan söylüyor ve yalan işitiyoruz. Bu yalanların "Suşi severim"den "Seni seviyorum"a kadar her çeşidi mevcut. Her ne kadar dostlarımızdan ziyade yabancıları kandırmaya daha meyilli olsak da, en ciddi yalanlarımızı en çok değer verdiklerimize saklıyoruz. Bunların çoğu da seksle ilgili. Rahibin biri, neredeyse dinlediği tüm itirafların mutlaka cinsellikle ilgili olduğunu söylemişti. Başka bir meslektaşı, cemaatten birinin, kimi zaman rakam vererek ("Aynı kişiye 20 kez, peder") yalan söylediğini itiraf etmediği bir gün bile geçmediğini söylüyordu. Peder, insanların bunların gerçekten kaydını tuttuklarına inanamıyordu.

Dürüstlüğe duyulan saygı ya da yalanın hor görülmesi tamamen sona ermiş değil. Aslında tam tersi söz konusu. Anketler etiğin gözden düşmesi hakkında giderek artan bir kaygı duyulduğuna işaret ediyor, özellikle de yaşlı kesim arasında. Birleşik Devletlerde ve başka yerlerde yapılan araştırmalar, doğruluğun hâlâ en çok değer verdiğimiz niteliklerden biri olduğunu teyit ediyor. Yeni binyıl başında

Gallup'un yaptığı kamuoyu yoklamasında etik ve ahlak yarım yüzyıl içinde yalnızca ikinci kez Amerikalıların karşı karşıya olduğu sorunlar listesinde üst sıralara yerleşti. 10 Batı Avrupa ülkesinin vatandaşları arasında daha önce yapılan bir kamuoyu yoklaması, "dürüstlüğün" çocuklarına aşılamak istedikleri nitelikler arasında başta geldiğini ortaya çıkarmıştı (Klişelerin aksine yalana karşı en hoşgörüsüz olanlar İtalyanlarken, en hoşgörülü olanlar Belçikalılardı). Sorun, prensipte dürüstlüğe bağlı olmanın pratikte sürekli yalan söylemekle sıklıkla el ele gitmesidir. Kaliforniya Marina Del Rey'deki Joseph ve Edna Josephson Etik Enstitüsü'nün yılda iki kez yaptığı kamuoyu araştırmasına göre, binlerce ortaokul, lise ve üniversite öğrencisinin büyük çoğunluğu etik değerlerinden ve karakterlerinden memnun olduklarını ifade etmektedir. Aynı zamanda neredeyse dörtte üçü, "seri yalancılar" olduklarını kabul eder. Çoğu para biriktirmek, neredeyse yarısı da iyi bir işe girmek için yalan söyleyeceklerini belirtmektedir. Öğrencilerin neredeyse tümü bu tür yalanlar söyledikleri için herhangi bir bedel ödemeyeceklerinden emindir. Bunlar mutlaka ukala bir grup genç olmalı. Fakat, Enstitü Başkanı Michael Josephson'ın işaret ettiği gibi, bu öğrenciler muhtemelen pek de etik kaygılarla yetiştirilmemişlerdir. Ve bir kez işgücüne dahil olduklarında, onların sorunu artık bizim sorunumuz olacaktır.

Aynen Josephson'ın öğrencileri gibi biz de mesele dürüstlük olduğu zaman değerlerimiz ve davranışlarımız arasındaki bir çatlağa sıkışırız. Çoğu insan yalan söylemenin

yanlış olduğunu düşünür. Çok azı kendisini etik dışı görür. Gelgelelim, eğer bu konuda yapılan araştırmalar güvenilirse, neredeyse hepimiz, farkında olduğumuzdan çok daha sık yalan söylüyoruz. Bunu bir kez fark ettiğimizde, başkalarının bize ne kadar sık yalan söylediğini merak etmemek elde değil.

Ne sıklıkla yalan söylüyor ve yalan işitiyoruz? Pek çok sayı ortaya atılmaktadır. Günde 200 yalandan günde 1 yalana kadar değişen tahminler gördüm. Bir çalışma, haftada ortalama 13 yalan söylediğimiz sonucuna varmıştı. Bir diğeri her karşılıklı konuşmanın yaklaşık üçte ikisinin bir tür aldatmaca içerdiğini söylüyordu. Eğer bu zorlama görünüyorsa, en sık söylenen yalanın ("Nasılsın?" sorusuna cevaben verilen) "İyiyim" olduğunu aklınıza getirin. Bu beyaz yalan o kadar yaygındır ki katılımcıların bir hafta boyunca söyledikleri her yalanı kaydetmelerini isteyen araştırmacı Bella DePaulo, bunun kaydedilmesine gerek görmemiştir. DePaulo'nun grubu Virginia Üniversitesi'nden 77 öğrencinin yanı sıra yakınlardaki Charlottesville'in 70 sakinini içeriyordu. Kendilerini mercek altına aldıkları bir hafta boyunca, iki grup birlikte 1535 yalan kaydetti. Charlottesville sakinlerinin ortalaması günde bir yalanken, üniversite öğrencilerininki ikiydi (bu bulguda, öğrencilerin anneleriyle her konuşmalarında yalan söylüyor olmalarının büyük payı vardır). Bir öğrenci ve altı bölge sakini haftayı yalansız geçirdi. Geçirmeyenlerin yüzde 70'i ise tekrar olsa aynı yalanları söyleyeceklerini ifade etti. Grupların her ikisi de yalancılıkları yüzünden fazla bir pişmanlık göstermedi.

Günümüzde yalancılık meselesiyle kimse Bella DePaulo kadar ilgilenmemiştir.[1] Virginia Üniversitesi psikoloğu DePaulo yirmi yıldan uzun bir süre, pek çok farklı açıdan ne sıklıkla, kime, nasıl ve neden yalan söylediğimizi ölçtü. İyi bir izlenim bırakmakta ne kadar istekliysek, yalan söyleme ihtimalimizin o kadar yüksek olduğunu tespit etti. Hoşlandığımız kişilere yalan söylemeye, hoşlanmadıklarımıza kıyasla daha yatkınız. Çekici insanların hakikati süsleme, sonra bundan paçayı kurtarma ve yalan işitme ihtimali daha yüksek. Çalışmaları sonucunda DePaulo, ortalama bir Amerikalının günde en az bir kez yalan söylediği sonucuna vardı. DePaulo'nun bu konuyu araştırmakla geçirdiği yıllar boyunca, katılımcılarından yalnızca biri her zaman gerçeği söylediğini iddia etti. DePaulo onun yalan söylediğini düşündü. Arada bir DePaulo'nun öğrencilerinden biri yalan söylemeden bir hafta geçirmeyi deniyordu. Çok azı başarılı oldu. "Yalan söylemek sıradan bir olaydır," sonucuna vardı DePaulo. "Yalan, yaşamlarımızın dokusunun bir parçası, toplumsal ve profesyonel hayatın neredeyse olmazsa olmazı olmuş durumda."

Gerçek yalan söyleme oranından ya da bunun tespit edilme biçiminden daha manidar olan, bu tür gözlemlerin neredeyse hiç şaşkınlık yaratmamasıdır. Tam tersine bu, çoğu kişinin zaten kuşkulanmakta olduğu şeyi teyit eder:

1 Bella DePaulo'nun çalışmalarının çoğu, diğer meslektaşlarıyla birlikte yapılmış olsa da, bu çalışmalardan söz ederken sadelik adına yalnızca onun adını kullanacağım. DePaulo'nun birlikte çalıştığı meslektaşlarının isimleri, kitap boyunca kullanılan diğer kaynaklarla birlikte metnin sonundaki notlarda bulunabilir.

Beyaz yalan dostu bir çağda yaşıyoruz. Başkalarını aldatmak bir tür boş zaman faaliyetine dönüşmüş durumda. Şu konuda ikilemdeyiz: Bir yandan kendi yalanlarımıza bahane bulurken diğer yandan yalancılığın bu kadar yaygın olması karşısında dehşete düşüyoruz (başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, benim yalanlarım gayet anlaşılabilir, seninkilerse rezillik). Hiç olmadı, konu ilgimizi çekiyor. Filmler ve televizyon dizilerinin senaryoları sürekli olarak yalan söyleme üzerine kuruluyor. Gazeteler ve dergiler manşetlerinde düzenli olarak yalancılığa yer veriyor. Yalanlar ve yalancılar popüler bir edebiyat konusu. Bazılarıysa, postmodern dünyada yalancılık meselesine daha gevşek yaklaşıyor. Jeremy Campbell'ın *The Liar's Tale*'da [Yalancının Hikâyesi] yazdığı gibi, "yeni binyılın başlangıcında hakikatten daha önemli şeyler olduğu" varsayımı ürkütücü.

Dürüstlüğün abartıldığını düşünenler her zaman olmuştur. Oscar Wilde yalanın estetik ve ahlaki değerini savunuyordu. Nietzsche yalan söylemenin yalnızca toplumsal bir gereklilik değil, aynı zamanda sanatsal bir haz kaynağı olduğunu düşünüyordu. "Yalanlar olmazsa insanlık ümitsizlik ve sıkıntıdan helak olur," diye yazıyordu Anatole France. Bununla beraber, eski ve yeni kültürlerde, yalan genellikle hakikatin antitezi olarak görülmüş ve söylenmemesinin daha iyi olacağı düşünülmüştür. Eğer yalancılık norm haline gelirse, toplum çökecektir. Çoğu kişi bunun farkındadır. Bu nedenle yalan hakkında duyulan kaygı, yalanın yaygınlaşmasıyla kol kola gitmektedir.

Dürüstlüğe Ne Oldu?

Bu kitap tüm yalanlara ve yalancılara karşı bir isyan çığlığı değil ("yalan" sözcüğüyle bilerek, aldatma maksadıyla oluşturulan yanlış ifadeyi; "yalancı" sözcüğüyle de aldatma maksadıyla bilerek yanlış bilgi yayanı kastediyorum). Daha ziyade, gündelik yalanlar, bu yalanların birbirimizle olan ilişkileri ve toplumun genelini nasıl etkilediğine dair bir kaygı ifadesi.

İnsanlar konuşmak için sözlere sahip olduklarından beri, doğru olmayan sözler söylemiştir. Aynı zamanda, çoğu toplumda *dürüstlük en iyi davranıştır* düşüncesi bir şekilde normdur. Beni ilgilendirense yalan söylemenin bir damga olmaktan çıkması ve herhangi bir şekilde cezalandırılmadan yalan söylenebileceğinin kabul görmesi. Yalan söylemek, esasen, kabahat içermeyen bir ihlale dönüştü. Gerçeği gizlerken yakalananlara "Sorun değil," diyoruz. "Onun niyeti iyi." "Ben kim oluyorum da yargılıyorum?" Ve son nokta: "Hem zaten hakikat nedir ki?"

Neredeyse herkes hakikati tırpanlar, süsler ve bunun iyi sonuçlanmasını umar. Ben, araba kullanırken yaptığım hızı aşağı, derslerimi dinleyenlerin sayısını ise yukarı yuvarlamakla bilinirim. Aynı zamanda çokça da yalan işitirim; büyük veya küçük yalanlar, komik veya üçkâğıtçı yalanlar, beyaz veya ciddi yalanlar. Kim duymaz ki? Aldatıldığım zaman öfkeden ellerimi yumruk yapıp dişlerimi falan gıcırdatmıyorum. Çoğu insan gibi ben de yalancılığı alelade, hatta rutin görmeye başladım. Belki de böyle yapmasak daha iyi olacak.

Yalancılığın bariz yükselişi, etik bir düşüşe işaret ediyor. Bu

bakış açısına göre ahlaki pusulalar şaşmış, doğruya ve yanlışa dair hissiyatımız zayıflamaya başlamıştır. Vicdanın modasının geçtiği düşünülüyor. İnançların yerini sinizm aldı. Bazılarına göre okullarda yeniden dua edilmeye başlanması, ahlakın tazelenmesi için dev bir adım olabilir. Ya da kamu binalarının duvarlarına On Emir'in asılması. Saçmalık. İlk Amerikalıların kendi soylarından gelenlerden daha ahlaklı olduklarına dair herhangi bir kanıt yoktur. Geçmişteki Amerikalıların – Kızılderililerle yaptıkları anlaşmaları bozan, Afrikalıları köleleştiren ve çocuk işçi çalıştıranlar– şimdikilerden daha iyi bir etiğe sahip oldukları kuşkuludur. İç Savaş öncesindeki dini inanç da hayal ettiğimiz gibi içten filan değildir. İki yüz yıl önce kilise mensubiyeti günümüzde olduğundan çok daha azdı; tüm Amerikalıların yalnızca yüzde onunu kapsıyordu. Bir araştırmacıya göre günümüzde düzenli olarak kiliseye gittiğini söyleyenlerin bile ancak yarısı pazar günleri gerçekten kilise sıralarına oturmaktadır. Dini inancının kuvvetli olduğunu iddia edenlerin yarısı yalan söylemektedir.

Amerika'da ya da başka bir yerde asla etik açıdan bir aydınlanma yaşanmadı; yalnızca yalan söylemenin daha zor, yalan söylerken yakalanıldığında ise sonuçların daha ağır olduğu bir dönem oldu. Bu kitabın iddiası, uydurmaya atalarımızdan daha meyilli olmadığımız, fakat bundan sıyırmayı daha iyi becerdiğimiz, ifşa olsak bile bunun yanımıza kâr kalma olasılığının daha yüksek olduğu ve bu süreçte kendimizi herhangi bir zarar vermediğimize ikna ettiğimiz düşüncesidir. Göreceğimiz üzere, çağdaş yaşamın hareketliliği ve anonimliği yalancılığı kolaylaştırmaktadır; tıpkı aldatmayı

teşvik eden entelektüel trendler, imaj ürünü şöhretler, herkesçe bilinen ve bizi gittikçe duyarsızlaştıran örtbas etme vakalarının yaptığı gibi.

Vietnam, Watergate, İrangate ve Irak (bu tür vakalardan yalnızca birkaçı) hakkında onlarca yıl resmi ağızlardan söylenen yalanlar bizi ahlaken hissizleştirdi. Yeni yüzyılın başlarında, Pew Araştırma Merkezi'nin yaptığı bir kamuoyu yoklaması, görüşme yapılanların dörtte üçünün insanların eskisi kadar dürüst olmadığına inandığını ortaya koydu. Bu ispatlanabilir mi? Bu konuyla ciddi olarak ilgilenenler, bunun zor olacağını söylüyor. Yine de günümüzde büyükannelerimiz ve büyükbabalarımızın, hatta anne babalarımızın döneminden daha fazla yalan söylendiği konusunda pek az şüphe var:

"Herhangi bir bilimsel veri yok, fakat bence insanlar artık muhtemelen daha çok yalan söylüyor."
Charles Ford, psikiyatrist

"Kandırma, etik dışı eylemler ve aldatmacanın geçtiğimiz yıllar içerisinde dramatik bir biçimde arttığına dair genel bir fikir birliği var."
Dan O'Hair ve Michael Cody, psikolog

"Gündelik hayatta yalan söylemek, önceye kıyasla çok daha yaygın."
Richard Wiseman, psikolog

"Yalan söyleme son yıllarda salgın boyutuna ulaştı ve hepimiz buna karşı bağışıklık kazandık."
Ben Bradlee, *Washington Post*'un eski editörü

Her ne kadar Sissela Bok günümüzde "kişi başına düşen" yalanın daha fazla olduğunu tespit edemese de, yakın tarihte yeniden gözden geçirdiği klasik metni *Lying*'in [Yalan Söylemek] önsözünde, "geçmişe kıyasla çok daha fazla yalana maruz kaldığımız" sonucuna varır. Günümüzde aldığımız aldatıcı mesajların miktarı her zamankinden daha fazla olmasa da, çok daha fazla mesaj aldığımızdan –cep telefonları, e-posta, mesajlaşma, internet, radyo ve TV kanalları yoluyla– işittiğimiz yalanların gerçek miktarı çok daha fazladır. İstatistiksel olarak her zamankinden daha fazla yalan söylediğimizi saptamak zor olsa da bence asıl önemli olan şudur: Yalanlar o kadar sıradan bir biçimde söyleniyor ki, bırakın bize ne zaman yalan söylendiğini fark etmeyi, kendimiz ne zaman yalan söylediğimizi bile fark etmiyoruz.

Reagan-Clinton-Bush döneminde kandırılmaya o kadar alıştık ki, 1960 yılında Dwight Eisenhower, Dışişleri Bakanının Sovyetler Birliği'nin vurduğu casus uçağın aslında bir "meteoroloji uçağı" olduğu yönündeki ifadesinin doğru olmadığını kabul ettiğinde nasıl büyük bir şok yaşandığını unuttuk. 1970'lerin başları gibi yakın bir zamanda Richard Nixon'ın seri yalanları karşısında öfkelenebiliyorduk. Jimmy Carter'ın seçilmesinin nedeni kısmen, bize asla yalan söylemeyeceğine söz vermesiydi. Monica Lewinsky ve kitle imha silahları dönemine gelindiğindeyse, ruh hali değişmişti. Artık tavrımız şuydu: *Herkes yalan söyler, özellikle de liderlerimiz. Ne olmuş yani?* Yalancılık istisna olmaktan çıkıp norm gibi görülmeye başlandı. Yalan söylemeyi sıradan bir

şey olarak kabul etmemizle birlikte, kendimizi etik kaygılardan sıyırmanın da ustalıklı yollarını geliştirmeye başladık.

Hakikat Sonrası

Yalancılar her zaman var olmuş olsa da, yalanlar genellikle tereddüt ederek, bol miktarda kaygıyla, bir parça suçlulukla, biraz utançla, en azından az biraz mahcubiyetle söylenirdi. Şimdiyse, zeki insanlar olarak, suçluluk duymadan paçayı kurtarabilmek için gerçeği örtbas etmeye gerekçeler buluyoruz. Ben buna *hakikat sonrası* diyorum. Hakikat sonrası bir çağda yaşıyoruz.[2] Hakikat sonrası, etik açıdan bir alacakaranlık kuşağında yer alıyor. Yalancı olduğumuzu düşünmeden gerçeği gizlememizi sağlıyor. Davranışımız değerlerimizle çeliştiğinde, yapacağımız şey muhtemelen değerlerimizi yeniden düşünmek oluyor. Bırakın diğerlerine karşı kabul etmeyi, çok azımız kendisinin etik dışı olduğunu düşünmek ister; bu nedenle de alternatif ahlak yaklaşımları oluştururuz. Bunları *alternatif etik yaklaşımlar* olarak düşünün. Bu terim gerçeği gizlemenin ille de yanlış olmadığı, pekâlâ yapılabileceği, bu nedenle de aslında kelimenin olumsuz anlamıyla "yalancılık" olmadığı etik sistemlere işaret ediyor.

Her zamankinden daha fazla yalan söylüyor olsak bile, hiç kimse kendisine *yalancı* denmesini istemez. Sözcük kulağa çok sert, çok yargılayıcı geliyor. Özellikle erkekler diğer

2 Bu ifadenin bana ait olduğunu söylemeyi çok istesem de bu yalan olacaktır. Bu ifadeyi ilk kez 1992'de *Nation*'da yayımlanan Steve Tesich'e ait bir yazıda gördüm.

erkeklere şunu söyleme fırsatını vermemeye aşırı çaba harcar: "Sen bana yalancı mı diyorsun?" Bu ölümcül sözcükler bir kez ağızdan çıktığında, konuşmaya yumruklaşma ya da daha beteri olmadan devam etmek zordur. *Yalan* sözcüğünün kendisi hem bir tanım hem de silahtır. *Oxford English Dictionary*'ye göre bu terim, "kibar sohbetlerde genelde kaçınılan, şiddetli bir ahlaki kınama ifadesidir..." Bu nedenle kaçınma mekanizmaları geliştiririz: Dürüst olmamaya dair bulunan gerekçeler, yalan söylemenin neden sorun olmadığına, kesinlikle bir zamanlar düşündüğümüz kadar kötü olmadığına, aslında belki kötü bile olmadığına dair sebepler. Aldatmacayla ilişkilendirilen sözcüklerin duygusal ağırlığı azaldı. Artık yalan söylemiyoruz. Bunun yerine, "yanlış konuşuyoruz"; "abartıyoruz"; "yanlış yargılarda bulunuyoruz." "Hatalar yapıldı," diyoruz. "Aldatma" tabiri, lafı daha kolay "çevirmemizi" sağlıyor. En kötü ihtimalle, "Dürüst değildim" demek, "Yalan söyledim" demekten kulağa daha hoş geliyor. Aynı şekilde, başkalarını da yalan söylemekle itham etmek istemiyoruz; "inkâr ediyorlar" diyoruz. Bu bazen, modern zamanların baş yalancısı olan ve aldığı bazı yanlış kararlar dışında herhangi bir itirafta bulunmadan mezara giden Richard Nixon için bile söylenmişti. Başkan adayı Gary Hart, gazeteciler (sadece cinsel hayatı değil aynı zamanda yaşı konusunda da) yalan söylediğini ortaya çıkardıktan sonra bile ancak "düşüncesizliğini ve yanlış kararlar aldığını" kabul etmişti. Bir açık oturum sırasında John Kerry kendisini Hillary Clinton'dan daha popüler gösteren var olmayan bir kamuoyu yoklamasına referans verdiğinde,

yardımcılarından biri daha sonra Kerry'nin "konuşurken hata yaptığını" söyledi. Fakat sözcükleri bu şekilde ayrıştıranlar yalnızca erkek politikacılar değil. Harriet Lerner *The Dance Deception*'ı [Aldatmaca Dansı] yazarken, kız arkadaşlarına, en son söyledikleri yalanları sordu ve her seferinde sessizlikle karşılaştı. Lerner aynı arkadaşlara "numara yaptıkları" durumları sorduğundaysa, cevap vermekte sakınca görmediler. "Arkadaşım aradığında dışarıdaymış numarası yaptım," dedi aralarından biri tereddütsüz.

Yalan söylediğini doğrudan kabul edenler varsa bile çok nadirdir ("Yalan söyledim"). Böyle cesurca bir ifadeyi dile getirenler, geçmişte söyledikleri ve gelecekte söyleyecekleri her şeyin üstüne şüphe düşürür. Bu yüzden sınırları kaldırıp yalan söylemeyi bir yaşam tarzı olarak kabul etmek yerine, hakikati manipüle ederiz. Gerçeği "esnetiriz", "süsleriz", onun "geliştirilmiş bir halini" söyleriz. İngiltere Kabine Müsteşarı Sör Robert Armstrong, gülünç bir biçimde "tüm hakikati söylemediğini" itiraf ettiğinde, kargaşaya neden olmuştu. O zamandan beri, her türlü yaratıcı ifade faaliyeti kendini, yalanı aslında bambaşka bir şey olarak göstermeye adamıştır. Favori ifademe göre ise yalancı, "hakikati geçici olarak servis dışı gören kişi"dir.

Trump: The Art of the Deal [Trump: İş Bitirme Sanatı] yayımlandıktan sonra, Donald Trump kitabın 200.000 adet basıldığını, *The Today Show*'un onunla beş kez söyleşi yapmak için plan yaptığını ve kitabından alıntı yapan *New York* dergisinin yok sattığını iddia etmişti. Aslında kitap 150.000 basılmıştı, kendisiyle iki kere söyleşi yapılmıştı ve *New York*

dergisinin satış oranları henüz açıklanmamıştı. Trump kitabında bu tür palavraları "gerçeğin bükülmesi" olarak açıklıyordu. *The Apprentice* [Çırak] televizyon programı çok tutunca, Trump programın rating lideri (aslında yedinciydi), kendisinin de en çok para ödenen televizyon karakteri olduğunu iddia etti. *Fortune* dergisi muhabiri bu iddiaları çürüttükten sonra, Trump'ın böbürlenmelerinin en iyi ihtimalle "gerçeğe dayalı olmadığını" ifade etti.

Gerçeği Örtmek

Yalancılık cinsel birleşme ya da dışkılamadan daha fazla örtmeceye ilham vermiştir. Bu, yalancılığın olası sonuçları konusunda duyarsızlaşmamıza neden olur. Hakikat sonrası çağda gerçek ve yalanlardan başka, tam olarak gerçeği yansıtmamakla birlikte yalan da denemeyecek muğlak ifadelerden oluşan üçüncü bir kategori vardır. *Zenginleştirilmiş gerçek* denebilir buna. *Neo-gerçek. Yumuşak gerçek. Suni gerçek. Hafif gerçek.* Gerçeği böyle agresif bir biçimde örterek, yalan söyleme eylemini yumuşatırız. Gerçeği örtme, olağanüstü dilsel yaratıcılık güçlerini ortaya çıkarır. "Güvenilirlik açığı", "yeniden çerçeveleme" ve Winston Churchill'in "terminolojik yanılgı"sı gibi klasiklerin yanı sıra, hakikat sonrası örtmecelere örnek olarak şunlar verilebilir:

Yalanlar:
Şiirsel gerçek
Koşut gerçek
Nüanslı gerçek

Yaratıcı gerçek
Sanal gerçek
Abartılı gerçek
Alternatif gerçeklik
Stratejik yanlış beyanat
Yaratıcı zenginleştirme
Eksik ifşaat
Zenginleştirilmiş gerçeklik
Neredeyse doğru
Hemen hemen doğru
Seçici ifşaat
Gerçeğe aykırı ifadeler
Olgulara dayalı bilgi

Yalan söylemek:
Gerçeği zenginleştirmek
Gerçeği geliştirmek
Gerçeği allayıp pullamak
Gerçeği şekillendirmek
Gerçeklerle oynamak
Gerçeği yavaş yavaş söylemek
Gerçekten daha fazlasını söylemek
Gerçeği eğip bükmek
Gerçeği yumuşatmak
Gerçeği gölgelemek
Gerçeği törpülemek
Gerçeği esnetmek
Gerçekten uzaklaşmak

Gerçeği saklamak
Gerçeğin gelişmiş bir versiyonunu söylemek
Gerçeği daha hoşa gidecek bir biçimde sunmak
Gerçeği daha net kılmak
Dürüstlük konusunda katı olmamak
Uydurmak

Örtmeceler de sürekli üreyerek en nihayetinde kendi yan anlamlarını üretirler. *New Yorker*'daki bir karikatürde bir yöneticinin çalışanlarına dediği gibi: "Uydurmuyorum, bağlama oturtuyorum."

Bakkal Defteri Ahlakı

Dürüstlük bir zamanlar ya hep ya hiç meselesi olarak görülürdü. Dürüsttünüz ya da değildiniz. Hakikat sonrası çağda, bu kavram daha nüanslı bir hal almıştır. Artık bizatihi dürüstlük ya da yalancılıktan değil, her ikisinin de derecelerinden bahsediyoruz. Etik, değişken bir ölçekle ölçülüyor. Eğer niyetimiz iyiyse ve yalandan ziyade doğru söylüyorsak, sağlam bir ahlaki zeminde durduğumuzu düşünüyoruz. Eğer söylediğimiz doğruları ve yalanları topladığımızda ilki ikincisine göre daha fazla çıkıyorsa, kendimizi *dürüst* kategorisine sokuyoruz. Bu, bakkal defteri ahlakıdır. Dergisinin reklam verenlerin eleştirilerini yumuşattığını kabul eden bir yayıncı şöyle diyordu: "Sanırım yüzde 75 dürüst olduğumuz söylenebilir ki bu hiç de fena değil."

Değerler söz konusu olduğunda, bu yaklaşım belirgin bir kaymaya işaret ediyor. Önceki kuşaklar sizi erdemli ya

da erdemsiz olarak görmeye meyilliydi. Ahlak, kârlı çıkma umuduyla erdem çizelgesindeki gelir ve giderlerin çetelesi tutularak hesaplanmıyordu. Bu kaymanın başka bir ifadesi, etikte tek bir menüden alakarta geçiştir: Nelere uyulacağını seçmek. Bu yaklaşım Bill Clinton'ın ustası olduğu söylenen "kompartımanlaştırma"yı mümkün kılıyor. Bu, Abraham Lincoln'ın hiç de hoşuna gitmezdi.

Yalancılığın artışı etiğin düşüşünden ziyade doğruluğa yeterince vurgu yapmayan bir toplumsal bağlamla ilgilidir. Ahlak yoksunu insanlar her zaman bol miktarda var olmuştur. İnsanlar söyledikleri yalanların yanlarına kâr kalacağını düşündüğü sürece yalancılar var olacaktır. Sorulması gereken asıl soru ise şudur: Hangi koşullar sayesinde söylenen yalanlara herhangi bir bedel ödenmemektedir? Doğru ve yalan arasında ayrım yapamayan tuhaf sosyopatı bir yana koyarsak, çoğumuz belirli koşullarda daha dürüstken, diğerlerinde daha az dürüst oluyoruz. Yalancılığa göz yuman koşullar yükselirken, dürüstlüğü teşvik eden koşullar düşüşte. Daha fazla yalan söylüyorsak –ki ben öyle olduğuna inanıyorum– bunun sebebi çağdaş yaşamın bağlamının yalancılığı yeterli derecede cezalandırmamasıdır. Hatta kültürümüz zaman zaman bunun tam tersini yapıyormuş gibi görünüyor. Yalanların hesabı görülür, bedelini hakikat öder. Genelkurmay Başkanı savaş sonrası Irak'ı kontrol altında tutabilmek için daha fazla asker gerektiğine dair öngörülü gözlemi nedeniyle önce fırça yedi, sonra da meslekten atıldı. Bir sosyal sigorta uzmanı, sağlık sigortası maliyetinin Beyaz Saray'ın iddia ettiğinden çok daha fazla olduğunu (tamamen

haklı olarak) öne sürdüğü için işten atılmakla tehdit edildi. Buna karşın, Monica Lewinsky, Geraldo Rivera, Oliver North, Mike Barnicle, Jayson Blair ve Joe Klein gibi ünlü yalancılar televizyon ve radyo programlarıyla, kitap anlaşmalarıyla ve köşe yazarlıklarıyla ödüllendirildi. Kişinin adı çıkmış bir düzenbaz olması onu tanınmış biri, hatta şöhret sahibi yapabilir. Medya odaklı değerler ölçeğimizde, şöhret dürüstlüğü gölgede bırakıyor.

Her psikoloji birinci sınıf öğrencisi, pekiştirilmiş davranışın muhtemelen süreceğini bilir. Toplum olarak ne ekersek onu biçeriz. Bugünkü durumda elimizdeki, hakikat sonrası toplumudur. Eskisinden daha çok yalan söyleniyor olsa bile, ben insanların yalan söylemeyi daha çok arzuladıklarını düşünmüyorum. Benim inandığım, diğerlerini kandırmak için duyulan o çok eski isteğe günümüzde pek çok olanak tanındığıdır. Yalancılığın günümüzdeki yaygınlığını daha iyi anlayabilmek için, gelin yalan söylemenin tarihine kısaca g

2

YALAN SÖYLEMENİN KISA TARİHİ

"Bir miktar doğruluk, toplumlarda her zaman gerekli görülmüştür."
Sissela Bok

"Yalan söyleme eğilimi doğal, kendiliğinden gelişen, evrensel bir eğilimdir."
Jean Piaget

Otuz yıl önce, işaret dilinin geliştirilmiş bir biçimi kullanılarak bazı maymunlara "konuşma" öğretildi. Bunların arasında, psikolog Penny Patterson'ın himayesinde işaret dilini öğrenen Koko adında bir yaşındaki goril de vardı. Koko'yla konuşmaya başladıktan kısa süre sonra Patterson, Koko'nun işaret dilini kullanarak ne kadar sık yalan söylediğini fark etti. Oyuncak bir kediyi kırdıktan sonra Koko, eğitimcisinin bir meslektaşını asıl suçlu olarak gösterdi. Pastel boyaları yerken yakalandığında, "dudak" işareti yaparak onları ruj olarak kullanıyormuş işareti yaptı. Koko daha sonra, çatal bıçak çekmecesinden çaldığı bir yemek çubuğunu pencere telinde delikler açmak için kullandı. Suçüstü yakalanıp ne yaptığı sorulduğunda goril, "ağızdan

duman çıkarma" işareti yaptı, çubuklarla oynamayı sevdiği sigara içme oyununu kast ederek. Çevirdiği dolaplar ortaya çıktığında Koko'nun işareti şu oldu: "Kötü Koko. Yine kötü."

Patterson'ın deneyimi meslektaşlarınınkiyle aynıydı. Onlar da kısa sürede, işaret dilini öğrettikleri maymunların yalan söylediklerini fark ettiler. Kimileri bu tür durumların gerçekten de bilinçli bir aldatmacaya işaret edip etmediğini sorgulasa da, eğitimciler sorgulamadı. Öğrencilerinin yaptıkları şey için "yalan" sözcüğünü kullanmakta tereddüt etmediler. Bu primat Richard Nixon'lar ne kadar çok kelime öğrenirlerse (Koko'nun kelime dağarcığı 1000 işaretin üzerindeydi) o kadar çok yalan söylüyorlardı. Buna göre, evrimsel atalarımız için yalan söylemek doğru söylemek kadar kolaydı. Peki aynı şey *Homo sapiens* için de geçerli mi?

Yalanın Avantajları

Gerçekten konuşabilen tek tür olan *Homo sapiens* aynı zamanda yüksek sesle yalan söyleyebilen de tek türdür. Bu beceri ilk insanlara büyük bir evrimsel üstünlük sağladı. Aldatma sanatındaki ustalıklarını, avlarını gizli tuzaklarla yakalarken ya da kandırıp uçurumdan atlamalarını sağlarken göstermişlerdi. Konuşma becerimiz geliştikçe, yalnızca avımızı aldatma ya da yırtıcıları kandırma becerimiz değil, aynı zamanda diğer insanlara yalan söyleme becerimiz de gelişti. Bu da bize pek çok avantaj sağladı. Rakip kabilenin üyelerini, batıya doğru giden bir ren geyiği sürüsünün doğuya gittiğine ikna edebilenler, hayatta kalma savaşında bir adım

öne geçiyordu. Sözel aldatma hayatta kalma açısından ilk insanlara öyle bir avantaj sağlamıştı ki bazı evrim biyologları konuşma ve yalan söyleme becerilerinin bir arada geliştiğine inanmaktadır. Sözcükler yalan söylemeyi kolaylaştırırken, yalan söylemek için hep daha fazla sözcük gerekti.

İnsanın konuşmasının başlangıçta muhtemelen bir şempanzenin homurtularından ve çığlıklarından pek farkı yoktu. Zaten o zamanlar daha karmaşığı da gerekmiyordu. Önemli olayları diğerlerine anlatma isteği ("Aslan beni kovaladı!") büyük olasılıkla dili daha üst bir karmaşıklık düzeyine taşıdı. Fakat dilin asıl yaratıcılığı başkalarını aldatmak istediğimiz zaman –Koko gibi– ortaya çıktı. Etrafımızdaki dünyayı anlatmak için sözcükleri bir kez kullanmaya başladıktan sonra, neden kendimizi olgularla sınırlayalım ki? Bu, özellikle gizlemek istediğimiz bir şey olduğunda geçerliydi. Filozof Karl Popper'ın gözlemlediği gibi, "dilin insanileşme ânı, insanın yaptığı bir hatayı mazur göstermek için bir hikâye, bir mit uydurmasıyla çok yakından ilişkilidir..."

Kabilesinin, akşam yemeği getirmesi için üç mızrakla balık avlamaya gönderdiği ilkel bir insanı düşünün. Mızraklarının hiçbiri hedefi tutturamayıp akıntıya kapılıp gitmiş olsun. Zavallı balıkçımız sırf kabilesini doyurmak değil, aynı zamanda yiğitliğe de leke sürmemek için ne yapmalı? Bu ikilem, nehre giderken onu pusuya düşüren fakat çok şükür bir şekilde savuşturmayı başarsa da mızraklarını çalan düşman kabilenin adamları hakkında inandırıcı görünen bir hikâye ortaya atan büyük bir hayal gücünü devreye sokabilir.

Bazıları bu ilk yalanlarda insanın yaratıcılığının doğuşunu görüyor. Yalan söyleme becerisi, ne *olduğu* kadar ne *olmadığını* da anlatmamızı sağlar, diğer bir deyişle kurgulama gücümüzü. Bahtsız balıkçımız palavra atma becerisiyle Mark Twain'in ilk atası olabilir. Yalan söyleme ihtiyacı daha fazla sözcük gerektirdi ve bilişsel güçleri genişletti. Yalanlar yumurtlayıp sonra da bunları yutturmak, *Homo sapiens* beyninin yeni sinapslar geliştirmesini sağladı.

Fakat hikâye burada bitmiyor. İlk insanlar, *olan* kadar *olmayanı* da söyleme becerilerini kavradıkları zaman, kuşkusuz buna bir tür düzenleme yapmak gerektiğini fark ettiler. Yalan ne zaman söylenebilir, ne zaman söylenemezdi?

İlk Etik

Darwin devriminin pek de takdir görmemiş yönlerinden biri, örümceklerin, şempanzelerin ya da insanların dürüstlüğünün doğanın hiç umurunda olmadığı teziydi. Doğanın önemsediği tek şey, bu özelliğin uyum sağlayabilir olup olmadığıdır. Darwin'in kendi çıkardığı sonuç karmakarışıktı. Çoğu natüralist gibi Darwin de doğal dünyanın hilekârlar, düzenbazlar ve sahtekârlarla dolu olduğuna dikkat çekiyordu. Bu, sinekkapanlar için olduğu kadar insanlar için de geçerliydi. Dürüstlük, diyordu Darwin, doğuştan gelen değil, öğrenilen bir özelliktir.

Darwin gibi ben de doğamız gereği doğru söylemeye meyilli olduğumuzu düşünmüyorum. Bu tamamen bağlamsal bir durum. Her insanın, birbiriyle mücadele halinde olan aldatma ve dürüst olma güdüleri vardır. Koşullara

bağlı olarak, her iki eğilim de hayatta kalma ihtimalimizi artırmıştır. Aldatma becerisi avlanma, yırtıcılardan kaçınma ve düşmanlara karşı durma becerisini geliştirmiştir. Fakat konu insanlar arası ilişkiler olduğunda iş değişiyordu. İstikrarlı topluluklar, tıpkı bankaların açık kasa politikası izleyerek parayı yönetemeyecekleri gibi, düzenli olarak birbirini kandıranları barındıramaz. Kabile dışında avantaj sağlayan aldatma becerisinin *Homo sapiens*'in birbirleriyle olan bağlarını zedelediğini görmek için fazla düşünmeye gerek yok. Bu farkındalık, uzak atalarımızın ilk etik dürtülerinden biri olmalı.

Bu kavrayıştan dürüstlük üzerine yapılan neredeyse evrensel bir vurgu ortaya çıktı. Bu vurgu başlarda herhangi bir şekilde doğru konuşma ya da doğru şeyi yapma ihtiyacına dayanmıyordu. Önemli olan, bir arada yaşayanlar arasında güvene duyulan ihtiyaçtı. Birbirine yalan söyleyenler arasında güven tesis etmek zordur. Bu yüzden dürüst olma baskısı her zaman ruhsal olmaktan ziyade toplumsal, içsel olmaktan öte dışsal bir baskı olmuştur. Buda, yalan söylemenin yalnızca yalancıyı değersizleştirmekle kalmayıp aynı zamanda toplumdaki güven atmosferini de yok ettiğini söylüyordu.

Darwin de aynı fikirdeydi. Her ne kadar doğamızda dürüst olmaya dair bir istenç olmadığına inansa da, etiğin tarihin çöplüğüne atılabileceği anlamına gelmiyordu bu. İnsanoğlunun hayatta kalması için asıl gerekli olan *bağlılıktı* –kendi türümüze sadık olmak– ve bu, kendi başına dürüstlükten çok daha önemliydi. Fakat bağlılık dürüstlüğü gerektirir. Darwin'in *The Descent of Man*'de [İnsanın Türe-

yişi] yazdığı gibi, "Hakikat olmadan bağlılık olamaz." Eğer dürüstlüğe yol açan bağlılıksa, doğruluğun ancak birbirlerine bağlı hisseden insanlar arasındaki bir erdem olması akla yatkındır.

Bu bakış açısı, kullandığımız sözcüklerde görülebilir. Doğruyu ve doğruluğu imleyen terimler tarihsel olarak, Immanuel Kant'ın asla yalan söylememiz gerektiği kanaatinden ya da olgusal kesinliğe duyulan bilimsel ihtiyaçtan ziyade Charles Darwin'in kendi türümüze bağlılık duyma kavramıyla ilgilidir. Fas dilindeki *hakk* terimi yalnızca "hakikati" ya da "gerçekliği" değil, aynı zamanda "ödev" ve "zorunluluğu" da imler. Almanca'da *wahr* olgusal olana göndermede bulunurken, *treu* sadakate dayalı bir tür doğruluğa işaret eder. İngilizce konuşanlar için *truth* sözcüğü aynı anda iki işlev görür. Nasıl ki *sound* sözcüğü hem işittiğimiz şey hem de güvenilir kişi anlamına geliyorsa, *true* sözcüğünün de pek çok anlamı vardır: Bir yandan güvenilir anlamına gelirken, diğer yandan olgusal kesinlik demektir.

Almancadaki *wahr* gibi, eski İngilizcedeki *trouthe* sözcüğü de sadakat, bağlılık ve güvenilirlik anlamına geliyordu. Bu terimin ortaya attığı güçlü toplumsal bağ, evlilik anlamına bile gelebiliyordu ("Sana bağlılık [troth] yemini ediyorum"). "Doğru" insan güvenilir, sözünü tutan insandı. Doğruluk kavramı zamanla *size* değil, *sözlerinize* de güvenilebileceği, onların da "doğru" olduğu anlamına gelir oldu. Zamanla *hakikat* doğrulukla eşanlamlı olarak kullanılmaya başladı. "True" sözcüğünü hâlâ kimi zaman orijinal anlamında kullansak da –Beach Boys'un "Okuluna sadık ol"

[be true to your school] şarkısında bize öğütlediği gibi– günümüzde *true*, *kesin* [accurate] sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.

Ancak, çoğu insan çoğu zaman bu terimi bilimsel ya da etik değil, Beach Boys'un kullandığı tarzda kullanıyordu. Bu basit bir semantik meseleden ibaret değildir. Sözler değerleri yansıtır. Antropologların tekrar tekrar keşfettiği üzere, yaşam tarzları en eski atalarımıza benzeyen yerli halklar arasında, doğruluk kavramı olgusal kesinlikten ziyade toplumsal tutunumu vurgular. Örneğin, Nijerya'daki Tiv halkı için dürüstlük asıl olarak karşılıklı zorunluluklara göndermede bulunur. "Tiv diyarında hakikat," der antropolog Paul Bohannan, "tarifi zor bir meseledir çünkü pürüzsüz toplumsal ilişkiler olguların kesinliğine kıyasla daha yüksek kültürel değere sahiptir." Bohannan'ın meslektaşı Ethel Albert, Burundi'de aynı şeyi keşfetti. Albert'ın araştırdığı bu küçük Orta Afrika ülkesindekiler için en kötü yalancı, bir şeyler uyduran değil, verdiği sözü –bir iyilik yapma ya da hediye verme– bozandı. Ethel Albert, Amerika'daki Navajoların âdetleri konusunda da bilgiliydi. Yalanın Navajolar arasında ayıplanmasının sebebinin, yanlış olmasından ziyade topluluk uyumunu bozma ihtimali olduğunu ortaya koydu. Bu kabilenin düzgün davranış için geleneksel olarak iki standardı vardı: herkese düzgün davranmayı benimseyen daha az bağlayıcı standart ve Navajolar için katı zorunluluklar içeren diğer standart. Hatta Navajoların kabile dışında (çok da önemli değil) ve içinde (fazlasıyla önemli) söylenen yalanlar için farklı sözcükleri vardı.

Kabile toplumlarının etik sistemlerini inceleyenler, ortak özellikler bulmuştur. Hısımlar arasındaki dürüstlüğe yapılan vurguyla beraber herkeste yalan söyleme dürtüsü olduğuna dair yoğun bir farkındalık; şakacı bir kandırmacayla kötücül yalan söyleme arasındaki fark ve en önemlisi, dışarıdan ve içeriden olanlara dayatılan etik yükümlülükler arasındaki keskin ayrım sayılabilecek örneklerdir. "Beyaz adamın bizim geleneklerimizle ilgili yazdıklarını okuyunca gülüyorum," diyordu bir Tiv üyesi, "çünkü dışarıdan olanlara, özellikle de beyaz adama yalan söylemek bizim geleneğimizdir."

Köstebeğin Dürüstlük Rehberi

Tarihsel olarak, toplumsal gruplarda içeriden olanların dışarıdan olanlara dürüstlük konusunda kökten farklı yaklaşımları olagelmiştir. Çok az ahlaki sistem asli grubun dışında söylenen yalanları dert etmekle zaman harcamıştır. Felsefeci Bernard Williams'a göre çoğu insan, "gerçek söz konusu olduğunda bazı insanların diğerlerinden daha fazlasını hak ettiği" düşüncesine sahiptir. Bu, insanoğlunun en eski etik ilkesi olabilir: İçeridekilere dürüstlük, dışarıdakilere ne uyarsa. Doğruluk esas olarak toplumsal bağları iyi durumda tutmanın bir aracı olarak görüldüğünden, doğru söyleme ihtiyacı kişinin kendi topluluğu dışında işlemiyordu. Dışarıdan birini aldatmak bir sırtlanı ya da çitayı aldatmaktan çok da farklı görülmüyordu. Yabancıları kandırmak bir bizonu uçurumdan atlaması için kandırmaktan ya da bir tilkiyi tuzağa düşürmekten daha fena sayılmıyordu. Hatta Bantu kabilelerinden anne babalar, ailelerine büyü yapılır

korkusuyla çocuklarını yabancılara doğruyu söylememeleri konusunda uyarıyordu.

Dışarıdan olanlar bugün bile muzip yalanlar için meşru hedefler olarak görülür. Bu, ciddi yanlış anlamalara yol açabilir. *The Russian Mind* [Rus Aklı] adlı kitabında Ronald Hingley, turistlerin Rusların son derece yalancı olduklarını düşünme eğiliminin kısmen kendilerinin dalkavukluğa hemen kandığı gerçeğine dayandığını iddia ediyordu. Eşek şakası biçiminde yalan söylemek dünyada çok yaygındır; bu pratik için her toplumun kendi yolları ve terimleri vardır. Bazı Lübnanlı Müslümanlar için *kizb* sözcüğü yerliler arasında yaygın dalga geçme pratiğine atıfta bulunur. Afganlar kendi abartma becerilerine *laaf* der. Yunanca *psemata* sözcüğü yalnızca dışarıdan birinin yutacağı palavralar için kullanılır. Samoalılar buna *taufa'ase'e* der. *Taufa'ase'e* Samoalı bakire genç kızların Margaret Mead'e evlilik öncesi yaşadıkları şehvetli aşk gecelerini anlatırken yaptıkları şeydir. Mead *Coming of Age in Samoa* [Samoa'da Reşit Olmak] kitabında anlattığı saha çalışmasını tamamladıktan altmış yıl sonra, çalışmasına katılanlardan biri bir gazeteciye şöyle demişti: "Bildiğiniz gibi Samoalı genç kızlar iş şaka yapmaya gelince müthiş yalancılardır, fakat Margaret bizim uyduruk hikâyelerimizi gerçekmiş gibi kabul etti."[3]

Yerli halkların, antropologları kendi yaşamlarına kabul et-

3 Antropolog Derek Freeman'ın, Samoa'da geçirdiği uzun yıllara dayandırdığı inandırıcı kanıtları sunarak Mead'in bulgularının Samoalıların güvenilmez ifadelerine dayandığını iddia edişinden beri yirmi yıl geçmiştir ve bu iddialar meslektaşları arasında tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

melerinin sebeplerinden biri, antropologların oyun oynanacak, kolay kandırılabilir hedefler olmalarıdır. Lapland Samileri arasında yaptığı saha çalışması sırasında etnograf Myrdene Anderson, kendisinin sürekli olarak kandırıldığını fark etti. Anderson'ı konuk edenlerin büyük bir kısmı kendilerini "şaman" olarak tanıttı. Diğerleriyse var olmayan ren geyiklerine sahip olduklarını iddia etti. "Yalan söyleme, blöf, gizlilik ve ispiyonculuk, Sami olmayan insanlar ve insan olmayanlarla kurdukları her ilişkide mevcuttu," diye yazıyordu Anderson. Ren geyiği sürülerinin büyüklüğü en çok çarpıttıkları şeylerden biriydi; vergi tahsildarları için çokça küçültülürken, dışarıdan gelenlere müthiş abartılarak anlatılıyordu (kimi zaman on katı kadar). Başkalarının gözünü boyamanın, Samilerde statünün özelliklerinden biri olduğunu tespit etti Anderson. Fakat yalnızca etkili bir hilebaz olmak yeterli değildi. Bırakın Samileri, hiçbir toplum her türlü yalanı mubah görerek ayakta kalamaz. Asıl zorluk, diyordu Anderson, kişinin "şakacı, zeki ve neşeli bir düzenbaz olarak şöhretinin aşırı, bayağı ya da kötücül bir hale dönüşmesini" engellemekti.

Her ne kadar tüm kültürlerde eğlenmek için yalan söylemeye (biz kendimizinkine "eşek şakası" diyoruz) bir şekilde göz yumuluyorsa da, oyunbaz kandırmacalar ve kötü niyetli olanlar arasında genelde kesin bir ayrım yapılır. Ruslar *lozh* dedikleri kötücül yalanlarla *vranyo* dedikleri numaralar arasında bir ayrım yaparlar. *Vranyo* sırasında biriyle dalga geçerken yakalanmak önemli değildir. Fakat *lozh* yutturmaya çalışırken yakalanmak önemlidir. İlki oyunbaz ve iyi niyetli olarak tanımlanırken, ikincisi çıkarcı ve alçakça görülür.

Tüm toplumlar dürüstlüğü kendilerine göre düzenler. Bazıları görece esnekken, bazıları daha katıdır. İnkalar yalancıları hapse atıyordu. Antik Yunanlarsa yalancı tanrılarının heykellerini dikiyordu. Farklı kabileleri ziyaret edenlerin gözlemlerini değerlendiren sosyolog Herbert Spencer, yoğun bir biçimde doğru söylemeyi vurgulayanlar ve yalancılığa karşı daha hoşgörülü olanların kapsamlı bir listesini yaptı. Hepsinin ortak noktası, insanlar kendi hallerine bırakıldığında yalan söyleyecekleri için, toplumsal sistemlerin bu durumu dikkate alması gerektiğine dair bir farkındalıktı.

Yalan Düzenlemesi

Tüm toplumlar yalan söylemenin toplumsal olarak zehirleyici olduğu gerçeğini, neredeyse tüm üyelerinin yalan söylediği gerçeğiyle uzlaştırmalıdır. Her inanç sistemi yalanı tabularla, yaptırımlarla ve normlarla düzenlemek için elinden geleni yapar. Bu sistemlerden çok azı tüm yalanların her zaman yanlış olduğunu iddia eder. Bu onları somut gerçekliğin tamamen dışına atacaktır. Dolayısıyla, tüm inanç sistemlerinin başlıca hedefi yalan söylemenin ne zaman hoş görülebileceğini belirlemek olmuştur.

Bu arayışa dahil olanlar genelde üç temel yaklaşımı benimser: 1) Yalan söylemek yanlıştır, nokta (Augustinus, Wesley, Kant). 2) Duruma göre değişir (Montaigne, Voltaire, Bacon). 3) İyi bir yalan için söylenecek çok neden vardır (Machiavelli, Nietzsche, Wilde).

Yunan tanrılarının hem insanları hem de birbirlerini kandırma konusundaki becerileri gerçekten de hayranlık

vericidir. *Odysseia*'da içten pazarlıklı Odysseus, gerçeği söyleyen Akhilleus'tan daha ilgi çekici bir karakterdir. Kendisi de aldatma sanatında hiç fena olmayan Tanrıça Athena kılık değiştirip İthake'ye dönen Odysseus'la karşılaştığında, Odysseus'un kendisi hakkında uydurduğu ikna edici hikâyeden iyi anlamda etkilenir. "Muhtelif hilelerinle başa çıkabilmek için," der Athena, Odysseus'a, "seninle karşılaşan her insan –her tanrı– gerçekten de cin fikirli, kurnaz olmalı."

İnsanları yalan söylemeye karşı uyaran ilk etikçiler bile, nadiren de olsa yalan söylüyordu. Yalan söylemeyi genel anlamda reddeden Platon, ideal devletin bekçilerinin, kitleler yerlerini bilsin ve toplumsal uyumu bozmasınlar diye "soylu yalanlar" söylemeleri gerektiğini düşünüyordu. Adriyatik'in diğer ucunda Cicero'nun *Yükümlülükler Üzerine*[4] adlı eseri gerçeği söylemenin, yalnızca üst sınıfların kendi arasında gerekli olduğunu vurguluyordu. Cicero'ya göre bir serfe ya da köleye yalan söylemek yalancılık sayılmazdı.

Çoğu toplum hangi yalanların haklı görülebileceği meselesini din adamlarına bırakır. Binyıllar boyunca her türden ilahiyatçı kendini neden bazı yalanların diğerlerinden daha kötü olduğunu açıklamaya adamıştır. Her ne kadar Budizm'in beş ilkesinden dördüncüsü yalan söylemekten kaçınmayı öğütlese de, Budistler büyük yalanlarla (örneğin aydınlanmış taklidi yapma) küçük yalanları (uydurma) ve diğerlerinin iyiliği için söylenen yalanları (örneğin doktorun

4 Cicero, *Yükümlülükler Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik, İş Bankası Kültür Yayınları. [E.N.]

ölmekte olan hastasından gerçeği gizlemesi) birbirinden ayırırlar. Özellikle sonuncusu pek de sorun olarak görülmez.

Budizm'in dördüncü ilkesi gibi Hindu etiği de yalan söylemeyi yasaklar. Ana metinlerinden olan *Manu Kanunnamesi* Hindulara asla "önemsiz bir şey için bile olsa, yalan yere yemin etmemelerini" buyurur. Burası yeterince açık. Ancak aynı *Manu Kanunnamesi* bir sonraki pasajda şöyle der: "Kişinin, arzuladığı kadın, evlilik, ineklerin yemi, yakacak ve bir rahibe yardım etmek için yalan söylemesi suç değildir."

Pek çok teolojide aynı durum söz konusudur. Yalan söylememe tembihlerini yalan söylemenin hoşgörüldüğü bir dizi durum izler. Hz. Muhammed takipçilerine her zaman dürüst olmalarını söylemişti; ancak hayatlarını kurtarmaları, yerel huzuru korumaları ya da çıktıkları bir yolculukta güvenliklerini sağlamak için gidecekleri yeri gizlemeleri gereken durumlar hariç. Müslümanların barışı korumak için de yalan söylemelerine izin vardı. Talmud'a göre de barışı korumak yalan için bir gerekçe sayılıyordu. Yahudiliğin sivil ve dini yasalarına göre, inançlı bir din adamının ancak şu durumlar dışında doğru söylemesi gerekiyordu: evlilik ilişkileri hakkında soru sorulduğunda, kibirli görünmemek ve çok iyi ağırlandığını söyleyerek ev sahibini bir sürü yeni misafirle baş başa bırakmamak için.

İncil ahitleri, özellikle de Eski Ahit, yalan söylememe nasihatlerini hayranlık dolu aldatma hikâyeleriyle birleştirir: İbrahim'in Sara'nın kendi kız kardeşi olduğunu iddia etmesi; Yakup'un babasının kutsamasını (ve mirasını) almak

için kardeşi Esav'ın kılığına girmesi; Mısırlı ebelerin İbrani çocuklarını kurtarmak için Firavuna çocukların annelerinin –Mısırlı kadınların aksine– çok güçlü olmaları sayesinde ebe gelmeden doğurduklarını söylemeleri. Ancak İncil'deki en ünlü yalancı, iki kadının da kendisine ait olduğunu iddia ettiği bebeği ortadan ikiye ayıracağını söyleyen Süleyman'dır. *The Concise Book of Lying*'de [Yalan Söylemenin El Kitabı] Evelin Sullivan, Eski Ahit'in aldatmacaya karşı tavrını, "yalanların dünyanın ayrılmaz bir parçası, zaman zaman gerekli ve övgüye değer ve her zaman anlaşılabilir olduğunu vurgulayan pragmatik bir kabulleniş" olarak tanımlıyordu.[5]

Her ne kadar yalanın hoş görüldüğü koşullar dinden dine değişse de, çoğu bir noktada hemfikirdir: İnananlara söylenen yalanlar inançsızlara söylenen yalanlardan çok daha kötüdür. Yalanın kınanması açıkça Yahudi-Hıristiyan etiğinin bir parçasıydı; ama içerideki-dışarıdaki ikilemi orada bile boy gösteriyordu. Doğruluk Tanrı'ya ve Tanrı'nın seçilmiş halkına mahsustu. Tanrı Musa'ya halkının çalmaması, hile yapmaması ve "birbirlerine yalan söylememesi" gerektiğini söylediğinde, bunun İsrailliler dışındakiler için geçerli olup olmadığı konusu belirsizdi. Dokuzuncu emir inananların, "komşularına karşı" yalancı şahitlik yapmalarını yasaklıyordu. Bu büyük olasılıkla Kenanlıları kapsamıyordu.

Yalan söylemeyi yasaklayan buyruklar Yeni Ahit'te daha sık görülür ve daha açıktır. Burada Şeytan "yalanların babası" olarak resmedilir. Yalancılar kabilelerde kurallara karşı

5 *Yalan Söylemenin El Kitabı*'nda İncil'de yalana yaklaşımı derinlemesine araştıran yazara müteşekkirim.

gelenlerden çok daha kötüdür; şeytanın müritleridir. İsa "her zaman doğruyu söylemek gerekir" dediğinden beri, yemin etmeye gerek yoktur. Bu yasaklamalar yalan söylemenin sadece kurallara karşı gelmek olduğu için değil, aynı zamanda günah olduğu için de yanlış olduğu anlayışına yaklaşır, yani vicdan kavramına.

Herhangi bir kelime oyunu olmaksızın bu etiği oluşturan Aziz Augustinus oldu. Gençliğinde önüne gelene yalan söyleyen Augustinus, bir dönmenin netliği ve hevesiyle yalan üzerine ahkâm kesiyordu. Dördüncü yüzyılın sonları ve beşinci yüzyılın başlarında yazılmış pek çok risalede Augustinus bu konuyu, bugün bile anlamakta zorlanmayacağımız açılardan ele alıyordu. Ortaya attığı ikilemlerden biri –ciddi biçimde hasta olan bir babaya oğlunun öldüğünü söylemenin doğru olup olmadığı– çağdaş dürüstlük tartışmalarında hâlâ kullanılır. Augustinus, yalan söylemek insan kalben gerçeğe sadık olduğu sürece günah değildir, diyen çağdaşlarına karşı çıktı. Yabancıları "hakikat cemaatindeki komşularımız" olarak görmeyip onları kandırmanın kabul edilebilir olduğunu öne süren anlayışı çürütmek için özel çaba harcadı. Bağlılık duymamız gereken tek toplum hakikat toplumuydu. Bu, yakınlara duyulan sadakatten bir ilkeye duyulan sadakate doğru önemli bir kaymayı gösteriyordu. Augustinus'a göre yalan –yalnızca kişinin yakınlarına değil– kime söylenirse söylensin yanlıştı.

Bu, ulaşılması son derece zor bir standarttı. Dini zulme uğrayanlar kendilerine eziyet edenlere doğruyu söylemeli midir? Dini bütün pek çok kişi bu ikilemle karşı karşıya kal-

mıştır. Sünnilerin zulmüne uğrayan Şii Müslümanlar, gerçek dini inançlarını gizlemelerini haklı göstermek için İslami *takiye* doktrinine başvurmuştur. Kuran'daki bir ayet şöyle der: "Sinelerinizde olanı gizleseniz veya onu açıklasanız da, Allah onu bilir." Ortaçağdaki bir Kuran yorumcusu bundan şu anlamı çıkarmıştı: "Eğer kişi düşmanlarından kaçmak için, kalbinde tam tersi olsa da inancını diliyle inkâra zorlanırsa, hiçbir şekilde suçlu değildir, çünkü Allah kullarının kalplerinde neye inandıklarını bilir."

Bu, Reformasyon döneminde Protestanların zulmüne uğrayan Katoliklerin ortaya attığı *zihinsel çekince* kavramına dikkat çekici derecede yakındır. Bu kavrama göre, kişi, kendisine zulmedeni, daha önemli yarısını kalbinde gizlediği yarı doğrularla yanlış yönlendirebilir. Yani eğer kimliğini gizleyen bir rahibe rahip olup olmadığı sorulursa, "Hayır, değilim," diye cevap verebilir ve aynı anda içinden şöyle der, "senin gibiler için değilim. Aşai Rabbani ayinini yönetip yönetmediği sorulursa da "Yemin ederim yönetmedim" derken bir yandan da mırıldanabilir, "bugün yönetmedim." Bu, yalan söyleyen bir çocuğun gizlice parmaklarını çaprazlamasının teolojik karşılığıdır. Kızgın demirlerle ve tırnaklarının sökülmesiyle karşı karşıya kalanlar için, zihinsel gizlemenin yarattığı ahlaki ferahlama anlaşılabilirdir. Ancak zamanla bu, her türlü gerçeğin etrafından dolanma faaliyetini rasyonalize etmenin kolay bir yolu olmuştur. Bu muafiyet en nihayetinde, örneğin bir tavuk hırsızının "Tavuk çalmadım," derken içinden "bugün çalmadım" diye geçirmesine izin veren, böylece Tanrı'nın onun bir hırsız olsa da en

azından yalancı olmadığını bilmesini sağlayan bir tür icazete dönüştü.

Dürüst Protestanlar bu tür bir yanıltmacayı Katolik çıkarcılığının başka bir örneği olarak gördüler. Reformasyonun şikâyet ettiği en önemli konulardan biri, kilisenin zihinsel gizlemeyi kullanan yalancılara verdiği ödünlerde aşırıya kaçtığıydı. Bu kaygı, seçilmiş devlet görevlileri ve Birleşik Devletler vatandaşlığına geçenlerin ettiği yeminde yankısını bulur: "... hiçbir şey gizlemediğime yemin ederim."

Katoliklerin ahlaki zayıflığı olarak gördükleri şeye karşılık, pek çok Protestan reformcu yalancılık karşısında doktrinci bir duruş benimsedi. John Wesley yalan söylemeyi "iğrenç bir şey" olarak görüyor ve "eskilerin dediği gibi, 'Dünyadaki tüm ruhları kurtaracak olsam da bile bile yalan söyleyemem'" düşüncesini destekliyordu. Aydınlanma sırasında bilimin yükselişi doğruluğa önem kazandırdı. Bilimsel sorgulama kesin tanıklık etiğine dayanıyordu. Aynı şekilde yeni ortaya çıkmakta olan hukukun üstünlüğü prensibi de. Bu etik aynı zamanda, güvenilir bilgi ve kişisel güvene ihtiyaç duyan kapitalizmin yükselişine de katkıda bulunmuştu. Max Weber'e göre bu, katı dürüstlüğe vurgularıyla Protestanların serbest piyasa ekonomilerinde neden bu kadar başarılı olduklarını açıklıyordu. On yedinci yüzyılda yaygın olan "Bir Huguenot kadar dürüst"[6] tabirinin hem dini hem de ekonomik tınısı vardı. Quaker[7] tacirlerinin sıradışı başa-

6 Huguenotlar, 16. yüzyıl civarında Reform hareketi sırasında Fransa'da ortaya çıkan Protestan bir topluluk. [E.N.]

7 17. yüzyılda İngiltere'de George Fox tarafından kurulan bir Hıristiyan mezhebi. [E.N.]

rısı kısmen namuslu olmalarıyla tanınmalarından kaynaklanıyordu. Benjamin Franklin'in Püriten ilkesi "Dürüstlük en iyi politikadır" bile ekonomik bir önem taşıyordu. Böyle bir politika olmadan borç vadesinin uzatılması mümkün olamazdı.

Dürüstlüğün piyasa değeri etik tarihinde pek az takdir görmüştür. Doğruyu söylemek sadece kişisel itibarın değil aynı zamanda bir bütün olarak toplum sağlığının temelini oluşturur. Immanuel Kant'ın mutlak dürüstlük kavramı kısmen yasal sözleşmelerin doğru söylendiğini varsaymasına dayanıyordu. Hukukun üstünlüğü ancak dürüstlüklerine güvenilebilir olanlar arasında tesis edilebilirdi. Bu yüzden Kant açıkça, sağlıklı bir toplumun üyelerinin hangi doğruları söyleyeceklerini seçemeyeceğini düşünüyordu. Aynı Augustinus gibi Kant da hakikatin onu hak edenlere saklanması gerektiği fikrine karşı çıkıyordu. "Yalan, belirli bir kişiye olmasa da mutlaka bir başkasına zarar verdiğinden," diye yazıyordu Alman filozof, "genel olarak insanlığa zarar verir çünkü yasanın kaynağını yozlaştırır."

Sivil Toplum

Toplum genişleyip karmaşıklaştıkça, ahlaki odak noktasını dışsal normlardan içsel kanaate kaydıran *etiğe* duyulan ihtiyaç da arttı. Kabile âdetleri sivil toplum, bilimsel sorgulama ve serbest piyasa ekonomilerinin gerektirdiği yabancılar arası güveni sağlayamaz. "Modern koşullarda yalan," diye yazar sosyolog Georg Simmel, "bu yüzden öncesine göre çok daha yıkıcı, yaşamımızın temellerini sorgulayan

bir şeye dönüşmüştür. Eğer günümüzde yalan, bizim için Yunan tanrıları, Yahudi babaları ya da Güney Denizi adalarının halkları için olduğu kadar önemsiz bir günah olsaydı; ve ahlaki yasanın olanca şiddeti bizi yalan söylemekten alıkoymasaydı; modern hayatın düzenlenmesi imkânsız olurdu; çünkü modern hayat, katı iktisadi anlamın çok ötesinde bir 'itibar ekonomisi'dir."

Viktorya döneminde İngilizler meseleyi kendi işlerine gelecek şekilde çarpıttılar. Cicero'nun *Yükümlülükler Üzerine* adlı eserini el kitabı olarak kullanan ve şövalye mirasını devam ettiren üst sınıf İngilizlerin birbirlerine kesinlikle yalan söylemedikleri düşünülüyordu. (Bir Fransız köylüsüne ya da hatta Doğu Londralı bir balıkçıya yalan söylemek, George Washington gibi kolonici İngiliz centilmenlerin yerlilere ya da kölelere yalan söylemeyi sorun ettiğinden daha fazla sorun edilmiyordu). Darwin'in döneminde, düzgün karakterli centilmenler arasında (birinin dediği gibi) "hakikate titizlikle bağlı olmak" sorgulanmaksızın kabul ediliyordu. Muhtemelen, toplumsal konumlarından dolayı hissettikleri güvenlik, hakikati süslemeye yönelik herhangi bir ihtiyacı gereksiz kılıyordu. "Hıristiyan centilmenler"in yalan söylemelerini gereksiz kılacak kadar kendine güvenli oldukları düşünülüyordu. Aslında, üst sınıf bir İngiliz her türlü ucuz gerçeği gizleme dürtüsünden o kadar azade görülüyordu ki, mahkemede sözleri kanıt yerine geçiyordu. Gelgelelim, bu itinalı dürüstlük hissiyatı dünyadan kopuk bir biçimde ortaya çıkmadı. Robert Wright'ın *The Moral Animal*'da [Ahlaki Hayvan] gösterdiği gibi, Viktorya dönemi İngilteresi'nde

çoğu insan küçük kasabaların dengi yerlerde yaşıyordu. Herkesin gözü diğerinin üzerindeydi. Dürüstlüğü İngiliz centilmenlerin sınıfları ve Hıristiyanlık görevleri teşvik etmese de yakalanma korkusu ediyordu.

3

DÜRÜSTLÜK BAĞI

"İnsanlar kendilerini toplumlarına bağlı hissettikleri zaman, dürüstlüğe daha çok değer verir ve daha dürüst davranırlar."
Alan Wolfe

"Her toplum hakikat sayesinde var olmaya devam eder."
Thomas Browne

Antropolog Juliet du Boulay, yıllarını geçirdiği "Ambéli" rumuzlu Yunan dağ köyünde, hem katı bir dürüstlük prensibi olduğunu hem de bu prensibi çiğnemeye yönelik sık sık girişimde bulunulduğunu ortaya çıkardı. Ancak bu girişimlerin gerçekleşmesi, Ambélililerin birbirlerini yakından tanıması nedeniyle zorlaşıyordu. "Köylüler, aynı bir avcının iz sürmesi gibi birtakım işaretler ve belirtilerden diğerlerinin hayatlarını okuyorlardı," diye yazıyordu du Boulay. Ambéli sakinlerinin birbirlerinin hayatlarına duydukları merak (diğer bir deyişle, burunlarını sokmaları), ahlaki yasayı çiğnediklerini gizlemelerini zorlaştırıyordu. Eğer söz konusu yalan kasabalıları yeterli derecede

ilgilendiren herhangi bir şeye neden olduysa, kusursuz görünen örtbas etme faaliyetleri bile istisnasız açığa çıkıyordu. En nihayetinde du Boulay'ın vardığı sonuca göre, yalancılığın "kendi kendini sınırlamasını" sağlayan şey herhangi bir etik yasadan ziyade Ambélililerin yaptıkları dedikoduydu.

Dürüstlüğün giderek daha az ciddiye alınır olmasının sebepleri için çıktığımız arayışta, teolojiden ziyade sosyolojiye bakmalıyız. Savaş sonrası hayat çok daha kapsamlı, karmaşık ve hareketli olduğundan, suçluluk duymadan aldatmayı kolaylaştırır. Hakikat sonrası çağın en temel sebebi ahlaki çöküşten ziyade eyaletler arası otobanlar, U-Haul[8] kamyonetleri ve evlerin bahçelerine dikilen "Satılık" ilanlarıdır. Aldatmacanın yükselişi, etiğin düşüşünden ziyade topluluğun çöküşüyle ilgilidir.

Topluluk

Topluluk, tanındığımızı hissettiğimiz yerdir. Birbirlerini tanıyanların birbirlerini kandırması zordur. Düzenli olarak görüştüğümüz kişilere yutturabileceğimiz yalanların bir sınırı vardır. Düzenli kandırma faaliyeti, kendilerini kandıranları ifşa edebilecek kadar tanımayan ve bu kişilerin hilekârlıklarına kanıt bulmak için internette arama yapmaya gerek duymayan insanlar gerektirir. Birbirini yakından tanıyanların teknolojik yardımlara ihtiyacı yoktur. Satır araları çok şey iletir. Birbirlerine dikkat eden eski tanıdıklar –kelimenin iyi ve kötü anlamıyla– organik yalan makineleridir. Bir kadın, akrabalarından birinin büyük bir yalan kıvırmadan

8 Bir Amerikan nakliyat şirketi. [Ç.N.]

önce istisnasız elini ağzına götürüp boğazını temizlediğini fark etmişti. Bir arkadaşı ise uydurmaya başlayınca ellerini ovuşturuyordu. Burundi'de Ethel Albert'ın gözlemlediği yaşlı bir adam yalan söyleyeceğinin sinyalini (kabilesinin diğer üyelerinin malumu olduğu üzere) her zaman doğru söylediğine yemin ederek veriyordu.

Hiçbir yalan makinesi birbirini yakından tanıyan insanlarla aşık atamaz. Geçmişte düzenli olarak birbirleriyle etkileşimde bulunanlar, bir diğerinin doğruyu söylemediğini fark edecek ya da hiç olmazsa hissedebilecek kapasitededir. Birbiri –aileleri, sülaleleri, eşleriyle olan ilişkileri, davranış örüntüleri– hakkında bu kadar çok şey bilmek, iddialarını değerlendirebilecekleri bir veri tabanı sunar.

Topluluk, üyelerinin yaşlarını değiştiremeyecekleri yer olarak tanımlanır. Doğum ilanınızı okumuş olanların yanında yaşınızı küçültmek veya büyütmek imkânsızdır. Postacı anne babanızın evine bir tane bile Cambridge damgalı mektup getirmemişse, Harvard'dan mezun olduğunuzu iddia etmek zordur. Savaşa gitmediğinizi görenlerin karşısına geçip sahte kahramanlık hikâyeleriyle böbürlenemezsiniz. *I'm Not Scared* [Korkmuyorum] adlı romanında Niccoló Ammaniti, Güney İtalya'daki küçük Acqua Traverse kasabasını anlatır. Kasaba sakinlerinden biri, kasabada kamuflaj kıyafetler ve boynuna doladığı bir bandanayla dolaşan kendini beğenmiş, genç bir adamdır. Acqua Traverse'nin diğer sakinlerine eskiden Pisa'da paraşütçü asker olduğunu söyler. "Fakat bu doğru değildi," der romanın anlatıcısı. "Herkes onun askerliğini Brindisi'de yaptığını biliyordu."

Topluluk üyeleri bu tür kurguları pazarlamanın ne kadar zor olduğunu bildiklerinden, yalan söylemeye pek meyilli değildirler ve bunun sebebi de etik bir katılık ya da komşu sevgisinden ziyade ifşa olma korkusudur. Topluluk üyelerinin birbirlerine çok değer verdikleri için dürüst oldukları bir yanılgıdan ibarettir. Genelde tam tersi söz konusudur. Çoğu birbirine tahammül edemez. Fakat bu, birbirlerini hiç önemsemedikleri anlamına da gelmez. Küçük toplulukların üyeleri, diğerleri hakkında hissettikleri karışık duyguların yoğun biçimde farkındadır. Juliet du Boulay'ın Ambéli'de keşfettiği üzere, "köylü, 'komşunu sev' buyruğunun derin anlamını, hiç zorlanmadan komşusundan çoğunlukla nefret ettiği olgusuyla bağdaştırabilir."

Topluluk üyelerinin birbirleri hakkında ne hissettikleri bir tarafa, düzenli olarak yakın temasta bulunmanın onların dürüst olmalarını sağladığına şüphe yoktur. Sık gördüklerimize yalan söyleme ihtimalimiz, seyrek gördüklerimize kıyasla çok daha düşüktür. Bella DePaulo bu hipotezi test etmek için, Virginia Üniversitesi öğrencileri ve Charlottesville sakinleri arasında yalan söyleme sıklığıyla birbiriyle temas etme sıklığını karşılaştırdı. Psikolog, her iki grubun üyelerinin de, en çok temasta bulundukları ve uzun zamandır tanıdıkları kişilere daha az yalan söylediklerini keşfetti.

Eğer eskiden birbirimize karşı daha dürüst idiysek, ki ben öyle olduğumuza inanıyorum, bunun sebebi o zamanlar daha vicdanlı olmamız değil, gündelik etkileşimlerimizin çoğunlukla tanıdık yüzlerle gerçekleşmesiydi. Birbirini iyi tanıyanlar birbirlerine yalan söylemeye, uzak kuzenlerine

yalan söylemekten daha az meyilli değildir, fakat sonuçlarından korktukları için tereddüt ederler. Yalan söylemekten kaçınmanın iki sebebi vardır: 1) yanlış olduğu için 2) yakalanabileceğimiz için. "Yanlış" olanın ne olduğuna dair bir fikir birliği olmadığından, diğerlerini aldatmamanın en zorlayıcı sebebi yakalanma korkusudur. Ancak bunun gerçekleşme ihtimali de, doğru ve yanlışın ne olduğuna dair net bir kavrayışın yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla birlikte düşüşe geçmiştir. Yalan söylendiğinde yakalayacak kadar birbirini tanıyanların arasındaki temasın azalmasıyla birlikte, dürüst olmanın dışsal nedenleri içsel nedenlerle birlikte düşüşe geçer.

Yalan söyleme ya da dürüst olma içgüdümüz olduğuna inanmasam da, topluluk içinde yaşama istencimiz olduğuna inanıyorum. Topluluklar doğrulukla beslenir. Topluluk üyeleri düzenli olarak birbirlerine, sözlerden ziyade eylemlerle dürüstlüğün değerini hatırlatır.

Çeşitli büyüklüklerde sekiz Amerikan yerleşiminde görüşmeler yapan sosyolog Alan Wolfe, kişisel dürüstlüğe en büyük vurgunun, nüfusun 3155 olduğu Tipton, Iowa'da yapıldığını tespit etti. Bu vurgu ahlaki açıdan yapılmış olsa da biraz kurcalandığında asıl temelinin pragmatik olduğu ortaya çıktı. Tiptonlulara göre dürüstlük itibarla yakından ilişkiliydi. İyi bir itibar dürüst bir insan olarak tanınmaya bağlıydı. Böyle bir itibar olmadan, yaşam Tipton gibi bir yerde epeyce tatsız olabiliyordu, özellikle de iş hayatındakiler için. "Eğer dürüst davranmazsanız hemen anlarlar," demişti bir Tiptonlu, Wolfe'a. "Birinin yüzüne baktığınızda, yalan söylemek zorlaşır," demişti bir diğeri.

Bu, topluluk üyelerinin körü körüne doğruyu söyledikleri anlamına gelmez. Mesele birbirine bağlı topluluklarda üyelerin birbirini aldatmaya kalkışmaması değildir. Bunu her zaman yaparlar. Fakat bunu yaptıkları zaman genellikle herkes fark eder. Çoğu kültürde yalanın türlü çeşitlerine göz yumulur. Samiler ya da Samoalılar gibi pek çok yerli halk birbirleriyle dalga geçmekten hoşlanır. Hatta bazıları, yalan söylemeye izni olan "oyunbazlar" belirler. Fakat topluluk içinde söylenen bu tür yalanları genelde herkes anlar. Topluluk üyesi olanların yalan söylemenin ne zaman sorun olmadığına ve kimin yalan söyleme ihtimalinin yüksek olduğuna dair doğuştan gelen bir hissiyatı vardır. "Herkes kuralları biliyor," diyordu Ethel Albert, Burundililer arasında sık sık söylenen yalanlara dair. "Herkes kaçamak ve iğneli sözlerle zekâ yarıştırma oyunu oynuyor." Bu, her şeyin mubah kabul edildiği ve neyin yalan, kimin yalancı olduğunun kişisel bir meseleye dönüştüğü hakikat sonrası toplumdan son derece farklı bir durumdur.

Durumsal Yalancılık

Arkadaşım George, doğduğu Kentucky kasabası sakinlerinin hafızasını, "bir kredi kartı ektresinden daha uzun" olarak betimlemişti. "Topluluk kimin yalan söylediğini, içtiğini ya da komşusuyla yattığını biliyordu." George Manhattan'a taşındıktan sonra da insanlara aynı Kentucky'deki gibi davranmaya devam etti, yani onların toplum baskısı nedeniyle dürüst olduklarını varsayarak. Gelgelelim, kendisinden bir kooperatif dairesi almaya çalıştığı Woodruff isimli genç

zengin yöneticinin, pazarlığın her aşamasında sahtekârlık yaptığı ortaya çıktı. George bunu Bay Woodruff'la aynı şirkette çalışan tanıdıklarına anlattı. Bu kişiler oldukça şaşırdılar. Woodruff işyerinde doğruluğuyla tanınıyordu. Woodruff için işyeri, George'un kasabası gibiydi: Tanınıp bilindiği yer. Burada yalan söylerken yakalanmak yıkıcı olurdu. Bir yabancıya mülk satmak ise bambaşka bir meseleydi. Bay Woodruff büsbütün yalancı değildi. Yalnızca farklı ortamlar için farklı dürüstlük standartları vardı.

Bunu *durumsal yalancılık* olarak düşünün. Bu, hiçbir yerde tam olarak tanınmayıp, çoğu yerde kısmen tanınanların uyguladığı bir pratiktir. Bu onların, karşılarında kim olduğuna göre, hakikati değişen miktarlarda söylemelerini sağlar. Pek çok farklı topluluğun üyesi olmak pek çok farklı etiğe sahip olma imkânı sunar. Ortak değerleri paylaşan diğerleriyle güçlü bir bağ olmadığında, etik standartlarımız aidiyet hissettiğimiz ortamlara göre belirlenir: Partiler, sohbet grupları ya da "Dünya Döndükçe"[9] muhabbetleri. Mekâna bağlı toplulukların üyeleri yalnızca tek bir etiğe sahip olabilir. Böyle topluluklardaki dürüstlük standardı aile, okul, kilise ve Lions Kulübü tarafından pekiştirilir. Ortak bir amaç ve değerler duygusu, günümüzde çoğumuzda olduğu gibi aşındığında, üzerinde uzlaşılmış davranış standartlarının yerini karman çorman bir şey alır. Bu, etiğin bölünmesidir. Evde bir tane, arkadaşların yanında başka bir tane, iş arkadaşlarının yanında bir üçüncüsü, muhtemelen kilise için bir

9 *As the World Turns*: ABD'de 1956'dan 2010'a kadar yayınlanan ünlü pembe dizi. [Ç.N.]

tane, destek grubunda, internette ve son olarak da yabancıların yanında başka bir tane.

Bu, güçlü bir topluluk duygusunun olmadığı yerde diğerlerini aldatmak için elimize geçen her fırsatı kullandığımız anlamına gelmez. Ancak, kendini ortama bağlı hissetmemek, yalan söyleme arzumuzu bastıran dürtüleri kuşkusuz azaltır. Bu mutlaka nahoş bir durum değildir. Çoğumuzun kendi *Gopher Prairie*'sinin[10] boğucu kucağını terk etmek için sabırsızlanmasının bir sebebi, başkaları karşısında pek çok farklı şey olabilme becerisini geliştirmektir. Bu ihtiyaç ille de sağlıksız olmak zorunda değildir, fakat olabilir de. Patolojik psikiyatrik sendromları olanlar, genelde daha kalabalık nüfusa sahip banliyölerden ziyade kentlerin izole ortamında yaşar. "Antisosyal kişilik bozukluğu"ndan mustarip olanlar –ki başlıca semptomlarından biri yalan söylemektir– üzerine yapılan bir çalışma, kent içinde yaşayanların yaklaşık yüzde altısı bu profile uyarken, bu oranın kentin banliyölerinde yüzde üçün biraz üstünde, kasabalarda ise yüzde iki buçuk olduğunu bulmuştur.

Nasıl ki mantarlar en iyi karanlık bodrum katlarında yetişir, yalancılık da anonim ortamlarda serpilir. Sıradan bir Wal-Mart tezgâhtarını kandırmaya, Wally's Market'ın Wally'sini kandırmaktan daha meyilliyizdir. Paul Ekman *Telling Lies* [Yalan Söylemek] adlı kitabında, "Yalan söyledikleri kişiler gayri şahsi ya da tamamen anonim olduğunda, yalancılar kendilerini daha az suçlu hisseder..." diye

10 ABD'li yazar Sinclair Lewis'in 1920'de yayımlanan *Main Street* adlı romanının geçtiği muhafazakâr taşra kasabası. [Ç.N.]

gözlemliyordu. "Yalan söylenen kişi anonim olduğunda, bu kişinin aslında zarar görmediği, bu durumun çok da umurunda olmadığı, kendisine yalan söylendiğini bile fark etmeyeceği, hatta aldatılmayı hak ettiği veya bunu istediği gibi suçluluğu azaltıcı fantezilere kapılmak çok daha kolay olur.

Hakikat sonrası durumda insanlar arası bağların yıpranması hem sebep hem de sonuçtur. Kendini diğerlerine bağlı hissetmemek yalan söylemeyi kolaylaştırır ki bu da daha sonra yeniden bağlantı kurmayı zorlaştırır. Yozlaşmış topluluklar yalancılığı teşvik eder. Yalancılık toplulukların daha da yozlaşmasına yol açar. Topluluk bağları bozuldukça, kontrolsüz bir bencillik zincirlerinden boşanır. Gerçekleri törpülemek daha hoş görülür olur ya da en azından daha az ayıplanır. Bu, küçük toplulukların üyelerinin kendi çıkarlarını gütmedikleri anlamına gelmez; yalnızca bu motivasyon diğer üyelere karşı duyulan sorumlulukla şekillenir.

İngiliz etikçi Jennifer Jackson'a göre, yalan söylemenin "yanlışlığı", yalanın hedefi olan kişiye verdiği zarardan ziyade insan topluluklarına verdiği zararla ilgilidir. Dürüst olmak için bilinen en eski motivasyonumuz tabular değil, başkalarını bize karşı yükümlülüklerini yerine getirmek için motive etmenin en iyi yolunun, onlara karşı yükümlülüklerimizi yerine getirmek (mesela onlara yalan söylememek) olduğuna ilişkin bir farkındalıktı. Karşılıklı yükümlülükler, dürüst davranışın vicdandan çok daha güçlü bir kaynağıydı. Antropolog Charles Cooley en eski atalarımız arasında doğruyu söylemeye yapılan vurgunun doğru davranma ihtiyacından ziyade "kendimizden olanları kandırmanın haksızlık

olduğu hissi ve bunu yaparken yakalanmanın utancından" kaynaklandığına inanıyordu. Yalan söylerken yakalandığında utanç duyması için kişinin onu yargılayacak bir grubun üyesi olması gerekir. Çoğu insan çoğu zaman böyle bir grubun üyesi olmuştur: Kabile, klan, topluluk.

Eğer dürüstlüğün başlıca garantisi tanıdık yüzler arasında yaşamaksa, ikinci sıradaki garantisi de birbirini çok da yakından tanımayan kişilerin birbirine doğruyu söylemesini teşvik eden bir etiktir. İdeal olan, güçlü bir bağlılık hissini sağlam bir doğru ve yanlış hissiyle birleştirmektir. Elimizde olansa her iki açıdan da en kötüsü: Düşüşe geçen bir topluluk hissi ve aşınan etik. Bu da, ne doğruluklarına dair bir güvenceye ne de söyledikleri yalanları tespit edebilecek araçlara sahip olduğumuz, yarı yabancılar arasında yaşamak zorunda olduğumuz anlamına geliyor.

Etik Anılar

Büyük, karmaşık toplumlarda, dürüstlüğün fazladan bir ağırlığı vardır, çünkü yabancılar arasında çok fazla alışveriş gerçekleşir. Fakat aynı zamanda, tanımadıklarına pek de doğruyu söyleme ihtiyacı duymayanların soyundan geliyoruz. Önceki bölümde gördüğümüz gibi, dışarıdan olanlara yalan söylemek çoğu zaman bırakın göz yumulmayı, açıkça onaylanıyordu. Doğruluk, dışarıdan olanlara gösterdiğimiz ikiyüzlülükle başa çıkmamıza yardımcı oluyordu. Sonuçta, tanıdık olmayanları kandırma istenci genetik belleğimize ait olabilir. Paradoksal biçimde, dürüst olma istenci de yine bu belleğe kazılı olabilir. Darwin buna inanıyordu çünkü

doğruluk, topluluk bağlarını güçlendirdiğinden, hayatta kalmayı sağlıyordu. Dürüstlüğe önem veren kabilelerin soylarını sürdürme olasılığı daha yüksekti. Böylece bizler meydana gelebildik. En uzak atalarımızdan, birbirini tamamlayan dürüst olma ve olmama dürtülerini miras aldık. Her iki eğilim de, içinde bulunduğu bağlama göre hayatta kalmamıza yardımcı oldu: Kendimizden olanlara karşı dürüstlük, diğer herkesi aldatma. Nasıl ki günümüze dek tanıdık yüzler doğruyu söyleme eğilimini teşvik ettiyse, bir yabancıyla karşılaşma da kadim bir yalan söyleme dürtüsünü tetikleyebilir. Bu iki kollu miras hâlâ yaygın olan çeşitli etik standartlara yansır. Bella DePaulo'nun çalışmalarındaki katılımcılar, arkadaşlarıyla yaptıkları konuşmaların yüzde 28'inde, daha uzak tanıdıklarıyla yaptıkları konuşmaların yüzde 48'inde ve yabancılarla yaptıkları konuşmaların yüzde 77'sinde yalan söylediklerini ifade ediyordu. Iowa, Tipton'da bile, Alan Wolfe yalan söyleme söz konusu olduğunda içeriden-dışarıdan olan ikiliğinin gayet canlı olduğunu tespit etti. Bölge sakinlerinin birbirlerine karşı dürüst olmaya yaptıkları vurgu, başka yerlerde yaşayanlara, büyük şirketlere ya da Gelir İdaresi'ne doğruyu söylemekle ilgili sorular ortaya atıldığında zayıflıyordu. "Tiptonluların ahlaki içgüdüsü, kişinin muhatabı yabancı biri değil de yakın bir komşu ya da arkadaşsa dürüstlüğe daha çok önem vermektir," diye tespit ediyordu Wolfe.

Eğer hiç ya da yakından tanımadığımız kişilerle muhatap olmak, bozkırlardaki atalarımızdan miras aldığımız kaçamak cevaplar verme eğilimini tetikliyorsa ve giderek daha

çoğumuz yabancılarla (ya da kendini yabancı hissedenlerle) muhatap oluyorsak, gerçeği gizleme dürtümüz de daha çok açığa çıkar. En azından, yalan söylemenin önüne koyduğumuz engeller azalır. Öte yandan, karşılaştığımız herkes herhangi bir şey hakkında herhangi bir zaman yalan söylüyor olabilir ve bunu hiçbir şekilde bilemeyiz (Daha sonraki bölümlerden birinde göreceğimiz gibi, insanın yalanı fark etme kapasitesi oldukça sınırlıdır). Kariyerini, aldatmayı incelemeye adayan Paul Ekman, bir kişi hakkında bir miktar bilgi sahibi olmadan bu kişinin dürüstlüğünden emin olmanın hiç de akıllıca olmadığına inanmaktadır. Yalanı tespit etme ihtimalini artıran şeylerden biri, yalan söylediğinden şüphelenilen birinin birden fazla durumda nasıl davranmış olduğunu bilmektir.

Ekman'ın çoğunlukla yalan söylendiğini anlamamamızın sebebine dair ilginç bir teorisi var. Ekman, atalarımızın, zamanında pek fazla birbirini aldatma fırsatı bulamadıklarını iddia ediyor. O zamanlar, sahtekârlık yapmanın ağır sonuçlar yarattığı birbiriyle sıkı fıkı topluluklarda yaşıyorduk. Dolayısıyla yalan söylemek için pek bir sebebimiz ya da söyleyenleri ifşa edecek fırsatımız yoktu. Yalanı fark edenlerin becerilerini keskinleştirmelerine yetecek sıklıkta yalan söylenmiyordu. Böyle bir ortamda, yalan söyleme hünerinin ya da bunu tamamlayan yalancıları yakalama becerisinin değeri düşüktü. Çoğumuzun şu anda yaşadığı ortam ise bunun tam tersidir. Günümüzde yalan söyleme fırsatları sürekli mevcut; yalanları gizleme araçları bol ve yakalanmanın cezaları oldukça hafif. En kötü durumda, yalan söylediğimiz

ortaya çıktığı takdirde basitçe, yalancılığımızın bilinmediği başka bir yere gideriz ya da bu konuda herhangi bir fikri olmayan yeni bir eş ve arkadaşlar ediniriz.

Herhangi bir toplumsal bağlamdaki insan ilişkileri ne kadar gevşek olursa, burada yaşayanların aldatma ve aldanma ihtimalinin daha yüksek olduğu varsayımında bulunulabilir. Ve bu tür ortamlarda herhangi bir şekilde gözümüzün boyanmadığını düşünsek de bunun tam tersinden şüphelenmek de çok kolaydır, çünkü *bundan emin olamayız.*

İzlenim Yönetimi

San Diego'da tanıştığım Tammy adlı çekici bir kadın bana *Glamour*'a yazılar yazmış, edebiyat dergilerinde kısa hikâyeleri yayımlanmış ve yakın zamanda Random House'la bir kitap sözleşmesi imzalamış eski bir model olduğunu söylemişti. Ancak Tammy'nin imzasını hiçbir yerde görmedim. Bu durumu onu daha uzun süredir tanıyan ortak arkadaşlarımıza sorduğumda bana güldüler. "Tammy bunların hiçbirini yapmadı," diye açıkladılar. "Sadece insanlara onları etkileyeceğini düşündüğü şeyleri söylüyor."

Tamamen ve kısmen yabancı olanlar arasında, sosyologların *izlenim yönetimi* dediği şey devreye girer. Aldatmaca bu çabanın ayrılmaz bir parçasıdır. Yalancılık araştırmacılarına göre yalan söylemenin, özellikle kendimize ilişkin başlıca motivasyonlarından biri, "iyi bir izlenim bırakma" isteğidir. Bu mutlaka kötü niyetli olmak zorunda değildir (gerçi olabilir de). Takıntılı bir biçimde yalan söyleyen sosyopatların ya da diğerlerini manipüle etmek için yalan söyleyen Mak-

yavelist kişiliklerin aksine, nasıl bir izlenim bıraktıklarını fazlasıyla dert edenler, başkalarının gözündeki ideal insan sandıkları kişi gibi görünmek için yalan söylerler. "İmaj her şeydir," derler. "Ne pahasına olursa olsun," bir diğer popüler ifadedir. Bu ikisini birleştirmek, manipüle edilmiş bulgulara dayalı aldatıcı bir imaj yaratmayı haklı gösterir.

Kişisel bilgiler karşılıklı olarak yoksa, dürüstlük sembolleri fazladan önem kazanır. Tamamen ve kısmen yabancı olanlarla muhatap olurken görüntü önemlidir. Tanımadığımız fakat güvenmek istediğimiz insanlarda doğruluk işaretleri ararız. Psikologlar kendi ilettiğimiz ve diğerlerinde ölçtüğümüz "değer biçme işaretleri"nden söz eder: giyim kuşamımız, donanımımız, özgeçmişimiz. Bu sorun olabilir. Şapkasında New York Knicks yazan ya da çantasından NPR[11] dinleyicisi olduğunu anladığımız biriyle aramızda bir bağ olduğunu hissedebiliriz; fakat bu dürüstlük için kanıt değildir. Bu tür işaretler kolayca manipüle edilebilir. İyi üçkâğıtçılar hangi kıyafetlerin kimler için güven verici olduğunu bilir. Onlar izlenim yönetiminde usta sanatçılardır. Dolandırıcının biri, marketlerde dolaşırken reyonlarda potansiyel bir enayiye rastlama ihtimaline karşı, diğer tarafta güven uyandırmak için mutlaka konserve köpek maması taşıdığını söylemişti.

Birbirimiz hakkında gerçekte ne kadar az şey bilirsek, kime güvenmemiz gerektiğini bilebilmek için giysi etiketlerine,

11 National Public Radio: ABD'de pek çok radyo istasyonunun bağlı olduğu kâr amacı gütmeyen ve üyelik üzerinden işleyen medya örgütü. [Ç.N.]

ayakkabı tarzına, çanta markasına, tokalaşmaya ve göz temasına daha çok ihtiyaç duyarız. Bu tür değer biçme sembolleri etik açıdan işe yaramaz. Usta yalancılar genelde doğrudan diğer insanların gözünün içine bakarak sıkı bir biçimde tokalaşırlar. İnsanların, güvenilirliğin kanıtı olarak gördükleri bu tür işaretlere ne kadar çok bel bağladıklarını herkesten daha iyi bilirler. Eski bir Sovyet casusu, casusluk okulunda öğrendiği ilk şeylerden birinin aldatmak istediği kişiye gözlerini kilitlemek olduğunu söylemişti. Araştırmalar sürekli olarak yalancıların doğru söyleyenlerden daha iyi göz teması kurduğunu ortaya koymaktadır. Bill Clinton tarafından kandırılanların çoğu, ona inanmalarının sebebinin gözlerini ayırmadan bakması olduğunu söylüyordu. Robert Schuller, Clinton'ın Monica Lewinsky'yle hiçbir zaman seks yapmadığını kendisine, "Büyük bir tutkuyla ve gözleri üzerine kilitlenmiş olarak" söylediğini ifade ediyordu. Eğer yabancıları (ya da kendini yabancı hissedenleri) aldatma ve onlar tarafından aldatılma ihtimalimizin daha yüksek olduğu doğruysa, o zaman Amerika Birleşik Devletleri her türlü aldatmaca için fevkalade verimli bir topraktır. Amerikalılar nadiren birbirlerini dalgaya getirildiklerini anlayacak kadar iyi tanır. Çok fazla Amerikan vatandaşı başka ülkeden gelmektedir; Vance Packard'ın kitabının zihinlerde yer eden başlığı gibi, *A Nation of Strangers* [Yabancılar Ülkesi]. Bu yalnızca kendi başına değil, Amerikan kültürü dünyadaki pek çok farklı kültürün şablonu görevi gördüğü için de önemlidir.

4

WHISTLER'IN TERCİHİ

"Amerika'da bir geçmişe sahip olmak için, bunu ancak uydurmanız gerekir."
James Atlas

Londra'daki bir sokakta, altmışlı yaşlarını süren James Whistler'ın karşısına kendisi gibi Massachusetts, Lowelllı biri çıkar. 68 yaşında olan bu adam, her ikisi de aynı zamanlarda doğduğundan, sanatçının neden 67 yaşında olduğunu iddia ettiğini merak etmektedir. "Hah ha!" diye karşılık verir Whistler. "Çok hoş! Demek 68 yaşındasınız ve Lowell'da doğdunuz! Bu gerçekten çok ilginç. Fakat izin verirseniz, ne zaman ve nerede doğduğuma ben karar vereyim. Lowell'da doğmuş olmayı tercih etmiyorum ve 68 yaşında olmayı reddediyorum!"

Amerika Miti

Amerika her zaman bir dalkavuklar ülkesi olmuştur. Kendi hakkında yalan söylemek en az elmalı kıtır kadar Amerikalıdır. Ülkenin adı bile, iddia ettiğinden çok daha az seyahat gerçekleştirdiği ortaya çıkan palavracı bir tüccar olan

Amerigo Vespucci'den gelir. Aslında Amerika'ya gerçek kâşifi Christopher Columbus'tan dolayı Columbia denmesi gerekiyordu. Columbus'un kendisi, 1492'deki yolculuğu sırasında, iki farklı seyir defteri tutan, karakteri şaibeli bir kâşifti; bu defterlerden sahte olanı, endişe içindeki mürettebatına evden korktukları kadar uzak olmadıklarını gösteriyordu. İtalyan maceracının pek çok yüzü ve adı vardı: Kendi memleketinde Cristoforo Colombo; bir süre yaşadığı Portekiz'de Cristovao Colom; İspanya'da Cristóbal Colón; ve tarihçilerin İngiliz kulaklara daha hoş geleceğini düşündükleri versiyonuyla Christopher Columbus. Columbus hakkında bildiklerimizin çoğu şaibelidir, zira tarihi kayıtlardan ziyade Washington Irving tarafından 1828'de yazılan çılgıncasına popüler ve fazlasıyla süslenmiş biyografiye dayanır.

Amerika'nın başlıca dürüstlük meseli –küçük George Washington'ın kiraz ağacını kestiğini itiraf etmesi– bir diğer biyografi yazarı Parson Mason Locke Weems tarafından ortaya koyuldu. Weems'in Amerika'nın ilk başkanı üzerine yazdığı çoksatan biyografi, gerçeklerden çok kurguya dayanıyordu. Washington'ın babasının, "Doğruluk, George, gençliğin en hoş özelliğidir," dediği kitap, 1777'nin güya çetin fakat gerçekte yumuşak geçen kışı sırasında Washington'ın Valley Forge'da dizleri üzerine çöküp dua ettiği fantastik hikâyeyi ve elbette, kesilmiş kiraz ağacının yanında elinde baltayla suçüstü yakalanan dürüst oğlan çocuğun hikâyesini içeriyordu. Washington'ın hayatını anlattığı kitabı pek çok baskı yapan Parson Weems'in kendisi, "Mount-Vernon Papazı" olduğunu iddia ediyordu. Oysa böyle bir kilise yoktu.

Her ne kadar sahtekârlığın kendisi Amerikan icadı olmasa da Amerikalılar bu pratiği nefes kesici düzeylere taşıdı. Yeni Dünya, doğruluk kavramlarını yeniden düşünme fırsatını da içeren sonsuz bir fırsatlar ülkesiydi. Tarihçi Daniel Boorstin'in dediği gibi, böyle bir ülkede, "gerçekler ve dilekler arasındaki eski sınırlar artık işlemiyordu." Amerikan dili, Amerikalıların abartma –Warren Harding'in akılda kalıcı tabiriyle "boş laflar"– ihtiyacına uyum sağlamak için, şeyleri olduklarından daha büyük, daha iyi ve daha çarpıcı gösterecek şekilde sürekli olarak dönüştü. Çağdaş bir örnek için, en küçük boy kahveye "Tall" [Uzun] denen mahallenizdeki Starbucks'a gitmeniz yeterli. Boorstin bu abartılı ifade biçimine "şişirme" diyordu. Şişirme gerçek ve kurgu arasındaki sınırı silikleştiriyordu. "Ne doğru ne de yanlış olanın, muğlak bir ihtişamın dili," diyordu Boorstin. On dokuzuncu yüzyıl ortasında bir Amerikalı yalnızca deliksiz uyumuyordu, "o kadar derin uyuyordu ki onu ancak bir deprem uyandırabilirdi." Öfkelendiğinde, "bir buharlı gemi" gibi tüterdi. Davy Crockett'ın "bir öküz gibi yürüdüğü, tilki gibi koştuğu, balık gibi yüzdüğü, Kızılderili gibi bağırdığı, şeytan gibi dövüştüğü, deprem gibi gürlediği, [ve] çılgın bir boğa gibi seviştiği" söyleniyordu. Columbus ve Washington gibi Crockett da gerçekler konusunda pek titiz olmayan biyografi yazarlarından faydalandı. Vahşi Sınırın Kralı denen Crockett'in rakun kürkünden başlık giymeye başlaması, ancak popüler bir tiyatro oyununda ("Batının Aslanı") kendisinden esinlenen bir karakter giydikten sonra oldu. Crockett bu başlık sayesinde Kongreye seçilebileceğini düşünüyordu

ki öyle de oldu. Kendiyle ilgili efsaneler yaratma konusunda kötü bir ünü vardı; General Andrew Jackson'a karşı çıkan isyana katıldığına dair sahte iddia da buna dahildi.

Amerika'nın tarihine dair efsanelerin önemli bir kısmı tamamen ya da kısmen uydurmadır. "Bana ya özgürlük verin ya da ölüm", "Temsiliyet olmadan vergilendirme de olmaz", "Daha savaşmaya başlamadım!" gibi unutulmaz sözlerimizin çoğu, ne iddia edilen zamanda ne de iddia edilen kişi tarafından gerçekte hatırlandıkları gibi söylenmiştir. Tarihçilerin, John Smith'in hayatını bağışlaması için Pocahontas'ın kendi babasına yalvardığı, Paul Revere'in Concord'a ulaştığı ya da Betsy Ross'un Amerika'nın ilk bayrağını diktiği konusunda ciddi kuşkuları vardır. İki vahşi batılının herhangi bir zaman karşı karşıya gelip birbirine silah çektiğine dair herhangi bir kayıt bile yoktur. O.K. Corral'daki silahlı çatışma alelade bir sokak kavgasından ibaretti. 1931'de yayımlanan kurmaca biyografide namuslu bir kanun adamı olarak yeniden tanımlanan Wyatt Earp de aslında, şaibeli bir karaktere sahip karanlık bir figürdü. Earp gibi pek çok vahşi batılı kanun adamı, bırakın Gary Cooper'a benzemeyi, hırsızlık, kaçak avcılık ve hayvan hırsızlığı gibi ek işlerle geçiniyordu.

Herhangi bir ülkenin vatandaşlarının kendi tarihleriyle ilgili gerçeklerle yüzleşmesi mümkün müdür? Bu, Birleşik Devletler'de yaşayanlar için açıkça bir sorundur. Eğer Amerikalılar kendi tarihleriyle ilgili pek de cazip olmayan gerçeklerle, özellikle de yerleşimcilerin Kızılderililere ve Afrikalı Amerikalılara yaptıkları muameleyle bir gün tamamen

yüzleşirlerse, Tanrı'nın lütfunun gerçekten de onların üzerinde olup olmadığını sorgulayabilirler.

Kendi kuşağımdaki pek çok Amerikalı gibi ben de köleliğin kötü ama belki *o kadar da* kötü olmayabileceği fikriyle büyüdüm. Muhtemelen pek çok köle sahibi kölelerine oldukça iyi davranıyordu, öyle değil mi? Yeraltı Demiryolu Örgütü hakkında araştırma yaparken bu kurumun kötü değil, çok kötü olduğunu keşfettim. Fiziksel olarak korkunç olmakla kalmıyordu, aynı zamanda yüce gönüllü köle sahiplerini, ayrı ayrı en çok para verene satabilmek için aileleri parçalamaya sevk eden amansız piyasa mantığına zalimce uyum sağlamıştı. Bu araştırma esnasında, Yeraltı Demiryolu Örgütü hakkında bildiklerimizin çoğunun şaibeli olduğunu öğrenince şaşkınlığa düştüm. Çok az kişi gerçekten tünel kazmış, gizli bölmeler inşa etmiş, özel bir tokalaşma yöntemi geliştirmiş ya da geceleri şifreli sözcükler fısıldamıştı. Bu romantik boş lafların çoğunun kaynağı, İç Savaş bittikten sonra Yeraltı Demiryolu Örgütünde görev yaptığını iddia eden çok sayıda Amerikalıydı.

Sojourner Truth'un Yeraltı Demiryolu Örgütünde aktif olduğu söyleniyordu. Bu pek mümkün değil. Bu eski köle üzerine, çoğu kendi çabasıyla üretilen pek çok efsane vardı. Aldığı soyadını dürüstlüğü konusundaki ününe dayandıran Truth, sürekli olarak kendi mitini besleyen enerjik bir figürdü. Biyografi yazarı Nell Painter'a göre, bu açıkgöz numaracı, geliştirdiği eğitimsiz, kültürsüz, Güneyli ağzıyla konuşan zenci kadın kişiliği sayesinde verdiği söylevleri dinleyenleri coşturuyordu. Bu mitleştirmeye başkaları da

katkıda bulundu. Truth'un ünlü sözünün ("Ben kadın değil miyim?" [orijinali "Ar'n't I a woman?"]) eski bir köle tarafından 1851'de Ohio, Akron'daki bir kadın hakları toplantısında söylendiği düşünülüyor. Bu halk deyişi aslında Frances Dana Gage adlı bir yazar tarafından uydurulmuştu. Gage, Truth'un Akron'daki toplantıdan en az on yıl sonra yazılan konuşmasını aktarırken bu ifadeyi dahil etti. Painter'a göre, Truth'un meşhur sözcükleri aslında Truth tarafından söylenmemişti; sadece "onun tarafından söylenmiş olmasına ihtiyacımız var"dı. Bu örüntü Amerikan tarihi boyunca kendini tekrarlar. Geçmişimiz hakkında bildiğimizi sandığımız şeylerin çok azı bilimsel gerçeklere dayanır. Peki neden? Daniel Boorstin'e göre efsanelere, kahramanlara ve heyecan verici sözlere aç bu genç ülke, kendi sahiciliği konusunda pek de titizlenmedi. Pek çok efsanevi Amerikan figürü, bu yaratıcı tarihçilikten faydalandı; bu figürlerin en ünlü sözleri ölümlerinden sonra başkaları tarafından yazıldı. Fakat tarihsel mitolojinin başlıca kaynağı kişilerin kendisiydi. Yalnızca Davy Crockett, Daniel Boone ve Buffalo Bill gibi kabadayı figürler değil, aynı zamanda Benjamin Franklin, Walt Whitman ve Henry David Thoreau gibi karakter abideleri de kendi kimliklerinin gerçekliğine bir tutam liberal mit karıştırmışlardı. Bugün bile Thoreau vahşi doğada tek başına etik bir yaşam süren ahlaklı insanı sembolize eder; tabii Thoreau'nun inzivaya çekildiği ormanlık bölgenin ailesinin evinden ancak bir mil uzakta olduğunu saymazsak. Walden Gölü kıyısında tabiat anayla bütünleşen Thoreau neredeyse her gün evine gidiyordu. Bir biyografi yazarına

göre Thoreau'nun yaptığı, göl kenarında "kamp kurmak"tan ibaretti. O dönemde karavan diye bir şey olsaydı, Thoreau bir tanesini gölün kenarına çekebilirdi. Ormanda geçirdiği bir yıl boyunca Thoreau düzinelerce arkadaşı ve bir meraklılar sürüsü tarafından düzenli olarak ziyaret edildi. Thoreau, ateşli bir izleyici kitlesi için kendine ilişkin pastoral bir efsane yaratmaya girişen bir kampçıdan biraz fazlasıydı. *Walden* doğruluk açısından değişken bir eserdi. Bu eserin sahibi iyi bir yazar, yaratıcı bir düşünür ve kendi efsanesini yaratan hayal gücü kuvvetli bir mucitti.

Yeniden Yaratılan Benlik

Kendini icat etmek Amerikalıların milli hobisidir. Duydukları gururla hafifçe kızararak, "Kendimi yeniden yarattım," derler. Bu süreç, genelde uygunsuz kaçan eski gerçeklerden vazgeçip yerlerine daha iyi olan yenilerini koymayı içerir. Buna, kendini yoktan var etmiş Marilyn Monroe'nun (asıl adı Norma Jean Baker) şerefine "Marilynleşme" deniyordu. Bugün bunun yerine, kendini yeniden icat eden Amerikalıların tipik örnekleri olan Ralph Lauren ve Martha Stewart nedeniyle "Laurenlaşma" ya da "Marthalaşma" denmesi daha doğru olur. Neo-aristokrat Lauren (eski adıyla Ralph Lifshitz) gerçek kökenlerini saklamaya hiç uğraşmaz. Stewart ise uğraşır. Yatırımlarıyla ilgili yalan söylemekle suçlanmadan çok önce bile, dürüstlüğün Martha Stewart'ın en güçlü yönü olmadığı açıktı. Elbette kendisi böyle düşünmüyordu. *Martha Stewart Living* [Martha Stewart'la Yaşam] dergisinin ilk sayılarından

birinde, Stewart dürüstlüğü öven bir yazı yazdı. Yazıda, kendini yanlış tanıtan ve insanları farklı şekillerde aldatan kamusal figürleri sert bir dille eleştirdikten sonra, doğruyu söylemenin artık çocukluğundaki eski saygıyı görmediğinden yakınıyordu. "Yalancılık, zaman, enerji ve gurur hırsızlığıdır," diye uyarıyordu Stewart, dergisinin okurlarını. Dürüstlük korkuyla başa çıkmayı sağlıyordu. Doğruları söyleyenler takdire şayanken, yalancılar korkaktı. O anki etkisi ne olursa olsun, uzun vadede dürüst olmak gerçeğin ortaya çıkacağına dair suçluluk duygusu ve kaygıyı ortadan kaldırıyordu. "Temel bir şeyi unutmamalı," diyordu Stewart, "çocuklarımıza (ve belki de siyasi figürlerimize) öğretmeliyiz: Gerçek seni özgür kılar."

Eğer bu doğruysa, Stewart kendini esaret altında hissetmiş olmalı. Martha Stewart nasıl bir ailede büyüdüğü, babasının mesleği, üniversitede kimlerle flört ettiği, oda arkadaşının nereli olduğu, bir model olarak ne kadar kazandığı, verdiği partilerin büyüklüğü, kocasının babalık becerileri, yazdıklarının ne kadarının kendisine ait olduğu, evinin yeri (vergi ödememek için) ve ImClone hisselerini neden sattığı konusunda sürekli yalan söyledi. "Martha her zaman bir şeyler uydururdu," diyordu bir arkadaşı, Jerry Oppenheimer'a. "Gerçek hiçbir zaman yeterince iyi değildi," diyordu eski kocası. Yeğeninin neden sürekli olarak gerçekleri allayıp pulladığı sorulduğunda Stewart'ın teyzesi şöyle cevap veriyordu: "Çünkü daha iyi bir hikâye çıkıyor. Tüm hikâyelerin içinde en fantastik olanı elbette, bu anasının gözü, vicdansız işkadınının ev kadınlarının tanrıçası olmasıydı."

Şişirme, Birleşik Devletlerde bir sanat formudur. Bunun özellikle iki sebebi vardır: 1) Amerika yalnızca kendi kaderlerinin değil, aynı zamanda kimliklerinin de kontrolünü elinde bulundurduğunu düşünmekten hoşlanan göçmenler ve onların soyundan gelenlerin uygarlığıdır; 2) Amerikalılar sürekli hareket halindedir; sürekli olarak başkalarına kendilerini tanıtırlar ki bu süreçte de geçmişlerini yeniden yazmanın cazibesine kapılırlar. Amerikalılar her taşındıklarında otoportrelerini rötuşlama fırsatı doğar ki beş Amerikalıdan biri bunu her yıl, yarısı da beş yılda bir yapmaktadır. Çabuk parlayan Robert Frost, Kaliforniya'dan Vermont'a taşındıktan sonra New Englandlı iyi kalpli bir çiftçi olarak kendini yeniden icat etti. Sürekli olarak hareket halinde olan utangaç, güvensiz Ernest Hemingway insanları cesur bir alfa erkeği olduğuna inandırdı. Anı yazarı Cyra McFadden rodeo sunucusu gezgin babası Cy Taillon için, "Yaşamının büyük bir kısmında, kendini yeniden icat etme işiyle meşguldü; gerçek olanla arzu edileni bir araya getiriyor, saat yönünün tersinde karıştırıyor ve ortaya çıkan karışımı sunuyordu," diyordu.

Açıktır ki, benliğe (ve diğer pek çok şeye) ilişkin aldatmacalar ne Amerikalılara ne de çağımıza özgüdür. Olduğundan iyi görünme arzusu ebedi ve evrenseldir. Sonuçta Yakup, Esav gibi olmak istemişti. Odysseus bulduğu her fırsatta kendine yeni bir kimlik uydurmuştu. Ancak, Amerikan yaşamının koşulları sayesinde, bu tarz sahtekârlıklara başvurmak daha kolaydır. Esas olarak göçmenler ve onların soyundan gelenlerden oluşan bir ülkede de bunun aksini

beklememek gerekir. Zaten burada olanlar ve zincire vurulmuş olarak getirilenler bir yana bırakılırsa, Amerika eski dünyanın sınırlamalarından kaçanlar tarafından kuruldu. Bu insanlar, önceki hayatlarıyla birlikte bu hayatlarında onları tanıyanları geride bıraktılar. Bu ülkeye gelenler temiz bir sayfa açıyordu. Kendilerini yeniden yaratmaktan çekinmediler, hatta bunu yapmak zorunda hissettiler ve derisinden sıyrılan bir yılan gibi uygunsuz gerçekleri arkalarında bıraktılar. Avusturya'da soğuk bir koca ve ilgisiz bir baba olan Albert Einstein, New York'a tek başına geldikten sonra kendini sıcakkanlı bir yardımsever olarak yeniden tanıtabildi. Occidental Petroleum'un kurucusu Armand Hammer Rusya'da açlıktan ölen köylülere yardım edip çeşitli projeler geliştirerek kişisel bir geçmiş yarattı. Meg Greenfield'ın babası kendini başarılı bir şekilde birinci kuşak Rus göçmenlerin güney Philadelphia'nın kenar mahallelerinde büyüyen oğlundan, soylu bir İngiliz centilmenine dönüştürdü. *Washington* kitabında Greenfield şöyle yazıyordu: "En azından Yankee Doodle'ın çevirdiği dümenden beri Amerikalılar şahsen, şevkle, çeşitli sahtekârlıklarla (ya da dilerseniz, hünerle) ve çoğunlukla faydalı sonuçlar doğuracak şekilde kendilerini yeniden icat etme işiyle uğraşmaktadırlar."

Mit yaratma eğilimleri ve birbirlerinin palavralarını yutmaya hazır olmaları, Amerikalıları geride bıraktıklarından daha az ahlaklı değil, sadece daha oportünist yapar. Eğer çevrenizdeki kimse geçmişinizi bilmiyorsa, açıkyürekli olmaya ne gerek var ki? Gerçek kimliğinizi kim ortaya çıkarabilir? Göçmenler, vardıkları limanda isimlerini kendi ken-

dilerine ya da birilerinin yardımıyla Amerikanlaştırdıkları andan itibaren, *artık yepyeni bir sahada oynadıklarının* farkına varmışlardı. Gorodetsky'yi telaffuz etmek zor mu? Peki Gordon nasıl? Shakishavili demek güç mü? Shaw'u deneyin. Eğer isimler bu kadar kolay değiştirilebiliyorsa, neden başka şeyler de değiştirilmesin? Yaş, meslek, aile kökeni... Amerika kelimenin her anlamıyla sınırsız olasılıklar ülkesiydi.

1939'da Hoboken'da karaya ayak bastıktan yaklaşık yarım yüzyıl sonra, Bruno Bettelheim, Hudson Nehri boyunca New York sokaklarında yürürken ne kadar coşkulu hissettiğini hatırlar. "Sıcak bir yaz günüydü," diye anımsar psikoterapist, "masmavi gökyüzünde güneş parlıyordu. O anda kendime eskisinden çok daha farklı, yeni bir yaşam yaratabileceğimi hissettim." Biyografi yazarı Richard Pollak, psikoterapist üzerine yaptığı araştırmalar sırasında Bettelheim'ın bununla ne kastettiğini keşfetti. Seçkin psikoterapistin kendine çizdiği kişisel ve profesyonel portre uydurmacalarla doluydu. Bettelheim Avusturya'dayken aldığını iddia ettiği (ama almadığı) diplomalardan söz ediyor; orada tedavi ettiği hastaların sayısını şişiriyor ve hatta toplama kampında geçirdiği bir yılda yaşadıklarını yazarken bazı kısımları kurguluyordu. Daha kötüsü Bettelheim, *The Creation of Dr. B*'de [Dr. B'nin İcadı] Pollak'ın acı verici detaylarla sayıp döktüğü üzere, bereketli külliyatının önemli bir bölümünü de çalmıştı.

Bettelheim'ın Hoboken'a varmasından on yıl sonra, Paul de Man da Belçika'dan Birleşik Devletler'e geldi. Paul de Man 1983'te kanserden öldüğünde, yalnızca entelektüel

gelişkinliği değil, karakterinin sağlamlığı nedeniyle de takdir edilen, Amerika'nın önde gelen edebiyat otoritelerinden ve Yale'in önemli öğretim üyelerinden biriydi. Paul de Man'ın ölümünden sonra meslektaşlarından biri, "Yapmacıklıkla dolu bir meslekte, o gerçekti," demişti. Dört yıl sonra bir araştırmacı de Man'ın geçmişte, 1950'de Birleşik Devletler'e gitmek üzere karısını ve çocuğunu terk etmeden önce yasadışı işler yapan bir Nazi işbirlikçisi olduğunu keşfetti. De Man burada amcasını babası gibi göstermiş; ilk karısından boşanmadan yeniden evlenmiş ve kendini hümanist bir biliminsanı olarak tanıtmıştı. Kurduğu bu tezgâhta de Man olağanüstü başarılı oldu. Geçmişine dair soruları saptırmakta ustalaştı. Yale profesörüne savaş sırasında ne yaptığı sorulduğunda ya İngiltere'de çevirmen olarak çalıştığını, ya Paris'te eğitim gördüğünü ya da Fransa'da direniş için savaştığını söylüyordu. Bunların hepsi yalandı. Biyografi yazarı David Lehman, "de Man'ın Amerika'daki başarılı kariyeri ya ulusal hafıza kaybımızı dramatik biçimde ortaya koyuyor ya da Amerika'nın geçmişi gömmek isteyenler için bir cennet olduğunu gösteriyor," diyordu.

Göçmenleri Amerikan kıyılarına sürükleyen başlıca sebep, kişilerin kendilerinden duyduğu hoşnutsuzluktu. Yeni Dünyaya gelme eyleminin kendisi bir yeniden doğma girişimiydi. Çoğu kişi, istediği kişiye dönüşürse kendinden duyduğu şüpheden kurtulabileceğini düşünüyordu. Bunun mümkün olmadığını anlasalar bile, en azından dönüştükleri yeni insan olduklarını iddia edebilirlerdi. Fakat bu yeni acayip ülkede kişisel tarihçelerin belirsiz, insanların da palavra

sıkmaya yatkın olmaları, ileriki kuşaklar soy ağaçlarıyla ilgili bir şeyler öğrenmeye çalışınca sorun yarattı.

Kökler?

Ailedeki söylentiye göre, annemin büyük büyükbabası Charles "Carl" Reiser, Romanya'nın ilk demiryolu inşaatında çalışan zengin bir inşaat mühendisiymiş. Carl 1869'da Birleşik Devletler'e gitmek üzere Romanya'yı terk ettikten sonra San Francisco'ya gelmiş. Torunlarına anlatılanlara göre karısı olan pek çok kadından biri parasını çalıp kaçmış. Bu para Carl'ın Kaliforniya'da sahip olduğu ticaret gemileri filosundan geliyormuş. Yaşlandığı dönemde mayistraya tırmanırken bacağını kırmış ve bundan sonra tahta bir bacak kullanmış. 102 yaşında öldüğünde Carl kesik bacağıyla beraber gömülmüş. Ya da bize anlatılan buydu.

Soy kütüğü araştırması yapan kuzenim Richard Reiser, Charles Reiser'ı Folsom Sokağı'nda ikinci el giysi dükkânı sahibi olarak gösteren 1889 yılına ait bir San Francisco Rehberi buldu. Richard'ın San Francisco'nun güneyinde bulduğu bir mezar taşına göre, Carl Reiser 22 Kasım 1900'de, 87 yaşında ölmüştü. Mezar taşında kesik bacağa dair herhangi bir bilgi yoktu.

Carl'ın torunu, büyükannem Rachel bize her zaman kocasıyla aynı yaşta olduğunu söylerdi. Rachel öldükten sonra kocasından beş yaş büyük olduğunu keşfettik. Bu koca, yani büyükbabam Jean, genç bir adamken 1906'da Amerika'ya gelmişti. Aslında Romanya, Sulina'dan değil de Paris'ten geliyormuş gibi görünmek için Fransız aksanıyla konuşmuştu.

Jean ayrıca bir zamanlar varlıklı olan bankacı bir aileden geldiğini söylüyordu. Babası öldükten kırk yıl sonra annem, bankacı kökenimizi Jean'ın İsrail'in Hayfa kentindeki üvey kardeşi Willy'ye sordu. Willy gülerek, "Daha ziyade banka *memuru*," dedi. Elleriyle para sayan bir veznedarın taklidini yaparak ekledi: "Para *sayıyorduk*. Asla paraya sahip olmadık."

Ailenin diğer tarafında, babamın büyükbabası Horace Scott, Güney Dakota, Aberdeen'de eczacıydı. Horace atalarının adının verildiği bir kasabadan geldiğini söylüyordu: Vermont, Scottsville. Bu "kasaba" aslında, uzun zaman önce nüfusu 300 olan Danby'ye dahil olan tek blokluk bir mahalleydi. Horace ayrıca Büyük Buhran onu silip süpürmeden önce Güney Dakota'daki en zengin adam olduğunu iddia ediyordu. 1929'dan önceki Horace Scott'un hiçbir şekilde başkalarını inandırmaya çalıştığı gibi zengin olmayan, kısmen varlıklı bir eczacı ve borsa spekülatörü olduğunu ortaya çıkaran bir yığın mektubunu okuyana kadar buna inanmayı sürdürdüm.

Ailelerinin tarihçelerini sayıp döken Amerikalıların ihtirasları, gerçek kayıtları "geliştirme" fırsatı sundu. Fakat bu eğilim, torunlarının soykütüğü çıkarmasını zorlaştırdı. Yaldızlı Çağda[12] Tiffany's, müşterilerin aile ağaçlarındaki nahoş dalları budayıp yerlerine daha etkileyici olanları koymalarını sağlayan bir soykütüğü hizmeti sunmuştu. Fakat bu budama ve aşılama faaliyeti, doğru kayıtlara sahip olmak isteyenleri hüsrana uğratıyordu. Yardım gecikmedi. Soykütüğüne

12 Amerika'da 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başı için kullanılan ve o dönemdeki ekonomik büyümeyi vurgulayan ifade. [E.N.]

artan ilgiyle birleşen modern araştırma araçları pek çok aile efsanesini yerle bir etti. DNA testleri sayesinde pek çok beyaz soykütüğü araştırmacısı siyah ataları olduğunu keşfetti. Bazıları akraba olduklarını düşündükleriyle herhangi bir bağları olmadığını (büyük olasılıkla gizli evlat edinmeler ve evlilik dışı doğumlar nedeniyle) buldu. Bildikleri kökenlerin uydurma olduğu ortaya çıktı.

Kendini öven uydurmacalar hemen hemen bütün ailelerin kolektif belleğinin bir parçasıdır. Ne var ki, eğer soykütüğü çıkarmak, geriye gidişi tıkayan çok fazla zırva nedeniyle zor bir işse, aile anılarını yazmak basbayağı tehlikeli olabilir. Geoffrey Wolff'tan Richard Rovere'ye, Clark Blaise'den Mary Gordon'a pek çok anı yazarı kendi kökenini araştırırken babasının yalnızca küçük çaplı bir palavracı değil, düpedüz sahtekâr olduğunu keşfetti. Gordon'ın Yahudi karşıtı Katolik babasının Yahudilikten dönme olduğu ortaya çıktı. Rovere'nin babası Fransa'dan Amerika'ya göçtükten sonra, New Orleans'taki hayali bir anneyi de içeren tamamen yeni bir kimlik edinmişti. Clark Blaise'in Quebec doğumlu babasıyla ilgili basit bir kural vardı: Onu iyi gösteren her hikâye muhtemelen yalanken, kötü hikâyelerin doğru olma olasılığı yüksekti. Babasının servetini kaybettiği, Harvard'dan mezun olduğu ve kökeninin Fransız aristokrasisine dayandığına dair hikâyelerinin doğru olmadığı ortaya çıktı. Yirmi kişilik çok yoksul bir aileden geldiğiyse büyük oranda doğruydu.

Geoffrey Wolff bu martavalların başarılı bir biçimde yutturulabilmesinin sebebinin Amerikalıların toplumsal

güvensizliği olduğunu düşünüyordu. Geoffrey bir zamanlar babası "Dük" Arthur Wolff'un bir Yale mezununa Old Eli'da[13] onunla aynı sınıfta olduğunu söylediğini duymuştu (Duke Wolff aslında Penn'e gitmişti). Adam bırakın şüphe duymayı, hafızasının zayıflığından dolayı özür diledi. Geoffrey Wolff bunun İngiltere'de yaşanamayacağını düşünüyordu. "Dük mü?" diye sorardı bir İngiliz muhtemelen. "Nerenin Dükü dostum? Ah, anlıyorum, öyleyse aslında Dük değilsiniz. Eton'da mıydınız? Hangi yıllarda? O zaman Bamber Lushington'ı tanırsınız, değil mi? Hayır mı? O zaman Eton'da değildiniz, öyle mi?"

Geoffrey Wolff çoksatanlar listesine giren anı kitabını babasının yalanlarla dolu hayatına dayandırmıştı: *The Duke of Deception* [Aldatmacalar Dükü]. Wolff'un kitabı sahtekârlar üzerine yazılan pek çok kitap gibi hem eleştirmenlerin hem de okurların ilgisini çekti. Duke Wolff gibi üçkâğıtçıların maskesi düşürüldüğünde öfkelenmek yerine büyülenmemizin sebebi kendimizi onlarla özdeşleştirmemizdir. Çoğumuz geçmişimizle ilgili az da olsa bir şeyler uydururuz ve daha fazla uydursak ne olacağını merak ederiz. Bu sırada birbirimizle gizli bir anlaşma yaparız: Eğer sen benim kendime dair anlattığım hikâyeleri sorgulamazsan, ben de seninkileri sorgulamam. Sonuçta, o kadar büyük bir kısmımız kimliklerini baştan yaratmıştır ki çağdaş toplum bir şekilde göründüğü gibi olmayan insanlarla tıka basa dolmuştur.

13 Yale Üniversitesi'ne verilen bir isim. [Ç.N.]

5

BÜYÜK İDDİACILAR

"Sadece kendim olmaktan yorulmuştum. Kendimi yenilemek, yeniden yaşamak, başka biri olmak her zaman varlığımı cezbeden en önemli şeylerden biri olmuştur."
Romain Gary

"Tanrı, ihtiyacı olan şeyi icat edene yardımcı olsun."
Lillian Hellman

Görüşme yaptığım insanlar bana yaşları, kiloları, nereli oldukları, hatta gençlikleri hakkında sürekli yalan söyler. Bir aktris, lisesinin ponpon kızlar takımının lideri, öğrenci konseyi üyesi ve son sınıfta sahnelenen oyunda Lady Macbeth olduğunu anlatmıştı. Lise yıllığına ulaştığımda, kadının sayfasında bu faaliyetlerden hiçbirinin yer almadığını gördüm.

Beyaz Yalanlar

Etik açıdan konuşmak gerekirse, beyaz yalanlar hafif bir makyaja, görünüşü canlandırmak için sürülen bir miktar göz

farı ve allığa benzer. Beyaz yalanlar söylemek izlenim yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır. "İmaj her şeydir" yaklaşımı söz konusu olduğunda, bu imajı biraz daha hoş hale getirmenin cazibesine kapılmamak zordur. Geniş bir örnekleme dayanan bir araştırmaya göre Amerikalıların yüzde 90'ı düzenli olarak kendilerine dair küçük yalanlar söylediklerini beyan etmiştir. Bunlar çoğunlukla yaşı küçülten, geliri artıran, kimlik bilgilerini güçlendiren ve başarıları büyüten beyaz yalanlardır.

Çoğu zaman bunların bir zararı yoktur. Birileri kendilerini biraz allayıp pulluyorsa, kimin umurunda? Ancak, gerçeğin bu şekilde gizlenmesi araştırma komisyonları, üst düzey yönetici transferi yapanlar ve gazeteciler için sorun teşkil eder. Eski bir erkek arkadaşı, film yapımcısı Barbara Kopple'ın *People* dergisine kendiyle ilgili anlattıklarına dair soru işaretleri olduğunu söylediğinde, dergi Kopple'ın iddia ettiğinden altı yaş büyük olduğunu ve muhabire söylediği gibi Northeastern Üniversitesi'nden mezun olmadığını keşfetti. Larry Ellison'ın kendisinden aldığı bilgiye dayanan *New York Times*, Oracle'ın kurucusunun Şikago Üniversitesi'nden lisans ve yüksek lisans dereceleri olduğunu yazdı. Ellison bunların ikisine de sahip değildi. Evlilik ilanlarında bile bu tür numaralara rastlanır. Bu konuda dili çok yanan *The Times*, evlilik adaylarının gönderdikleri bilgileri kontrol etmeye başladı. Yüksek lisans derecesinin yanı sıra Olimpiyat madalyalarının da hayal ürünü olduğu gazete tarafından keşfedilince, kadının biri düğününü iptal etti.

Kişinin şüpheli birtakım verilerle geçmişine çekidüzen vermesi karın estetiği ve saç ektirme kadar yaygın hale gel-

miştir. Motivasyon aynıdır: Gerçektekinden daha iyi olma arzusu. Beyaz yalanlar bize sahip olduklarımızın çok ötesinde psişik gereçler sağlar. "Yalancıktan yapma" oyununun yetişkin versiyonudur. Üniversitede aldığımız B'ler ve C'ler zamanla A'lar ve B'ler olur. Lisede bowlingde yaptığımız skor yavaş yavaş 200'den 250'ye çıkar. Zamanında yapıştırmış olmayı çok istediğimiz o cevabı vermiş oluruz. *The Wild Duck* [Yaban Ördeği] oyununda Ibsen, bu tür beyaz yalanlara "yaşam yalanları" (kendi bulduğu *livslognen* sözcüğünün tercümesi) diyordu. Bunlar diğerlerinin duygularını korumak ya da sıkıntılı bir toplumsal durumu yumuşatmak için söylenen beyaz yalanlar değildi. Bunlar, aldatanı daha iyi göstermek için yapılan sebepsiz aldatmacalardı.

Boyunu olduğundan uzun göstermeyen çok az erkek ya da kadın vardır. Çok azımız Tanrı'nın bize verdiği boydan memnun olduğundan, dünyaya açıkladığımız rakam gerçek, fantezi ve yutturabileceğimizi sandığımız şeylerin bir karışımıdır. Görüştüğü kişilerden sık sık hayal ürünü boylar duyan *Philadelphia Daily News* muhabiri Rose DeWolf şöyle diyordu: "İnsanların yaşları hakkında yalan söylediğini mi düşünüyorsunuz? Hah! Boyda durum çok daha kötü."

Bu konuda yazdığım kitabı (*The Height of Your Life* [Yaşamınızın Boyu]) tanıtırken, sık sık boyumun kaç olduğu soruluyordu. Genelde 1.75'e doğru yuvarlarım. Birçok kez, bu bilgiyi otururken sükûnetle karşılayan erkek TV sunucusu ayağa kalktığımızda birden horozlanmıştır. "Hey, bir dakika," diye haykırır. "1.75 olduğunuzu söylememiş miydiniz?" Söylemiştim. "E o zaman nasıl oluyor da ben 1.78

olmama rağmen direk birbirimizin gözünün içine bakabiliyoruz?"

İş başvurusuna boylarını yazdıktan *sonra* boyları ölçülen bir grup adayın yüzde 100'ünün –on kişiden onu– boyunu yaklaşık 2,5 cm yukarı yuvarladığı ortaya çıktı. Bu basit bir dikkatsizlik değildir. Bir diğer çalışma, boylarının daha sonra ölçüleceği konusunda önceden ikaz edilen bir grup kadının boylarını, ikaz edilmeyen ikinci bir grup kadından çok daha doğru bildirdiklerini tespit etti.

Boyun önemli olduğu Hollywood'da, bir kasting yönetmeni, oyuncular kapıdan içeri girdikleri anda boylarının kaç olduğunu tahmin etmeyi alışkanlık haline getirmişti, çünkü özgeçmişlerindeki rakama güvenemeyeceğini biliyordu. Bu belge, yaşam yalanlarının sanat haline geldiği yerdir. Özgeçmişler yapmış olduklarımızın basit bir kaydı değildir. Aynı zamanda yapmış olmayı dilediklerimizi dünyaya ilan eder.

Derece Meselesi

Milwaukeeli insan kaynakları yöneticisi Jude Werra her yıl üst düzey yönetici pozisyonu adayları tarafından kendisine gönderilen yüzlerce özgeçmişi incelemektedir. Ciddi yalan beyan içerenlerin ortalama oranı yüzde 15'tir. Bu tür süslemelerin çoğu eğitimle ilgilidir. Adaylardan biri Werra'ya hem sahte bir diploma vermiş hem de bir not dökümü belgesi düzenlemişti (iş arayanların bu tür malzemeyi hazırlayabileceği internet siteleri var). Bir diğeri derecesinin teyit edilemeyeceğini çünkü onu Federal Tanık Koruma Programında başka bir isimle aldığını söylemişti. Werra

"Yalancıların Şahı" ödülünü, pozisyonu gereği diğer insanların kimlik bilgilerinin doğruluğunu araştıran, bir yandan da sahip olmadığı bir lisans derecesi olduğunu iddia eden insan kaynakları yöneticisine verdi. Adam üniversiteye yalnızca bir yıl devam etmişti.

Personel yetkilileri okudukları özgeçmişlerin çoğuna bir miktar dolgu yapıldığını, en az dörtte birinin de ciddi yalan beyan içerdiğini doğrudan kabul eder. Özgeçmişleri inceleyenler acı verici tecrübeler sonucunda, sahip olunan derecelerden iş deneyimine ve hatta doğum yerine kadar her şey hakkında şüpheci olmayı öğrenmiştir. "İnsanlar yapmaları gerekmediğinde bile bunu yapıyor," diyordu Teksas'taki bir personel bulma şirketinin başında olan John G. Self. "Sorun sanıldığından çok daha yaygın."

Baby Whisperer [Bebeklere Fısıldamak] adlı çoksatan kitabın yazarı Tracy Hogg, Irvine/Kaliforniya Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesi aldığını iddia ediyordu. Fakat kurum Hogg'un buraya kayıt yaptırdığına dair bir kanıt bulamadı. Bausch & Lomb'un CEO'su, New York Üniversitesi işletme fakültesinden mezun olduğunu iddia ediyordu, ama olmamıştı. Birleşik Devletler Olimpiyat Komitesi başkanı Sandra Baldwin lisans derecesini Arizona State'ten Colorado Üniversitesi'ne aktardı ve Arizona State'ten hiçbir zaman sahip olmadığı bir doktora derecesi olduğunu iddia etti. Sahip oldukları dereceler hakkında yalan söyleyen diğer önemli figürler arasında Lotus Development ve MCG Capital CEO'ları Jeffrey Papows ve Bryan J. Mitchell, Dartmouth Atletizm Direktörü Charles Harris, Houston Metropolitan

Toplu Taşıma İdaresi Başkanı Shirler DeLibero, Milwaukee Sosyal Kalkınma Komisyonu Başkanı Barbara Burke-Tatum, UCLA organ bağışı programının yöneticisi Henry G. Reid ve Kaliforniya eyalet şairi Quincy Troupe vardır.

Halkın gözü önünde olanların, kimlik bilgileriyle oynarken iki kez düşüneceği zannedilir. Bunun her zaman böyle olmadığı açıkça görülmektedir. Fazlasıyla göz önünde olan pozisyonlara aday olanların sık sık özgeçmişlerini süslediklerı ortaya çıkmıştır. Toronto'da kimlik bilgilerini kontrol eden bir şirket, Kanada'daki büyük şirketlerde üst düzey yöneticiliğe aday bin kişinin üçte birinin özgeçmişlerinde yalan söylediğini ya da önceki performanslarıyla ilgili konuları gizlediğini tespit etti. Önde gelen Amerikan yönetici bulma şirketlerinden olan Christian & Timbers, CEO, başkan yardımcısı ve yönetim kurulu pozisyonları için inceledikleri 7000 özgeçmişin nerdeyse dörtte birinin geçmişteki başarılar, alınan tazminatlar, dereceler, meslekte geçirilen süre ya da yönetilen şirketlerin büyüklüğüyle ilgili ufak da olsa mutlaka bazı yalan beyanlar içerdiğini buldu.

Seçmenler ve gazetecilerin gözlerinin sürekli olarak üzerinde olduğu kişiler bile şaibeli özgeçmişler hazırlayabiliyorlardı. Wisconsin Eyalet Senatosu başkanı ve George W. Bush'un seçim kampanyası eyalet direktörü Mary Panzer, yalanı ortaya çıkana kadar, Wisconsin Üniversitesi mezunu olduğunu söyledi. Kentucky'den kongre adayı Elaine Musselman, özgeçmişindeki üniversite mezuniyet belgelerinin doğru olmadığı ortaya çıkınca adaylıktan çekildi. Cumhuriyetçilerin Connecticut Denetçiliği adayı Ramon Antonio

Serbia da benzer biçimde iki diploması da sahte çıkınca yarıştan çekildi. Washington'ın itfaiye şefi Ronnie Few de üniversite derecesinin ve yılın itfaiye şefi ödülünün hayal ürünü olduğunun anlaşılması üzerine istifa etti. San Francisco polis şefi Fred Lau'nun düzmece bir üniversite diplomasına sahip olduğu ortaya çıktığında, Belediye Başkanı Willy Brown şöyle dedi, "Özgeçmişinde yalan söylemeyen hiç kimse tanımıyorum."

Kazanılmamış dereceler, kimlik bilgilerini şişirmenin en çok rastlanan biçimidir. Elbette bunların çoğu prestijli kurumları içerir. UCLA düzenli olarak sahte mezunları ifşa etmektedir. Yale de binlercesinin kaydını tutar (Merhum Hollywood devi David Begelman bunlardan biriydi). Stanford özgeçmişlerdeki bir diğer popüler isimdir. Yazar-televizyoncu Robert X. Cringely (asıl adı Mark Stephens) özgeçmişine göre Stanford'da doktora yapmakla kalmayıp aynı zamanda ders de vermişti ki bu kesinlikle doğru değildi. Veritas Software'in baş mali sorumlusu iddia ettiği lisans derecesine ve işletme yüksek lisansına sahip değildi. Eski San Jose eğitim başmüfettişi James Baughman, kendi personel dosyasına düzmece Stanford not dökümleri koymuştu.

Tahminen yarım milyon Amerikalı, düzmece vasıfları sayesinde girdikleri işlerde çalışmaktadır. Ulusal İstatistik Dairesi, ülke çapında yaptığı araştırmada 28 emekli müfettişin sahte derecelerle işe girdiğini tespit etti. Bunlardan üçü Nükleer Araştırma Merkezi'nde çalışmıştı. Bu kitabı yazarken bu tür özgeçmiş sahtekârlıklarına dair pek çok hikâye dinledim. Ann Arbor hastanesinde çalışan bir arkadaşım bir

keresinde profesyonel tıp personeli dahil her düzeyde iş başvurusu yapan herkesten verdikleri bilgilerin Pinkerton dedektifleri tarafından teyit edilmesi için izin istendiğini söyledi. Neredeyse üçte biri, "tarihleri vs. kontrol etmek için" başvurusunu geri çekmiş ve yeniden göndermemişti.

Tahrif edilmiş tıbbi kimlik bilgileri şaşırtıcı derecede yaygındır. Humana Hastaneler Zinciri kendi bünyesinde çalışan tüm hekimlerin yüzde beşinin –773 kişiden 39'u– özgeçmişlerinin üzerinde oynama yaptığını tespit etmişti. Kurul sertifikalı olduğunu iddia eden 650 Eski Muharipler İdaresi hekimi üzerine yapılan bir araştırma neredeyse beşte birinin buna sahip olmadığını ortaya çıkardı. Bir tahmine göre 10.000 Amerikalı, düzmece tıp diplomalarına sahiptir. Bazıları liseyi bile bitirmemiştir. Çöl Fırtınası sırasında Kuveytlileri tedavi eden bir "doktor", Kaliforniya'da pratisyen olduğu sırada onu tanıyanlar tarafından TV'deki görüntüsünden tanınınca ifşa oldu. Sahte doktorlar yakalandıkları zaman, olması gerektiği gibi sert bir şekilde cezalandırılır. Fakat bu durum, ne bu aldatmacanın azalmasına yol açmış, ne de maskesi düşen "doktorlar"ın en ateşli savunucularının kendi hastaları olmasını açıklamıştır.

Diploma sahtekârlığı yapanlarla ilgili çarpıcı olan, pek çoğunun güvenilir olmalarını sağlayacak, gereğinden fazla yeteneğe sahip çok becerikli insanlar olmalarıdır. Dünyanın en küçük yapay kalplerinden birini icat eden biyofizikçi Stephen Kovacs, hem lisans hem de yüksek lisansı için sahte diplomalar düzenlemişti. Love Canal ve diğer zehirli atık bölgelerinde yapılan sondajları yöneten ve mahkemede bi-

lirkişilik yapan David Twedell adlı bir "jeolog"un herhangi bir diploması olmadığı ortaya çıktı. "Ne olmuş yani?" diye sorabilir kimileri. "İnsanların nasıl işe girdiği kimin umurunda? İşe girdikten sonra işlerini yapmışlar mı? Asıl önemli olan bu." Amerikalıların, blöf yaparak işe girdikten sonra maharetlerini herkese gösteren Horatio Alger[14] tarzı tipleri takdir etme geleneği vardır. Oyuncu Robert Urich hangi oyunların nerede oynandığını araştırdıktan sonra bunları özgeçmişine yazdığını açıklayınca, aldığı inisiyatife ve azmine hayranlık duyarak gülümsedik. "Gerçekten öyle olana kadar öyleymiş gibi yap," der çoğu insan. Senatör Hillary Clinton –ki kendisinin spiritüel akıl hocası bir zamanlar yalan yere Columbia'dan doktorası olduğunu iddia eden Jean Houston'dı– bu öğüdü kesinlikle tutmaktadır. Ve bu konuda yalnız da değildir. "Amerika'da," diyordu George O'Leary'nin kardeşi Tom, "özgeçmişte yalan söylemek, işi ne kadar çok istediğinizin göstergesidir." George O'Leary çalışmaya başladıktan bir hafta sonra özgeçmişindeki çelişkiler nedeniyle Notre Dame'ın futbol antrenörlüğünden alınınca, pek çok insan bu cezayı fazla ağır buldu. O'Leary'nin sahte atletik başarıları ve uydurma yüksek lisans derecesi gençlik hataları olarak görüldü. Lise ve üniversite futbol antrenörü olarak geçirdiği başarı dolu onlarca yıl bunları çoktan telafi etmişti. Ne var ki bu bir soruyu cevaplamıyordu: Peki sahte kimlik bilgileri sayesinde girdiği pek çok

14 Gençlik romanlarıyla tanınan 19. yüzyıl Amerikan yazarı. Alger'in kitaplarının "Horatio Alger Miti" diye adlandırılan ortak teması, dürüstlüğü ya da becerikliliği sayesinde yoksulluktan kurtulan çocuklardır. [Ç.N.]

iş için O'Leary'yle rekabet eden diğer dürüst adaylara ne oldu? Bu soru, belirli bir pozisyona gelebilmek için özgeçmişini süsleyen herkese yöneltilmelidir. Shirley DeLibero iki sahte dereceyle Houston Toplu Taşıma İdaresi Başkanı olduğunda, hangi dürüst adayları geride bırakmıştı? DeLibero'yu ödüllendirerek onları cezalandırdık. Benzer biçimde, eğer gerçekleri gizleyen bir aday gerçekleri söyleyen bir adayı alt ettiyse, bu seçim adil midir? Böyle durumlarda yalnızca gerçeği gizleyenleri değil, aynı zamanda bu insanlarla girdikleri rekabette dürüstlükleri yüzünden kaybedenleri de düşünmemiz gerekir.

Gerçekten öyle olana kadar öyleymiş gibi yap şiarının çok daha vahim sonuçları olabilir. Aralarından biri düşüp 110 kişiyi öldürdüğü sırada ValuJet uçaklarının bakımından sorumlu olan adam, uçak teknisyenliği geçmişinin üzerinde oynamıştı. Sahte bir mühendis, gerçek ortaya çıkmadan önce, Utah'taki bir nükleer atık tesisinin inşaat planlarını onaylamıştı. Sahte diplomalı pek çok tıbbi personel hastalara çok kötü yanlış tedaviler uyguladı. Bunlardan biri, Los Angeles'ta doktor rolü yaptığı için defalarca tutuklanan "Dr." Gerald Barnes'tır. Herhangi bir tıp diploması olmayan Barnes, tedavi ettiği bir diyabet hastasının ölümünden sonra hapse atıldı.

Bazı taklitçiler sahte kimlik bilgileriyle yetinmez. Hakikat sonrası çağda kimileri kendine şunu sorar: "Neden özgeçmişimle oynamakla yetineyim ki? Neden geçmişimi baştan yaratmayayım?"

Rol Kesenler

Florida Gainesville Polis Şefi Wayland Clifton, Alabama Üniversitesi'nde efsane koç Bear Bryant döneminde futbol oynamakla övünmekten hoşlanırdı. Ancak bölge şerifliği için aday olduğunda, gazeteciler bu iddiasını doğrulayamadılar. Clifton onlara yardımcı olmak için 1960 yılına ait bir *The Birmingham News* kupürü verdi. Bu habere göre, 29 Ekim'de Mississippi State'e karşı oynanan bir maçta, "Buster" Clifton dokuz kere top düşürtmüş, bir kere top çalmış ve 80 yardalık bir pası kesmişti. Clifton'ın Alabama forması (43 numara) içindeki bir resmini de içeren gazete kupürüne göre Clifton bu başarıları nedeniyle Güneydoğu Konferansında haftanın savunma oyuncusu seçilmişti. Aslında *The Birmingham News*'te böyle bir haber hiç yayımlanmadı; hiçbir Alabamalı oyuncu bahsedilen başarılara imza atmadı; ve kimsenin forma numarası 43 değildi. Gazete kupürü sahteydi. Bu ortaya çıktığı zaman Şef Clifton yaptığı numarayı kabul etti. "Hayatımda yaptığım muhtemelen en dangalakça şey," dedi. Gerçi bu ona pek zarar vermedi. Bir yıl sonra Clifton, Dallas polis şefi olmak için belirlenen beş adaydan biri oldu.

Clifton benim *rol kesenler* adını verdiğim aldatmaca elitinin bir üyesiydi. Eğer yaşam yalanları bir tür psişik makyajsa, rol kesme estetik ameliyattır. Sahtekârların aksine rol kesenler, temel kimliklerini korur fakat anahtar unsurları değiştirirler. Yaptıkları değişiklikler sahip olunan evlerden madalyalara kadar her şeyi içerir. Rol kesenler hiçbir zaman yapmadıkları işler, atmadıkları goller ve

ortaya çıkıp tezgâhlarını açığa vuramayacak sahte akrabalar uydururlar.

Rol kesenler, kafalarındaki fantezi benliği gerçekmiş gibi sunan gerçek hayattaki Walter Mitty'lerdir.[15] Ronald Reagan bunun klasik bir örneğiydi. Reagan başkanken özellikle kendiyle ilgili dürüst olmayı umursamamasıyla ünlüydü. Reagan'ın anılarını yazan editör Michael Korda onu, kendisini duyduğu olayların içine yerleştirme eğilimi açısından Woody Allen'ın Zelig karakteriyle karşılaştırıyordu. Bir keresinde Reagan dokunaklı bir biçimde, toplama kamplarındakilerin kurtarılışının filme alınmasına yardımcı olduğunu anlatmıştı. Gerçekte Reagan, II. Dünya Savaşı sırasında Hollywood'u hiç terk etmemiş, fakat film stüdyosu yayıncılarıyla anlaşıp hayranlarına denizaşırı ülkelerde görev yapıyormuş gibi göstermişti.

Kendisi hakkında hikâyeler uydurmak yaşamı boyunca Reagan'ın âdeti oldu. Eureka College'da öğrenciyken "Dutch"[16] Reagan'ı tanıyanlarla görüşmek için geçirdiğim birkaç günde, sınıf arkadaşları ve başkaları, otobiyografisinde Eureka günlerini anlattığı bölümün büyük kısmını, özellikle de üniversitenin rektörünün devrilmesine yol açan bir öğrenci protestosuna liderlik ettiği hikâyesini uydurduğunu anlattı. Reagan özgür dünyanın lideri olduktan sonra bile geçmişini zenginleştirmeye devam etti, çünkü aksini gerektirecek bir sebep göremiyordu. Genç bir oyuncuyken

15 Yazar James Thurber'ın "Walter Mitty'nin Gizli Hayatı" adlı kısa öyküsünün kahramanı olan, kendine dair canlı bir hayal gücüne ve fantezi dünyasına sahip olan karakter. [Ç.N.]

16 Babası tarafından çocukluğunda Reagan'a takılan lakap. [Ç.N.]

kendisiyle tanıştığını zanneden fakat yanılan birini kibarca düzelttikten sonra Reagan şöyle demişti: "Buna inandınız çünkü inanmak istediniz. Bunda yanlış olan bir şey yok. Ben bunu her zaman yapıyorum."

Ronald Reagan örneğinin gösterdiği gibi, rol kesenler her zaman, kazanan gibi görünmek isteyen zavallı kaybedenler değildir. Pek çoğu Reagan gibi geçmişini süslemesine gerek olmayan seçkin, yetenekli kişilerdir. Bunlar arasında şu isimler sayılabilir: Kendi kendine verdiği bir değil iki Şeref Madalyası bulunan Şikago yargıcı Michael O'Brien; Florida State'te Amerikan futbolu oynarken nadiren sahaya çıkan fakat daha sonra kendini Baltimore Colts için seçmelere katılmış bir arka koşucuymuş gibi gösteren oyuncu Burt Reynolds; Martin Luther King Jr.'ın kucağında öldüğünü uyduran sivil haklar savunucusu Jesse Jackson; anı kitabı *Pentimento*'da ayrıntılı bir biçimde tarif ettiği, Nazilerle savaşan arkadaşı "Julia"nın tanımına uyan bir arkadaşı aslında olmayan oyun yazarı Lillian Hellman ve hayatı boyunca kendine çeşitli başarılar uyduran yazar Laurens van der Post. Van der Post kendi yazdığı hayat hikâyesinde yedi yaşına kadar konuşmayı öğrenemediği çocukluğunu; Afrika toprağının her milimiyle tanıştığı yeniyetmeliğini; İngiltere'de savaş öncesinde çiftçilik yaptığı dönemi; İngiliz Komandoları ve Özel Kuvvetleri'nin üyesi olarak II. Dünya Savaşı'nda çarpıştığını anlatıyordu. "Tek bir kelimesi bile doğru değildi," diyordu biyografi yazarı J. D. F. Jones.

Benim incelediğim önde gelen rol kesenler, dört yargıcı, üç polis şefini, birçok üniversite profesörünü ve iş dünyasından

epeyce ismi içeriyor. Bu konuda tuttuğum dosyada bol miktarda yazar ve oyuncu var. Ve de düzinelerce politikacı. Ayrıca bazı antrenörler, üç üst düzey askeri görevli ve II. Dünya Savaşı'na katıldığı iddiasının doğru olmadığı ortaya çıkınca naaşı Arlington Ulusal Mezarlığı'ndan çıkarılan merhum İsviçre Büyükelçisi Larry Lawrence da bu dosyada yer alıyor. Ve bunlar buzdağının görünen, küçücük kısmı: Dev bir rol kesenler ordusunun en ünlü üyeleri dünyanın dört bir yanına yayılmıştır.

Bunlar mağrur bir geleneğin parçasıdır. Eski rol kesenler arasında Marco Polo, Baron von Munchausen, kâşifler Stanley, Byrd ve Peary, ressam Pablo Picasso, Hans Christian Andersen, Halil Cibran, André Malraux, Romain Gary, Ernest Hemingway, Patrick O'Brien ve Rebecca West gibi yazarlar vardır. Geçmiş yıllarda kendilerine hayal ürünü kişilikler yaratanlar genelde kendilerine seçkin bir soy ve üst sınıf köken de icat ediyordu. Ne var ki, günümüzde rol kesmenin doğası değişti. Eğer aristokrasilerde kural kişinin şeceresi hakkında yalan söylemesi idiyse, meritokrasi üyeleri daha ziyade sahte dereceler ve başarılar uydurmaya meyillidir. Daha eşitlikçi dönemlerde rol kesenler sosyal konumlarını yalnızca yükselterek geliştirmeye çalışmazlar. Bob Dylan ve Tom Waits gibi alt toplumsal katmanlara doğru ilerleyen sanatçılar, kökenlerini başarılı bir biçimde kenar mahallelere taşımıştır (Orta sınıf bir San Diego mahallesinde büyüyen Waits kendine, hayatından bezmiş bir varoş sakini kişiliği yarattı. Dylan, gerçekte olduğu gibi Duluth'un kaldırımlarında bisikletini sürerek değil, kahra-

manı Woody Guthrie gibi demiryollarında büyüdüğünü ifade ediyordu). Konforlu bir orta sınıf evinde büyüyen Oracle'ın kurucusu Larry Ellison, zorlu bir Şikago mahallesinde geçen yoksul bir çocukluktan geldiğine dair bir mit yarattı. Psikolog-yazar Dan Kiley (*The Peter Pan Syndrome* [Peter Pan Sendromu]) *People* dergisine tuvaleti dışarıda olan yoksul bir çiftlikte yemek artıklarıyla domuzları besleyerek büyüdüğünü anlattı. "Eğer Dan tuvalete gitmek için dışarı çıktıysa epey aptal bir çocuk olmalı çünkü evin içinde iki tane tuvaletimiz vardı," diye yazdı anne ve babası daha sonra *People*'a: "Domuzlara yemek artığı vermeye en çok yaklaştığı zaman ise midillisine binmeden önce yaklaşık 250 gram domuz pastırmasını silip süpürdüğü andı."

Kendimiz hakkında yarattığımız efsaneler genelde gerçekten çok daha ilgi çekicidir, zaten tam da bu yüzden onları yaratırız. Aynı zamanda paradoksal bir biçimde, daha açıklayıcıdır. Terapistler yalanların bir insan hakkındaki gerçeklerden çok daha fazla şeyi açığa vurduğunu söyler. Bu, rol kesenlerin uydurmacaları için de kesinlikle geçerlidir. Bu yalanlar, onların en derin özlemlerine ve yetersizlik duygularına ışık tutar.

Gerçekleşmemiş Düşler Tarlası

Erkeklerin gerçekleşmemiş özlemleri genelde askeri ve atletik zaferlerle ilgilidir. Ünlü bir sporcu olmanın mesleki riski, bir taklitçiler güruhunun sürekli olarak siz olduğunu iddia etmesidir. Ulusal Futbol Ligi her yıl bu tür düzinelerce taklitçiyi ortaya çıkarır. Bunların bazıları dolandırıcıdır.

Daha fazlası, şansını deneyen sıradan vatandaşlardır. Boston polis departmanı çalışanlarından birine sporcu kılığına girenler sorulduğunda, şöyle cevap vermişti: "Bara girip bir kıza Red Sox'ta oynadığınızı söylemek gibi mi? Ben bunu hep yaparım."

Erkeklerin hayal güçleri savaş söz konusu olduğunda iyice genişler. İngiltere'deki "savaş gazileri", Falklands'ta, Basra Körfezi'nde görev yapmış ya da Kuzey İrlanda'da bomba imha etmiş numarası yapar. İki Irak savaşı da mutlaka kendi sözde savaşçılarını üretecektir. Önceden Hava Kuvvetleri avukatlığı yapmış ve ABD'den bir kez bile çıkmamış Güney Karolinalı Cumhuriyetçi Senatör Lindsey Graham bir keresinde kendi internet sitesinde "Çöl Kalkanı ve Çöl Fırtınası Harekâtları gazisi" olduğunu iddia etmişti. Kuşkusuz son Irak savaşının Bağdat ve Tikrit'te geçirdikleri zor günler hakkında konuşmaya can atan sahte gazilerinin de eli kulağındadır. Bu palavracılar uzun bir geleneğin parçası olacak. Sahte askerlik hikâyeleri, Troya'da savaşmış gibi yapan Odysseus'a kadar gider. Appomattox[17] sonrasında Amerika'da, pek çok Birlik ve Konfederasyon "albayı", Bull Run, Antietam ve Gettysburg'den dramatik aksiyon hikâyeleriyle dinleyenleri eğlendiriyordu. Hayatta kalan son "İç Savaş Gazileri"ni araştıran bir yazar, Güney için savaştığını söyleyen on iki kişinin de dahil olduğu çoğu askerin sahtekâr olduğunu tespit etti. Bunlar sahte Konfederasyoncular dı. Zaten aralarından çok azı İç Savaş'a katılmış olabilecek kadar yaşlıydı.

17 Appomattox Savaşı, Amerikan İç Savaşı'nın son çarpışmalarından biridir. [E.N.]

Her savaş sözde askerler üretir. Oyuncu Tom Mix, Teddy Roosevelt'in Başıbozuk Süvarileri'yle birlikte San Juan Hill'i galeyana getirdiğini iddia ediyordu. Aslında Mix, İspanya-Amerika Savaşı sırasında Birleşik Devletleri hiç terk etmemişti. William Faulkner I. Dünya Savaşı'nda yurtiçinde yaptığı görevden döndükten sonra, savaşta yaralanmış gibi yaparak yıllarca Mississippi, Oxford'da topallayarak gezdi. Senatör Joseph McCarthy topallamasını II. Dünya Savaşı sırasında uçakta makineli tüfek kullanırken aldığı yarayla açıklarken, gerçekte kendisi, yurtdışına giden bir gemide sarhoş olup gürültü patırtı çıkardığı sırada bacağını kıran bir masa başı memuruydu.

Kore Savaşı sadece Oregon Kongre Üyesi Wes Cooley ve evangelist Pat Robertson gibi sözde savaş gazilerini değil, aynı zamanda "Dük" Darrow Tully'yi de üretmişti. *Arizona Republic* ve *Phoeix Gazette*'nin yayıncısı olarak geçirdiği yedi yıl boyunca Tully, düzenli olarak bir sandık dolusu hizmet madalyası kuşanarak, Kore ve Vietnam'da savaş pilotuyken yaptığı kahramanlıkların hikâyeleriyle savaş gazisi gruplarını kendine hayran bırakmaya gidiyordu. Tully, Amerikan Savaşçıları Birliği'ne yaptığı bir konuşmada, askerlerin münakaşadan kaçınması gerektiğini söylemişti. "Kore'de bu zordu," diyordu yayıncı, "ve kahrolası Vietnam'da da neredeyse imkânsız." Tully daha sonra, bırakın Kore ya da Vietnam'da savaşmayı, Hava Kuvvetleri'nde bile hiç görev yapmadığını itiraf etti.

Gerçek savaş gazileri savaşma deneyimleri konusunda genelde ketumdurlar. Bazısı konu hakkında hiç konuşmaz.

"Bir savaş gazisinin düzmece olduğunun en büyük ipucu," der gerçek gaziler, "bu kişinin savaş meydanındaki kahramanlıklarını anlatmaya can atmasıdır." Diğer ipuçları ise şunlardır: Kamuflaj giysiler giymek; madalyaları sergilemek; özel birimlerde olduğunu iddia etmek (Yeşil Bereliler, Komandolar, Özel Deniz, Hava ve Kara Timleri vs.) ve sık sık katıldıkları "gizli" görevlerden bahsetmek. Frank Dux Güneydoğu Asya'daki "gizli" görevleri sırasında kazandığı madalyalardan o kadar ikna edici bir biçimde bahsetmişti ki, kahramanlıkları hem bir kitaba (*The Secret Man: An American Warrior's Uncensored Story* [Gizli Adam: Bir Amerikan Savaşçısının Sansürsüz Hikâyesi]) hem de filme (*Bloodsport* [Kan Sporu]) konu oldu. Wayland Clifton gibi Dux da başarılarını anlatan sahte gazete haberleri hazırlamıştı. *Los Angeles Times* muhabiri John Johnson ve sahte gazileri afişe eden B. G. "Jug" Burkett'in bu "başarılar" üzerine yaptığı araştırmalar, Dux'ın orduda ancak birkaç ay görev yaptığını, Güneydoğu Asya'ya gitmediğini ve hiç madalya kazanmadığını ortaya çıkardı. Askerlik kayıtlarına göre Dux "uçuşan fikirler ve abartılar" nedeniyle psikiyatrik değerlendirmeye gönderilmişti.

Her savaş kendi düzmece gazilerini üretse de hiçbiri Vietnam gibi olmamıştır. Amerika'nın her kesiminden, Vietnam'da savaşmış rolü yapan binlerce kişiyle karşılaşılabilir (Bunların bazıları phonyveterans.com, cyberseals.org, ranger.org, pownetwork.org gibi internet sitelerinde bulunabilir). İçlerinde Profesör Joseph Ellis, Iowa Senatörü Tom Harkin, oyuncu Brian Dennehy ve Toronto Blue

Jays eski menajeri Tom Johnson vardır. Bu düzenbazların basında çıkan iki binden fazla beyanını Bilgi Edinme Yasası kapsamında elde ettiği askerlik kayıtlarıyla karşılaştıran Jug Burkett, soruşturduğu "savaş gazileri"nin yüzde 75'inin askerlik deneyimleri konusunda kısmen ya da tamamen yalan söylediğini tespit etti. Gerçekten Vietnam gazisi olan Burkett, Vietnam sırasında görev yapan tüm askerlerin muhtemelen yüzde beşinin de hak etmedikleri övgüler aldıklarını tahmin ediyordu (Bunlar arasında aslında kazanmadığı hizmet madalyaları taktığı ortaya çıktıktan sonra intihar eden Amiral Jeremy Boorda da vardı). Burkett her savaşın kendi sahtekârlarını ürettiğini kabul etse ve bunların bir kısmını *Stolen Valor* [Çalınmış Yiğitlik] adlı kitabında anlatsa da, Vietnam'ın bunları daha önce hiç olmadığı kadar çok ürettiğine inanır; çünkü bu savaşın gazilerinin geçirdikleri travma, hayal kırıklığı yaratan hayatlar sürenlerin buna kahramanca bir açıklama getirmesini sağlamıştır.

Hayatlarında çokça hayal kırıklığı yaşayanların niçin olmadıkları biri gibi görünmek istediğini anlamak zor değildir. Fakat neden bu kadar çok seçkin, başarılı insan aynı şekilde biyografilerini şişirmektedir? Örneğin neden Joseph Ellis yalnızca bir Vietnam savaşı gazisi değil, aynı zamanda sivil haklar savunucusu ve lise futbol takımı yıldızıymış gibi davranma ihtiyacı hissetmiştir?

Maskenin Ardında

Joseph Ellis'in sonradan uydurulmuş kimliğiyle ilgili bilgilerin açığa çıkmasına verilen en yaygın tepki şuydu: Niye

yapmış ki? James Dickey kendine kahramanca bir askerlik geçmişi uydurduğu zaman, üzerine fazla gitmedik. Şairlerin yaratıcı olmaya izni vardır. Nick Nolte'nin oyunculuk kariyeri, geçmişine dair anlattığı pek çok düzmece hikâyeden zarar görmedi. Oyuncular oynar. Fakat saygıdeğer bir tarihçi? Tarihsel olguların bekçisi? Pulitzer ödüllü *Founding Brothers*'ın [Kurucu Kardeşler] yazarı? Ya onun ardından öğrendiğimiz diğer palavracı siyasetçiler, hukukçular, sporcular ve yazarlar? Neden bu kadar çok özgün yeteneği ve meşru başarısı olanlar daha fazlasını üretme ihtiyacı duyar?

Ne yazık ki yalan söyleme becerisi genel olarak becerikli olmakla örtüşür. Pek çok başarılı insanın sahip olduğu yeteneklerden biri, diğerlerinin gözünü boyama kabiliyetidir. Yüzyılın kronik yalancıları üzerine yapılan bir inceleme, çoğunun yetenekli, başarılı kişiler olduğunu buldu. Bu çalışmayı yapanlardan ve yazanlardan biri olan Yale'li tarihçi Charles Dike, "Literatürden, hayatları, yıllar boyunca biriktirdikleri olağanüstü hikâyelerle dolu olan son derece faydalı, yaratıcı insanların varlığını biliyoruz," diyordu. Bunu neden yaptıkları ise bu kadar açık değildir. Muhtemelen Tanrı'nın verdiği bütün yetenekleri sonuna kadar kullanma arzusuyla bir ilgisi var. Aldatma uzmanı Paul Ekman küçük bir seçkinler grubunun, muhtemelen yüzde dördümüzün, doğuştan gelen bir aldatma yeteneğine sahip "doğal yalancılar" olduğuna inanıyor. Ekman bunun yetenekli yalancıların yalan söylemeye daha meyilli oldukları anlamına gelmediğini, sadece yalan söylemeyi seçtikleri zaman bunda çok iyi olduklarını vurguluyor. Konu üzerinde uzmanlaşanlar

bunu çok iyi bilir. Bir keresinde Bella DePaulo, bir grup deneyimli satış görevlisini hem sevdikleri hem de sevmedikleri ürünleri gayretli bir biçimde satmaya çalışırken kayda aldı. Lisans öğrencilerine yıllardır gösterilen yalancı kayıtları arasında ilk defa bunda, izleyenler gerçekle yalanı hiçbir şekilde birbirinden ayıramadılar.

Bilhassa iyi yalancılar sadece satış görevlileri arasında değil, poker oyuncuları, aktörler ve elbette politikacılar arasında da çok yaygındır. Nietzsche diğerlerini aldatma becerisinin iyi liderliğin temeli olduğunu düşünüyordu. Nietzsche'nin yüzyıl önce yaptığı bu gözlem, Colgate'li psikoloji profesörü Caroline Keating tarafından ampirik olarak test edildi. Okul öncesi çocuklar arasında yaptığı bir çalışmada Keating, tuzlu Kool Aid[18] içtikten sonra bir grup yetişkini bunun çok lezzetli olduğuna inandıran çocukların daha sonra akran grupları içinde lider olduklarını fark etti. Bu hem oğlanlar hem de kızlar için geçerliydi. Keating'in incelediği bir yetişkin grubunda, diğer erkekleri aşırı tuzlu içeceklerini beğendiğine en iyi ikna edenlerin, başka bir deneydeki gruplara liderlik etme için seçilme olasılığı daha yüksekti. Bu deney aynı cinsiyete sahip altı yetişkinden oluşan pek çok grubu bir araya getirmişti. Bu kişilerden, Kanada'nın ıssız bölgelerinden birindeki bir uçak kazası simülasyonunda hayatta kalma stratejileri geliştirmeleri istendi. Bu grupların liderliğini üstlenenlerin çoğu en iyi yalancılar olduklarını daha önce kanıtlamışlardı. Keating yalan söyleme becerisinin eril üstünlüğün en belirgin göstergesi

18 Meyve aromalı toz içecek. [Ç.N.]

olduğunu tespit etti. Bu da onu, en azından erkekler arasında, kişiyi ikna edici bir yalancı yapan özelliklerin aynı zamanda iyi bir lider yaptığı sonucunu çıkarmaya yöneltti. Paul Ekman gibi Keating de bunun becerikli yalancıların sürekli yalan söyledikleri anlamına gelmediğine, fakat iş diğerlerini aldatmaya gelince alışılmadık derecede yetkin olduklarına işaret ediyordu.

Çok azımız kendimizle ilgili ciddi yalanlar söylemekte ustayızdır. Usta olanlarsa zaten genel olarak etkileyici hünerlere sahip kişilerdir. Ağzının iyi laf yapması ve fazladan cazibe, rol kesenler için özellikle önemlidir. "İletişimi çok iyiydi," diyordu kimlik bilgileri sahte çıkan bir danışman tarafından dolandırılan bir işveren. "Doğrudan gözünüzün içine bakar, teknik jargon kullanır, dimdik durur ve bolca gülümserdi."

Ohio, Dayton'da, "Dr. Anthony Thomas" yeni şirketi NTS Makineleri için 40 kişi işe aldı. Thomas daha sonra Dayton'daki bir bina sahibini bu yeni ileri teknoloji araştırma şirketi için yeni ofisler düzenlemeye ikna etti. 43 yaşındaki Thomas hem lisans hem de yüksek lisans dereceleri olduğunu söylemişti. Anthony Thomas'ın Anthony Holland adında, herhangi bir derecesi olmayan bir dolandırıcı olduğu ortaya çıktığında, onun için çalışanlar şaşkına döndüler. "O adam çok iyiydi, inanın bana," diyordu biri. "Gerçekten o adama şapkamı çıkarırım. Bir sürü teknik uzman işe aldı ve onları işe boğdu."

Jude Werra'ya göre, yüksek "EQ" (duygusal zekâ) puanları olanlar arasında çok fazla kimlik bilgisi sahtekârı var-

dır. Werra'nın ifadesiyle, o kadar konuşkan ve rahatlardır ki ilk bakışta muazzam bir güven verirler ve bazen de insanları etkileyen bir karizma yaratırlar. Yarattıkları bu hale, insanların onları kontrol etmeyi bırakmasını sağlar." Bunun sonucunda da bu insanlar ufak yalanlarla gayet güzel idare edebildiklerini fark ettikleri zaman, bunları detaylandırmaya başlarlar. "Evet, hokey oynadım; aslında 1980'de altın madalyayı kazanan takımda oynadım," derken aslında en fazla üniversitedeyken bir kere hazırlık maçında oynamışsınızdır. Fakat kimsenin kontrol etmediğini fark ettiğinizde süslemeye başlarsınız.

Çoğumuzun zaman içinde ana hatları düzeltilmiş, yeniden düzenlenmiş, tarihsel sıralaması değiştirilmiş ve süslenmiş bir kamusal kişiliği vardır. Eğer hikâyelerimizin hâlâ yeterince ilginç olmadığını düşünüyorsak, onlara biraz çekicilik katmak için bazı kısımları tamamen uydurduğumuz bile olur. Kişisel mitlerimiz ne kadar yaratıcı olursa, onları işe yarar hale getirmek için o kadar "gerçeklik" üretmemiz gerekir. Diğer bir deyişle, yaratıcı olmamız gerekir. Zaman içinde hikâyelerimiz bizden uzaklaşabilir. Joseph Ellis'i Vietnam'da nasıl savaştığını anlattığı o neşeli anlardan birinde hayal etmek kolaydır. "Evet, oradaydım. 101. Hava İndirme. Müfreze lideri. Zor bir durum. Çok zor." Böyle bir hikâyenin kuşkusuz neden olacağı şok ve dehşet, Ellis'i sadece oyunu sürdürmeye değil, aynı zamanda eli yükseltmeye de teşvik etmiş olmalıdır. Savaşa katılmış olmak savaş karşıtı olmaya, sivil haklar mücadelesi vermeye ve –neden olmasın?– lise futbol takımında pek çok sayı yapmış olmaya

yol açabilir. Ellis ne kadar karmaşık bir ağa yakalandığını bir kez fark ettiğinde, artık geri dönüş yoktur. Bundan sonra yapabileceği tek şey ya eli yükseltmek ve yalanlarını desteklemek ya da pes edip palavracının teki olduğunu kabul etmekti.

Geçmişte söylenen yalanlar ancak kişi yalancı olduğunu itiraf etmeye hazırsa geri alınabilir. "Hiçbir zaman yalanını geri alabilen o insanlardan olmadım," der Suzanne Berne'nin *A Crime in the Neighborhood* [Mahallede Cinayet] romanındaki karakterlerden biri, "ya da düşünmeden konuştuğunu, aslında söylediği şeyi kast etmediğini söyleyebilenlerden. Bir kere yalan söyledim mi, kendimi kendi ivmesi olan bir hikâyenin içine atarım."

Warner Communication'ın başkanı Steven Ross, arkadaşlarıyla çene çalarken espri olsun diye Cleveland Browns'ta futbol oynadığını anlatmaya başladı. Medya devine yakın olanlar bunun sadece boş laf olduğunu biliyordu. Fakat başkaları bilmiyordu ve zaman içinde hikâye kontrol edilemeyecek duruma geldi. Ross'un pek çok çalışma arkadaşı ve hatta karısı bile onun eski bir futbolcu olduğunu sanıyordu. *New York Times*'da çıkan bir biyografi yazısı Ross'u şöyle tarif ediyordu: "Cleveland Browns'taki kısa kariyerinin şerefli bir biçimde sona erdiğinin kanıtı olan bir protez taşıyan 1.85'lik bir New Yorklu. 'Şans yüzüme güldü,' diyor şimdilerde."

Rol kesenler gönülsüzce de olsa doğruyu söylemeye zorlandıklarında bile, aldatmacalarını akla uygun hale getirme konusunda çok yaratıcı olabilirler. Condé Nast yöneticisi

Steve Florio, Yankee sisteminin ikinci liginde beyzbol oynadığı yalanının sadece satış personelini motive etmek için yarattığı karakterin bir parçası olduğunu söylüyordu. Nancy Reagan küçülttüğü yaşına gerekçe olarak geçirdiği mutsuz çocukluğunu gösteriyor ve birkaç yıl gençleşmeyi hak ettiğini savunuyordu. Connecticut temsilcisi Robert Sorensen, Vietnam'da savaştığı yalanını her Amerikalının doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu savaşa katıldığı ve acısını hissettiği mantığıyla savunuyordu. "Yani bir anlamda orada savaşan her insanla birlikte bizim de bir parçamız oradaydı," diyordu Sorensen. "Yani bir anlamda ben de oradaydım."

Bazıları, yaptıkları numaralara bu şekilde bahaneler bulanların, diğerleri kadar kendilerini de kandırıp kandırmadığını merak eder. Maskesi düşen palavracıların son savunma hattı kendilerini kandırdıklarını söylemeleridir. Bundan şüpheliyim. Warren Cook örneğini düşünün. Maine'in iş dünyasının önde gelen yöneticilerinden ve siyasi danışmanlarından Cook, özgeçmişine sahte bir yüksek lisans derecesi koymakla kalmamış, Amerika'nın 1968 Olimpiyat buz hokeyi takımında oynadığını ve Vietnam'daki kahramanlıkları için Donanma Haçı aldığını söylemişti. Hiçbiri doğru değildi. Palavraları ortaya çıktığı zaman Warren Cook önce, Donanma Haçı için "Bana verilmesi düşünüldü" kartını oynadı. Bu işlemeyince, "masum bir hata" hilesine başvurdu. En sonunda Maine'li yönetici "hatasını kabul etti": "Hepsi yalandı," dedi kendine mal ettiği onur payesi için.

Bir de James Dickey örneği var. Dickey II. Dünya Savaşı'nda uçakta makineli tüfek kullandığı dönemdeki

kahramanlıkları hakkında böbürlenmeyi çok severdi. Babası mahkemede ifade vermek zorunda kalana kadar, şairin oğlu Christopher bu hikâyelerin doğru olup olmadığını, eğer değilse de babasının bunları uydurduğunu fark edip etmediğini bilmiyordu. Mahkemede yemin ettikten sonra Dickey savaş sırasındaki görevini doğru bir biçimde, seyir pilotu olarak tanımladı. Daha renkli hikâyelerinin kendi fantezileri olduğunun farkındaydı.

Rol kesenlerin kendi kendilerini aldatması muhtemelen düşündüğümüzden daha nadir rastlanan bir durumdur. Pek çoğu ne yaptığının gayet güzel farkındadır. Kendilerini değil, yalnızca bizi kandırırlar. Bella DePaulo ve başkalarının yaptığı çalışmalar, yalancıların genelde yalan söyledikleri zaman bunun farkında olduklarını bulmuştur. Sosyolog J. A. Barnes'ın *A Pack of Lies*'ta [Bir Dolu Yalan] gözlemlediği gibi, "yalnızca amatörler kendi yalanlarına inanma ihtiyacı duyar."

Fakat "neden?" sorusu hâlâ cevaplanmaya muhtaçtır. Bir sürü başarısı olanlar neden bunları abartma ihtiyacı duyar? Ve pek çok insanı kendine dair peş peşe yalan söylemeye yönelten nedir?

6

NEDEN YALAN SÖYLENİR?

"Yalan söylediğimde ne yapıyorum?"
Elizabeth Kamarck Minnich

Neden?

Neden vicdanımız yalan söylememizi engellemeye her zaman yetmiyor?

Neden doğruyu söylemek gayet mümkünken sık sık yalan söyleniyor?

Neden bu kadar zeki, yetenekli, aklı başında insan sürekli yalan söylüyor?

Gerçeği gizlemenin bazı bariz sebepleri arasında şunlar sayılabilir: Öne geçmek, avantaj sağlamak, sevişmek, para kazanmak, zaman kazanmak, zor durumlardan sıyrılmak, mahcup olmayı engellemek, çatışmadan kaçınmak ve sıkıntılı toplumsal ortamları yumuşatmak. Fakat gerçeği gizlemenin, daha derin ihtiyaçları yansıtan daha az belirgin başka pek çok sebebi vardır.

Güvensizlik

Beyaz Saray kayıtlarından Lyndon Johnson'ın saatler süren yakınma ve sızlanmalarını dinleyen tarihçi Michael Beschloss, Johnson'ın 1964'te Barry Goldwater'a karşı kazandığı zaferin ertesi günündeki kayıtta en sonunda mutlu bir adam dinleyeceğini düşünmüştü. Tam tersi oldu. Beschloss, seçimleri daha yeni, hem de ezici üstünlükle kazanmış birini dinlediğine inanmakta güçlük çekti. Johnson sanki mağlup olmuş gibi konuşuyordu: Önce Robert Kennedy'nin kendisini yeterince övmediğinden yakındı; sonra da basının seçim haberini kendi değil, Goldwater açısından değerlendirdiğinden şikâyet etti. "Johnson'ı kimse sevmiyor," diye sızlanıyordu başkan.

LBJ[19] aynı zamanda büyük bir yalancıydı. Üniversitedeki lakabı "Zırva" Johnson'dı. Lyndon Johnson irili ufaklı her meselede palavra sıkmayı adet edinmişti; II. Dünya Savaşı sırasında düşman ateşinin çok uzağında bir keşif uçağında gözlemci olarak geçirdiği 13 dakika için madalyaya layık görülmesi de buna dahildi. Tarihçi Doris Kearns Goodwin, Johnson'a neden büyükbabasının Alamo'da öldüğünü iddia ettiğini sorduğunda, eski başkan bunun doğru olmadığını itiraf etti. Büyükbabası aslında daha önemli bir savaş olan San Jacinto'da ölmüştü. San Jacinto'daki savaşı çok az kişi bildiğinden, Johnson büyükbabasını daha çok duyulmuş olan başka bir savaşa aktarmıştı. Bu makul ve zararsız bir beyaz yalan gibi duruyordu. Goodwin daha

19 Kennedy suikastinden sonra seçilen, Birleşik Devletler'in 36. Başkanı Lyndon B. Johnson'ın kısaltması. [E.N.]

sonra LBJ'nin büyükbabasının evde, yatağında öldüğünü keşfetti.

En cafcaflı allayıp pullamaları, kendine dair zayıf bir imgeyle büyük bir hayal gücünü birleştirenler yapar. Bu insanlar yaratıcılıklarını aç bir egoyu doyurmak için kullanırlar. Başarılı olma, denklemin önemsiz kısmıdır. "Bunun aslında başarıyla ilgili olduğunu düşünmüyorum," diyordu kariyeri boyunca başarı psikolojisi çalışan Harvard'lı psikolog David McClelland. McClelland başarılı insanların kendilerini allayıp pullamalarının "gerçekte kim olduğuna dair bir belirsizlikten ve kendine bir tür kimlik ya da özgünlük, var olduğuna dair derin bir hissiyat yaratma arzusundan kaynaklandığını" düşünüyordu. Hollywood yapımcısı Brian Grazer bir keresinde, McClelland'ın vurgusunu örneklercesine, bir şeyler başarmak değil, sırf kendi moralini düzeltmek, "kendine dair imgesini geliştirmek, umut etmeye devam edebilmesini sağlayacak duygusal araçlara sahip olmak" için düzenli olarak yalan söylediği bir dönem olduğunu itiraf etmişti.

Büyük başarılara imza atanların alışılmadık ölçüde kendine güvenli olduklarını varsaymak anlaşılabilir bir hatadır. Bazıları öyledir de. Fakat bir o kadarı da dikkat çekici derecede güvensizdir ve bu onları hiç de sıradışı yapmaz. Bir dereceye kadar, hayatta olmak güvensiz olmak demektir. Bunun anlamı şudur: Pek çok insanın dışarıya yansıttığı dengeli karakter, içeride saklanan sabırsız kişilikle her zaman eşleşmez. Oz Büyücüsü'nün bir metafor olarak hâlâ kullanılıyor olmasının sebebi, pek çoğumuzun onda kendini

görmesidir: Aslında ne kadar değersiz hissettiği anlaşılmasın diye duman bulutları yaratıp gök gürültüleri çıkaran kaygılı bir figür.

Gerçekten olduğumuzla dış dünyanın gördüğü insanın –bu insan ne kadar etkileyici görünürse görünsün– genellikle pek ilgisi yoktur. Aldatma, iyi bir izlenim yaratmak için gerekli olabilir. Aldatıcı davranış araştırmaları, kişi başkalarının görüşleriyle ne kadar ilgilenirse, yalan söyleme olasılığının da o kadar arttığını bulmuştur. Bu herkes kadar kamusal figürler için de geçerlidir. Biyografi yazarı Sydney Ladensohn Stern, Gloria Steinem'in kendi hayat öyküsünü tekrar tekrar yeniden yazmasını, "izleyicilerin kendisini çelişkileriyle beraber, olduğu gibi kabul edeceklerini düşünemeyecek kadar güvensiz olması"na bağlıyordu. Armand Hammer, Steven Ross ve Larry Ellison gibi zengin ve güçlü figürlerin biyografileri bu kişileri, başkalarını etkilemek için duydukları güçlü arzu nedeniyle geçmişlerini sürekli tazeleme ihtiyacı hisseden karakterler olarak resmediyordu. Ross'un biyografi yazarı Connie Bruck, idarecinin tüm yaşamı boyunca sürekli geçmişini renklendirmesini, yaşamının çok "sıradan ve renksiz" olduğuna dair onu için için kemiren hissiyata bağlıyordu.

Meredith Dergi Grubu'nun eski başkanı James Autry bir keresinde, başarılı görünen figürlerin kesinlikle hayal ettiğimiz kadar mutlu, güvenli, kendinden emin veya hoşnut olduğunu düşünmememiz gerektiğini söylemişti. Autry, *Life and Work* [Yaşam ve Çalışma] adlı kitabında kendini bir ibret hikâyesi olarak sunuyordu. Autry, Meredith'in CEO'su

olduğu dönemde, ülkenin en büyük şirketlerinden birinde başkan vekili olan bir arkadaşıyla öğle yemeği yiyordu. Öğle yemeğinin ortasında arkadaşı aniden sordu: "Bir gün ofisine gelecekleri ve 'Evet, Autry, senin hakkında her şeyi öğrendik' diyecekleri hissine kapılıyor musun?"

"Evet, evet," diye yanıtladı Autry tereddüt etmeden. Arkadaşına bunu sık sık hissettiğini söyledi. Peki o da hissediyor muydu? Arkadaşı onaylarcasına başını salladı. İkisi de güldü.

"Sanki hâlâ büyük çocuklarla oynayan küçük çocuklarız," demişti Autry'nin arkadaşı. "Buraya gerçekten ait değiliz, değil mi?"

Bazıları buna "dolandırıcılık sendromu" diyor. Üzerine çokça çalışılmış olan bu olgu, en alt seviyedekiler kadar en üst seviyedekilerin de başına beladır. Kamuoyu tarafından takdir edilmek dolandırıcı gibi hissetmenin panzehiri değildir. Bu takdir, içsel bir değerlilik duygusuna pek katkıda bulunmaz ve hatta, dışsal ve içsel benliğimiz arasındaki uçurum büyüdükçe kendimizi daha sahtekâr hissetmemize yol açar. Eski bir fıkrada dendiği gibi, birileri CEO kongresine ev sahipliği yapan otelin önünde durup "Kaçın! Yerimizi buldular!" diye bağırdığında, odalar hızla boşalacaktır.

Önemli biriyle tanışıp bu kişinin böbürlenmelerine ve tanıdığı ünlülerin listesine maruz kalmak daima biraz şoke edicidir. Kamuoyunda tanınan insanlar neden kendilerini bu kadar pervasızca şişirme ihtiyacı hisseder? Bu insanlar böyle arsızca kendi reklamını yapma ihtiyacını aşmamışlar mıdır? Belli ki hayır. Anlaşılan hiçbir şöhret düzeyi,

bu insanların doldurmaya çalıştığı boşluğu dolduramıyor. Laurens van der Post'un yalanlarla dolu hayatını anlamaya çalışan biyografi yazarı J. T. Jones, "yalanların (onun için), dinleyicilerini aldatmaya yönelik hesaplı bir girişim değil, kendinden kaçma çabası" olduğunu düşünüyordu.

Önemli mevkilere gelenler bunu çok yapar, çünkü onları motive eden kendilerinden duydukları şüphedir. Kimi zaman başarı kazanmalarını da sağlayan bu kemirici güvensizlik, hem hedeflerine ulaşmadan önce hem de ulaştıktan sonra kendileri hakkında bazı şeyler uydurmalarına neden olabilir. Güvensizlik tedavi edilemez bir hastalık gibi görünüyor. Başarıya ulaşmak, kendinden şüphe etme duygusunu otomatik olarak ortadan kaldırmaz. Hatta bazı durumlarda, bu duygunun yoğunluğunu artırabilir. Başarıya şöhret eşlik edince, içsel bir başarı duygusu elde etmek bir o kadar zor olabilir.

Psikolog Richard Farson'a göre, terapistlerin öğrendiği ilk şeylerden biri aslında *kimsenin* işinin tıkırında olmadığıdır. Hem terapist hem de yönetim danışmanı olan Farson, "Kimse kendini tam olarak güvende hissetmiyor," diyor; "gerçek bir diplomaya, bir sürü kitaba ve Pulitzer Ödülü'ne sahip seçkin bir profesör olsa bile." Bu tür bir başarının olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Bu, bazen güvenli, bazense güvensiz hissetmenize sebep olabilir. Araştırmalar, CEO'ların sık sık becerilerinin ötesine geçtiklerini düşündüklerini, balonlarının sönerek aslında ne kadar sıradan insanlar olduklarının ortaya çıkacağından korktuklarını göstermektedir.

Martha Stewart örneğinde durum buymuş gibi görünüyor. Biyografi yazarları Stewart'ı, yetişkinliği boyunca korkunç derecede güvensiz davranışlar sergileyen biri olarak resmeder: Garsonları küçümsemek, komşularını kandırmak, uçaktaki diğer yolculara kötü davranmak, halk arasında onu tanımayan insanlara sinirlenmek gibi. Şöhret basamaklarını tırmandıkça Stewart'ın öfke krizleri de arttı. Christopher Byron, *Martha Inc.*'de Stewart'ın kötü davranışlarını, kendisi olmak yerine "Martha Stewart *performansı* sergilemesine" bağlıyordu.

Bu baskı Stewart'ı, kendini ve kökenlerini sürekli olarak yanlış tanıtmaya itti. Büyüdüğü soğuk, öfke dolu ev Martha'nın anlatımında, ev işleri tutkusunun kaynağı olan sıcak, Norman-Rockwell[20] tarzı bir yuvaya dönüştü. Freud buna "aile romantizmi" diyordu. Bu kavram, gerçekte içinde büyüdüğümüzden çok daha üstün bir fantezi aile yaratmak anlamına gelir. Kökenlerini bu şekilde parlatmak, kamusal figürler arasında yaygın bir pratiktir. Richard Nixon'un küfürbaz, işe yaramaz babası, başkanın anlatımında sağlam bir erdem abidesi; içine kapanık, etkisiz annesi de neredeyse bir azize oluyordu. Hiçbir başarı ve ün, bu sıkıntılı adamı olduğundan daha iyi görünme takıntısından kurtaramadı. Artık Nixon'ın rutin olarak yalan söylediği açıkça kabul edilmektedir: Sadece Watergate ya da Vietnam konusunda değil, üniversitede okuduğu bölüm ve karısıyla tanışma hikâyesi hakkında da. "Richard Nixon'ın hayatında

20 Eserlerinde Amerikan gündelik hayatını konu edinen ünlü ressam ve illüstratör. [Ç.N.]

yolculuk etmek," diye yazıyordu biyografi yazarı Anthony Summers, "kendi çıkarı için söylenen fakat en nihayetinde yine kendine zarar veren irili ufaklı yalanlarla dolu bir mayın tarlasından geçmek gibidir."

Görünüşe göre sürekli yalan söylemek Lyndon Johnson'ı kendine daha güvenli yapmadığı gibi, Nixon'ın söylediği yalanlar da ona hep arzuladığı onayı sağlamamıştır. Sağlayamazdı da. Psikolog Arno Karlen, manşetleri dolduran birçok narsistin doymak bilmez dikkat çekme (sevilme değil) arzusunun, onları gündemde tutmaya devam edeceğini düşündükleri için doğru ya da yanlış ne varsa söylemelerine yol açtığını öne sürer. Kendi haline bırakıldığında, bu durumun bir çözümü yoktur. "Narsistik kişiliğe sahip birinden bahsederken," diye açıklar Karlen, "yeterli diye bir şey yoktur. Ancak dışarıdan bakan biri böyle düşünebilir."

Yalan söylemek narsisizm ve güvensizlikle bir yere kadar açıklanabilir. Kendilerini pek de takdir etmeyen son derece dürüst insanlar tanıyorum. Fakat kendine güvenen, ancak yine de çok fazla yalan söyleyen başkalarını da biliyorum. Onların motivasyonlarını anlamak için yalancılık ruhunun diğer köşelerine bakmalıyız.

Eğlence

Pazar araştırmacısı Faith Popcorn, yıllar boyunca kendisiyle söyleşi yapanlara soyadının İtalyan büyükbabasının soyadı Corne'den geldiğini söyledi. Popcorn, Ellis Adası'ndaki göçmenlik yetkililerine, "Benim adım a-Papa Corne" demişti. Zamanla soyadları "Popcorn" (patlamış mısır) olarak

Amerikanlaştırıldı. Popcorn'un biyografisini yazanlar, bu sevimli hikâyeyi tekrarlamayı görev bildiler. Ancak bir *Newsweek* muhabiri biraz uğraştıktan sonra, Faith Popcorn'un aslında New York'un Aşağı Doğu Yakası'ndan Faith Plotkin olduğunu keşfetti. Popcorn-Plotkin, foyasının meydana çıkmasını gülerek karşıladı. Yaptığı numaranın bazıları tarafından "en iyi işi" olarak adlandırıldığını söyledi.

Bunun adı "yalan oyunu"dur. Laf olsun diye yapılır. Yalancılığın neden bu kadar yaygın olduğunu merak ettiğimizde, yalan söylemenin keyifli, modaya uygun ve gerçeği söylemekten çok daha eğlenceli olabileceğini aklımızda tutmalıyız. Francis Bacon bu pratiğin, uygulayıcılarını değersizleştirdiğine inansa da, gerçeklerle yalanları birleştirmenin insanın "keyfini artırdığını" kabul ediyordu. Kendine dair mitler yaratmada epey becerikli olan André Malraux, *Altenburg'un Ceviz Ağaçları* romanında bu konudan söz eder. Malraux kahramanı için şöyle diyordu: "Zorunda kalsaydı, dönüştüğü mitsel kişiliği yok etmenin bir yolunu bulabilirdi. Fakat bunu istemedi. Şöhreti onu gururlandırıyordu. Daha da önemlisi, bundan keyif alıyordu."

Yalan söylemek yetişkinlerin yapmalarına izin verilen çok az yaramazlıktan biridir. Yalan oyunu, potansiyelini geliştirmek ya da sıkıntıdan kurtulmaktan ziyade, keyifli zaman geçirmekle ilgilidir. Kimlik bilgilerini güçlendirmek, bir başkasının duygularını korumak ya da zor bir durumdan sıyrılmak için söylenmez. Eğlenmek için söylenen yalanlar sadece bir boş zaman etkinliği olarak, hoşça vakit geçirmek için söylenir ve bu nedenle de zor iştir. Doğruyu herkes

söyleyebilir. Yalan söylemekse yetenek gerektirir. Machiavelli, Nietzsche ve Wilde bu noktayı vurgulamıştır: İyi yalan söyleyebilmek bir yetenektir. Montaigne onlarla aynı fikirde olmasa da gerçeğin tek, yalanınsa binlerce yüzü olduğuna dikkat çekiyordu. Hedefi on ikiden vurmanın tek, kaçırmanınsa sonsuz yolu olması gibi, yalan söylemek de sınırları olmayan bir sahadır ve bu nedenle, önlerine sunulan birçok fırsattan faydalanmamak için herhangi bir sebep göremeyenlere çekici gelir.

Yalan oyununun kökeninde sıkıntı vardır. İnsanlar ne kadar sıkılırsa, bununla yalan söyleyerek başa çıkma ihtimalleri o kadar artar. Yalan söyleme sebebi olarak monotonluk, gerektiğinden çok daha az itibar görmektedir. Çoğumuzda olduğu gibi hayat sıkıcı gelmeye başladığında, neşeli bir yalan bazı şeyleri canlandırabilir, hayatı daha heyecanlı hale getirebilir. Doğruları söylemek fazla sıkıcı ve öngörülebilirdir. Eğlence değeri neredeyse sıfırdır. Polis memurları arasındaki aldatıcı davranışlar üzerine çalışan bir araştırmacı, zamanla birçoğunun ahlaki açıdan yalana duyarsız hale gelmekle kalmayıp aynı zamanda bundan zevk almaya başladığı sonucuna vardı. "Yalan reddedilemeyecek derecede eğlencelidir," diyordu kriminolog Carl Klockars, "Doğası gereği çekici, heyecan verici ve caziptir."

Eğlenmek için yalan söylemenin cazibesinin farkında olan ve bu pratiği kontrol altında tutması gerektiğini bilen çoğu toplum, eğlenceli aldatmacaya izin verir. Aldıkları önlem genellikle, dalga geçilen kişinin de şakaya dahil edilmesidir. 1 Nisan'da yapılan eşek şakaları bu geleneğin

bir parçasıdır. Şaka yapılan kişiye "1 Nisan!" diye bağırılır. Eşek şakalarının asıl eğlencesi, şaka yapılan kişi kendisiyle ne kadar fena dalga geçildiğinin farkına vardığında ortaya çıkar. Yalan oyunu ise farklıdır. Birincisi, kendilerine yalan söylenenler genelde yalancıyı, oyuna getirildiklerinin ipuçlarını yakalayacak kadar iyi tanımazlar. Birbirine daha bağlı kültürlerde grup içi şakaların bir parçası olan eğlenceli yalanlar, başkaları için aldatıcıdır. Grup içi bir şaka, birilerinin içeriden olduğunu varsayar. Kitle toplumunun çok az üyesi kendini bir grubun parçası gibi hisseder. Ayrıca büyük, kozmopolit toplumlarda üzerinde anlaşmaya varılmış o kadar az sayıda norm vardır ki aldatmacanın ne zaman eğlenceli olup ne zaman olmadığı her zaman açık değildir. Son olarak, eğlence amaçlı yalan her zaman sadece eğlenmek için söylenmez. Bu oyun kontrol edici, manipüle edici bir nitelik arz edebilir. Bazıları için bu, onu çekici yapan şeylerden biridir.

Kandırma Zevki

Yaptığı haberleri uydurduğu için *New York Times*'tan kovulan ve başta bunları yaptığını inkâr eden Jayson Blair, ümitsizliğe düşmek bir yana, oldukça kendinden emindi. "Gazetecilikteki en parlak insanlardan bazılarını kandırdım," diye övünüyordu Blair.

Paul Ekman, bazı insanların başkalarını aldattıklarında hissettikleri olumlu duyguya *kandırma zevki* der. "Bu, sırf bir şeylerden paçayı sıyırmanın heyecanından kaynaklanıyor," diye açıklıyordu Ekman. Psikanalizci Ben Burstein

da biraz farklı bir perspektiften de olsa aynı fikirdeydi. Burstein'ın ilgisini, "manipülatif kişilik" dediği şeye sahip olanlar çeker. Refleks olarak ve hiçbir belirgin amacı olmadan yalan söyleyen sosyopatlardan farklı olarak, manipülatörler başarılı aldatma eylemlerinden büyük bir tatmin duyarlar. Herhangi bir aldatmaca unsuru olmaksızın birini etkilemek onlara aynı tatmini vermez. Burstein'a göre, manipülatif kişiliklerin başlıca özelliklerinden biri "başka birini oyuna getirmenin keyfidir."

Bu tür bir kandırma dürtüsü, herhangi bir somut kazanç beklentisinin ötesindedir. Eğlenmek için yalan söyleyen kişi için yalanın yanına kâr kalması, başarı elde etmekten daha önemlidir. Başarılı bir kandırmaca onlar için yeterli ödüldür. Bu, zaten müthiş bir özgeçmişe sahip olan kişilerin neden bazen çeşitli dalaverelerle özgeçmişlerini daha da etkileyici hale getirdiğini açıklar. Bir zamanlar tanıdığım bir metin yazarı, başkalarının yaptığı çalışmaları kendi portföyüne koyardı. Buna kesinlikle ihtiyacı yoktu. Kendi işleri yeterince etkileyiciydi. Bu adam, yakalanmanın reklamcılık kariyerini mahvedebileceğinin farkındaydı. Fakat yine de üçkâğıtçılık yapmayı sürdürdü. Neden? Çünkü çevirdiği küçük dalavereden zevk alıyordu. Yakalanıp yakalanmayacağını merak etmek hayatına heyecan katmıştı. Başarılı olmak ona güçlü hissettiriyordu.

Yalan oyunu, aldattığınız kişiler üzerinde kontrol kurduğunuz hissi verir. Siz onlara yalan söylediğinizi bilirsiniz; onlarsa kendilerine yalan söylendiğini bilmez. Ortaya çıktığı zaman işe yarayan eşek şakasından farklı olarak, başkalarına

yalan söylerken hissettiğimiz gücün merkezinde gizlilik yer alır. Onları kendi gerçeklik versiyonumuza bağımlı hale getiririz; fakat onlar bunu bilmez. Filozof Elizabeth Kamarck Minnich birine yalan söylediği zaman, "Kendi kendime ve gizli olarak, söylenmesi gereken şeylere karar veriyorum. İzinlerini almaksızın başka insanların gerçekliğini değiştiriyorum," diyordu.

Elbette, bu tarz bir güç anlayışı oldukça çocukça. Hatta bazı çocukların sahip olduklarını düşündükleri tek güce benziyor: Aldatma gücü. "Çok yalan söyleyen bir arkadaşım bana, insanları kandırmaya ve doğru olmadığını sadece kendisinin bildiği bir bilgi üzerinden hareket etmelerini sağlamaya bayıldığını söylüyor. Ve bu arkadaşım on yaşında," diye yazıyordu bell hooks.

Macera

Çoğu yalan, görece düşük riskli bir oyundur; dağa tırmanmaktan çok lunaparkta hız trenine binmeye benzer. Kendimiz hakkında uydurduğumuz beyaz yalanların ortaya çıkması pek olası değildir. Fakat bu elbette olabilir; özellikle de bunları söyleyen kamusal bir figürse. Fakat eğlencesine yalan söyleyen biri için afişe olma riskinin kendisi oyunun bir parçasıdır. Bu risk entrika hissini, ikili oynama hissini artırır. Paul Ekman, bu oyunu oynayanların en çok, hedeflerindeki kişi aldatması zorsa ve çevirdikleri dolabın sonucu belirsizse keyif aldıklarını düşünüyor. "Yalancı ya önüne çıkacak zorluğu öngördüğünde ya da yalan söyleme ânında, başarının henüz kesin olmadığı anda heyecan duyabilir,"

diye açıklıyordu Ekman, *Telling Lies*'ta [Yalan Söylemek]. "Sonrasında ise hissettiği rahatlamadan, başarısıyla duyduğu gururdan ya da hedefini küçümsemekten kaynaklanan bir haz duyabilir."

Bu duygulanım dizisi, hava dalışçıları, kaya tırmanıcıları ve yankesicilerin hissettiklerinden pek farklı değildir. Bu, bazı insanların tehlikeye atılmaktan duyduğu zevktir. Bir yorumcu, çok sayıda tanınmış kamusal figürün yazdığı hikâyeleri "kendi uyarıcıları" olarak tanımlıyordu. Aslında bu benzetme onun düşündüğünden çok daha yerindedir. Yalan söylemenin sizi tahrik edebileceğini söylemek çok da abartı olmaz. Yalan söylemek sadece macera heyecanı vermekle kalmaz, bizi en az diğer serotonin salgılatıcılar kadar uyarır.

Risk alma üzerine yaptığım daha önceki bir çalışmada, başkalarını aldatmanın, yaygın bir "ortalığı karıştırma" biçimi, bir tür günlük macera olduğunu gördüm. Heyecana susayanlar için bir miktar aldatmaca biraz adrenalin pompalatabilir. Yarattığı mikro drama, yalan söylemenin önemli sebeplerinden biridir. İyi bir tane uydurabilir miyim? Yutturabilir miyim? Yakalanacak mıyım? Yoksa yeniden yalan söylememi sağlayacak kadar ikna edici bir dürüstlük taklidi yapabilir miyim? Bazıları için yalan söylemek, düzenli olarak yaptıkları en cesur ve yaratıcı iştir. İnsancıl, ahlaki hatta yasal olup olmadığı önemli değildir. Amaç nedir? Uyarılma. Macera. Meydan okuma. Dolandırıcılar üzerine yapılan bir çalışmada Stanford'lı psikolog Richard Blum, risk almanın onları para kazanmaktan daha çok motive ettiğini buldu.

Hepsi de başkalarını kandırarak kazandıkları parayı kumarla, alışveriş çılgınlığıyla, yasadışı işlerle ve hatta kimi zaman dolandırılarak çabucak kaybediyordu. Onlar için oyunun kendisi, getirdiği kazançtan daha önemliydi.

Macera arayan yalancılar kendilerini cesur maceracılar olarak görür. Duruma onların açısından bakın. Dürüst olmak cesaret istemez. Yalancılıksa ister. Gerçeği her değiştirişimizde her şeyimizi riske atarız. Yalan oyununda, kaç tane yalandan paçayı sıyırabileceğimize bakarak kadere meydan okuruz. Bu bakış açısına göre, hakikat pısırıklar içindir. Gerçeği söylemek ne beceri, ne cesaret, ne de hayal gücü gerektirir. Yalan söylemek içinse bunların hepsi gerekir. Yalancılar kendilerini test eder. Cesaretleri vardır. Nietzsche, büyük adamların doğrudan çok yalan söylemelerinin nedenlerinden birinin, yalanın "daha fazla şevk ve irade gerektirmesi" olduğunu düşünüyordu.

İdareyi Ele Almak

Diğer insanları kandıranların motivasyonları genellikle karışık ve belirsizdir. Ortalığı karıştırmaktan hoşlanan bazı kişiler, kendilerini riske atmanın onlara kendi hayatları üzerinde belirli bir kontrol hissi verdiğini söylüyorlardı. Kendilerini zor duruma sokabilecek şeyler yapmak, artık pasif hayatlar yaşamadıkları anlamına geliyordu. İdareyi ele almışlardı. Aynı şey yalancılar için de geçerlidir. Yalan söylemek basit değil, ustalık gerektiren bir oyundur. Doğruyu söylerken dürüstlüğün boyunduruğu altındayızdır. Yalan söylediğimizde ise eylemin kontrolü bizdedir. "Yalan en

azından güçlü bir girişim," diyordu John Irving'in *The Cider House Rules*[21] romanındaki bir karakter, "sizi olanlardan sorumlu kılarak tetikte tutuyor. Yalan söylemek için gözünüzü açmalı ve bunu gizli tutmak için gözünüzü açık tutmalısınız. Yalan söylemek, hayatınızın idaresini elinize aldığınızı hissettirir."

Yalan söylemek ezilenlerin kendilerini koruma araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Köleler, mahkûmlar, kadınlar ve çocuklar için yalan söylemek kendi hayatlarının kontrolüne sahip olduklarını hissetmenin tek yolu olabilir. Kaderimize ne kadar hâkim hissedersek, yalan söylemeye o kadar az ihtiyaç duyarız. Buna karşılık, yaşamımız üzerindeki kontrolümüzün ne kadar az olduğunu düşünürsek, dümeni geri almak için o kadar çok aldatmacaya başvururuz. Herbert Spencer, dürüst diye bilinen yerlilerle tam tersi üne sahip yerlilerin söylediklerini karşılaştırdığında, asıl farklılığın, sahip olunan güce dayandığını gördü. Yalan söyleyenler doğruyu söyleyenlere kıyasla daha çok baskı altındaydı. "Yalancılık, güçsüzler ve ezilenler için bir tür sığınaktır," demişti Stanley Livingstone bir yüzyıldan daha uzun zaman önce. Burada Doğu Afrika yerlilerini kast ediyor olsa da Livingstone'ın kendisi de esaslı bir palavracıydı. İnsan gerçekte kimden bahsettiğini merak ediyor.

Yalan söylemek, güçlüler için bile, güçsüz hissetmenin semptomu olabilir. Korku bu duygunun özüdür. "Yalancı, kontrolü kaybetmekten korkarak yaşar," diye yazıyordu fe-

21 John Irving, *Tanrı'nın Eseri*, çev. Suzan Cenani Alioğlu, Altın Kitaplar. [E.N.]

minist şair Adrienne Rich. "Yalanlar yalancının korkusunun reddi; bir tür kontrol sağlama yoludur." Rich bu sözleri, aldatmacayı bir yaşam biçimi olarak benimseyen kadınlara söylemişti. Bunu söylerken erkeklerin ve kadınların yalan söyleme şekilleri arasında farklılıklar olduğunu ima ediyordu. Pek çok başka insan da aynı gözlemi yapmıştır. Peki haklılar mı?

6

SEKS, YALANLAR VE CİNSİYET ROLLERİ

"Kuşkusuz erkekler yalan söylemek, kadınlar da onlara inanmak için doğmuştur!"
John Gay

"Erkeklerin bana yalan söylemesinden nefret ediyorum.
Bu çok yakışıksız ve zaten bunda nadiren başarılılar."
Carolina Garcia-Aguilera

Bir cinsiyet diğerinden daha mı dürüsttür? Bu konuda pek çok görüş olmakla birlikte, yakın zamana kadar çok az somut bilgi vardı.

Tarih kitaplarını kazananların yazması gibi, bu konuda en çok konuşan erkekler de tarihsel olarak kendi cinsiyetlerinin daha dürüst olduğu sonucuna vardı. Chaucer'in yazdığı üzere,

"Çünkü hiçbir erkek küfredemez ve yalan söyleyemez,
Bir kadının yarısı kadar cesurca."

Elizabeth dönemi erkek şairler, özellikle iş gönül meselelerine gelince kadınların erkeklerden çok daha düzenbaz

olduğunu düşünüyorlardı. "Aşk, gerçeği sever," diye yazıyordu Essex Kontu, "kadınlarsa ondan nefret eder." Kadınların "yalancılığa aç olduğunu" düşünen Hume da aynı fikirdeydi. Hilebaz kadınlar ve dürüst erkekler Viktorya dönemi İngiliz romanlarının başlıca öğesiydi. Conrad'ın *Karanlığın Yüreği*[22] adlı romanında anlatıcı Marlow, kadınların bırakın hakikati söylemeyi, onu kavramaktan bile aciz olduklarını ileri sürüyordu. 1970 gibi yakın bir tarihte bir psikolog, "Kural olarak, kadınların erkeklerden daha sık ve daha derin bir şekilde yalana bulaşma eğiliminde olduğu" sonucuna varmıştı.

Bu görüşler dile getirildiğinden beri, bir dizi somut araştırma, doğruyu söylemekle cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceledi. Çıkan sonuçlar çok daha karmaşık bir hikâye anlatmaktadır.

Cinsiyet Çalışmaları

Klasik bir psikoloji araştırmasında, 3 yaşındaki çocuklar bir oyuncakla bir odaya koyuldu ve oyuncağa gizlice bakmamaları konusunda uyarıldı. Çoğu baktı. Bakıp bakmadıkları sorulduğunda, erkeklerden çok kızlar bakmadığını söyledi. Dahası bu kızlar, yalanlarını erkeklerden daha iyi yutturdular. Böylece küçük kızların oğlanlardan daha düzenbaz olduğunu söyleyebilir miyiz? Tam olarak değil. Bu çalışma tekrarlandığında bazı değişkenlerin hesaba katılmadığı fark edildi. Örneğin kızlar, gülümseyerek sorulduğunda

22 Joseph Conrad, *Karanlığın Yüreği*, çev. Sinan Fişek, İletişim Yayınları. [E.N.]

yalan söylediklerini itiraf ediyorlardı; oğlanlarınsa yüzlerine bakılması yeterliydi. "Yalan söyleme konusunda sabit birtakım cinsiyet farklılıkları olsa da," diyordu bu çalışmayı yapanlar, "bu tür farklılıkların değişken ve bağlamsal olması daha olasıdır."

Genel olarak, cinsiyete göre yalan söyleme konusunda çıkarılabilecek tek güvenli sonuç şudur: Duruma göre değişir. Bazı durumlarda erkekler yalan söyleme eğilimindedir, diğerlerindeyse kadınlar. Kandırma eğilimi söz konusu olduğunda cinsiyet, diğer faktörlerden daha ağır basmaz. Bu, cinsiyetin önemi olmadığı anlamına gelmez; sadece, cinsiyet dürüst veya sahtekâr davranış üzerindeki birçok durumsal etkiden biridir. Sorulması daha yerinde olan sorular şunlardır: Belirli bağlamlar, erkekler ve kadınların aldatma davranışını nasıl etkiler? Ve bağlamlar değiştikçe bu eğilimler nasıl değişir?

Sosyal bilim araştırmalarına göre, erkekler ve kadınlar yaklaşık aynı oranda yalan söyler. Ancak, söyledikleri yalanların doğası, cinsiyet rollerini genetik ayrımın ötesinde yansıtacak şekilde farklılık gösterir. Cinsiyet rolleri değiştikçe erkeklerin ve kadınların yalan örüntüleri de değişir.

Stanford'dan Richard Blum, 1960'lı yılların sonlarında küçük bir sanayi kentinde 100 kişi üzerine yaptığı araştırmada, kadınlar ve erkeklerin genel yalan söyleme oranları arasında çok az fark olduğunu buldu. Çoğunlukla evli kişilerden oluşan grupta genelde ev dışındaki işlerde çalışan erkeklerin, işyerinde yalan söyleme olasılığı daha yüksekti. İşyerinde söyledikleri yalanlar genellikle savunmacı (örne-

ğin, işe geç kalmayı örtbas etmek için) veya daha nadir olarak terfi veya zam alabilmek için kendini öven yalanlardı. Blum'un örnekleminde çoğunlukla ev hanımı olan kadınlar, en çok alışverişte ne kadar para harcadıkları konusunda yalan söylüyorlardı. Aynı zamanda, başkalarının, genelde de kocalarının yaptığı yanlışları örtbas ettiklerini kabul etmeye erkeklerden dört kat daha eğilimliydiler. Blum, incelediği kadınların genelde başkalarını, erkeklerinse –özellikle aldatma şüphesinden– kendilerini korumak için yalan söyledikleri sonucuna vardı. Erkekler aynı zamanda anlaşmazlıkları çözmek ve uyum görüntüsünü korumak için yalanı kullanmaya daha yatkındılar. Çatışmadan kaçmanın erkeksi değil, kadınsı bir özellik olduğu düşünülebilir, ancak görünen o ki bu bir kural değildir. Hz. Muhammed, erkek müminlerin ev içi huzuru korumak için yalan söylemelerine izin vermiştir. bell hooks'un bir zamanlar söylediği gibi, "Sevdiğim erkekler yüzleşmekten kaçmak için hep yalan söylemiştir."

Blum'un örneğinde kadınlar, gençken anne babalarına erkeklerden daha çok yalan söylediklerini ifade ediyordu (kadınların yüzde 70'i, erkeklerin yüzde 46'sı). Belki de sadece hafızaları daha iyiydi. Ontario'da 60 evli çift üzerine yapılan daha sonraki bir çalışma, kadınların evliliklerindeki olayları kocalarından çok daha iyi hatırladığı, fakat kocaların hatırladıkları kısımları süsleme olasılığının daha yüksek olduğunu keşfetti. Bu çalışmayı yürütenler, kadınların canlı anılarının uydurmalarını engellediğini, erkeklerinse puslu belleklerinin boşluklarını uydurmalarla doldurmak zorunda kaldığı sonucuna vardı. Bu erkekler için fazla merhametli

bir sonuçtur. Bence kocalar, sırf kendilerini daha iyi göstermek için uydurma hikâyeler anlatmaya karılarından daha yatkındır.

Bu, özgeçmiş süslemenin erkeklerde neden daha yaygın olduğunun sebebi olabilir. Toronto'da Infocheck tarafından incelenen 500 iş başvurusunda, son elemeye kalan adaylar arasında kadın erkek oranı neredeyse eşitti. Ancak kimlik bilgileriyle oynayanların üçte ikisi erkekti. Infocheck, genel olarak erkeklerin mesleki niteliklerine ilişkin yalan söyleme oranının kadınlardan çok daha yüksek olduğu sonucuna vardı.

İlk bölümde, Robert Feldman'ın üniversite öğrencilerinin 10 dakikalık karşılıklı konuşmalarda ortalama üç yalan söylediğine dair bulgusundan söz etmiştik. Bu çalışmada cinsiyete göre yalan söyleme oranında anlamlı bir fark bulunmamıştı. Fark içerikteydi. Kadınlar tarafından söylenen yalanlar daha çok toplumsal durumları yumuşatmaya yönelikken, erkekler şüpheli başarılarıyla övünerek başkalarını etkilemek için yalan söylüyorlardı (biri, babasının büyükelçi olduğunu uydurmuştu). Feldman, bu konuyu inceleyen diğerleri gibi, erkeklerin özellikle de kendileriyle ilgili su katılmamış yalanlar söylemeye kadınlardan daha meyilli olduklarını tespit etti. Kadınların kendileri hakkında söyledikleri yalanlar daha üstü kapalı bir abartmaya ve unutmaya dayanıyordu (örneğin, karşı oldukları düşünceleri paylaşıyormuş gibi yapmak, görmedikleri bir filmi sevdiklerini söylemek ya da almadıkları bir derse dair başka birinin coşkusunu paylaşıyormuş gibi görünmek).

Yalan söyleme söz konusu olduğunda, erkekler ve kadınlar açıkça farklı gündemlere sahiptirler. Aşırı basitleştirmek gerekirse, erkekler etkilemek, kadınlar mecbur etmek için yalan söyler. Kadınlar başkaları için yalan söyler, erkeklerse kendileri için. Erkekler kendilerini yücelten yalanlar konusunda ("Büyük bir anlaşma yaptım"), kadınlarsa sevecen yalanlar ("Elbisene bayıldım") veya kendini korumaya yönelik küçük yalanlarda ("Ben çoğunlukla az yağlı gıdalar tüketiyorum") uzmanlaşmışlardır. Onların sahtekârlıkları, başkalarının onlar hakkında ne düşündüğüne –belki de gereğinden fazla– dayanıyor gibi görünmektedir. Bu, kadınların ilişkilerinin niteliği, erkeklerinse başarıları üzerinden yargıladıklarını düşündüklerine ilişkin daha kapsamlı bir psikolojik bulguyu yansıtır.

Hiç kimse cinsiyete göre yalan söylemeye Bella DePaulo'dan daha fazla önem vermemiştir. Virginia Üniversitesi psikoloğu, bu konuyu kadınların üstün bir dürüstlüğe sahip olduğuna dair bir önyargıyla incelemeye başladı. Daha "insan odaklı", kendini açmaya yatkın ve destekleyici olduklarından –onun tabiriyle, "sosyo-duygusal uzmanlar"– DePaulo kadın katılımcılarının erkek katılımcılardan daha az hilekâr olacağını düşünüyordu. Ancak bu kadar yanılabilirdi.

DePaulo'nun incelediği erkekler ve kadınlar aynı oranda yalan söylüyordu. Ancak psikolog, söyledikleri yalanlarda açık cinsiyet farklılıkları keşfetti. Erkekler, zaman zaman abartılı bir biçimde "büyük oynayarak" bilgiyi çarpıtma eğilimi gösteriyordu. Kadınlarsa bilgiyi saklayarak ve doğrudan cevaplardan kaçınarak aldatıyordu. DePaulo,

kadınların duygularıyla ilgili rol yapmakta daha iyi olduklarını, örneğin sevmedikleri bir hediye verildiğinde memnun olmuş gibi görünebildiklerini tespit etti. Başka bir çalışmada DePaulo, kadınların aslında resimlerini beğenmedikleri ressamlara beğendiklerini söylemeye meyilli olmakla kalmayıp bunu erkeklerden çok daha iyi yutturduklarını keşfetti. Bu bulgular, DePaulo'ya göre, kadınların erkeklerden daha yüce gönüllü olabileceğini gösteriyordu, ancak daha dürüst değil. DePaulo'nun belirttiği gibi, "onlar için başkalarının duyguları gerçeklerden daha önemli" idi.

Bu ayrımın temelini biraz daha yakından inceleyelim. Her iki cinsiyetin üyeleri de, kadınları korumak, erkeklerinse bir adım önünde olmak için yalan söylediklerini ifade etti. Neden? "Çünkü," diye açıklıyordu DePaulo, "yalan söyledikleri kadınların gerçeği duymaları durumunda çok daha kötü hissedeceklerini" düşünüyorlardı. Bu, tepeden bakan bir tavır değil mi? Peki, herhangi bir motivasyonu olmayan göreli hilekârlık konusunda ne söylüyor? DePaulo'nun kendisinin de itiraf ettiği gibi, "Kadınlar diğer insanların duygularını korumaya çalıştıkları bazı durumlarda, aslında basitçe yalan söylüyorlar. Erkekler bu konularda daha az destekleyici, fakat aynı zamanda daha dürüstler."

DePaulo başlarda bu zıtlığın kadın destekleyiciliğini ve erkek rekabetçiliğini yansıttığını düşünüyordu. Bu, kadınların birbirlerine ne kadar sık yalan söylediğini keşfetmesinden önceydi. Hemcinsler arası etkileşimlerde rutin olarak "tatlı" yalanlar, "Elbiseni beğendim" türünde yalanlar söylüyorlardı. DePaulo, kadınların yalan söylemelerinin sebebi-

nin diğer *insanların* ve hatta diğer *kadınların* hislerine zarar vermemek olmadığını keşfetti. Dahası, katılımcıları arasında en az gerilenler, kadınlara yalan söyleyen kadınlardı. Kadınlar bir erkeğe yalan söylerken daha büyük sıkıntı hissediyordu. Erkeklerse kadınlara yalan söylemek konusunda özellikle stresli hissetmiyorlardı, birbirlerine yalan söyleme konusundaysa neredeyse hiç sıkıntıları yoktu. DePaulo, yalan söylemeyi cinsiyete göre değerlendirmeden önce yalanın hedefinin cinsiyetini göz önüne alması gerektiği sonucuna vardı. Diğer erkeklere kendilerini öven yalanlar atan erkekler, iş kadınlara geldiğinde koruyucu, öteki odaklı yalanlara geçerler. Kadınların yalanları da karşı cinse yöneltildiği zaman dramatik biçimde değişir. Kişinin kendisiyle ilgili söylediği yalanlar daha yaygın hale gelir. Karışık gruplarda kadınlar sahte başarıları hakkında hikâyeler uydurmaya neredeyse erkekler kadar yatkındır.

Cinsiyet rolleri değiştikçe, karışık çalışma grupları her kademede daha yaygın hale gelmektedir ve kadınlar kendileri hakkında yalan söylemek konusunda daha fazla pratik imkânı bulmaktadır; muhtemelen bu durum cinsiyete dayalı geleneksel yalan söyleme örüntülerini de değiştirecektir. Geleneksel olarak, kendini avcı, savaşçı ve aile reisi olarak gören tipik bir erkek, mamut öldürdüğüne, cesaret madalyası aldığına ve çok para kazandığına dair fanteziler üretmenin cazibesine daha çok kapılacaktır. Kendini karşı cins için çekici bulan, erkekleri iyi manipüle eden ve herkesi memnun etmeyi başaran tipik bir kadın, düşündüğünden daha seksi olma, başkalarının ihtiyaçlarına daha çok cevap verme

ve erkeklerle zarafetle ya da kurnazlıkla başa çıkmanın çekiciliğine kapılabilir. Kadınlar bu klişeye ne kadar meydan okursa, süreç içinde aldatma stilleri o kadar değişecektir.

Çarpıtmak

Kadının "sinsi entrikacı" rolü, tarihsel olarak hem erkekler hem de kadınlar tarafından kabul görmüştür. Sör Walter Scott'a göre kadın, "ancak her türlü aldatmaca başarısız olduğunda samimiyeti benimser." Vaktiyle bu algı, sinsiliğin kadın cinsinin zayıflığını yansıttığına dair bir fikir birliğine dayanıyordu. Daha olası bir açıklama, Emily Dickinson'dan gelir. Dickinson'ın hemcinslerine tavsiyesi şuydu:

Bütün hakikati söyle ama eğip bükerek söyle.

"Eğip bükerek söyleme" kavramı feministler ve diğerleri tarafından, kadınların, baskı altındaki herhangi bir grup gibi, hayatta kalabilmek için yapmak zorunda kaldıkları şeyi betimlemek üzere kullanıldı. Bunun alternatifi neydi? "Dönemin erkeklerinin duymaya ihtiyacı olan şeylere bağlı olarak," diye yazıyordu Adrienne Rich, "farklı zamanlarda farklı yalanlar söylememiz gerekti."

Eğer kadınların yalanları onların toplumsal statülerini yansıtıyorsa, bir zamanlar erkekler için ayrılmış iktidar konumlarına eriştikçe, yalanlarının doğası da muhtemelen değişecektir. Bir arkadaşım, hemcinslerinden en sık duyduğu sahte övünmenin "Ben eskiden modeldim" olduğunu söylüyor. Psikiyatrist Charles Ford'a göre, kadınların özgeçmişleriyle ilgili yaygın olarak söyledikleri yalanlardan biri, üniversitede kız öğrenci birliğinin başkanı olduklarıdır. Çoğu

güzellik yarışmacısı özgeçmişini cilalamıştır; bunlar arasında Cincinnati Üniversitesi'nde birinci sınıf öğrencisi olduğu yalanını söyleyen Ohio güzeli, jüri üyelerine Rutgers'da son sınıfa gittiğini anlatan (ancak aslında Atlantic Community College'a giden) New Jersey güzeli ve Jül Sezar'ı atalarının arasında sayan Mississippi güzeli sayılabilir.

Yalan söyleme fırsatları arttıkça, büyük işler bağlamak isteyen kadınların, yapmadıkları şeyleri yaptıklarını söylemeye en az erkekler kadar eğilimli oldukları ortaya çıkabilir. Şişirilmiş özgeçmişlerle üst düzey pozisyonlara gelmek için yarışan adaylar çoğunlukla erkek olmakla birlikte, kadınlar da bu pratiği benimsemektedir. Süslenmiş özgeçmişler cam tavanı[23] aşmanın araçlarından biridir. Piyasada daha fazla kadın daha iyi işler için rekabet ettiği sürece, kimlik bilgilerinin şişirilmeyeceği düşünülemez. Sandra Baldwin (ABD Olimpiyat Komitesi Başkanı), sahte kimlik bilgileriyle önemli bir pozisyona gelen tek kadın değildi. Houston Metropolitan Toplu Taşıma İdaresi'nin yılda 237.000 dolar kazanan başkanı Shirley DeLibero, işe başvururken sunduğu özgeçmişte, biri var olmayan, diğeriyse DeLibero'nun özgeçmişindeki tarihten çok sonrasına kadar yıllarca kadın öğrenci kabul etmeyen iki yükseköğretim kurumundan aldığı dereceleri sıralamıştı (DeLibero daha sonra Syracuse Üniversitesi'nden aldığını iddia ettiği sahte derece yüzünden bir kadını işe almayı ahlaki gerekçelerle reddetti). Bir

23 Cam tavan: Kadınların, azınlıkların ya da genel olarak dezavantajlı grupların, toplumsal hiyerarşide yükselişinin görünmez bir engelle durdurulmasının simgesidir. [E.N.]

zamanlar Teksas Demiryolları Komisyonu başkanı olan Lena Guerrero, iddia ettiği gibi Texas Üniversitesi Phi Betta Kappa mezunu olmadığını itiraf etmek zorunda kaldı. Aslında, Guerrero Teksas'tan altı ders almış ve hiç mezun olamamıştı. Baldwin gibi o da istifa etti. DeLibero ise işine devam etti ve bir yıl sonra önemli bir maaş artışı aldı.

Gelecekte, rol kesenlerin artık kasıntı, kibirli bir erkekler çetesinden ibaret olmayacağını varsayabiliriz. Hem kadın hem erkek sahtekârlar, 11 Eylül saldırılarında kurtarma görevlisi olduklarını iddia etti. Daha fazla kadın asker tehlikeye atıldıkça, sahte savaş gazileri arasına (aynı sahte eski sporcularda olduğu gibi) şüphesiz kadınlar da –Jessica Lynch taklitçileri– dahil olacaktır.

O zamana ve eşit iş fırsatı bir hedef olmakla kalmayıp bir gerçeklik oluncaya dek, kadınların kendileriyle ilgili söyledikleri yalanların ağırlığı geleneksel alanlarda olmaya devam edecektir: Kiloyu ve seks partnerlerinin sayısını azaltırken, henüz başlamış bir birlikteliğin kalitesini abartmak gibi.

Erotik Aldatmaca

Deneme yazarı Gene Weingarten, erkeklerin ve kadınların birbirlerine söyledikleri en yaygın yalanları derlemişti:

> Seni seviyorum. Harikaydı. Başım ağrıyor. Makale için okuyorum. Tek gecelik değil. Bakireyim. Bakire değilim. Biraz yalnız kalmaya ihtiyacım var. Tam olması gereken büyüklükte. Tam olmaları gereken büyüklükteler. Boşanı-

yorum. Mesele seks değil, yakınlık. O kadına bakmıyordum. O adamla flört etmiyordum. Seni yarın ararım. Geç saate kadar çalışmam gerekti. Daha önce kimseyle bunu yapabilecek kadar rahat hissetmedim. O kadın benim için hiçbir şey ifade etmiyor. Güzel pantolon. Elbette bunlar gerçek. Sorun sende değil, bende. Genellikle böyle yerlere gelmem. Evet, evet, evet, eveeeeet.

Erkekler ve kadınlar, en büyük yalanlarını birbirlerine saklar. Bunların çoğu seksle ilgilidir. Sadece konunun kendisi bile içimizdeki yalancıyı ortaya çıkarır. Amerikalıların Bill Clinton'ın cinsel sadakatsizliklerini bu kadar hoşgörülü karşılamalarının bir nedeni, kendilerini bu konuda savunmasız hissetmeleriydi. "Herkes seks hakkında yalan söyler," diyordu Jerry Seinfeld, Clinton'ın Monica rezaleti tepe noktasındayken. "İnsanlar seks sırasında yalan söylüyor. Eğer yalanlar olmasaydı, seks olmazdı."

Shakespeare'in hem kadınları hem de erkekleri genellikle bu konuyla ilgili birbirlerine yalan söylemişlerdir:

"Sevgilim, 'özüm sözüm bir' diye ant içince
Ben inanırım, oysa söylediği hep yalan
Yalan söyler dururuz, ben ona, o da bana,
Tatlı dille sararız ayıbımızı yalana."[24]

24 Talât Sait Halman çevirisinden faydalanılmıştır (W. Shakespeare, *Tüm Soneler*, Cem Yay., 1993). [Ç.N.]

Neden biriyle yatmak rutin bir yalan söyleme vesilesidir? Çünkü sonuçları ağır olabilir. Çünkü bu konu bizi utandırır. Çünkü bu alanda yaptığımız, yapmadığımız, hatta küçük sapık zihinlerimizden geçen şeyler yüzünden kendimizden utanırız. Seks söz konusu olduğunda rasyonel benliğimizle ilkel benliğimiz karşı karşıya gelir ve rasyonel benlik genellikle kaybeder.

Meydana gelen şaşkınlığı gidermenin bir yolu yalan söylemektir. Cinsel aldatmacanın yaygınlığı bu konunun öneminin bir ölçüsüdür. Sevişmek, sadece geride genlerimizi bırakma beklentisiyle değil, başka bir kişi tarafından sevilme ve yakından tanınma arzusuyla da ilgilidir. Seksle ilgili bu kadar ısrarlı bir şekilde yalan söylememizin bir sebebi, cinsel ilişkinin, hakikatleri açığa vurduğunu bilmemizdir. Tarihçi Wendy Doniger buna çiftleşmedeki hakikat (veritas in coitu) diyordu. Hakkında ne söylenirse söylensin, çiftleşme nadiren saygı görür. Yatakta, arka koltukta veya uyku tulumunda görünüşü kurtarmak zordur. Dış görünüş nadiren şehvetin şiddetli sıcağından sağ çıkar. "Çıplak ve tahrik olmuş bir adam ne bir beyin cerrahı ne bir üniversite rektörü ne de Metodist piskopostur," gözleminde bulunuyordu yazar John Hubner. "O, ereksiyon olmuş bir hayvandır."

Görünüşü önemseyenler için –çoğumuz– seks söz konusu olduğunda (ya da olmadığında) durumu kurtarmanın tek yolu yalan söylemek olabilir. Bir çalışmanın yaptığı kuru gözleme göre "Erkekler, kadınların yaptıklarını söylediğinden çok daha fazla oral seks yaptırdıklarını söylüyor." Bu yaygın bulgu, cinsel davranış hakkında çok az güveni-

lir bilgiye sahip olmamızın sebeplerinden biridir. Alfred Kinsey'nin çığır açan çalışmaları dahi, dürüst olup olmadıkları kanıtlanamayan bir grup gönüllüden oluşan ve temsili olmayan bir örnekleme dayandığından günümüzde şüpheli kabul edilmektedir. Kinsey bulgularını açıklamakta oldukça cesurken, kendi acayip biseksüel pratiklerini mesafeli bir bilimsellik kisvesinin ardına gizliyordu. Görünüşe göre seksin neden olduğu düzenbazlık, onun üzerine çalışanları da kapsamaktadır. Kendi araştırma yöntemleri nedeniyle eleştirilen seksolog Shere Hite, Oprah Winfrey'e, kullandığı metodolojinin Amerikan Sosyoloji Derneği başkanı tarafından harika bulunduğunu söylemişti. Dernek başkanıysa, kendisine sorulduğunda, bırakın yazarın metodolojisini onaylamayı, raporunu bile okumadığını ifade etti.

Erkek ve kadınların yalanları arasında olduğu gibi, erotik aldatmacaları arasında da fark vardır. Kadınlar cinsel yalanları itiraf ederken utanç içinde kıvranır, erkeklerse sahte ilişkileriyle övünmekten büyük haz alır. Psikiyatrist Charles Ford, erkeklerin hayali cinsel zaferlerle ilgili palavralarının tahakküm hiyerarşileri kurmak için duydukları kadim dürtüyü yansıtıyor olabileceğini düşünmektedir. Erkeklerin övünmeleri, gümüş sırtlı gorillerin göğüslerini yumruklamasından çok da farklı olmayabilir. Daha genel bir deyişle, Ford, cinsel aldatmacanın, uzun zamandır var olan cinsiyet rollerini yansıttığına, hatta genetik belleğimizin bir parçası olabileceğine inanıyor. Bu perspektiften bakıldığında, kadınlar sadık eşler olacaklarını ima etmek için önceki seks partnerlerinin sayısını sürekli olarak eksiltirken, erkekler

gen taşıyıcıları olarak potansiyellerini ortaya koymak için cinsel yeteneklerini abartırlar.

Cinsel açıdan aktif üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir çalışma, 196 erkeğin üçte birinin seks yapmak için yalan söylediğini ortaya koydu. 226 kadının ise yüzde 10'u aynı şeyi yapmıştı. Kadınların yüzde 60'ı kendilerine cinsel açıdan yalan söylendiğini –beklendiği üzere– belirtirken, erkeklerin yüzde 47'si aynı şeyi söylüyordu. Her grubun yaklaşık yarısı –kadınların yüzde 42'si, erkeklerin yüzde 47'si– daha önceki seks partnerlerinin sayısını azaltma eğilimindeydi. 137 üniversite öğrencisi ile yapılan benzer bir araştırmada, grubun yüzde 92'si, mevcut ya da muhtemel bir seks partnerine en az bir kez, çoğunlukla eski partnerlerin sayısına ilişkin olarak yalan söylediğini itiraf etti ("Ne tesadüf, ikimizinki de aynı sayıda!"). Bir sonraki en yaygın yalan, henüz yaşanmış cinsel ilişkinin ne kadar iyi olduğuyla ("Hiç bu kadar iyisi olmamıştı!"), ya da partnerlerden birinin diğeriyle ilgili ne hissettiğiyle ilgiliydi ("Seni seviyorum"). Bu çalışmadaki kadınlar, sırasıyla, orgazm olmakla, önceki partnerlerinin sayısıyla, yaşadıkları deneyimin niteliğiyle ("Çok iyiydi"), partnerleri hakkındaki düşünceleriyle ("Sen en iyisisin!") ve son olarak da eşlerinin cinsel organının göreceli boyutuyla ("Seninki en büyüğü!") ilgili olarak yalan söylemişti.

Seks araştırmacıları uzun zamandır, kadınların, erkeklere göre çok daha az sayıda cinsel partnere sahip olduklarını söylediklerini belirtmektedirler. Örneğin, İngiliz erkekler ortalama 13 partnerden söz ederken, İngiliz kadınların ver-

diği rakam 9'dur. Bunun gibi sayılar her zaman istatistiksel bir anomali yaratmıştır (Fazladan dört kadına ne oldu?). Araştırmacılar bu anormalliği genellikle erkeklerin sayıları şişirdiklerini varsayarak açıklıyorlar. İki Amerikalı psikolog, Terri Fisher ve Michelle Alexander, bu varsayımı ustaca test etti. Bu testte, orta batıdaki bir üniversitede 18-25 yaşları arasında evli olmayan 248 öğrenci rasgele üç gruba ayrıldı ve heteroseksüel cinsel deneyimleri hakkında bir anket doldurmaları istendi. İlk gruptakilere yanıtlarının araştırmacılar tarafından okunabileceği söylendi. İkinci grubun üyelerine kimliklerinin tamamen gizli tutulacağı sözü verildi. Üçüncü gruptaki katılımcılarınsa ellerine, kollarına ve boyunlarına elektrotlar bağlandı. Bu katılımcılara kabloların söyledikleri yalanları saptayacak (yalandan) bir mekanizmaya bağlı olduğu söylendi. Çıkan sonuçlar şunlardı: Anketlerinin başkaları tarafından okunacağını düşünen kadınlar, ortalama 2,6 seks partnerine sahip olduklarını bildirdiler. Gizlilik vadedilenler 3,4 partnere sahip olduklarını söyledi. Ancak "yalan detektörü"ne bağlanan üçüncü grup, ortalama 4,4 seks partnerine sahip olduklarını itiraf etti. Elektrot takılan erkekler ortalama 4,0 seks partnerine sahip olduklarını söylediklerinden (sonuçlarının okunmasını bekleyen erkekler tarafından bildirilen 3,7'den yalnızca biraz daha fazla), araştırmacıların zihinlerinde bir soru belirdi: Erkekler seks hayatları konusunda (en azından partner sayıları söz konusu olduğunda) başından beri daha dürüst, kadınlarsa daha mı yanıltıcıydı? Onların vardığı sonuç tam olarak buydu. Bu kesinlikle mantıklı, diye düşündüler. Cinsel açıdan

aktif kadınların "orospu" olarak etiketlenme riskleri olan bir kültürde, cinsel yaşamları hakkında yalan söylemeleri iffet taslamaktan ziyade ihtiyatlı olmakla ilgilidir.

Seks hakkında yalan söylemenin son sebebi el yükseltmektir. Elin zaten yeterince yüksek olduğu düşünülebilir, ancak bu herkes için geçerli değildir. Seks ve tehlike ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. Korku bir ön sevişme şekli olabilir. Korku filmi izledikten, lunaparkta hız trenine bindikten veya birbirinden keskin granit kayalıklara tırmandıktan sonra birbirini arzulayan her çiftin bildiği gibi, paylaşılan bir tehlike tahrik edici olabilir. Genel olarak risk alma, iyi bilinen bir afrodizyaktır. Numara yaparken yakalanma riski, başka herhangi bir tehlike kadar tahrik edici olabilir. Yeniyetmelikteki seksin bu kadar heyecan verici hatırlanmasının bir nedeni, ebeveynler, arkadaşlar ve sevgililerin dahil olduğu çok fazla entrika ve aldatmaca içermesidir.

Bazıları erotik sahtekârlığın cinsel eğlencenin bir parçası olduğunu düşünüyor. Eğlenmek için söylenen yalanlar, çiftleşme dansı süresince tam güçle devrededir. Bu tür oyunbazlıklar mitlerin, öykülerin ve romanların malzemesidir. Saul Bellow bir keresinde, filler olmadan sirk olamayacağı gibi, cinsel aldatmaca olmadan kurmaca hikâyeler olamayacağı yönünde bir gözlemde bulunmuştu. Bill Maher'in *True Story* [Gerçek Hikâye] romanı, Dick adlı bir adamla, Florida'da tatile çıktığında tanıştığı Tammi adlı kadın arasındaki bu tarz bir diyaloğu içeriyordu:

"Ne yapıyorsun?" diye ciyakladı kadın.

"Seni öpüyorum."

"Neden?"

"Çünkü seni daha iyi tanımak istiyorum."

"Beni daha iyi tanımak, benimle yatmak anlamına mı geliyor?"

"Hayır," dedi Dick, ve burnunun biraz uzadığını hissetti. Bir kadına bu şekilde yalan söylediği ilk seferi düşündü, onu nasıl heyecanlandırdığını; ve Pinokyo metaforu birden anlam kazandı. Erkekler ve kadınların oynadığı bu oyunda çok seksi bir taraf vardı. Palavralar, drama ve kovalamaca olmadan hiçbir eğlencesi olmazdı.

Tabii ki bu konuşan, zorlu baştan çıkarma işine girişmiş bir erkekti. Ortalama erkek cinsel fetih konusunda ortalama kadından daha takıntılı olduğundan, bu hedefe ulaşmak için yalan söyleme olasılığının daha yüksek olması şaşırtıcı değildir. Ayrıca, cinsel olarak sadakatsiz olma olasılıkları daha yüksek olduğundan, erkeklerin zina yaptıklarını gizlemek için aldatmacayı kullanma eğilimleri daha fazladır. Stanford'dan Richard Blum, mavi yakalıların yaşadığı bir kasabadan 100 kişiyle yaptığı çalışmada, eşi tarafından aldatılma ihtimalini, bu konuda düzenli olarak kocalarından yalan duyan kadınların, sürekli sadık olduklarına dair yalan söyleyen ve karılarının da aynı şeyi yaptığını varsayan kocalardan daha az önemsediklerini tespit etti. Belli ki burada biraz yansıtma söz konusuydu. Öte yandan erkeklerin, karılarının sadakatsizliğine ve bunu gizlemek için söyledikleri

yalanlara ilişkin şüpheleri yalnızca bir yansıtma meselesi değildir. İşte erkeklerin uzun zamandır şüphelendiği, ancak modern biyoteknoloji tarafından yalnızca kısa süre önce doğrulanan enteresan bir kandırma biçimi: Fransa, İngiltere ve Birleşik Devletler'deki çiftlerden alınan kan örneklerinin analizi, tüm babaların yüzde on kadar büyük bir kısmının, eşlerinin kendilerinden olduğunu söylediği fakat aslında onların olmayan bir çocuğu büyüttüklerini göstermektedir.

İlişkiler

DNA testleri ile babalığı doğrulamak, hakikat sonrası çağda yıldızı parlayan özel dedektifler tarafından kullanılan bir araçtır. Yaptıkları çalışmaların çoğu, aldatmacanın yaygın bir çiftleşme stratejisi haline geldiği bir dönemde potansiyel eşlerin geçmişini araştırmaktır. "Doktor unvanını kullanmaya başladığımdan beri," diyordu sahte diploma hizmeti alan mutlu bir müşteri, "kadınlara kendimi tanıttığımda beni karşı koyulamaz buluyorlar." Pek çok evliliğin başarısızlığa uğramasının bir nedeni, yanlış varsayımlara dayalı olmasıdır. Bu varsayımlar, flört edenlerin birbirlerine yutturdukları büyük ve küçük aldatmacalardan kaynaklanır. Farklı ilişki evrelerindeki çiftler üzerine yapılan bir çalışma, aldatmacanın en çok flört eden çiftler arasında yaygın olduğunu buldu. Başka bir araştırma, her iki cinsiyette de yalancıların, yalanlarını söylerken taliplerinin gözlerinin içine bakma konusunda özellikle iyi olduğunu bulmuştu.

Özel dedektifliğin yanı sıra, *When Your Lover is a Liar* [Sevgilin Yalancıysa], *101 Lies Men Tell Women* [Erkeklerin

Kadınlara Söylediği 101 Yalan] ve *Romantic Deception: The Six Signs He's Lying* [Romantik Aldatmaca: Erkeğin Yalan Söylediğinin Altı İşareti] gibi başlıklar taşıyan kitaplar için gelişen bir pazar var. Bununla birlikte, yalanları tespit etmek o kadar da basit değil; özellikle de geçmişini çok fazla paylaşmayan insanlarda. Birbirlerini zamanla tanıyanlar ise farklı bir kategoridedir. Karşılarındakinin dürüstlüğünü değerlendirmek için temel verilere sahiptirler ve bu yalnızca "normal" oldukları (diğer bir deyişle, herhangi bir şeyi gizlemedikleri) zamanlara değil, başkalarına yalan söyledikleri zamanki davranışlarına da dayanır. Bir çalışma, tipik davranışlardaki herhangi bir değişikliğinin partnerlerde şüphe yarattığını bulmuştur: Göz temasındaki, mesajların uzunluğundaki, ya da el ve ayak hareketlerindeki değişiklikler. Birbirlerini sıradışı davranışların farkına varacak kadar iyi tanımayan kişiler, söylenenleri daha yakından dinlemelidir. Bu araştırmayı yapanların dediği gibi, "yakın ilişki içinde olanlar temel dayanak noktasına yoğunlaşırken yabancılar hikâyenin kendisine yoğunlaşıyor."

Bu araştırmacılar ayrıca, eşlerden ziyade arkadaşlar tarafından söylenen yalanları tespit etmekte çok daha iyi olduğumuzu, çünkü muhtemelen evli çiftlerin kendilerini tedirgin edebileceğini bildikleri kanıtları göz ardı etmeye eğilimli olduklarını keşfettiler. Çiftler ne kadar uzun süredir birliktelerse, birbirlerinin hassas noktalarını o kadar iyi öğrenir ve bunlara temas etmekten kaçınırlar. Süreç içinde, kendini tamamen açmanın her zaman en iyi politika olmadığını keşfederler. İlişkilerinin farklı evrelerindeki çiftler üzerine

yapılan bir araştırma, evli olanların, riskli bilgileri kendilerine saklayarak birbirlerini kandırma ihtimalinin açıkça yalan söylemekten daha yüksek olduğunu buldu.

Çoğu evli erkek ve kadın, ilişkilerinde belirli türde gizli kapaklı davranışları hoş görür. Birbirlerine bazı şeyleri söylememe izni verirler; bilmek istemeyecekleri bilgileri açığa vuracak çapraz sorgulardan kaçınırlar ve eşlerini yalan söylemek zorunda kalacakları bir duruma sokmazlar. Hatta bazıları küçük aldatmacaları kalıcı herhangi bir ilişkinin önemli bir parçası olarak görür. Uzun süreli birliktelik isteyenler, tüm gerçekleri söyledikleri için her şeyi kaybedebileceklerinin farkındadırlar. Evli bir kadın, 30'lu yaşlarının başlarında çocuk sahibi olması sonrasında, daha çok yalan söylemeye başladığını fark etti. Artık riske edecek çok daha fazla şey vardı; evlilik uyumuna duyulan ihtiyaç çok daha fazlaydı. "Çocuklarınız varsa, beş gün boyunca kavga edemezsiniz," diyordu, "ya da her istediğinizde birbirinizle yüzleşemezsiniz."

Açıkyüreklilik zamanla daha da tehlikeli bir hal alır. Hatta birini ne kadar önemsiyorsak o kadar çok yalan söylediğimiz öne sürülebilir. Bella DePaulo, katılımcıları birinden ne kadar hoşlanıyorsa, o kişiyi aldatma olasılıklarının o kadar yüksek olduğu sonucuna varmıştır ("duygularını korumak için"). Bunun aksine, gerçeği, tüm gerçeği ve yalnızca gerçeği, bizi korumak için herhangi bir dürtüsü olmayanlardan duyma ihtimalimiz daha yüksektir. Bu, sevgilileri içermez. Gerçekten umursamadığımız birine karşı dürüst olabiliriz. Yabancıları aldatmak konusunda daha az ahlaki karmaşa

hissettiğimiz doğru olsa bile, paradoksal biçimde, tam da duygularını düşünecek kadar onları önemsemediğimizden ve nasıl olsa onları bir daha göremeyebileceğimizi düşündüğümüzden onlara doğruyu söyleyebileceğimizi hissedebiliriz. Büyük hakikatler, trenlerde yan yana oturan yabancılarla ve anonim okurlara seslenen yazarlarca paylaşılmıştır. Proust, okurlarla olan ilişkisine tam da arkadaşların birbirlerine söylemek zorunda hissettikleri yalanların yükünü taşımadığı için çok değer veriyordu. "Ayrıca herhangi bir itaat de gerekmez," diye ekliyordu Proust yazar-okur ilişkisi hakkında: "Molière'in söylediklerine sadece onu komik bulduğumuz müddetçe gülüyoruz; bizi sıktığında ve onunla birlikte olmaktan usandığımızda, ona sanki ne dehası ne de şöhreti varmışçasına açıkça haddini bildiririz."

Bu kitapta şimdiye kadar, çağdaş toplumda hakikat sonrası çağın yükselişine baktık, kökenlerini, özellikle de toplumun çözülüşünü inceledik ve Amerikan yaşam tarzının aldatmayı nasıl kolaylaştırdığını gösterdik ki dünyadaki pek çok kültürel fikrin Birleşik Devletler'den alındığı düşünüldüğünde, bu durumun Amerika'nın sınırlarının çok ötesinde bir gerçek olduğu söylenebilir. Metin boyunca görüntüyü kurtarma ve diğerlerinin önüne geçme gibi açıkça belli olanların dışındaki yalan söyleme motivasyonlarına baktık ve bu faktörlerin cinsiyetler arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğini değerlendirdik. Aldatma fırsatları açıkça artmakta olup, bu fırsatlardan yararlanmak isteyen sahtekârlar da bol miktarda mevcuttur. Bu imkânlar, şimdi bakacağımız nedenlerden

dolayı giderek genişleyecektir. Bu nedenler arasında terapistler, avukatlar ve politikacılar gibi yalanı tolere eden akıl hocalarının artan etkisi; yükseköğrenimdeki postmodern entelektüel eğilimler; toplumda "öykü anlatıcılığı"na yapılan vurgunun artması; baby boomerların[25] alternatif etikleri ve görünmez yüzlerle internette ilişki kurmak için harcadığımız giderek artan süreler sayılabilir.

25 İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'de azalan nüfus nedeniyle devletin çocuk sahibi olmayı teşvik eden politikaları sonucu 1946 ve 1964 yılları arasında doğanlara verilen isim. Bu kuşağın tanımı ve özellikleri konusunda pek çok tartışma vardır fakat genel olarak kendilerine özgü birtakım değerleri ve yenilikçi fikirleri olduğu varsayılır. [Ç.N.]

II.

YALANI KOLAYLAŞTIRMAK

8

AKIL HOCALARI VE ROL MODELLERİ

"Kendimizi hakikate adayarak işe başlayalım. Onu olduğu gibi görmek ve olduğu gibi anlatmak için, hakikati bulmak, hakikati söylemek, hakikatle yaşamak için. İşte yapacağımız şey bu."
Richard Nixon

Bize güvenilir etik rehberler sunan kabile şefleri, şamanlar, komşular veya geniş aileler artık olmadığından terapistler, avukatlar ve politikacıların yol göstermesini bekleriz. Bu mesleklerin mensupları cesur yeni bir etik dünyanın ahlaki akıl hocaları haline gelmiştir. Bu akıl hocaları, hakikat sonrası dönemde davranışları biçimlendirir. Onlar alternatif etiğin başlıca uygulayıcılarıdır. Onların çalışma alanlarında doğruların belirli bir miktarda tıraşlanması hoş görülür, hatta beklenir. Hukuku uygulayanlar, seçimlerde adaylığını koyanlar veya danışan hastalar var olduğu sürece durum hep buydu. Ancak, onları etik arketipler olarak görmezdik. Sayıları ve önemleri arttıkça öyle görmeye başladık.

Terapistler

Dr. Laura'da, *Oprah Winfrey Şov*'da ve televizyon kanalı Lifetime'da terapistler bize eskiden anne babalarımızın ve papazların sunduğu türde bir rehberlik sunuyor. Bir zamanlar ahlaki kıstaslara göre değerlendirilen ikilemler artık terapi terimleriyle değerlendiriliyor. Etik sorunlar birer duygusal sağlık meselesi haline geldi. Piskopos Sheen, John Gray'e, Norman Vincent Peale ise Joyce Brothers'a dönüştü.

Kişisel gelişim psikolojisi ilk ortaya çıktığında (19. yüzyılın ortalarına uzanır), "doğru" ve "yanlış" önemli kavramlardı. Bu danışmanlık türü, Freudcu terapi ile iç içe geçtikten sonra, doğruyu söylemeyi isteğe bağlayan ve yargılayıcı olmayan bir duruş benimsedi. Sağlık sigortalarının duygusal rahatsızlıkların tedavisi için ödeme yapmaya başlaması, terapistlerin televizyon yıldızı haline gelmesi ve destek gruplarının her yere yayılmasıyla bu durum alıp yürüdü.

Çeşitli tezahürleriyle psikoterapi, seküler dinimiz haline geldi. Ancak birçok terapi biçimi, gerçek bir dinden farklı olarak, yalancılık konusunda en iyi ihtimalle tarafsızdır; en kötü ihtimalle de kişisel mit üretimini teşvik eder. Yalan söylemek çok sayıda duygusal bozukluğun (narsisizm, histerik kişilik, antisosyal kişilik, psikopatik karakter, yapay bozukluk, mitomani ve Münchausen Sendromu vb.) semptomu olarak görülmektedir. Fakat bütün bu durumlarda, yalancılık kendi başına bir endişe kaynağı değil, daha geniş bir patolojinin parçası olarak değerlendirilir. Ayrıca olgusal gerçekliğin de psikolojik danışmayla ilgisi yoktur. Bir arkadaşım boşanma davasının ortasında, eşinin terapistine onun hakkında

söylediği şeylerin doğru olup olmadığını kontrol etmesini önerdiğinde bunu keşfetti. Terapist, olgusal gerçekliğin belirlenmesinin işinin bir parçası olmadığını belirtmişti.

Terapistin pek az meslektaşı buna karşı çıkar. Psikiyatrist Charles Ford *Lies! Lies! Lies!* [Yalanlar! Yalanlar! Yalanlar!] kitabında, "Psikoterapistlerin çoğu, çok fazla sorgulamadan, hastalarının ifadelerinin doğruluğunu kabul eder," diye yazıyordu. "Bu, daha fazla empati kurmayı sağlar ve hakikatin kendisi hastanın o sırada hissettiği şeyler kadar önemli sayılmaz." Bir saatlik samimi bir seans adına, terapistler dürüstlükle ilgili ahlaki yükümlülükleri bir kenara bırakırlar. Onların bakış açısına göre yalanlar utanılacak şeyler değildir. Aksine, son derece yararlı terapi araçlarıdır. Hastalar tarafından söylenen yalanlar, terapistleri inkâr, utanç ve nefret dolu karanlık alanlara yönlendiren uzun farlar olabilir. Charles Ford yalanları, ortaya çıkardığının bir o kadarını gizleyen veriler sunan rüyalarla karşılaştırmıştı: "Sırlar, kendini aldatma ve yalanlar hayatın gerçekleridir," diye hükmediyordu Ford, "ve dolayısıyla da psikoterapiyi oluşturan şeylerdir."

Erken dönem psikiyatrların yaşadıkları başlıca zorluklarından biri, hastaların ahlaki bariyerlerini kırarak doğruluk gözetmeksizin özgür bir ilişki kurabilmekti. Hastalar doğruyu söylemediklerinde bile, diye gözlemliyordu psikanalizci Jacques Lacan, hakikat alanında faaliyet gösteriyorlardı. Bu yalnızca aynı anda iki zıt fikri birden benimsemek anlamına gelmez. Bir terapist için yalanlar, bir hastanın gerçek duygularını, olgusal olarak doğru ifadelerden daha iyi gösterebilir.

Divanda uzanmış olan bir hastanın şöyle dediğini hayal edin: "Geçen gece kuzu budu doğrarken kocam mutfağa girdi ve neredeyse onun boynunu doğruyordum." Bu ifade, terapistine hastanın zihinsel durumuyla ilgili, şu gerçeği anlatmasından çok daha iyi bir manzara sunar: "Geçen gece kuzu budu doğrarken kocam mutfağa girdi ve 'Merhaba tatlım,' dedim, 'Günün nasıldı?'"

Psikiyatrlar daima hastalarının gerçek hayatları kadar fantazi dünyalarıyla da ilgilenmişlerdir. Freudcular, yalan söylemeyi dil sürçmeleriyle aynı kategoriye sokar: Bir hastanın içinde fakat ahlaki alanın dışında neler olup bittiğinin paha biçilmez bir göstergesi. Analitik olarak, verili bir ifadenin doğru olup olmadığı önemsizdir. Psikiyatr Arnold Goldberg'e göre, yalancılık ve dürüstlük koşullara bağlı olarak sağlıklı veya sağlıksız davranışları karakterize edebilir. Goldberg'in görüşüne göre, "gerçeği söylemek için belirli bir biyolojik veya psikolojik neden yoktur ve sağlıklı olduğu varsayılan bir süperego, çeşitli aldatmacalar, gizlemeler ve beyaz yalanlara izin verir." Doğruyu söylemenin ahlaklılığına yapılan aşırı vurgu, Goldberg'e göre, "basitleştirici"dir. "Büyük bir patolojik yalancı bile, diye yazar Goldberg, onun takıntılı bir yalancı mı yoksa sadece 'gerçekleri geçici olarak kullanamayan biri' mi olduğunun anlaşılması için dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir."

Son yıllarda pek çok terapist, işlerinin, danışanlarına "yararlı mitler" yaratarak yardım etme olduğu konusunda fikir birliğine vardı. Anlatı terapisini uygulayanlar, kişinin hayat hikâyesini daha pozitif bir açıdan "yeniden kurgulaması",

"yeniden yazması" konusunda insanları teşvik ediyor. Bu terapistler danışanlarına, nesnel gerçeklik bir hayal ürünü olduğundan ve hafızaya güvenilemeyeceğinden, hakikatin, yoruma açık olduğunu ve bir danışmanın yardımıyla yeniden yorumlanabileceğini söylüyor. Burada "mış gibi" çok temel bir anlayıştır; olmak istediğiniz *kişiymişsiniz gibi* davranmak mesela. Geleneksel anlamda dürüstlük ve yalan geçerli değildir burada. Bu yöntemi savunanlardan biri olan Gini Graham Scott, "Sanırım bu 'miş gibi' ile yalan arasındaki fark, kişinin niyetidir," diyor. "Eğer birisini yanıltmak, yanlış yöne götürmek için yapıyorsanız, bu bir yalandır. Ama örneğin bunu, 'çok başarılıyım,' ya da 'kitabım harika gidiyor,' gibi ifadelerle kendinizi geliştirmek için yapıyorsanız, buna yalan diyemeyiz. Bu daha çok beklenti yaratmakla ilgilidir ve bunda bir sorun yoktur."

Bu anlayış, sanıldığı gibi yeni değildir. Alman filozof Hans Vaihinger 1911 yılında *Mış Gibi Felsefesi* adlı bir kitap yayımlamıştır. Vaihinger'in kitabı, kişinin kendi hakkında mitler yaratmasını ve buna göre davranmasını savunuyordu. Bu felsefenin takipçilerinden biri olan psikoterapist Bruno Bettelheim, "yanlış bilinen kurgular temelinde hareket etmenin yararı ve gereksinimi" üzerine yazmıştı. Bettelheim gerçekten de kendi geçmişini ve mesleki deneyimini yeniden yaratmıştı. Biyografi yazarı Pollak, Bettelheim'ın uydurmalarını ifşa ettiğinde, psikoterapistin meslektaşları, "Evet biliyorduk, Bruno zaten birçok şeyi uydurur. Peki ama senin derdin ne?" diye tepki vermişti.

Terapi sırasında hakikatle yalan arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmak ne kadar faydalı olursa olsun, bu kabullenici tutum dalga dalga yayılırsa ne olur? Yalanı hoşgörüyle karşılamak sağlam bir psikolojik danışma konsepti olabilir, ancak bir bütün olarak toplum için uygun mudur? Terapi seansı sırasında danışanın dürüstlüğünü sorgulamamak güven oluşturur. Terapistin ofisinin dışındaysa bunun tam tersi geçerlidir. Yalan söylediğini düşündüğümüz birinin suyuna gittiğimizde, sahici bir ilişki kurabilmemiz pek mümkün olmaz. Sürekli bir ilişki içinde, gerçek dürüstlük duygusal dürüstlükten daha fazla olmasa da onun kadar önemlidir. Terapistten ve hastadan daha uzun vadeli bağlılıkları olanlar için, güven meseleleri zihinsel sağlıktan çok daha önemlidir. Aldatmacaya hoşgörüyle yaklaşan Sigmund Freud dahi, Dr. Wilhem Stekel'i kendi yakın çevresinden uzaklaştırmış ve ona şöyle yazmıştı: "Bir olayda en aşağılık şekilde beni aldatmıştın." Bu tutarsız bir tavır değildir. Eminim, bu noktada kendisine ısrar edilseydi, Freud yalanları bir terapi ilişkisinde kabul etmenin kişisel bir ilişki içinde kabul etmekle aynı şey olmadığını ve kendisinin haklı olduğunu söylerdi.

Pek az terapist, hastalara danışmanlık yaparken işe yarayan şeylerin, başka durumlarda geçerli olduğunu kabul edecektir. Fakat bu kaçınması zor bir sonuçtur. Etik ormanında yolumuzu kaybetmemizin bir sebebi, çoğumuzun, kimsenin yalancılıktan ya da genel olarak herhangi bir şeyden sorumlu tutulmadığı terapivari bir duruş benimsemesidir. En iyi ihtimalle, yalana karşı yargılayıcı olmayan bir tutum, açıkyürekliliği teşvik eder. En kötü ihtimalle, neredeyse hiç

mahcubiyet ve utanç hissetmeden, suçluluk duymadan aldatmak serbest olur.

Terapistlerin dürüstlük konusundaki belirsiz tavırlarına sempati duyan bir izleyici kitlesinin bulduğu ortamlardan biri mahkemelerdir. Uzman olarak tanıklık ederken, bazen sanıkların aldatıcı davranışlarının psikolojik kökenlerini açıklarlar. Hâkimler ve avukatlar hakikatin belirsizliğine dayanan argümanlara oldukça açık olabilirler. Zira kendileri bu kavrama fazlasıyla bel bağlamaktadır.

Avukatlar

Floridalı bir savcı bir duruşmada iki gencin babalarını öldürdüğünü, diğerinde ise gerçek katilin bir aile dostu olduğunu savundu. Tamamen hukuki bir perspektiften bakıldığında bu tutarsız değildir, ancak mahkemelerdeki hakikatler ve yalanlar arasındaki tezata dikkat çekmektedir.

Eğer hakikat ve yalan anlayışının neden daha belirsiz, daha göreceli, daha esnek hale geldiğini merak ediyorsak, dikkate almamız gereken önemli etkenlerden biri hukuk sistemimizdir. Bu sisteme aşina olmayan kişiler için bir mahkemeye katılmak etik açıdan şoke edici olabilir. Çünkü, hedef, gerçeği ortaya koymak ve yalanları ifşa etmek olsa da bu pratikte nadiren gerçekleşir. Yasal bir bakış açısından, yemin altında söylenmeyen yalanlar hiçbir şekilde yalan sayılmaz. Yasal terimlerle konuşmak gerekirse, hakikat delillerin ve tanıklıkların doğruladığı şeydir. Yeterli miktarda delil ve tanık, suyun kuru ve tozun ıslak olduğunu ispatlayabilirse, mahkeme tozun ıslak, suyun kuru olduğunu kabul edebilir.

Tamamen pratik amaçlar için, bir mahkeme salonunda hakikat, hâkim veya jürinin doğru olduğuna karar verdiği her şeydir. Yasal olarak kanıtlanmış hakikatlerin gerçekte doğru olup olmadığı önemli değildir. Herhangi bir avukatın size söyleyeceği gibi, yasal hakikatlerin gerçek hakikatlere uygunluğu, en iyi ihtimalle, arada bir sağlanır.

Avukatlar, kendilerine göre, gerçek anlamıyla hakikate en az terapistler kadar kayıtsızdır. Bill Clinton bir zamanlar, ne Anita Hill ne de Clarence Thomas'ın senatoda verdikleri çelişkili ifadelerde yalan söylemediğini ifade etmişti; yaptıkları yalnızca, gerçeği kendi gördükleri gibi anlatmaktı. "Meslekten olmayan birinin yalan diyebileceği bir şeyi," diyordu Clinton, Hill gibi bir avukat basitçe "gerçekliğin alternatif bir versiyonu" olarak görebilirdi. Clinton'ın iki dönemlik başkanlığı, çoğu insanın anladığı biçimiyle hakikat ve hukuki bir kavram olarak hakikat arasındaki farka dair sekiz yıllık bir seminer gibiydi. Gelinen son noktada Clinton'a göre Thomas'ın Paula Jones'u taciz ettiğini inkâr ettiği ifadesi "yasal olarak doğru"ydu.

Avukatların sık sık, gevşek bir etiğe sahip olmaları nedeniyle yerilmeleri şaşılacak bir şey midir? Avukatlar en dürüst meslek anketlerinde sürekli olarak en dipte yer alıyorlar. Linda Barnes'ın romanı *Big Dig*'deki [Büyük Tünel] bir karakterin diğerine söylediği gibi, "Dürüstlüğünden emin değildim, ama kimin umurunda, sonuçta o bir avukattı, o yüzden sayılmazdı." Bu haksız bir ündür. Avukatlar, kusurlu dürüstlük genleriyle doğmuş değillerdir. Daha ziyade, katılımcıların farklı etik amaçlara hizmet etmesini gerektiren bir

hukuk sisteminin parçasıdırlar. Bir yandan hakikatin peşine düşmeleri beklenir, yalancı şahitlik yaptırmaları değil; aynı zamanda, yalana göz yummak değilse de gerçeklerin manipüle edilmesi anlamına gelse bile, müvekkillerini şiddetle savunmaları gerekir. Bu, avukatları iki katmanlı bir etik sistem üzerinde (şahsen dürüst oldukları varsayılarak) çalışmaya zorlar: Kendilerininki ve müvekkillerininki.

Kariyerinin ilk döneminde Yale Üniversitesi Hukuk Dekanı, "tüm hukuk camiasında hüküm süren hakikate karşı kayıtsızlık" üzerine bir konuşma yaptı. Anthony Kronman'a göre bu kayıtsızlık, hukuk alanındaki herkes için yıkıcı etkiler yaratabilirdi. Hukuk hocaları bu sorunu derslerde işlemeliydi. Kronman'a göre hukuk eğitiminde, yalnızca hakikate kayıtsızlık değil, bizzat onun es geçilmesi teşvik ediliyordu. Kronman sonraları konumunu biraz yumuşatsa da, davalarda müvekkilin iyiliği için her yolu mubah gören, hakikati eğip büken tüm yöntemlere karşı çıkmaya devam etti.

Günümüzde avukatlar hâlâ, yaklaşık iki yüzyıl önce Kraliçe Caroline'i savunan Lord Brougham'ın şu sözlerinden alıntı yapmayı severler:

> Bir avukat görevini yerine getirirken, bütün dünyada tek bir insanı tanır ve bu kişi onun müvekkilidir. Bu müvekkili her yolla ve tasarrufla, kendisi de dahil herkese karşı korumak ve kurtarmak onun ilk ve tek görevidir ve bu görevi yerine getirirken başkalarına vereceği korkuyu, yapacağı işkenceleri ve tahribatı önemsememelidir.

Günümüzde de çok az avukat buna karşı çıkacaktır. Avukatlık hukukunun en temel ilkesi, görevlerinin müvekkillerini temsil etmek olduğudur, yargılamak değil. Yargı mahkemenin görevidir. Çekişmeli bir adalet sisteminde, aksi mümkün değildir. Mesleki davranış standartları, müvekkillere sadakati ve onlar için çabalamayı hakikatin tespit edilmesinin çok ötesine koyar. ABD Yüksek Mahkemesi, bir zamanlar "bir davanın başlıca amacı hakikatin tespit edilmesidir," demiş olsa bile, pratik anlamda iyi avukatlığın amacı muhalefeti ortadan kaldırmaktır. Davalar genellikle, bir hukuk fakültesi seminerinden ziyade yumruk yumruğa kavga etmeye benzer. Detroitli avukat Lamont Buffington meslektaşları için şöyle diyordu: "Kudretli gladyatörümüz mahkemede, silahlarını çoğu zaman hakikati bulmak için değil, kazanmak için kullanır." Teorik olarak, karşılıklı çekişmenin gerçekleri açığa çıkarma olasılığı yüksektir. Ancak Sissela Bok'ın işaret ettiği gibi, bu hipotez hiçbir zaman ampirik olarak test edilmemiştir. Hiçbir kontrollü deney, hakikati mahkeme salonundaki savaşın ürünü veya yan ürünü olarak doğrulamamıştır.

Kendisi ve meslektaşları gerçeği tespit etmenin en iyi yolunun karşıtların çatışması olduğunu bildirmekten hoşlansalar da, Federal Yargıç Marvin Frankel kendileriyle dalga geçip geçmediklerini merak ediyordu. Frankel, "ahlaki engellemeleri geride bırakmanın" avukatların yargılamak değil savunmak için var olduğu fikrine içkin olduğunu düşünüyordu: "Bazen kendimize, sıklıkla da başkalarına söylediğimiz, ortaya çıkan şeyin hakikat olacağıdır. Ve en kötü durumda, en nihayetinde hakikati kim bilebilir? Bütün bu

süreçte bol miktarda boş laf, ikiyüzlülük ve uygun biçimde göz yumma vardır."

Çekişmeli hukuk sistemine ilişkin benzersiz eleştirisinde Frankel, tüm gerçeğin ortaya çıkmasını nadiren herkesin istediğini yazmıştı. "Daha da kötüsü," diye ekliyordu Frankel, "çekişmeli davaların kural ve aygıtlarının birçoğu genelde gerçeği ortaya çıkarmaya değil, onu alt etmeye uygundur." Süreç genellikle hakikate yalnızca bir kolaylık veya yan ürün olarak ya da kazara ulaşır. Frankel, çekişmeli yaklaşımın hakikati arayan başka hiçbir mesleğin (örneğin bilim, tarih, gazetecilik) ya da diğer hukuk sistemlerinin karakteristiği olmadığına dikkat çekiyordu. Ayrıca adaletin karşılıklı çarpışarak sağlanması çoğu ülkede norm değildir. Doğru, bunun bir sebebi bazılarının keyfi ve yozlaşmış hukuk sistemleri olmasıdır. Fakat diğer ülkelerin mahkemeleri –özellikle Avrupa'da– hakikatin bulunmasına düşmanların çarpışmasından daha çok önem verir. Genelde savaşçı yargı avukatlarının arasından seçilen yargıçlarımızın aksine, onların yargıçları tarafsız olmak için eğitilmiş profesyonellerdir. Bu yargıçlar sadece birbiriyle kavga eden avukatlar arasında hakemlik yapmakla kalmaz; gerçekleri bulmak için tanıkları doğrudan sorgulama şansına sahiptirler.

Amerikalılar, avukatlarını kazanmak için her şeyin mubah olduğu bir sistemde işe koştukça, onlardan Augustinusçu doğruluk timsalleri olmalarını bekleyemezler. Mahkeme yetkilileri kanunları çiğneyemez veya sahtekârlığı tasvip edemez, fakat gerçeği gizleme stratejileri yasal oyunun bir parçası olarak kabul edilir ve tamamen uygun görülür. Marvin

Frankel'a göre, meslektaşlarının öğle yemeklerinde birbirlerine anlattıkları hikâyeler genellikle gerçeği ustalıkla alt edip galip gelen kurnaz avukatlara aittir. Bu hikâyeler gülüşmeler arasında hayranlıkla paylaşılır.

Çok az avukat bu tür bir etik serbestliği yalan söyleme ruhsatı olarak görür, fakat daha da azı, bir şeyleri zekice gizlemenin, yarı-hakikatlerin, örtbas etmenin ve muhalefet tanıklarının itibarsızlaştırılmasının cephaneliklerindeki önemli silahlar olduğu iddiasına karşı çıkacaktır. Müvekkilleri için sahte tanıklar bulmayı akıllarına bile getirmeyen duruşma avukatları, karşı tarafın tanığının ifadesini, güvenilir olduğundan emin olsalar bile çürütmekte tereddüt etmezler. Onların müdafaa etmeye olan bağlılıkları, etik uykularını bir an bile kaçırmaz. Gerçeğe hizmet edebilecek, ancak müvekkilinize zarar verebilecek bir bilgiyi, hukuka aykırı olarak yorumlayabilirler. Bu nedenle, Yüksek Mahkeme Üyesi John Marshall Harlan'ın bir zamanlar gözlemlediği gibi, görevini yerine getiren bir avukat "zorunluluk nedeniyle hakikate ulaşmanın önünde bir engel olabilir."

Kıdemli savunma avukatı Gerry Spence, uzun süren kariyerinde, sahte tanıkların karışmadığı hiçbir davaya katılmadığını söyledi. Çok sayıda dava, sunulan "anlatılar"ı destekleyen üretilmiş kanıt, yalancı uzman ifadesi ve tamamen yalan beyan içeriyordu. Spence ceza davalarındaki hareket tarzının gerçekleri araştırmaktan çok "hikâye anlatımı" olduğunu düşünüyordu. "Davalarda anlatılan hikâyeler ana hatlarıyla gerçeklere dayanıyor olabilir," diyordu Spence, "ancak genellikle kurguya daha yakındır."

Gerçek ve kurgusal hukuki gösterilerin bu kadar popüler bir eğlence haline gelmesinin bir nedeni de budur. Bu tür gösteriler, hukuk değer sisteminin bir bütün olarak adalet salonlarından topluma sızdığı çeşitli yollardan biridir. Terapistler gibi avukatlar da kendi ezoterik değerlerine sahip küçük bir profesyoneller grubundan, bu değerleri yaymak için birçok halka açık foruma sahip olan geniş bir uzmanlar grubuna dönüşmüştür. Avukatların kendileriyle birlikte hükme bağladıkları davaların –bazıları televizyon kameralarının önünde– sayıları arttıkça, gündelik davranışlar üzerindeki etkileri de artar. John Grisham, Scott Turow ve Lisa Scottoline'nin (avukat-yazarlara birkaç örnek) hukukla ilgili çoksatan romanları, mesleğin değerlerini birçok eve sokmuştur. Aynı şekilde, romanlardan uyarlanan filmler de. Televizyondaki mahkeme salonu dramaları aynı şeyi çok daha geniş bir kitleye taşıdı. Dürüstlük en iyi politika olabilir, ancak bunu bu programlardan çıkaramazsınız. *Toronto Star*'da bir yorumcunun gözlemlediği gibi, avukatlara dayalı televizyon şovları, "'masum bir müvekkilin postunu kurtarmak için bazen gerçeği bükmek ya da gömmek gerekir' mesajını pekiştirir. Bizlerse seyirciler olarak performanslarla büyülenir ve yalanları hissetmeyiz."

Politikacılar

Çoğu politikacının avukat olması, dürüstlüğün sınırlarında dolaşmaya yönelik doğal eğilimlerini pekiştirir. Politikacıların pek çok farklı insana pek çok farklı şey olmaya çalışırken bir sürü şey uydurduğundan kimsenin şüphesi yok.

Ayrıca liderlerimizden saf bir etik beklemiyoruz (Jimmy Carter'dan her zaman biraz şüphe duymamızın bir nedeni onun asla yalan söylemeyeceği iddiası idi). Milli güvenlik söz konusu olduğunda hükümet yetkililerinin üstüne hiç gitmeyiz ve onları ahlaken gerçekleri manipüle etmekle itham etmeyiz. Kenneth Starr'dan beri çok az Amerikalı, politikacılardan cinsel yaşamları konusunda samimiyet bekliyor. Herkes politikacıların seksle ve başka şeylerle ilgili sıkıntılı durumlardan gerçekleri gizleyerek kurtulmasını bekler.

Fakat birçok politikacının gerçeğin etrafından dolanması, anlaşılabilir bir gizlemenin çok ötesine, göz yumulmak şöyle dursun, anlaşılması bile zor bir hayal dünyasına gider. Daha önce gördüğümüz üzere, çalışmalar aldatmaca becerisinin liderler arasında yaygın olduğunu doğrulamıştır. Bu, kamusal figürleri, doğruluk kavramıyla ilgili belirsiz bir tutum benimsemeye yönlendirir. Kamusal figürlerle temaslarımda, gerçekleri uygun gördükleri biçimde ne kadar rahatça eğip büktüklerini tekrar tekrar gördüm. Bu, kişinin kesinlikle söylemiyormuş gibi görünüp yalan söyleyebileceği bir zihniyeti göstermektedir. F. G. Bailey'nin *The Prevalence of Deceit* [Aldatmacanın Yaygınlığı] kitabında gösterdiği gibi, politikacılar arasında "İşe yarar mı?" sözü, "Doğru mu?" sözünden çok daha yaygındır. Bu, sanki yalan söylemiyormuş gibi yalan söyleyebilen bir kafa yapısına işaret eder.

Daha sonra iptal olan başkanlık adaylığı sırasında Demokrat Senatör Joseph Biden, üniversitede şeref listesine girdiğini, hukuk fakültesine tam akademik bursla devam ettiğini, uluslararası bir münazara yarışması kazandığını ve

hukuk fakültesini üst sıralarda bitirdiğini söyledi. Bu iddialardan hiçbiri doğru değildi. Kaliforniya Valisi Gray Davis'in geri çağrılması işini düzenleyen Cumhuriyetçi Kongre Üyesi Darrell Issa, kampanya biyografisinde beş yıllık askerlik görevini dokuz yıla çıkardı ve bomba imha birimindeki altı aylık hizmetini, 1971'deki (Nixon'ın aslında katılmadığı) Dünya Beyzbol Serisi sırasında Başkan Nixon'ı korumaya yardım eden elit bir güvenlik timi üyeliğine dönüştürdü.

Her iki partiden de birçok politikacının savaş gaziliğinin sahte olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında, yapmadığı halde Vietnam'da savaş uçağı pilotluğu yaptığını söyleyen Iowa Senatörü Tom Harkin gibi Demokratlar ve Vietnam'da Yeşil Bereli olarak görev yaptığı iddiası fos çıkana kadar Massachusetts valiliğinin önde gelen adayı olan Temsilciler Meclisi Üyesi Royall Switzler gibi Cumhuriyetçiler vardı. Vietnam'da hizmet etmiş olan Al Gore, daha sonra Stratejik Petrol Rezervi'nin yaratılmasına yardımcı olduğunu (süreç Gore'un Kongre'ye seçilmesinden iki yıl önce başlamıştı); bebekken ninni olarak kendisine sendika şarkısı söylendiğini (Gore 27 yaşına gelene kadar yazılmayan bir şarkı) ve köpeği için satın aldığı eklem iltihabı ilacına kayınvalidesinin üç kat fazla ödeme yaptığını (daha sonra yardımcıları, Gore'un kendi deneyimine değil, bir Kongre raporuna dayandığını itiraf etti) söyleyerek biyografisini şişirdi.

Bill Clinton, dâhilik derecesinde bir politik dalavere ustasıydı. Bu yalnızca esrar, ordu ve Monica ile olan geçmişiyle ilgili değildi. Clinton "çocukluğumda, kendi şehrimdeki siyahlara ait kiliselerin yakılışının canlı ve acı dolu anıları"

derken, aslında gerçeğin etrafından dolanıyordu. Arkansas eyaletinde ateşe verilen siyahlara ait bir kiliseye ilişkin kayıt bulunamadı. İlk bakışta, Clintonlardan dürüst olanın karısı olduğu düşünülebilir, ta ki daha yakından incelenene kadar. Hillary Clinton, William Safire'ın bir zamanlar suçladığı gibi "doğuştan yalancı" olmayabilir, ancak kocası gibi gerçekleri rahatça gizlemeye eğilimlidir. Hillary, Sör Edmund Hillary'yle tanıştıktan sonra, dağcıya adını ondan aldığını söyledi. Hillary Rodham 1947'de doğduğunda, Sör Edmund kendi halinde Yeni Zelandalı bir arıcıydı ve Everest'e tırmanmakla tanınmasına daha altı yıl vardı. Daha sonra, *It Takes a Village* [Bir Köy Gerekir] kitabını el yazısıyla yazdığını söyledi. Aslında bu kitap büyük oranda, kimliği bilinmeyen bir hayalet yazar tarafından yazılmıştı.

Daha önce gördüğümüz gibi, mesele rahatça yalan kıvırmaya geldiğinde Ronald Reagan'ın neredeyse rakibi yoktu. Eski Dışişleri Bakanı George Schultz, Reagan için, "İyi bir hikâyeyi daha iyi hale getirmek için olayları yeniden düzenleyebilir," gözleminde bulunuyordu. "Hatta bazen Başkan Reagan, gerçeklere ve ayrıntılara fazla önem vermiyormuş gibi görünürdü." Tek sorun, iş daha önemli konulara geldiğinde bile Reagan'ın yalan söyleme becerisinin son bulmamasıydı. Deneyimli bir oyuncunun soğukkanlılığıyla irili ufaklı konular hakkında yalan söylüyor, sonrasında dürüstlüğü sorgulandığı zamansa şaşırmış görünüyordu. Kendisi sürekli inkâr etmesine rağmen İran'daki rehinelerin özgürlüğü karşılığında silah verildiği çürütülemez bir şekilde ispatlandıktan sonra Reagan, en nihayetinde, bir şekilde

olayı kabul etti. "Amerikan halkına rehineleri silahla takas etmediğimi söyledim," dedi. "Kalbim ve niyetim hâlâ bana bunun doğru olduğunu söylerken, gerçekler ve kanıtlar tam aksini söylüyor."

Yalan söyleme eğilimi sol, sağ ve merkezdeki politikacıların hepsi için geçerlidir. Bu, siyasi bir eğilimden çok bir kişilik özelliğidir. Eski Nebraska Senatörü Bob Kerrey, gerçek siyaset sanatının asıl kaynağının şiddetli bir sevilme arzusu olduğunu düşünüyordu. Ve de dikkat çekme açlığı. Seçimlerde adaylığını koyanlar arasında narsistlerin oranı, olağandışı ölçüde yüksektir (Theodore Roosevelt'in kızı bir keresinde babasının her düğünde gelin, her cenazede de ceset olmak istediğini söylemişti). Gerçeğe kayıtsızlık, bilinen bir narsistik niteliktir.

Politikacılar için, gizledikleri şeylerin çoğu zararsızdır ve söyledikleri coşkun yalanlar o kadar önemsizdir ki yalan olarak nitelendirilmezler bile. "Retorik aşırılıklar ve inanç sıçramaları," diye adlandırıyordu Al Gore bunları. Gore'un herkesçe bilinen gerçeklerle kafasına göre oynama eğiliminin, gerçeği eğip bükmenin büyük bir günah olarak kabul edilmediği siyasi bir ailede (babası uzun süre Tennessee Senatörlüğü yapmıştı) büyümesinin bir sonucu olduğu ileri sürülmüştür. Politikacılar kendi aralarında, dürüstlük konularına yönelik belirli bir felsefi yaklaşımı benimser. Kendi zihinlerinde bu, dürüstlük özelliğinden yoksun oldukları anlamına gelmez; sadece onu ortalama seçmenlerden farklı tanımlamaktadırlar (yine alternatif etik). Bu bakkal defteri standardı gereğince, çoğu zaman doğruyu söylüyor-

sanız ve hayatta dik bir duruşunuz varsa dürüstsünüz demektir. Açıksözlü Harry Truman bile "Politik Hakikat" ve "Asıl Hakikat" arasında bir ayrım yapıyordu. Asıl Hakikat, Truman'a göre, "Bir çocuk annesine asla yalan söylemez" öğüdünü içeriyordu. Öte yandan, Politik Hakikatin, dile getirenin niyetleri onurlu olduğu ya da en azından satılık olmadığı ve doğru olduğunu düşündürecek kadar ikna edici biçimde yutturulduğu müddetçe Asıl Hakikatle herhangi bir bağıntıya sahip olmasına gerek yoktu. Truman'ın Adlai Stevenson'ı hor görmesinin bir sebebi de Stevenson'ın çok kötü bir yalancı olmasıydı. Bu, bir profesyonelin bir amatör için duyduğu küçümsemeydi.

Başkentte geçirdiği uzun yıllar boyunca, gazeteci Meg Greenfield, yalan söyleme dürtüsünün politikacıları gerçek benliklerinin izini kaybetme noktasına getirdiğini gördü. Greenfield, tıpkı kimlik bilgilerini şişirme eğiliminde olduğu gibi, gerçekte düşündüğünden çok farklı konuşmanın da politikacılar arasında gelenek olduğunu kabul ediyordu. Ne var ki bazı yeni faktörler bu pratiği her yere yaydı. Greenfield'ın *Washington*'da yazdığı üzere, "tıpkı eski zaman dolandırıcılarında olduğu gibi günümüzün huzursuz, görüntü odaklı politikacıları için de dalavere ve hokkabazlığın herhangi bir istirahat yeri, belirli ve erişilebilir bir varış noktası, yani bir sonu yoktur." Gerçek dolandırıcıların yeni kimlikler icat etmesi, diye düşünüyordu Greenfield, "günümüz kamusal figürlerinin bir kimlikten, siyasal imajdan, icattan diğerine sıçraması" kadar sinir bozucu olamazdı. Zaman içinde gerçek benlikleri, süslenmiş bir versiyona dö-

nüştü. Sonuç olarak kamusal figürlerin çoğu kim olduklarını unutuyor, "gerçekte olduklarından çok farklı bir insanın başarılı bir kopyası" haline geliyordu.

Bu dönüşümün başlıca kaynaklarından biri, kamusal figürleri her zaman hazır tutan 24 saatlik haber akışlarıdır. Ne kadar iyi görünüyor ve konuşuyorlarsa, kameralar önüne o kadar çok çıkarılırlar. İyi performans gösteren politikacılara düşkün televizyon kanalları, aldatma sanatında iyi olanlara onay verir. Sonuç olarak, bu politikacılar hayatımızda yalnızca pazar günleri yayınlanan haber programlarında değil, haber bültenlerinde, talk şovlarda, hatta MTV'de bile 7 gün 24 saat büyük, yaygın ve etkili bir varlığa sahiptirler.

Politikacılar aynı zamanda birer şöhret haline geldiğinde, cazibe katsayılarını ahlaki standartlarından daha fazla umursarız. İyi bir saç kesimi, sağlam bir etik duruşa göre daha fazla oy toplayabilir (Hemen bir soru: En son kel başkan kimdi?). Sevimli bir gülümseme bizi, gülümseyen o dudaklardan çıkan sözcüklerin doğruluğundan daha fazla etkileyebilir. Aldatma davranışını inceleyenler, yalanı yargılama şeklimizin, onu kimin söylediğine ve o kişi hakkında ne hissettiğimize dayandığını çok iyi bilir. Bu kaygan zeminde, sevdiğimiz yalancıların yalanları anlaşılabilirdir. Sevmediğimiz yalancılarınkiyse alçakçadır. *Richard Nixon* ismi, iğrenç yalanlarla eşanlamlı olarak tarihe geçecektir. En sadık müttefikleri bile bu adamın çekici olduğunu iddia etmedi. Neşeli Bill Clinton, dürüstlüğün en önemli özelliği olmadığı açıklığa kavuştuktan çok sonra bile, suratsız Bob Dole'dan çok daha popülerdi. Bizler parlak Ronald Reagan'a bir şeyler

uydurup bunları gerçekmiş gibi aktarması için birbiri ardına izin verdik. Lanet olasıca Gipper[26] çok *sevimliydi.*

Aynı şey Arnold Schwarzenegger için de geçerlidir. Reagan gibi Schwarzenegger de doğruluk konusunda rahat bir tutuma sahiptir. Vücut geliştirmeci aktör Kaliforniya valiliği için adaylığını koymadan çok önce, biyografi yazarları aktörün kendisi hakkında söylediklerinin çoğunun doğru olmadığını keşfetti. Avusturya'da, iddia ettiği gibi yoksulluk içinde değil, orta sınıf bir ailede yetişmişti. Schwarzenegger, neden babasının cenaze törenine katılmadığı, Amerika'ya geldikten sonra nasıl geçindiği, uyuşturucu kullanıp kullanmadığı ve grup seks yapıp yapmadığı konularında çelişkili öyküler anlatıyordu. Schwarzenegger'in 1.88'lik boyu bile ("dev adam"la yüz yüze tanışan daha ufak tefek insanların şaşkınlıkla fark ettiği üzere) epeyce uzatılmıştı. Geçmişindeki pek çok uyuşmazlık kamuoyuna açıklandığında, Schwarzenegger karşı çıkmak yerine, bunların çoğunun oyunculuk kariyerini teşvik etmek için oluşturduğu basit uydurmacalar olduğunu ileri sürdü. "Satış beyanları" diye adlandırıyordu bunları Schwarzenegger, "manşetlere geçmek için söylenen bir sürü rezil şey." Belli ki bu, Arnold Schwarzenegger'i önemli bir farkla seçen Kaliforniya seçmenlerine anlamlı geldi. Seçildikten sonra, Schwarzenegger, kendisine yöneltilen pek çok cinsel taciz suçlamasının hesabını vereceğine dair sözünü göz ardı etti. Görünen o ki taze valilik başarısı

26 Reagan 1940'ta George Gipp adlı futbolcunun hayat hikâyesini anlatan *All American* adlı filmde başrolü oynamıştı. Futbolcunun lakabı "Gipper"dı. "Gipper" aynı zamanda "sahtekâr", "üçkâğıtçı" anlamına gelir. [Ç.N.]

ve otuz iki dişini ortaya seren karizması bunu gereksiz kılmıştı.

Schwarzenegger gibi politikacıların yanı sıra bir grup olarak avukatlar ve terapistler yalnızca ahlaki rol modellerimiz olmamışlardır. Bunlar, hakikat sonrası çağın başlıca bilgeleridir. İnsan, karşı tarafta bunları dengeleyecek, üyelerinin yüksek dürüstlük standartlarına yaslandığı grupların bulunduğunu düşünmek istiyor. Peki ya üniversiteler? Doğruyu söylemenin sadık savunucuları olarak yükseköğretim kurumlarında ders veren ve okuyanlara güvenebilir miyiz? Tek bir sözcükle: Hayır.

9

MESELE AKADEMİK

"Hakikati aramayı reddetmenin en basit bahanesi,
hakikatin varlığını reddetmektir."
Sidney Hook

İnsan kampüstekilerin kampüs dışındakilerden daha yüksek bir doğruluk standardına sahip olduğunu düşünebilir. Muhtemelen fizik ve felsefe ile birlikte gerçeğe derin bir saygı da öğretilmektedir. Bu hep böyle değil. Akademinin dışında çok az insan, akademide gerçekliğe duyulan saygınlığın ne kadar azaldığının farkındadır. Ders verenlerin çoğu aldatmacaya hoşgörü göstermeyi entelektüel keskinliğin işareti sayıyor. Burası yarının liderlerinin çıktığı yer olduğundan, yükseköğretim kurumlarında öğrenciler, öğretim üyeleri ve yöneticiler arasında dürüstlük durumunu değerlendirmek önemlidir.

Kampüste

Kampüsler birbiri ardına akademik sahtekârlık skandallarıyla sarsılıyor. Bu artık bizi şaşırtmamalı, ama yine de şa-

şırtıyor. Yükseköğrenimi olanlar en iyi ve en parlaklarımız olmakla kalmayıp aynı zamanda en ahlaklı ve onurlu olanlarımız değil mi? Görünüşe göre değil. MIT'de bile, anket yapılan öğrencilerin yüzde 80'i üniversite hayatlarında en az bir kez sahtekârlık yaptıklarını söyledi. Benzer bir ankete göre, Duke öğrencilerinin yüzde 75'i sahtekârlık yaptığını kabul etti. Toronto Üniversitesi'ndeki birinci sınıf öğrencilerinin yüzde 20'si, yazın işe girebilmek için dönem sonu notlarıyla oynadı. Daha büyük örneklemde, üniversite öğrencilerinin yüzde 95'i, iş bulmak için yalan söyleyeceklerini belirtti. Yüzde 41'i ise bunu zaten yaptığını söyledi.

Orta batılı iki profesör bir zamanlar, 11 farklı işletme yüksek lisansı programına (Harvard'inki dahil) kayıtlı öğrencilerin etik değerlerini üç cezaevinde yatan mahkûmlarınkiyle karşılaştırdı. Profesörleri şaşırtan sonuca göre, iki grup arasında çok az fark vardı. Bazı durumlarda, mahkûmların beyan ettiği etik değerler aslında daha yüksekti. Bu sonuç, Bella DePaulo'nun günde ortalama bir yalan söyleyen Charlottesville sakinlerine karşılık Virginia Üniversitesi öğrencilerinin günde ortalama iki yalan söylediklerine dair bulgularıyla tutarlıdır. UVA öğrencileri ortalama olarak her üç temasın birinde yalan söylerken, bölge sakinleri için bu oran beşte birdi. DePaulo aradaki uyuşmazlığı açıklayamasa da "yalan söyleme oranı nasıl ölçülürse ölçülsün, bölge halkının üniversite öğrencilerinden daha az sıklıkta yalan söylediğinin ortaya çıkmasını" son derece ilginç bulduğunu ifade etti.

Öğrencilerin, dürüst davranmadıkları için kaybedecek çok az şeyi olan, geçiş dönemindeki gençler olduğu doğrudur.

Fakat başka faktörler de işe karışır. Sözcükleri kullanmada iyi olmak, yüksek eğitimli kişiler arasında yalan söylemeyi kolaylaştırabilir. "Eğitim, bazı insanlara aldatacak kelime hazinesi ve güveni verir," diyordu Bella DePaulo. Ayrıca, yalan söyleyenlerin kendilerine atıfta bulunma olasılıklarının diğerlerinden daha az, ancak edilgen cümleler kullanma ihtimalinin daha yüksek olduğunu bulmuştur ("Hatalar yapıldı"). Bu teknikler akademik söylemin çoğunu karakterize eder. Bu, akademisyenlerin gerçeği gizlemeye doğal olarak meyilli oldukları anlamına gelmez, ancak kendilerini ifade etmek için tercih ettikleri yöntem, bunu yapmak istediklerinde işlerini kolaylaştırır.

Ve bazıları bunu ister. Kuzey Arizona Üniversitesi'nden bir öğretim görevlisi, araştırma yöntemleri üzerine bir derste, yüksek lisans öğrencilerinin "Karar verildi: Araştırmada yalan söylemeliyiz" başlıklı tartışmalarından çıkan sonuçla şoke oldu. Bunu savunanlar tartışmayı kolayca kazandı. Bu profesör heveslilerinin başlıca argümanları şunları içeriyordu: Zaten tüm niceliksel araştırmalar aşağı yukarı yalan, sonuçları da önyargıların ve önceden belirlenmiş sonuçların bir ürünüdür; diğer araştırmacılar yalan söylüyorsa, kendinizi savunmak için sizin de yalan söylemeniz gerekir; hocalarının da belirttiği gibi, "Kariyerinize yardımcı olur ve hiçbir zararı yoktur. Yakalanmak neredeyse imkânsızdır. Ve eğer yakalanırsanız, kılı kırk yaran tartışmalarla karşınızdakini çıkmaza sokabilirsiniz. Hiç kimse bulguları herhangi bir pratik amaçla kullanmadığı için bu, mağduru olmayan bir suçtur."

Bir yükseköğretim kurumunda vakit geçirmiş olan herkes, orada çalışanların etik standartlarının, en hafif deyimiyle, değişken olduğunu bilir. Üniversite kampüslerindeki etik özel sektördekinden biraz daha iyi olabilir, ancak öğretim üyelerinin kendilerini inandırmak istedikleri kadar iyi değildir. Antropolog Frederick Bailey, fakültedeki meslektaşlarının çoğunun, özellikle de idarecilik yapanların, zekice aldatma sevgilerini açıkça dile getiren yerel insanlardan en azından ders çıkarabileceğini düşünüyordu. "Akademik arena da düzenbazlarla dolu," diyordu Bailey, *The Prevalence of Deceit* adlı kitabında: "Centilmen, kötücül ya da sırf laf olsun diye entrikalarının tadını çıkaran, yüce gönüllü oyuncularla..." "Daha kötüsü," diye ekliyordu, "bir yandan gerçeklere meraklıyken, diğer yandan aldatmaya eğilimli" olmalarıydı.

Fakültelerin ya da yöneticilerin etik değerleri üzerine gerçek bir araştırma yapılmadığını bilsem de, elimizde yükseköğretim kurumları tarafından istihdam edilenler arasında dürüstlüğün pek de yaygın olmadığını gösteren, anekdotlar halinde pek çok kanıt var. Üniversiteler arası rekabeti çevreleyen ahlaki sisi göz ardı edersek, bu kanıtlardan bol miktarda mevcut olduğunu görürüz. Üniversite sıralamalarının acımasız dünyasında, sıralamayı yapanlara sıralananlar tarafından rutin olarak şüpheli veriler sunulur. Kıdemli fakülte mensuplarının, genç meslektaşlarının çalışmalarını kendilerine mal ettiği skandallar uzun zamandır yaşanmaktadır. Diğer durumlarda, görünüşte objektif araştırmacılar, çalışmalarını finanse eden, hatta kimi zaman doğrudan bu çalışmaları üreten şirketlere o kadar minnettardırlar ki ortaya

çıkan çalışmanın entelektüel doğruluğunu sorgulamazlar. Daha da kötüsü, doğa bilimcilerin ve sosyal bilimcilerin istenen sonuçları elde etmek için verileri manipüle ettikleri veya sahte veriler kullandıkları durumlardır. Bu çift taraflı bir meseledir. Berkeley laboratuvarlarından birinde biliminsanları, elektronik dalgaların kansere neden olduğu tezini desteklemek için verileri değiştirdiler. MIT'deki meslektaşları, aynı şeyi bir roketsavar savunma sistemi adına yaptılar. Beyaz Saray'daki döneminde Bill Clinton, kendisine Washington'da 80 bin lobicinin çalıştığını söyleyen bir üniversite profesöründen aldığı bilgiye bel bağladı. Bu profesör daha sonra bu miktarı kafadan attığını itiraf etti. Gerçek rakam kafadan atılanın muhtemelen yüzde onuydu. Ve bir de, Emory profesörü Michael Bellesiles vakası vardı. Bellesiles'ın *Arming America* [Amerika'yı Silahlandırmak] adlı kitabı, ilk Amerikan yerleşimcilerinin çoğunun silah sahibi olduğu fikrine karşı çıkarak ortalığı karıştırdı. *Arming America*, o yılın en iyi tarih çalışması olarak Bancroft ödülünü kazandı. Ancak daha sonra yazarın, en fazla Rush Limbaugh[27] kadar titiz bir biliminsanı olduğu ortaya çıktı. Kitabının çoğu sahte belgelere dayanıyordu. Bellesiles'ın tarihçi meslektaşları, kendi saygınlıkları adına bu kitap üzerine uzun ve yoğun araştırmalara girişti̇ler. Sonunda Bellesiles Emory'den istifa etti.

Akademide hakikat sonrası, yalnızca şüpheli verilere dayanan özensiz bir bilim yapma meselesi değildir. Sosyal bilimlerde araştırmacılar, gerçekten gerekli olmadığında bile

27 Gerçekleri çarpıtması, sık sık yalan söylemesi ve muhafazakâr politik görüşleriyle tanınan ünlü ABD'li radyocu. [Ç.N.]

araştırma katılımcılarını aldattıkları için eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Aldatmaca konusunu inceleyenler dahi, inceledikleri kişileri sürekli olarak yanıltmaktadır. Bu konuda gözden geçirdiğim birçok araştırmada şu gibi ifadeler yaygındı: "Katılımcılara yanlış geribildirim verildi...", "Katılımcıların ...'ye inanmaları sağlandı" ve "Deneyin asıl derdinin yalan söylemek olduğunu anlamasınlar diye, katılımcılara göstermelik bir hikâye anlatıldı." Robert Feldman üniversite öğrencilerinde yalan söylemeyi incelerken onlara ne 10 dakikalık karşılıklı konuşmalarda dürüstlüklerinin değerlendirildiğini, ne de bu konuşmaların kaydedildiğini söyledi. "Bu bir atlama yalanı" diye kabul etti Massachusetts Üniversitesi psikoloğu daha sonra, "Burada bir ironi var, yalan söylemeyi incelerken kendimiz de bir miktar aldatıcı davrandık," dedi.

Rol kesenlere her yerde olduğu gibi üniversite kampüslerinde de bolca rastlanır. Daha önce belirttiğimiz gibi, çok sayıda üniversite profesörü, Vietnam gazisi rolü yapmıştır. Diğerleri özgeçmişlerini doldurmuş, sahip olmadıkları dereceler uydurmuş veya geçmişlerindeki temel unsurları değiştirmişlerdir. San Diego'daki Kaliforniya Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Quincy Troupe, Kaliforniya eyalet şairi olarak seçildikten sonra, aslında lisans derecesini özgeçmişine yazdığı Grambling College'dan almadığını itiraf etti. Bununla birlikte Troupe ancak bu sahtekârlık büyük bir kamuoyu tepkisiyle karşılaşınca ve şair Grambling'de yalnızca iki ders aldığını açıkladıktan sonra Kaliforniya Üniversitesi tarafından işten çıkarıldı (Kaliforniya eyalet senatosu Troupe'un eyalet şairliği görevine çoktan son vermişti).

Kendilerinden birinin etik kusurlarının kanıtıyla karşı karşıya kaldıklarında, akademi üyeleri genellikle diğer organizasyonların üyeleri gibi tepki verirler: İfşa edilenlere burun kıvırırlar, yapılanları rasyonalize ederler, örtbas ederler, savunmaya geçerler ve dürüstlüklerini sorgulamaya cüret eden herkese köpürürler. Joseph Ellis ancak basının koparddığı gürültüden sonra, sahte özgeçmişi nedeniyle Mount Holyoke Üniversitesi rektörü tarafından kınandı ve bir yıl görevden uzaklaştırıldı. İlk başlarda rektör ve Ellis'in meslektaşları, kopan gürültünün nedenini ve basının böylesine küçük bir meseleyi neden bu kadar büyüttüğünü anlamakta zorlandılar. Öğretmek bir tiyatrodur, diyordu fakülte dekanı ve Joe Ellis de büyük bir oyuncuydu. Buffalo'daki New York Eyalet Üniversitesi'nde misafir profesör olan felsefeci David Nyberg, kendisiyle ilgili bu kadar çok şey uydurmanın basitçe Ellis'in öğrencileri ile iletişim kurma biçimi olabileceğini düşünüyordu. "Bence Ellis'in hikâyesi, tarih hakkındaki bazı gerçekleri iletmek için başarılı bir anlatı aracı olarak düşünülebilir," diyordu Nyberg, NPR'deki *Talk of the Nation* programında. "İnsanın kendisiyle ilgili gerçek, tarihsel gerçekle aynı şey değildir ve eğer bu araç işe yaradıysa, Ellis iyi bir öğretmen olmuş demektir." Ellis'i savunan bir diğer yazar Edmund Morris, kendi kişisel tarihini de dramatize ederek, bahsi geçen tarihçinin yalnızca "MTV tarafından komaya sokulan" bir öğrenci kuşağına ulaşmak için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyor olabileceğini öne sürdü. Bu düşünce, söz konusu kuşağın üyelerinin sadece dürüstlükleri ve entelektüel yeteneklerine değil, ne

kadar sıkıcı olursa olsun gerçeği duyma yetilerine de bir hakaretti. Vassar Üniversitesi tarih bölümünün yakın dönem mezunlarından biri, Morris'in özrüne yanıt olarak *New York Times*'a şöyle yazmıştı, "Benim kuşağımın başarısızlıkları ne olursa olsun, dikkatimizin yalnızca yalanlarla çekileceği kadar öğretilemez değiliz."

Akademisyenler, basın mensuplarını küçümsemelerine rağmen, haber yapanlardan öğrenebilecekleri şeyler olacağını göz önünde bulundurabilirler. Hem yükseköğretim kurumlarında hem de haber odalarında çalıştım ve ikincisinde daha yüksek doğruluk standartlarına tâbi olduğumu fark ettim (bir sonraki bölümde görüleceği üzere, bu, gazetecilerin erdem abideleri olduğu anlamına gelmez; sadece bu durumda göreli bir üstünlükleri vardır). Saygın kaynaklara dipnot vermek ve makul entelektüel konumlara bağlı kalmak akademisyenler için daha önemlidir. Gazeteciler birbirlerinin çalışmalarının doğruluğunu yakından incelemeye daha meyillidir. Öğretim üyeleri de birbirlerinin çalışmalarını detaylı bir biçimde incelemekle birlikte, daha çok metodolojiye, kime atıf yapıldığına ve yazarların akademik normlardan saptıkları yerlere odaklanırlar. Basın mensupları kendi aralarında palavracılar ve intihalciler olduğunu fark ettiklerinde, bu tür ihlalleri soruşturur, sonuçları kamuoyuna açıklar ve suçluyu aforoz ederler. Bu akademide nadiren olur. Hatta tam tersi. Onları aforoz etmek bir yana, akademisyenler masal anlatanları "gerçek nedir?" bahaneleriyle ve *daha büyük gerçekler* kartını oynayarak savunurlar.

Daha Büyük Gerçekler

Columbia Üniversitesi'nde profesör ve bir zamanlar Modern Dil Derneği başkanı olan Edward Said'in, kariyerinin sonlarında, savunduğu Filistin mücadelesine daha uyumlu olsun diye kendi geçmişini süslediği ortaya çıktı. Said ailesiyle birlikte on iki yaşında, 1947 yılının sonlarında yüz binlerce Filistinli mülteciyle birlikte Yahudiler tarafından sınır dışı edilene kadar Kudüs'te bir evde yaşadığını iddia ediyordu. İsrail asıllı Amerikalı avukat Justus Reid Weiner'in üç yıllık araştırmasına dayanan bir makalesi, Said'in varlıklı ebeveynlerinin Kudüs'te hiçbir zaman bir evleri olmadığını ortaya çıkardı. Said o şehirde doğmuş olsa da aslında Kahire'de büyümüştü. Yine de, akademi içindeki ve dışındaki meslektaşları Said'in dürüstlüğünü savundu. Bunlardan biri olan Hanan Aşravi, Said'in tüm yaptığının "Benzersiz yeteneklerini Filistinli özüne canlı bir tanıklık sunmak için kişisel bir anlatı biçimine sıkıştırmaktan" ibaret olduğunu söyledi. Aşravi, Said'in anlatılarının doğruluğuyla ilgili soruların "küçük zihinlerin kısır saldırıları" olduğunu düşünüyordu. Aynı şekilde, Columbia Üniversitesi de kendi öğretim üyelerinin dürüstlüğünü sorgulamak için herhangi bir neden görmedi.

Bunun öncesinde Nobel ödüllü Rigoberta Menchú olayı yaşanmıştı. Etnograf David Stoll, Menchú'nun özgeçmişinin kilit unsurlarını (daha sonra itiraf ettiği gibi) uydurduğunu keşfettiğinde, arkasında duran akademisyenler Menchú'yu savunmaya koştu. Verdikleri tepki, Guatemalalı aktivistin kendisinden çok, akademinin hakikate

yönelik tutumuna dair çok şey söylüyordu. Savunucuları Menchú'nun suçunu, takdire şayan sicilindeki talihsiz bir leke olarak tanımladılar. Ancak bu yeterli değildi. Birçoğu Menchú'nun kitabını gerçekler açısından olmasa da ruhen doğru, bu nedenle de dürüst saydıklarını söyledi. Bu akademisyenler, gerçek olsun olmasın, Menchú'nun hayali otobiyografisinin zulüme ilişkin anlayışımızı geliştirdiğini öne sürdü. Durum böyleyken, biz kim oluyorduk da ona yalancı diyorduk? Menchú'nun kitabına gelince, "belki de gerçek anlamdaki hakikat daha büyük gerçeklerden daha az önemli," diyordu savunucuları, zira kitap okurlar arasında toplumsal değişime yönelik büyük bir sempati uyandırmıştı. Bazıları, yazarın verileri uydurduğu iddiasının Guatemala'da yaşanan korkunç vahşeti reddetmekle aynı şey olduğunu iddia etti. David Stoll beyaz üstünlüğünün ve tiranların savunucusu olmakla itham edildi. Pittsburgh Üniversitesi'nden bir profesör, Stoll'un "doğrulanabilirlik" konusunda gündeme getirdiği soruların, onun "silahlı mücadele" konusundaki tutumundan daha az önem taşıdığını söyledi. Dolayısıyla, Stoll, Menchú'nun otobiyografisinin önemli unsurlarının aslında gerçekleşmediğini kanıtlamışsa ne olmuştu yani? Onu kötüleyenler, dar, aşırı düz, kötü niyetli zihinlere işaret ediyordu. Wellesley Koleji'nin İspanyolca bölümü başkanı, öğrencilerine Menchú'nun anılarını okutmasıyla ilgili soru soran bir muhabire şöyle yanıt vermişti: "Kitabının doğru olup olmadığı umurumda değil."

Postmodern Profesörler

Bu bir çılgın profesör vakası değildi. Bu tür açıkça küstah sözlerin daha geniş bir entelektüel zemini var. Bu zemine genel olarak *postmodernizm* deniyor. Yürekten postmodernistler için, tek bir hakikat yoktur; sadece toplumun *hakikat* olarak etiketlediği şey vardır. Bu sebeple, hakikatle ilgili kavramları toplumdan topluma, gruptan gruba, bireyden bireye değişen *toplumsal inşalar* olarak adlandırırlar. Tıpkı Hıristiyan bir çevrede yetişenlerin İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğuna inanmaları gibi; Müslüman toplumlarda yetişenler ise Muhammed'in Tanrı'nın dünyadaki elçisi olduğuna inanabilirler. Bir postmoderniste göre, bu tür çelişkili gerçekler, siyasi konulardaki çelişkili gerçeklerden ve Rigoberta Menchú'nun dürüst olup olmadığı meselesinden çok farklı değildir. Kim bilebilir ki?

Dahası, geleneksel *hakikat* nosyonlarının toplumsal baskıyı haklı çıkarmak için kullanıldığını düşünürler. Bunun uç noktasında, soykırımı haklı çıkarmak için Nazilerin Aryan üstünlüğü inancı kullanıldı. Marksizmin sınıf mücadelesinin "bilimsel" kesinliği söylemleri buna benzerdir. Daha küçük ölçekte Dick Cheney'nin enerji sorunlarımızın Alaska tundralarının kazılarak önemli derecede hafifletilebileceği hakikati de bu kavramın kayganlığını ve sömürü aracı olarak kullanılmasının yollarını göstermektedir. Bu görüşü savunanlar, ayrıcalıkları desteklemek amacıyla kullanılan nesnel hakikat anlayışını çürütmek ya da "yapısöküme uğratmayı" kendilerine görev bilirler. Oğluma üniversitede ödevde kullanması için verilen ve kışkırtıcı bir biçimde *The*

Production of Reality [Gerçekliğin Üretimi] olarak adlandırılan antoloji, bu konumu alanlara bir tartışma ortamı sunuyordu. Makalelerden birinin yazarlarının ifadesiyle, "Mutlak nesnel gerçeğin var olduğu fikrinin yalnızca hatalı olmakla kalmayıp toplumsal ve siyasi açıdan tehlikeli olduğuna inanıyoruz."

Hakikat uğruna korkunç haksızlıkların yapıldığı inkâr edilemez. Ayrıca, doğru olduğu varsayılan şeyler bağlamdan bağlama değişebilir. Fakat bu, hakikat kavramından vazgeçmenin daha fazla sosyal adalet sağlayacağı anlamına gelmiyor. Eğer bu sol hareketin bir eleştirisi gibi görünüyorsa, bunun sebebi yalnızca bu hareketin pek çok kampüsün siyasi atmosferine hâkim olmasıdır. Muhafazakârların, ister kampüs içinde ister dışında olsun, daha dürüst bir grup olduğuna inanmıyorum. Hakikat sonrası durum çift taraflı bir meseledir. Muhafazakârlar Bill Clinton'ın küçük yalanları karşısında köpürdüler. Ronald Reagan'ın söylediklerine gelince, eh, Gipper aslında var olmayan "refah devleti kraliçelerine"[28] sövüp saydıysa ve otobiyografisinin bazı bölümlerini uydurduysa ne olmuş? Reagan'ın hayranları, Rigoberta Menchú'nun savunucuları gibi, bu gibi kaygıları her şeyde bir kusur arama çabası olarak görüp reddetti. Bu perspektife göre olgusal gerçek "daha büyük gerçekler"e boyun eğmelidir. Onlara göre daha büyük gerçeklerin peşinde olanlar, dürüstlüğe sırtlarını dönmüş değildir. Aksine, daha

28 "Welfare queen": ABD'de dolandırıcılık yoluyla fazladan devlet yardımı aldığı iddia edilen, çoğunlukla siyah bekâr anneler için kullanılan aşağılayıcı tabir. [Ç.N.]

büyük bir şeyin, yalan söyleyerek ulaşılabilecek daha yüksek bir dürüstlüğün peşindedirler.

Her kesimden totaliterlik savunucuları, bu düşünceye çok yatkındır. Nesnel hakikat kavramının, kendi görüşlerinin ihtişamını karşılamak için fazla yetersiz, fazla katı olduğunu kabul ederler. "Eğer görecelilik, sabit kategorileri ve nesnel, ölümsüz bir hakikatin taşıyıcıları olduklarını iddia eden insanları hor görüyorsa," diye yazıyordu Benito Mussolini 1920'lerin başında, "o zaman Faşist tutum ve faaliyetten daha göreceli bir şey yoktur." Hem Faşist hem de Komünist liderlerde gördüğümüz üzere, bu şekilde kendine göre bir dürüstlük anlayışı benimseyenler, geri kalanımızı korkunç bir tehlikeye atabilir. Mussolini'nin Sovyetler Birliği'ndeki etik sahibi mevkidaşları, değişmez gerçekleri bir baskı aracı olarak görüyordu. Lenin bu değişmezliği "küçük-burjuva önyargısı" olarak adlandırıyordu. Komünistlerin, tümüyle yalancı periyodik yayın organlarının adı *Pravda* ("Hakikat") idi. George Orwell *1984* adlı romanındaki ironik Hakikat Bakanlığıyla ve başkalarını ezmek için en başta, çoğunluğun iyiliği adına "hakikat" gibi sözcüklerin itibarsızlaştırılması gerektiğini öne süren "Politics and the English Language" [Politika ve İngiliz Dili] başlıklı yazısıyla bu tehlikeye karşı uyarıyordu.

Daha büyük gerçekler kartı, yüzyıllardır pek çok şekilde varlığını sürdürmüştür ve muhtemelen daha yüzyıllar boyunca varlığını sürdürecek cazibesi vardır. Ancak, adil ve objektif olma ve anlaşmazlık durumunda olgusal gerçekliği belirleme çabalarımızı artırmak yerine bu fikri onaylamak,

ortalığı keyfi iktidar çekişmelerine bırakmak demektir. Benim anlatıma karşı senin anlatın ve en iyi anlatıcı kazansın durumu söz konusudur. Daniel Farber ve Suzanna Sherry'nin, *Beyond All Reason* [Her Türlü Aklın Ötesinde] adlı kitaplarında sordukları üzere, eğer gerçekler toplumsal inşalarsa ve hakikat göreceliyse, Holokost'u reddeden birinin "anlatı"sını Holokost'tan kurtulan birinin "anlatı"sından ayıran şey nedir? Sonuçta, her biri hakikatin kendi versiyonuna sahiptir.

Sadece Holokost'u reddedenler değil, Holokost sahtekârları da vardır. Bir vakada, *Fragments* [Fragmanlar] adlı söz konusu bir kitap, Holokost'tan kurtulan Letonyalı bir Yahudi olan Binjamin Wilkomirski'nin deneyimlerine dayanıyordu. Wilkomirski bir toplama kampında geçen çocukluğunu korkunç ayrıntılarla yazmıştı. *Fragments* birçok ödül ve yaygın beğeni topladı. Çok geçmeden Wilkomirski'nin anılarına ait doğrulanması zor unsurlar incelenmeye başlandı. Blakes Eskin, *A Life in Pieces* [Parçalar Halinde Bir Hayat] adlı kitabında *Fragments*'ın büyük ölçüde sahte olduğunu gösteren güçlü kanıtlar topladı. Zürih bölge savcısı tarafından yaptırılan bir DNA testi "Wilkomirski"nin Yahudi bile olmadığını doğruladı. *Fragments*'ın yazarının, Bruno Grosjean adlı Yahudi olmayan bir İsviçreli olduğu ortaya çıktı. Bu aldatmaca gerçekten Holokost'tan kurtulanlara hakaretti. Ancak herkes böyle görmedi. Grosjean'ın tezgâhı ortaya çıktığında, sahtekârla ilişkisi olanların bir kısmı onu veya başka herhangi bir Holokost sahtekârını (ki bol miktarda vardır) kınamayı reddetti. Bir Holokost forumu

moderatörü, başka bir sahtekârın hayal ürünü hikâyesini, "yalanlara dayansa bile duygusal açıdan dürüst," diyerek savundu.

Yalanın bir dürüstlük biçimi olabileceği fikri bezginlik ve totaliterlik arasında bir yerdedir. Ve daha önemli bir soruyu ortaya atar: İyi niyetli yalanları zehirli olanlardan kim ayıracak? Postmodernistlere göre bu çok basit bir iştir. Onlar bu iş için uygun ve isteklidir. Bence bu, onların metinlerin (tabii ki kendileri tarafından) "dikkatli okunması" ya da "detaylı analizi" gerekliliğinden söz ederken kast ettikleri şeydir. Ortaçağ din adamları gibi, metinleri analiz edebilen kişiler de etik eylemi kontrol altında tutarlar.

Din adamları gibi postmodernistler de kendilerini korumak için ahlaki kıvraklığı kullanırlar. Yale'li Paul de Man'ın, kökeni hakkında yalan söyleyen bir Nazi sempatizanı olduğu ortaya döküldüğünde, akademisyen meslektaşları de Man'ın yalancılığına ilişkin bazı etkileyici görüşler öne sürdüler. Bunların çoğu, "zaten gerçek nedir ki?" sorusunun basit çeşitlemeleriydi. Diğerleri daha yaratıcıydı; de Man'ın bir Belçika gazetesi için yazmış olduğu Nazi yanlısı yazıların aslında Nazi söylemini yapısöküme uğratmak için akıllıca bir girişim olduğunu savundu. Bazıları, Paul de Man'ın kirli çamaşırlarının ortaya dökülmesinin, Nazilerin Yahudileri katletmesiyle benzerlik taşıdığını ima edecek kadar ileri gitti. Meslektaşlarının sadece birkaçı, fikirleri olmasa da adamın kendisinin rezil bir yalancı olduğunu kabul etti.

De Man'ın fikirleri, hakikat sonrası bir entelektüel atmosfer yaratmada etkili olmuştur. Geriye dönüp bakıldığın-

da, çarpıcı bir biçimde de Man'ın kendi durumuna hizmet ettikleri görülür. "Yazarların fiili ve tarihsel varoluşuna ilişkin düşünceler zaman kaybıdır," diye yazıyordu Paul de Man. Ve şöyle ekliyordu: "Her türlü deneyimle yüzleşmek, herhangi bir suçu mazur göstermek için her zaman mümkündür, çünkü deneyim her zaman kurgusal söylem ve ampirik olay olarak aynı anda var olur ve iki olasılığın hangisinin doğru olduğuna karar vermek asla mümkün değildir." Kararsızlık, bir kurgu olarak, suçluluk ve masumiyetin kısıtlamalarından kurtulduğu için, en berbat suçları bile mazur görmeyi mümkün kılar. Basit bir ifadeyle bu, herhangi bir deneyimin (örneğin de Man'ınki), hem gerçekte yaşandığı gibi hem de zihnimizdeki kurgusal bir versiyon olarak var olduğu anlamına gelir. Hiçbir versiyon diğerinden daha geçerli değildir. Bir kere kurgusallaştırıldıktan sonra, kişisel geçmişler doğru veya yanlış olarak değerlendirilmekten muaf tutulur. Dolayısıyla, eğer Paul de Man kendisini iki karılı bir antisemitikten ziyade hoşgörülü etik bir hümanist ve sadık bir aile babası olarak yeniden yaratmak istiyorsa hangi versiyonun geçerli olduğunu kim söyleyebilir ki? David Lehman'ın *Signs of the Times*'da [Zamane İşleri] de Man olayını derinlemesine yorumladığı bölümde gösterdiği üzere, böyle bir yaklaşım "uygunsuz gerçekleri açıklamak ve talihsiz bir gerçeği tam tersiymiş gibi göstermek" için kullanılabilir.

Protagoras'ın Mirasçıları

1960'lı yıllarda üniversiteye gittiğim sıralarda varoluşçuluk çok modaydı. Temel kavrayışı, eylemlerin kanaatlerden,

özgünlüğün de dürüstlükten daha önemli olduğuydu. Bu tutum, gerçeğin toplumsal bir inşaya dönüştüğü postmodern düşünceye kolayca sızdı; buna daha sonra, yararlı mitlerin kısır gerçeklerden daha anlamlı olduğuna dair New Age düsturu da eklendi. Şeffaflık gereksinimi iş dünyası ve devlette popüler olmaya başladığında bile, kampüste gizlilik, ikiyüzlülük ve tamamen kafadan atmanın kabul edilebilir bulunması modaydı. Bu entelektüel ortamda, gerçeği gizleme, bırakın göz yumulmayı, neredeyse övülüyordu. Jeremy Campbell, bir postmoderniste göre gerçeği söylemeyi fazla ciddiye almanın "tükenmiş kaynakların, psikolojik bir bozukluğun, karakter kusurunun, bir çeşit dilsel anoreksinin işareti" demek olduğunu öne sürdüğünde pek de abartmıyordu. "En azından yalan söyleme kapasitesi olmayan insan tam insan değildi ve hatta profesyonel yardıma ihtiyacı olabilirdi."

Tekrar tekrar, değişmez hakikat nosyonunu sorgulayan ilk kişiler olduklarını düşünenlerin açıklamalarını okudum. "Aman Tanrım," diyorlardı sanki. "Anladım! Anladım! Gerçek görecelidir. Kişiseldir. Özneldir. Evrensel bir gerçek yoktur, sadece sizin veya benim için doğru olan şeyler vardır!" Eh, evet. Bu aydınlanma, sofistlik kadar eski, Hobbesçuluk kadar moderndir. Protagoras, "bana böyle görünen şey, sana başka türlü görünür," diyordu. Yüzyıllar sonra Hobbes, "Doğru ve yanlışın şeylerin değil, sözün nitelikleri" olduğunu söyledi.

Doğruluğun üzerinizdeki etkisinden kurtulmak ne kadar özgürleştirici, modern ya da postmodern olursa olsun, bu sadece felsefi gerekçelerle aldatmacayı savunmak için

çok eskiden beri gösterilen çabanın bir parçasıdır. *The Liar's Tale*'de [Yalancının Masalı] Jeremy Campbell, hakikat kavramını çürütmek ve yalanı yaygınlaştırmayı akla uygun göstermek için bin yıldır düzenli olarak ne kadar çok çaba harcandığını gösterir. Örneğin, Ortaçağ'ın sonlarında, hakikat arayışı, daha yüce bir anlam arayışına yol açtı. Çevrelerinde neler olup bittiğini gerçekçi bir şekilde anlamayı umut bile edemeyecekleri sonucuna varan Ortaçağ Avrupalıları, bunun yerine mitlere, mesellere ve alegorilere yöneldiler. Kutsallık hâkimdi. Melekler ve mucizeler ulaşılamaz gerçeklerden daha önemliydi.

Yüzyıllar geçtikten sonra bile, bu konuma tamamen katılan pek çok kişi vardır. Diğerleri daha ileri gitmişler ve yalanların hakikati, hakikatin kendisinden daha iyi göstermeye muktedir olduğunu gözlemlemişlerdir. Bu iddia da genellikle "bakın az önce ne keşfettim" ruhuyla ortaya atılır. Fakat bu da bir süredir tedavülde olan bir fikirdir. Bir Dostoyevski karakteri, hakikati makul bir hale getirebilmek için az miktarda yalanla karıştırmamız gerektiğini söylüyordu. Daha sonra Pablo Picasso, "Sanatın, hakikati fark etmemizi sağlayan bir yalan olduğunu" öne sürmüştü; ya da Mort Sahl'ın bir zamanlar dediği gibi, mizahı "hakikatin tümünü ve olguların da bazılarını" içeriyordu.

Mort Sahl gibi postmodernistler de kendilerini entelektüel şakacılar olarak görür. Aldatmacanın, yaratıcı, eğlenceli bir eylem olabileceğini savunurlar. Eğer yerli kabilelerin şakacı dalaverecileri varsa neden akademik kabilenin olmasın? Bir sorun, üyelerinin genelde ağırbaşlı, neredeyse sıkıcı

bireyler olmasıdır. Onların oyunbazlıklarının zorlama bir tarafı vardır; tıpkı Twain'in karısının küfretmesi gibi (kocasına göre, Bayan Clemens şarkı sözlerini biliyor ancak melodiyi tutturamıyordu). Bize kalansa kahkaha attırmayan, tatsız şakalardır.

Bazı görececiler, kabile kültürlerinde yaygın olan aldatmacayı, mitler ve efsanelerin kabileyi birleştirici rolünü, sahtekârlık konusundaki hoşgörülü tavırlarını haklı çıkarmak için kullanırlar. Ancak, arkalarında uzun bir geçmiş, önlerinde de uzun bir gelecek olan izole küçük gruplardaki insanlar için işe yarayan şey, güvenin dürüstlüğe dayandığı yalnız kalabalıklara iyi gelmemektedir. Bir toplulukta, efsaneler ve mitler bağlılığa katkıda bulunur. Topluluk bağlarının yokluğunda, bunun tam tersi bir etkisi olabilir: Yalan söylemenin kolaylaştırıldığı ve güvenin değer kaybettiği bir bağlama katkıda bulunur, çünkü kimse neyin efsane neyin gerçek olduğundan emin olamaz. Bu, kabilesi olmayan kabileciliktir.

Entelektüel açıdan ne kadar geçerli olursa olsun, neyin nesnel olarak doğru olduğunu tespit etmenin zorluğu bize yanlış olduğunu bildiğimiz bir şeye doğru deme izni vermez. Ne yazık ki bir sonuç kolayca diğerini doğurur. Hakikatin toplumsal bir inşa olduğuna bir kez karar verdikten sonra, bunu kolayca yalanın aslında o kadar da kötü olmayabileceği düşüncesi izler. Eğer hakikat diye bir şey yoksa, yalanı oluşturan nedir? Ve eğer yalanın ne olduğunu söyleyemiyorsak, bunun yanlış olduğunu kim söyleyebilir? Bu düşünce süreci, "Doğruları yalanlardan ayırt edemiyorsak, dürüstlük biraz abartılmıyor mu?" gibi sorulara yol açar.

Muhtemelen. Fakat ya aldatma niyetiyle kasıtlı olarak yapılan sahtekârlıklar? Bunların yalan olmadığını söylemek oldukça zor. Ancak daha büyük gerçekler adına yalancılığa göz yumanlar esas olarak bunu söylüyorlar.

Gerçeğin göreceli olduğu şeklindeki tartışmalı entelektüel iddia, doğal olarak, yalanların göreceli olduğuna dair savunması zor sonuca götürür. Sosyolog J. A. Barnes'ın *A Pack of Lies*'da ileri sürdüğü gibi, diğerlerinin yalan dediği şeylere bir postmodernist "kendi başına anlamlı veriler" diyebilir. Bu konumu almaktan çekinmeyen kişiler var. Liberace'ın biyografisini kaleme alan bir yazar, piyanistin mahkemede yemin altında pervasızca yalan söylemesinin (eşcinsel ilişkiye girdiğini inkâr etmesi), bu alanda açık olmanın tehlikesine dair daha büyük bir gerçeğe işaret edebileceğini düşünüyordu. Bir yorumcuya göre, bu biyografi Liberace'ın yalancı şahitliğini olabilecek en iyi şekilde açıklıyordu: "Böyle bir yalan, daha büyük bir gerçeği anlatmanın ender rastlanır, sinsice bir yoluydu." Dürüstlük ve yalancılık arasındaki ayrım, aldatıcı davranma konusundaki kısıtlamalarla birlikte böyle belirsizleşir. Eğer yalanlar basitçe "anlamlı veriler"se, "daha büyük gerçekler"i anlatıyorlarsa, yanlış olduklarını kim söyleyebilir? Durum buysa, neden dürüst olalım? Neden yalan söylemeyelim? Ne farkı var ki?

Doğruluğu toplumsal bir inşa olarak görüp çürütmek, ne kadar modern görünürse görünsün, basitçe Pontius Pilatus'un alaycı sorusunun yeni versiyonudur: "Gerçek nedir?" Gerçeği neyin oluşturduğunu sorgulamak entelektüel soruşturma için uygun bir konudur, ancak nesnel olarak

neyin doğru olduğunu tespit etmenin zorluğu bize, birbirimize yalan söyleme izni vermez. Sissela Bok'ın *Lying*'de vurguladığı gibi, bu konuyu düşünürken epistemolojik olan ve etik olan arasında ayrım yapmamız gerekir. Pilatus'un sorusu ebeveynlerden ve siyasetçilerdense filozoflar ve psikologlara uygundur. "Gerçek nedir?" sorusu, gündelik hayata dair başka bir soruyla ilişkilidir: "Bana doğruyu mu söylüyorsun?" En ateşli görececi bile, sevgilisi tarafından kendisine yalan söylenmesini hoş karşılamayacaktır. Kendisine, "Sana sadık olduğumu söylediğimde doğruyu söylemiyordum," dendiği takdirde, oyunbaz postmodernistimizin cevabı acaba şu mu olurdu: "Zaten doğru nedir ki?"

İlginç entelektüel paradokslar, zayıf etik ilkeler sunar. Günlük yaşamda, güvenilirlik görecelilikten önce gelir. Rigoberta Menchú'nun otobiyografisini ödev olarak veren bir profesör, bu yazarın anılarının kısmen kurgu olduğunu fark eden öğrencilerinin gözünde "kendi itibarının da sarsıldığını" görünce dehşete düştü. Umarım öyle olmuştur. Çoğu insan da benimle aynı fikirde olacaktır. Fakat, bu postmodern profesörün perspektifinden, öğrenciler doğruluğun göreceliliği ve nesnel gerçeğin "tehlikesi" hakkındaki derslerini henüz almamışlardı.

O kadar da budala olmayan biçimlerinde postmodernizm, katı bir ahlakçılığa karşı faydalı bir entelektüel egzersiz, değerli bir karşı dengedir. Fakat Frederick Bailey'nin *The Prevalence of Deceit*'te belirttiği gibi, kavramlar gerçeklik testinin faydacı dünyasına "yeniden giriş" yaptıkları zaman faydalarını kaybederler. Değer yargılarının toplumsal inşalar

olduğunu söylemek bir şeydir, mavinin mavi olduğunu bilmenize rağmen onun kırmızı olduğunu söylemek bambaşka bir şey. Biri algı meselesidir, diğeriyse aldatma.

Bir muhabir, Şikago Üniversitesi'nden Stanley Fish'e 11 Eylül'ün postmodern görececiliğin sonuna işaret edip etmediğini sorduğunda, düşünce okulunun bu ele avuca sığmaz ihtiyar çocuğu şöyle demişti: "Bu kadar ciddi olayların fazlasıyla akademik meselelerle bu kadar rahatça bağlanabilmesini garip buluyorum." Ahlaki mutlaklardan uzak durma ihtiyacı, kişinin mevcut bilgilere dayanarak kötülüğe karşı mücadele edemeyeceği anlamına gelmez, diyordu Fish. Görececiliğin zalimlerle mücadeleyi imkânsız kıldığı şeklindeki basit görüşe karşı çıkmakta haklıydı. Fakat Fish ve tayfası, görüşlerinin sadece akademik lafügüzaftan ibaret olduğunu iddia ederek kolayca kurtulamaz. "Hakikat"e yönelik postmodern tutumlar, akademinin duvarlarından sekmiş ve doğruları söyleme kararlılığımızın zedelenişinin başlıca kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Uygulamalı Postmodernizm

Postmodernizm keskinliğini kaybetti. Bu düşünce okulu artık akademik kıyıları vuran entelektüel bir tsunami değil. Fakat genel olarak hakikatin hayal ürünü olduğu fikri, sınıflardan ve fakülte salonlarından dışarı sızmıştır. Toplumsal-inşa-olarak-hakikat fikri, *postmodern* terimini bile duymamış kişilere ulaşmayı sağlayacak ortamlar bulmuştur. Örneğin *Funky Winkerbean* adlı çizgi romanda, bir grup cinayet şüphelisinin, yalan detektörü testini geçtikten sonra

masumiyetleri hakkında hakikati söylediği varsayılır. Bu noktada kendisine itiraz edildiğinde bir polis komiseri şöyle der: "Hakikatin asıl doğasının gerçekten ne olduğunu kim söyleyebilir? Ve benim için doğru olanın senin için de doğru olduğunu nereden biliyoruz?"

Bu postmodern perspektifler gerçeğin doğası hakkında önemli felsefi sorular ortaya atsa bile, söylemle ilgili olan her şey her zaman günlük yaşama uygun şekilde aktarılmaz. Maalesef olan da tam buydu. Aktris Anne Heche, komedyen Ellen DeGeneres ile ayrıldıktan ve ilişkileri hakkında bir kitap yazdıktan sonra DeGeneres, kitabı okumayı düşünmediğini ve eski partnerinin yazdıklarını umursamadığını söyledi. "Gerçekleri onun gerçekleridir," diye açıkladı komedyen. Beltway saldırılarının suçlusu keskin nişancı John Allen Muhammed, daha sonra mahkemede ifade verirken gerçek kavramına itiraz ederek kendini savundu. Muhammed, "'gerçek, tüm gerçek ve yalnızca gerçek' sözünün herhangi bir anlamı var mı?" diye sormuştu.

Geçmişte, akademik entelektüel saçmalıklar küçük bir profesör ve öğrenci kadrosuyla sınırlıydı. Bugünse, Amerikalıların çoğu ya üniversite mezunudur ya da en azından üniversiteden ders almıştır. Dış görünüşü daha iyi olan profesörler çeşitli tezlerini savunmak için düzenli olarak televizyona çıkıyorlar. Öğretim üyelerinin popüler kitapları ve makaleleri her zamankinden daha çok okura sahip. Bu metinlerin birçoğu postmodern görececiliği onaylıyor. Sonuç olarak, akademinin değer sistemi, gündelik hayatın her köşesine her zamankinden daha fazla sızmış durumda. Bir araştırmacı,

bir grup Hıristiyan Amerikalı'ya şu ifadeyle hemfikir olup olmadıklarını sordu: "Mutlak gerçek diye bir şey yoktur; iki kişi gerçeği tamamen birbiriyle çelişen biçimlerde tanımlayabilir ancak her ikisi de doğru olabilir." Yüzde 33 tamamen katılmış; yüzde 40 bir dereceye kadar katılmış; yüzde 10 bir dereceye kadar karşı çıkmış ve yüzde 15 de tamamen karşı çıkmıştır. Ancak aynı gruba yapılan başka bir ankete göre, katılımcıların yüzde 87'si "yüksek düzeyde bir dürüstlükle yaşama"yı başlıca öncelikleri olarak sıralamışlardı..

Hakikate postmodern yaklaşım mahkeme salonuna da girmiştir. Gördüğümüz gibi, geleneksel hukuk yaklaşımlarında bile nesnel gerçek belirsiz bir kavramdır, fakat en azından buna inanılıyormuş gibi yapılır. Artık gerçeği arayış kavramının kendisi, bazı hukuk bilimcileri tarafından sorgulanmaya başladı. Peki bunun yerine ne koymayı istiyorlar? "Hikâye anlatımı." "Anlatılar." Bu hukuk bilimciler, ifadelerinin doğruluğunu kanıtlama baskısından bir kez kurtulunca, duruşmaya katılanların kendi versiyonlarını anlatmakta özgür olacaklarını savunuyorlar. Bu, "nesnel hakikatin" toplumsal olarak inşa edilmiş versiyonlarının her zaman güçlülerin tarafında olduğu, bu nesnellik yerine anlatıların ve hikâye anlatımının geçmesi gerektiğini savunan siyasi konumdan kaynaklanır. O zaman hepimiz, özellikle de ezilenler, somut gerçeklerin ayrıntılarına saplanmadan kendi öykümüzü anlatabilir, durumumuzu ortaya koyabiliriz. Bu pozisyon, akademik duvarların çok ötesine uzanan "anlatısal gerçeğe" yapılan daha geniş bir vurgunun parçasıdır.

10

ANLATISAL GERÇEKLER VE YALANLAR

"Hayatta, mantık, bilim ve ampirik ispattan oldukça uzak görünen bir anlatısal gerçek var. Bu, 'iyi hikâye'nin gerçeğidir."
Don McAdams

"Bazen hayat, kurduğumuz anlatılar kadar düzgün değildir."
Katherine Ramsland

Robert Reich, Brandeis Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmak için Çalışma Bakanlığı'ndan istifa ettikten sonra, *Locked in the Cabinet* [Kabineye Tıklı] adıyla anılarını yazdı. Reich'in Bill Clinton'ın kabinesindeki dört yıllık geçmişine dair canlı anıları genelde olumlu yorumlar aldı. Yorumcular özellikle Reich'in Cumhuriyetçi rakipleriyle girdiği ve çoğunlukla galip çıktığı kafa kafaya, kıran kırana tartışmaları sevdi. Bu kitabın yayımlanmasından birkaç hafta sonra, Jonathan Rauch adlı cevval bir *Slate* muhabiri, kitabı daha yakından inceledi. Gerçek belgeleri ve halka açık etkinliklerin video kayıtlarını Reich'ın anlattıklarıyla karşılaştıran Rauch, Reich'ın anlattıklarının çoğunun

en iyi ihtimalle süslenmiş, en kötü durumda ise kuyruklu yalan olduğunu tespit etti. Video kaydı, Reich'in patırtılı olarak tasvir ettiği bir Kongre oturumunun aslında sakin geçtiğini gösterdi. Oturum, yazarın anımsadığı karşılıklı sarf edilen iğneleyici sözlerin hiçbirini içermiyordu. Bir başka Kongre oturumu kaydında bir politika değişikliği üzerine yapılan sıkıcı görüşmeler, Reich tarafından, acımasız bir komite başkanıyla tanık koltuğunda kararlı bir biçimde oturan cesur çalışma bakanı arasındaki ateşli bir hesaplaşma olarak yeniden kurgulanmıştı. Karşılıklı iftiralar ve puro dumanıyla dolu, sadece erkeklerden oluşan bir öğle yemeği olarak hatırladığı şeyin, bir sürü kadının bulunduğu, sigara içilmeyen bir odada yapılan sade bir kahvaltı olduğu ortaya çıktı. Diğer gazeteciler de Reich'in anılarında başka uydurmalar buldu. Genel sonuç, kitabın gerçeklerden ziyade Reich'ın ürettiği mitlere dayandığıydı. Robert Reich kitabındakileri güzelce süslemişti.

Yazarın, gerçekte olanlarla bunları tasvir etme biçimleri arasında birçok boşluk olduğunu kabul etmekten başka çaresi yoktu. Açıklaması mı? Reich ısrarla, sahtekâr olmadığını söyledi. Tam tersine, "Hatırladıklarıma tamamen sadık kaldım," dedi. Herhangi bir kötü niyeti kabul etmeyen Reich, sonraki baskılarda tartışmalı malzemeyi elden geçirdi. "Hafıza yanılabilir," diye açıkladı önsözde. Eski Çalışma Bakanı'nın açıklamadığı şeyse, gazetecilerin kitap yayımlandıktan sonra kontrol ettiği kayıtları neden kendisinin kitabını yazarken kontrol etmediğiydi. Reich'in sunabileceği en iyi bahane, *Locked in the Cabinet*'ın bir gazetecilik çalışması

olarak yazılmadığıydı. Bir anı kitabıydı. *Gerçekleri* değilse bile, *onun gerçeklerini* anlatıyordu.

Geçmişini süsleyen yalnız Robert Reich değildi. Bilakis, onun giriştiği şey, yani daha iyi bir anlatı uğruna malzemelerini tatlandırmak, hatta kafadan atmak, çağdaş kurmaca dışı yazarları arasında gittikçe yaygınlaşıyor.

Ne olmuş yani? diye soruyor bazıları. *Rahat olun*, diyorlar. Onlara göre burada herhangi bir sorun yok. Bazı yazarlar, ancak olgusal olma ihtiyacını ortadan kaldırdıklarında dürüst olabildiklerini düşünüyorlar. "Kesin oluş saçma bir şeydir," diye yazıyordu Tim O'Brien. "Bir şey gerçekten olmuş olabilir, fakat tamamen yalandır; başka bir şeyse olmamıştır fakat gerçeğin kendisinden daha gerçektir." Kurmaca söz konusuysa bu gayet makul (ki O'Brien da esas olarak kurmaca yazar). Ama bu yargı, kurmaca dünyasıyla sınırlı kalmamıştır. Bazılarına göre bu yöntem, kurmaca olmayan metinler yazarken bile, eğer okurlarla olgulardan ziyade fantaziler yoluyla daha iyi etkileşime girilebiliyorsa, bol bol kullanılabilir.

Anlatısal Gerçekler

John Berendt'in kendi döneminin "kurmaca dışı" çoksatanı olan *Midnight in the Garden of Good and Evil* [İyinin ve Kötünün Bahçesinde Geceyarısı] kitabı, fazlasıyla kurmacaydı. Tarihsel olaylardan saptığı, başkaları tarafından pek çok kez ortaya konduktan sonra Berendt'in kendisi de bunu kabul etmişti. Yazarın Georgia'nın Savannah kentinde işlenmiş bir suçu temsili anlatımının sanatsal yaratıcılık olduğu iddia edilebilir. En azından kendisi kesinlikle böyle

görüyordu. Berendt, gerçek olaylar karşısındaki laubali tutumu ortaya döküldüğünde, "daha iyi bir anlatı için pürüzleri giderme" konusunda herhangi bir sakınca görmediğini söyledi. Berendt, kitabının bazı unsurlarını süslediğini ve bazılarını da uydurduğunu kabul ederken, kitabına kurmaca dışı denmesinin uygunluğunu sorgulayanlara karşı biraz hırçınlaştı. "Olay eğlenceydi, şov işiydi," diyordu *New York Times*'a verdiği demeçte. Ve hemen akabinde kitabının yüzde 99 doğru olduğunu ekliyordu. Bu kötü bir yüzde değil, diye düşünüyordu. "Sonuçta," diye ekliyordu Berendt, "Anlattığım gerçekler yaşanmış bir hikâyeydi ve pürüzleri gidererek gerçekleri çarpıttığımı sanmıyorum."

Kurmaca ile kurmaca dışı arasındaki sınırlar giderek belirsizleşmiştir. Yayıncılar bunu okurlardan çok daha iyi bilir. Bir keresinde bir yayıncı temsilcisinin romanlar ve anı kitaplarını aynı kategoriye koyduğunu söylediğini duymuştum. Onun asıl tercihi "kurmaca dışı anlatılar"dan yanaydı. Bu şekilde kullanıldığında, "anlatı" terimi ne tam olarak doğru ne de tam olarak yanlış, belirsiz bir yazım türünü belirtir. Kitap yayıncılığında, *Midnight in the Garden of Good and Evil* gibi kurmaca dışı anlatıların, okurun ilgisini canlı tutmak için gerekli olan birçok kurgusal öğeyi içereceği genel olarak kabul görür. Bu perspektiften bakıldığında, daha büyük gerçekler ve anlatı dürtüsü, modası geçmiş bir doğruluk saplantısını kesin bir şekilde bırakarak en iyi şekilde gerçekleştirilebilir. Bu o kadar kolay değil. "Püriten anlayış varlığını sürdürür," diye açıklıyordu Tristine Rainer, *Your Life as Story* [Hayatınızın Öyküsü] adlı popüler anı yazarlığı

kitabında. "Bu anlayış kafamızın içinde yankılanır, bize gerçeği kurmacadan ayırt etmemizi söyler." Tıpkı hâlâ evrim teorisini kabul etmeyen ve tehlikeli bulan köktendincilerin var olması gibi, otobiyografik yazının doğrulanabilir bir gerçek olması gerektiğini ısrarla vurgulayan birçok kişi var. Ama şiir ve kurmaca edebiyat alanına giren Yeni Otobiyografi artık yaratıcı yeniden biçimlendirmeye izin veren, bazen de bunu gerektiren mit ve öykünün daha büyük gerçekleriyle ilgileniyor.

Yeni Otobiyografinin pek çok uygulayıcısı vardır:

- İrlanda'nın Limerick kentinde *Angela's Ashes*'ın [Angela'nın Külleri] imza gününde, Frank McCourt'a yaklaşan bir çocukluk arkadaşı, aslında kız kardeşi olmamasına rağmen neden bir kız kardeşi varmış gibi yazdığını sordu. "Haklıydı," dedi McCourt. "Ona bir kız kardeş icat etmiştim."
- John Bayley, *Widower's House* [Dul Adamın Evi] adlı anı kitabında, eşi Iris Murdoch öldükten sonra kederini ve yatağını paylaşan iki kadından söz ediyordu: Margot adında, "esmer, iri ve hayat dolu" eski bir aile dostu ve Mella adlı "sarışın ve ince" genç bir yüksek lisans öğrencisi. Bayley daha sonra, her iki kadının da hayal ürünü olduğunu itiraf etti. "Sevgilim yoktu," dedi *Sunday Times* muhabirine. "Sadece hayaller..."
- Montana Üniversitesi öğretim üyesi Judy Blunt, *Breaking Clean* [Geride Bırakmak] adıyla yayımladığı anılarıyla büyük övgüler aldı ve umut vadeden yeni yazarlara verilen Whiting ödülünü kazandı. Blunt'ın kitabı çocuk-

luk ve gençlik yıllarının Montana'daki bir çiftlikte kocasına, babasına ve çiftlikteki işçilere yardım ederek geçtiğini anlatıyordu. Blunt yazmak için yanıp tutuşuyordu ve kendisine bir daktilo satın almıştı. Ancak, birçok eleştirmenin dikkat çektiği dramatik bir sahnede, kocasının babası –saman hasadı yapan ekibe öğle yemeği vermekte geciktiği için ona kızgındı– Blunt'ın daktilosuna bir balyozla vurarak "onu öldürdü." Bu olaydan bir gazete haberinde bahsedildikten sonra, yazarın eski kayınpederi asla böyle bir şey olmadığını açıkladı. Blunt, daha sonra gerçek hikâyenin daha az dramatik olduğunu itiraf etti. Gerçek hikâye neydi? "Bu konuya girmek istemiyorum," dedi yazar bir muhabire.

Hakikat sonrasının öğretisi şunu söyler: Yaratıcı veri manipülasyonu ve olgu icat etmek, bizi tek bir doğrunun dünyasının ötesine, anlatısal gerçeğin dünyasına taşıyabilir. Süslenmiş bilgiler ruhen doğru, böylece hakikatin kendisinden daha doğru olabilir. Edmund Morris bu ruhla, *Dutch* adlı Ronald Reagan biyografisini, kurgusal anlatıcısı ve hayali olaylarıyla "biyografik dürüstlükte bir ilerleme" olarak nitelendirdi. Kitabın yayıncısı, Morris'in başkarakterinin yaşamındaki hayal ürünü olayların "yalnızca doğruları tamamen yeni bir biçimde söylediğini" ifade ediyordu. Bu entelektüel açıdan aynı anda iki zıt fikri birden benimseme modasıdır ve hantal doğruluğun lirik uydurmacalara göre daha düşük bir hakikat düzeyi olarak kabul edildiği bir tür çifte ahlaka yol açar. Bu Joseph Campbellcı perspektife göre mitler

ve efsaneler, basit gerçeklerden çok daha derin hakikatlere giden yolu açabilir. Çoğunluğun iyiliği için bilginin değiştirilebileceğine ve katı doğruluk düşüncelerinin eski püskü elbiseler ve burjuva ahlak kurallarıyla birlikte tarihin çöp tenekesine ait olduğuna dair eski Bolşevik inanca New Age bir cila atar. Bununla birlikte, bilmeyenler için bu sadece, sürekli yanlış bir şekilde "kurmaca dışı" olarak etiketlenen kurmaca metinler okudukları anlamına gelir.

Görünüşe bakılırsa bu, Vivian Gornick'in yazdıkları için de geçerlidir. Gornick'in anıları *Fierce Attachments* [Sıkı Bağlar] bir klasik olarak kabul edilir. *New York Times*, 1987'de yayımlandığında, *Fierce Attachments*'ı "güzel ve korkusuzca dürüst bir kitap" olarak adlandırdı. Gornick daha sonra kişisel anlatı yazma konusunda takdir toplayan bir rehber yayımladı. Tam da bu yüzden, Goucher College'da yaptığı konuşmayı dinleyenlerin çoğu, yazarın *Fierce Attachments*'ın bazı bölümlerini uydurduğunu itiraf ettiğini duyunca şaşırdı. Yalnızca bu da değil, diye ekledi Gornick; *Village Voice* için yazdığı bazı makaleler de farklı kişilerin bileşimi olan karakterler içeriyordu. Bu itirafların yalnızca onu izleyenler, konuşmasının gazetelerde çıkan haberlerini okuyanlar ya da kitap eleştirmeni Maureen Corrigan'ın NPR'nin "Fresh Air" adlı programındaki tartışmasını dinleyenler tarafından da şüpheyle karşılanması Gornick'i şaşkınlığa düşürdü. Georgetown Üniversitesi'nde edebiyat dersleri veren Corrigan, Vivian Gornick'in yazdıklarını ne kadar çok sevdiğinden söz ediyordu. Profesör sürekli yazarın kitaplarını öğrencilerine ödev olarak veriyordu. Bu yüzden de Gornick'in ede-

bi el çabukluğunu itiraf ettiğini duymak onu çok ürküttü. Corrigan, Gornick'i hâlâ iyi bir yazar olarak gördüğünü ve kitaplarını okumaya devam edeceğini, ancak artık daha ihtiyatlı olacağını söyledi.

Gornick karşı ateşle cevap verdi. Anılar bir edebiyat türüdür diyordu, ve dolayısıyla gazeteciliğin doğruluk teamüllerinden muaftır. Sorun onda değil, bu gerçeği kavrayamayan bilgisiz okurlardaydı. "Anı yazını," diye yakınıyordu Gornick, "hâlâ bilgili okura ihtiyaç duyulan bir tür." Diğer bir deyişle, sorun aldatıcı yazarlarda değil, cahil okurlarda yatıyordu. Tabii ki Maureen Corrigan aynı fikirde değildi. Ona göre, "Söz konusu otobiyografi yazarının biz okurlara, yazarın aslında gerçekleri yazmaya çalıştığına dair geleneksel otobiyografik kaideyi kabul ederek sersemlik ettiğimizi söylemesi her şeyin üstüne tuz biber ekti."

Yeni Gazeteciler

Eski Yunan'da okurların, metinlerden herhangi bir olgusal doğruluk beklentisi yoktu. Herodotos efsaneleri, söylentileri ve yaratıcı yeniden kurguları, yazdığı tarihçelere özgürce dahil etti. Thukydides tarihsel olaylara ilişkin daha gerçekçi anlatımlarında, kişileri kendi ağzından konuşturuyordu. Yüzyıllar sonra, Daniel Defoe'nun ünlü veba yılı "günlüğü"nün hayal gücünün ürünü olduğu ortaya çıktı. Yazdığı veba salgını sırasında dört yaşında olan Defoe, kitabında duyduğu hikâyeleri, aile söylencelerini, kapsamlı bir okuma ve yaratıcılık faaliyetinin sonuçlarını bir araya getirmişti.

Okurlar bu ilk tarihçilerin eserlerini okurken, okudukları şeylerin çoğunun yazarın hayal dünyasından kaynaklandığını sorgulamadan kabul eder. Kurmaca ve kurmaca dışı arasındaki sınırlar tamamen belirsizdir. Bununla birlikte, daha yakın zamanlarda, olgusal olarak doğru kabul edilen ve edilmeyen metinler arasında açık bir ayrım yapılmıştır. Çağdaş okurlar, kurmaca dışı etiketli malzemeleri okurken, yazar olguları ortaya koyabildiği sürece malzemenin doğru olduğunu varsayarlar. Özellikle gazeteciler, bunu gazetelerin geçmişteki çarpıcı öznellikleri üzerinde kazanılmış bir zafer olarak görüyorlar. Diğerleri ise bu gelişmenin yasını tutuyor. Seyahat kitapları (*In Patagonia* [Patagonya'da], *The Songlines* [Şarkı İzleri]) oldukça yaratıcı olan Bruce Chatwin, kurmaca ile kurmaca dışı arasındaki ayrımın "son derece keyfi olduğunu ve yayıncılar tarafından icat edildiğini" düşünüyordu. Hunter Thompson da aynı fikirdeydi. "'Kurmaca' ve 'kurmaca dışı', on dokuzuncu yüzyıla ait terimlerdir," diyordu Gonzo[29] gazeteci.

Thompson, "Yeni Gazetecilik" olarak adlandırılan bir ekolün (aslında eski bir ekole geri dönüş) parçasıydı. Teoride, onun gibi Yeni Gazeteciler canlı kurmaca dışı eserler üretmek için romana özgü yazım tekniklerini titiz habercilikle birleştiriyordu. Roman yazarlığına borçlu oldukları şeyler muhtemelen sahne tasarlama, karakter geliştirme ve önceden ima etme gibi olay örgüsünü ilerletme araçlarıyla

29 1970'li yıllarda Hunter Thompson'ın ortaya attığı bir terim olan Gonzo, gazetecilikte nesnel olma iddiası taşımamayı; aksine tamamen öznel bir dil kullanımını ifade eder. [Ç.N.]

sınırlıydı. Daha sonra keşfedeceğimiz üzere, hikâyede çok daha fazlası vardı.

Bu yaklaşımın modern örneği, yüzyılın ortalarında kurmaca benzeri sezgilerle yazan Joseph Mitchell, Lillian Ross ve John Hersey gibi *New Yorker* gazetecileri arasında bulunabilir. İşverenlerinin gerçekleri doğrulama konusunda böylesine mükemmel bir üne sahip olması sayesinde, bu yeni yazma yöntemi şöyle tanımlandı: Bir yöntem, bir tarz; doğruluğun kendisine bir meydan okuma değil.

1965'te *New Yorker*'ın Truman Capote'nin *In Cold Blood* [Soğukkanlılıkla] kitabından yaptığı dört bölümlük alıntı, edebi gazetecilik adı verilen şeyin tarihinde bir dönüm noktasıydı. Capote'nin Kansas'taki korkunç bir cinayeti ve sonrasını anlattığı ve daha sonra kitap olarak da basılan dizi, romantik edebiliği titiz habercilikle birleştirdiği için büyük rağbet gördü. İlerleyen yıllarda *In Cold Blood*, iyi araştırılmış ve dramatik tonda yazılmış kurmaca dışı çalışmalar için standart oluşturdu. Kendi şahit olmadığı sahnelerin yeniden yaratımlarıyla dolu olsa da, Capote kitabını "kusursuz biçimde olgusal" olarak nitelendirdi. Ancak Ben Yagoda, *New Yorker*'ın tarihçesini yazdığı *About Town* [Şehre Dair] için araştırma yaparken, Capote'nin kitabının düzeltilen ilk versiyonlarını inceledi. Orada, *New Yorker* editörü William Shawn'ın Capote'nin yeniden yarattığı sahneleri tekrar tekrar sorguladığı notlarını buldu. "Nereden biliyor? Yazara sorulacak," diye yazmıştı Shawn kenar boşluklarına sürekli olarak. Bununla birlikte, Capote'nin çalışması büyük ölçüde sunulduğu haliyle basıldı. Fakat *New Yorker*'ın editörünün

Capote'nin yöntemini sorgulamakta haklı olduğu ortaya çıktı. Capote 1984'te öldükten sonra, *In Cold Blood*'ın süslenmiş unsurlarının, tamamen uydurma bir son da dahil olmak üzere uzun bir listesi yayımlandı.

Capote, haberciliği olgusal olmaktan ziyade yaratıcı olan tek *New Yorker* yazarı değildi. Joseph Mitchell'ın 93 yaşındaki bir adam hakkında yazdığı ve adamın bir sanatçı tarafından yapılan çiziminin de dahil olduğu yazının, üç ayrı kişiye dayandığı ortaya çıktı. *New Yorker* muhabiri Alastair Reid, İspanya'dan yaptığı haberlerde, tanıştığı gerçek insanların çeşitli yönlerini bir araya getiriyor, onları konuşturuyor, başlarına gelen çeşitli olaylar yaratıyor ve daha sonra sonuçları William Shawn'a haber olarak gönderiyordu. Bu ortaya çıktığında Shawn, Reid'i mi yoksa dergisinin doğrulara sadakatini mi savunacağına karar veremedi (ki en sonunda ikisini de yaptı). *New York Times*'ın bu tür bir kararsızlığı yoktu. Bir başyazıda, *New Yorker*'ı "Dürüst gazetecileri kullanarak daha derin hakikatleri gösterme iddiasıyla hiçbir şekilde edilmemiş sözleri, yaşanmamış sahneleri ve deneyimleri" yayımladığı için kıyasıya eleştirdiler. Elbette zaman içinde, *Times*'ın kendisi de bu konuda sorunlar yaşayacaktı.

Roman türündeki kurmaca dışı eserlerin en verimli olduğu dönem, Yeni Gazetecilerin altın çağlarını yaşadığı 1960'ların ortalarından sonlarına doğru gerçekleşti. Tom Wolfe, Gail Sheehy, Nik Cohn ve daha az bilinen diğerleri, gözlemci habercilik üretmek için daha çarpıcı konular, canlı karakterler ve yeniden oluşturulmuş diyaloglar kullandı. Bununla birlikte, Yeni Gazetecilik okurlarına aslında göze

görünenden çok daha azını sunuyordu. Sheehy, *New York* dergisinde, "Redpants" adında bir fahişeyle ilgili, daha sonra kitap haline getirilen heyecanlı bir yazı yayımladı. Yazar görünüşte, Waldorf-Astoria'daki müşterileriyle pazarlık eden, Sugarman adlı bir pezevenkle çalışan fahişeyi Manhattan sokakları boyunca izlemişti. Gerçekte bu insanlar yoktu. Okurların bilmediği şey, "Redpants" ve "Sugarman"in, Sheehy'nin görüştüğünü söylediği pezevenklerin ve fahişelerin bileşimleri olduğuydu. *New York* daha sonra Sheehy'nin David adlı bir muhabbet tellalının 24 saatini anlatan başka bir metnini yayımladı. Bu makale aslında birkaç gün içinde gerçekleşen etkinlikleri iç içe geçiriyordu. Okurlar yine bilgilendirilmedi. *New York* editörü Clay Felker bunun bir hata olabileceğini kabul ederken, okurları oyuna getirdiklerini reddetti. "Sadece işin içine daha fazla gerçeklik katmaya çalışıyoruz," diye açıkladı Felker.

Yeni Gazeteciliğin kralı (ve bu konuyla ilgili bir antolojinin editörü) elbette Tom Wolfe idi. Meslektaşları arasında Wolfe, muhabirden çok yazar olarak görülüp beğeniliyordu. *New Yorker* üzerine yazdığı bir makaledeki hataların çokluğuyla, bıktıracak kadar çok dalga geçildi. Bunun kadar bilinmeyense, Wolfe'un New York'taki meslektaşlarının gözlerinden uzakta yazdığı başka makalelerdeki benzer sorunlardı. İlk yazılarından birinde, "Pompa Merkezi Çetesi"nin üyeleri olan ve Kaliforniya'nın La Jolla kentindeki bir plajın yakınındaki eski bir pompa merkezinin etrafında takılan bir grup pejmürde genç sörfçüyü anlatıyordu. Wolfe'un unutulmaz yazısı onları komün halinde yaşayan, her gün

fiçılarca bira içen, toga partileri düzenleyen ve San Diego'nun doğusundaki kırsal alanda "destructos" yaparak, yani eski ahırları yıkarak gezen kontrolden çıkmış bir grup olarak tasvir ediyordu. Bu makale yayımlandıktan sonra, sörfçüler, yalnızca bir ahırı sahibinin talebi üzerine parçaladıklarını, kabile üyelerinin onları incelemeye gelen antropologları makaraya sarması gibi, adama pek çok şeyi abartarak anlattıklarını itiraf ettiler. Bir pompa merkezi sakini, Wolfe'u "etrafta dolanan ve sorduğu bir sürü soruya uyduruk cevaplar verdiğimiz tuhaf yaşlı adam" olarak hatırlıyordu. Diğer çete üyeleri, *San Diego Reader*'dan Jane Weisman Stein'e, Wolfe'un hikâyesinin, özellikle kimsenin hatırlayamadığı toga partisi gibi gerçek olmayan olayları anlattığını söyledi. Wolfe, çoğunun sık sık çevresinde takıldıkları garajda yaşadığını iddia etse de, aslında çoğu aileleri ile yaşıyordu.

Yeni Gazeteciliğin kuşkulu karnesinin simgesi, Nik Cohn'ın 1976'da *New York*'a kapak olan "Yeni Cumartesi Gecesi Grup Ritüelleri" başlıklı haberiydi. Brooklyn'deki disko dansçılarının 13 sayfalık bu heyecanlı tasviri, "Bu makalede anlatılan her şey ya doğrudan tanık olduğum ya da ilgili kişiler tarafından bana anlatılan gerçeklerdir" şeklinde bir güvence içeriyordu. Cohn'ın makalesinde "Vincent" adlı karizmatik bir dansçıdan söz ediliyordu. John Travolta daha sonra bu makaleye dayanan ve dönemi anlatan *Cumartesi Gecesi Ateşi* adlı filmde Vincent'ı canlandırdı. Film ve filmden esinlenen müzikal oyun Nik Cohn'ı mültimilyoner yaptı. Yazısını yazdıktan 20 yıl sonra, Cohn her şeyi uydurduğunu itiraf etti. Vincent diye biri yoktu; hikâyesinin kahramanına

ilham kaynağı olanlar sadece bir keresinde Queens diskosunun önünde gördüğü bir adam ve İngiltere'den tanıdığı bazı tiplerdi. Feragatname bile (ki Cohn, editörün onun bilgisi olmadan eklediğini söylüyordu) palavraydı. "Bunun hiçbir bahanesi yoktu," diye itiraf ediyordu Cohn, kısa hikâyesinin bir makale olarak yayımlanmasının üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra yazdığı bir anma yazısında. "O zamanlar, eğer köşeye sıkıştırılsaydım, kuşkusuz Alternatif Gerçeklikler hakkında tumturaklı bir sürü zırva üretir, yazma faaliyetinin illa doğru, yani bir anlamda gerçek olması gerekmediğini iddia etmeye çalışırdım. Ama elbette, tamamen saçmalıyor olurdum. Dergi haberciliği kurallarını ve onları çiğnediğimi biliyordum. Açıkça söylemek gerekirse, sahtekârlık yaptım."

Hırslı Anlatılar

Bu edebi buluşların başarısı, tüm kurmaca dışı yazarlar üzerinde aynı şeyi yapmaları yönünde baskı oluşturdu. Daha da kötüsü, rekabet ettikleri sadece Cohn gibi meslektaşlarının kurgusallaştırılmış çalışmaları değil, dramı doğruluktan üstün tutan filmler ve televizyon programlarıydı. Doğruluk standartlarını korumaya çalışan yazarlar, bunu yapmayanlarla eşit koşullarda değildi. Palavraya başvurmadan ilgi çekici olmayı başaran *Friday Night Lights*'ı [Cuma Gecesi Işıkları] yazan HG "Buzz" Bissinger, bir *New York Times* muhabirine şöyle yakınıyordu: "Halk, kurmaca dışı kitaplardan giderek daha fazla şunu bekliyor: Kusursuz, kesintisiz hikâye anlatıcılığı. Bu ulaşılması imkânsız yükseklikte bir çıta."

Bu çıtayı *In Cold Blood* koydu. Truman Capote'nin bu kitabın yazımına yaklaşımı birçok kişi tarafından taklit edildi. Joe McGinnis, Richard Ben Cramer ve Bob Woodward gibi popüler yazarlar, Capote'ninkilerden daha doğrulanabilir olmayan yeniden yaratımlar yoluyla karakterlerinin "zihinlerine girdi." Gerçek miydiler? Bunu kesin olarak sadece yazarların kendileri biliyordu. Nihayetinde iş onların gerçeğe uygunluk iddialarına güvenmeye kalıyordu. Belli ki okurlar bunu yaptı. Bu yazarların kitaplarını çoksatanlar arasına soktular. Meslektaşlarıysa daha kuşkucuydu. Richard Ben Cramer'in Joe Dimaggio biyografisini inceleyen Wilfrid Sheed, yazarın her şeye vâkıf "oradaydım" tarzının yalnızca okurlara onların ve yazarın orada *olmadığını* ve Ben Cramer'in kitabında tasvir edilenlerin zihinlerinde gerçekte ne olup bittiğini bilmediklerini hatırlatmaya yaradığını söylüyordu. "Gerçekte olanlardan daha iyisini yapmaya çalışırken," diye uyarıyordu Sheed, "ünlü 'Yeni Gazetecilik' sürekli olarak bu gerçekleri altüst ediyor."

Kitap editörlerinin, kurmaca dışındaki "dışı" sözcüğünün hakkını vermek için mücadele edenlerin sadık müttefikleri olacağı düşünülür. Bazıları öyledir. Bazılarıysa değil. Jug Burkett, iki ayrı vesileyle, editörlere, yayımlamak üzere oldukları bir kitabın, sahte gazilerin uydurma savaş deneyimlerine dayandığına dair ikna edici kanıtlar sunduğunu söyledi. Sonuçta her iki kitap da "kurmaca dışı" olarak yayımlandı. Kate Millett, *The Basement*'ta [Bodrum] 1965'teki bir cinayeti, 16 yaşındaki kurbana feminist monologlar söyletmek gibi çeşitli pervasızlıklarla anlattığında, editörü yaza-

rını savundu. "Yaptığı tek şey olguları alıp aralarını doldurmak," diyordu, "ve hayal gücüyle canlandırmak. Bence iyi bir kurmaca dışı eser bunu her zaman yapmıştır."

Frederick Exley'in 1968 tarihli klasiği *A Fans Notes*'u [Bir Hayranın Notları] "kurgusal anı" olarak niteleyişinin üzerinden çok sular aktı. Bu edebi dürüstlük jesti, Yeni Gazeteciliğin son versiyonunu, yani *yaratıcı kurmaca dışıyı* icra edenlere absürt gelecektir. "Yaratıcılık" demek özgürce uydurabilmek demek değildir; ancak genellikle bu şekilde anlaşılır. Annie Dillard, Pulitzer ödüllü *Pilgrim at Tinker's Creek*'te [Tinker Creek Seyyahı] gecenin bir yarısında buram buram sidik ve kan kokarak yatak odası penceresinden yazarın üstüne atlayan ve güçlü pençeleri ile yoğurduğu çıplak göğsünde kanlı pati izleri bırakan kavgacı kedisinin dramatik bir tasvirini yapıyordu. "Kırmızı güllerle boyanmış gibi görünüyordum," diye yazıyordu. Bundan birkaç yıl sonra bir programda seyircilerden biri Dillard'a kedisine ne olduğunu sordu. Yazar, diğer konuklarla anlamlı bir biçimde bakıştıktan sonra kıkırdayarak hiçbir zaman kedi sahibi olmadığını itiraf etti. Ama bir arkadaşının kedisi vardı. Bu adamın izniyle kanlı pençeli kedisinin hikâyesini alıp kendine mal etmişti.

Pilgrim at Tinker's Creek gibi, son yıllarda yayımlanan çok sayıda kayda değer kurmaca dışı eser tamamen ya da kısmen romanlaştırılmıştır. Gerçek diye sunulan fakat kurmacayla daha çok ortak yanı olan kitaplar arasında *Sybil*, *The Amityville Horror* [Amityville Dehşeti], *Roots* [Kökler], *The Teachings of Don Juan* [Don Juan Öğretileri], *The Last*

Brother [Son Kardeş], *Sleepers* [Suskunlar], *Mutant Message Down Under* [Bir Çift Yürek] ve daha az bilinen yüzlercesi yer alır. Editörler tarafından "kurmaca dışı" diye satın alınan çok sayıda taslağın roman olarak basılması gerekmiştir. New Age Kızılderili hikâyesi *The Education of Little Tree*'nin [Küçük Ağacın Eğitimi] yazarının beyaz ırk yanlısı ve Ku Klux Klan üyesi olduğu ortaya çıktığında, çoksatan kitabı birden kitapçıların kurmaca bölümlerine taşındı ve burada satmaya devam etti.

Bu edebi palavra üstatları uydurdukları şeyleri gerçekmiş gibi aktarırlar. Bir başka grup –Dave Eggers, Paul Theroux, Rick Moody– anlattıkları masallarla övünerek okurlara kitaplarındaki olguları kurgudan ayırmaları için meydan okumaktadır. Eggers'ın, *A Heartbreaking Work of Staggering Genius* [Müthiş Bir Dâhiden Hazin Bir Eser] adıyla yayımlanan anılarının önsözünde itiraf ettiği üzere, "Bu aslında, tam bir kurmaca dışı eser değil. Pek çok bölümü çeşitli amaçlarla çeşitli derecelerde yeniden kurgulandı." İş okurlara gerçeği fanteziden ayırt etmeye geldiğinde, Lauren Slater neredeyse rakipsizdir. *Lying* [Yalan Söylemek] adıyla yayımlanan anılarında Slater kendini sık sık nöbet geçiren, şuurunu kaybeden ve fantezi kurma eğiliminden dolayı çok yalan söyleyen bir epileptik olarak gösteriyordu. Güney Kaliforniya Üniversitesi'nden bir felsefe profesörü kitaba yazdığı girişte, yazarın okurları "yeni bir tür Heideggerci gerçeğe, sınırdaki gerçeğe, bilmemenin, kafa karışıklığının gerçeğine" yönlendirdiğini söylüyordu ve "eğer bunu hazmetmeyi öğrenebilirsek, bize uzun vadede parça parça ger-

çeklere kıyasla daha fazla bilgelik kazandıracak"tı. Slater'ın kendisi böyle büyük bir iddiada bulunmuyordu. Yazarın annesi Holokost'tan kurtulduğunu, sıcak hava baloncusu olarak uçtuğunu ve Golda Meir'in arkadaşı olduğunu iddia ediyordu ve kızına gerçeğin şekillendirilebilir olduğunu, olmak istediği kişinin en az kendisi kadar gerçek olabileceğini öğretiyordu.

"Sürekli olarak inkâr halindeydi," diye yazıyordu Slater annesi için, "Güvenilir değildi. Üstelik ben de değilim. Ve zaten bir şeylerin gerçeklik hissi vermesi olgularla uyuşması anlamına gelmez. Bazen gerçeklerin neden bu kadar önemli olması gerektiğini anlamıyorum. Onları sık sık göz ardı ediyorum ve hatta onlara uygun davranmaya çalıştığımda bile bunu yapmıyorum. Yapamıyorum. Yine de kendim hakkında yazmayı seviyorum. Kendim! İşte bu yüzden bir romancı değilim."

Slater daha sonra okurları kendisiyle birlikte "olgusal hafıza"dan ziyade "duygusal hafıza"ya dayanan gerçekliği belirsiz bir yolculuğa katılmaya davet ediyordu. Geçirdiği nöbetlerden sonra hastaneye yatırılmış mıydı? Yoksa aslında Münchausen Sendromu'ndan mı mustaripti? Genç bir kızken ünlü ve evli bir yazarla ilişkisi olmuş muydu? Bu yazar anal seks yapması için ona baskı yapmış mıydı? Yalnızca Slater'ın kendisi kesin olarak biliyor. Ve söylemiyor. Slater'ın epilepsisi bile gerçek ya da metafor olabilir, ikisinin bir karışımı ya da bambaşka bir şey olabilir. Kim bilebilir ki? "Sonuçta," diyordu yazar, "tanının kendisi anlatısal bir fenomendir."

Lying'in taslağı tamamlandığında, Slater okumaları için altı yabancıya verdi. Hepsi de epileptik olduğunun doğru olduğunu düşündüler. Bu, yazarın cesaretini kırdı. Slater'a göre bu, onu kişisel olarak tanımayan neredeyse her okurun *Lying*'i muhtemelen "yanlış" okuyacağı anlamına geliyordu.

Bazıları Slater'ınki gibi kitapları doğru biçimde okumaya çalışmaktan zevk alıyor olsa da, bu tür gerçek ve fantezi bileşimlerini yazmak genellikle okumaktan daha eğlencelidir. Bu nedenle gelecekte, olgulara dayanan ya da dayanmayan "kurmaca dışı" kitaplar bol miktarda üretilmeye devam edecektir. Olguları kurgu ile karıştırıp "yaratıcı kurmaca dışı" olarak adlandıranlar, haber metni yazmadıklarını savunuyorlar. Ne yazık ki, bu dürtüye direnmek zorunda olanların işi zor. Onlar da yaratıcı olmak isterler.

Yaratıcı Gazetecilik

Bir gazetenin en kötü kâbusu sayılabilecek bir olay: 27 yaşındaki Jayson Blair, *New York Times* için dört yıldan uzun süredir yazdığı 673 makalede o kadar çok malzemeyi kendisi üretmiş ya da başkasından çalmıştı ki, işvereni Blair'in yaptığı ihlallerin 14.000 kelimelik bir değerlendirmesini yayımlamak zorunda kaldı. Baş sayfada yer alan yazı, Blair'in kaç kez yalanları "gerçek" olarak bildirdiğini, gitmediği yerleri gitmiş gibi gösterdiğini ve diğer gazetecilerin yazdıkları malzemeyi kullandığını en ince ayrıntılarına kadar anlatıyordu.

Bu yalnızca *Times*'ın sorunu değildi. Jayson Blair'ın görevden alınmasını takip eden teyakkuz döneminde, *Chicago*

Tribune, *Vancouver Sun*, *Tacoma News Tribune* ve diğer birçok gazete, malzemesini kendisi üreten ya da başkasından çalan gazetecileri işten attı. En vahim vaka, *USA Today*'in yıldız dış muhabiri Jack Kelley'ninkiydi. Kelley'nin yirmi yıl boyunca Irak, Bosna, Çeçenistan, İsrail ve Küba gibi sıcak noktalardan yaptığı canlı haberler ona beş Pulitzer adaylığı getirdi. Kudüs'te tanık olduğu bir pizza salonuna yapılan intihar bombası saldırısına dair yaptığı çarpıcı haber de, ödülü neredeyse ona kazandırıyordu. Bu hikâye, *USA Today*'in daha sonra hayal ürünü olduğunu tespit ettiği pek çok hikâyeden biriydi. Kelley, gözlerini hâlâ kırpan üç kopuk başın yerde yuvarlandığından söz ediyordu ki böyle bir şey olmamıştı. Gazetenin yaptığı soruşturma, Kelley'nin hikâyelerindeki malzemeyi yalnızca üretmekle kalmayıp, haber kaynağıymış gibi yapan arkadaşlarının herhangi bir itirazla karşılaşırsa, kullanmaları için senaryolar yazdığını ortaya çıkardı.

Bu tür olayların ardından yaşanan acı verici süreçte, editörler ve meslektaşları, bu ihlallerin nasıl gerçekleşebildiğini anlamaya çalıştı. Bunun sebebi Kelley ve Blair gibi karizmatik iş bitirici tipleri tercih eden yıldız sistemi miydi? Aşırı çalışan editörlerin gözetim eksikliği mi vardı? Yoksa başkalarından gelen uyarıları ve kendi şüphelerini bastıran editörlerin "çarpıcı" gazetecilik hevesi mi söz konusuydu?

Kamuoyunda nadiren gözlemlense de gazeteciler kendi içlerinde sık sık, yaptıkları haberlerin yalnızca doğru değil aynı zamanda dramatik ve tutarlı hikâyelere sahip olması baskısını yaşıyordu. Bu şartlarda, haberi vermek için harcadıkları sürede sadece haberi vermekle kalmayıp, aynı

zamanda harika bir hikâye anlatmaları gerekiyordu. Gazetecilerin hem Ed Murrow hem de Ernest Hemingway olması gerekiyordu. Bu süreçte, mizansen, hayal edilen karşılıklı konuşma, karakterlerin zihinlerine girme, kitap ve dergi sayfalarından günlük gazetelerin sayfalarına taşındı. "En iddialı öykü-haberlerin en iyi kısa öyküleri taklit etmesi bekleniyor," diye uyarıyordu gazeteci Don McLeese *Austin American-Statesman*'de Jayson Blair olayından çok önce: "Öykülerdeki gibi keskin nitelendirmeler, psikolojik motivasyon, çağrıştırıcı tasvirler, anlatı ivmesi ve ahlaki amaç... Biriyle bir iki saat geçiren gazeteciler, kişinin ruhunun derinliklerini gördükleri ve okurlarının da görebileceği yanılsamasına kapılırlar. Bir şeylerden fedakârlık etmek gerekiyordu. Ve bu genellikle doğruluk oluyordu."

Elbette bu mutlaka haber metnini olduğu gibi kafadan atmak demek değildir. Bununla birlikte, hikâyelerini dramatikleştirme baskısı altındaki bazı gazeteciler bunun en iyi yol olduğuna karar verdiler. *Slate* bir keresinde bağımsız bir yazar tarafından yazılmış ve Florida Keys sakinlerinin hint şebeği "tutmak" için ucuna elma taktıkları kancalar kullandığını anlatan bir yazıyı geri çekmek zorunda kaldı. Tıbbi araştırmalarda kullanıldıktan sonra bu maymunlar açıktaki bir adada terk edilmişti. *Slate* editörlerinden biri daha sonra, bağımsız yazarın gerçekten de maymun avcılığına gittiğini, fakat bu deneyimi hakkında yazdığı ilk yazının oldukça düz olduğunu söyledi. Yazardan yazıyı süslemesini istedi. Yazar hikâyenin dramatikliğini geliştiren ayrıntılar icat ederek kendinden isteneni yaptı.

Slate, son yıllarda sahte malzemeyi geri çekmek zorunda kalan düzinelerce yayından sadece biridir. Doğruların peşine düşmeyi fetiş haline getiren *New Yorker* bile, bir yazarın bir internet şirketindeki çalışma deneyimi hakkında yazdığı makalenin büyük ölçüde kurgu olduğunu açıklayan bir "Editörün Notu" yayımladı. *The New Republic*, okurlarına hitaben yayımladığı küçük düşürücü bir notta, Stephen Glass adlı genç bir gazeteciye ait 27 makalenin gazetecinin kendi ürettiği malzemeyi içerdiğini itiraf etti. Görünüşe göre Glass'ın malzemesi o kadar cazipti ki, sadece *The New Republic* değil, başka pek çok dergi de yazdığı süslenmiş makaleleri yayımlamadan önce gerektiği gibi kontrol etmemişti. *New York Times*'ta böyle birçok olay bildirildi. Jayson Blair'i işe almadan çok önce de *Times*, sayfalarında yer alan makalelerin icat edilmiş gerçekleri, başkasından çalınmış malzemeleri veya ikisini birden içerdiğini itiraf eden "Düzeltmeler" yayımlamıştı. *Sacramento Bee*, *San Antonio Light*, *Arizona Republic*, *Baltimore Sun*, *USA Today* ve *Washington Post* gibi diğer gazeteler de muhabirlerinin yazdığı şüpheli öyküleri geri çekmişti. Kentucky Owensboro'da *Messenger-Light*, bir çalışanının kendi ağzından anlattığı yürek parçalayıcı AIDS hikâyesinin hayali olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı.

Renkli metinlere ve yüksek profilli yazarlara olan doyumsuz iştahıyla medya, hakikat sonrası çağını mümkün kılan başlıca etkenlerden biridir. Jayson Blair'in haberleri için sürekli yayımlamak zorunda kaldıkları düzeltmelere rağmen, *New York Times*, enerjik genç gazeteciye giderek daha büyük haberler ısmarlamaya devam etti. Meslektaşları Jack Kelley'nin

yaptığı haberlerin güvenilirliğini sorguladıktan sonra bile, *USA Today*'deki editörler Kelley'nin işlerini Pulitzer ödülüne aday gösterdiler. *Boston Globe*, yazdıklarının doğruluğuyla ilgili ciddi soruların ortaya atılmasından uzun bir süre sonra köşe yazarı Patricia Smith'i Pulitzer'e aday gösterdi. *Globe*'un diğer bir köşe yazarı Mike Barnicle, yaptığı haberde söz ettiği kişilerden birine, söylemediği sözleri söylettiği için, kendisine açılan davayı kaybetti. İşvereni daha sonra Barnicle'a zam yaptı ve fotoğrafını yerel otobüslerin yan taraflarına koydurdu. Smith ve Barnicle daha sonra, çiğnedikleri gazetecilik ilkelerinin göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaşmasının ardından işten kovuldular. Barnicle, Boston'tan ayrıldıktan kısa süre sonra yorumcu olarak sık sık radyo ve televizyona çıkmaya başladı. Steven Glass, kötü şöhretinden, yazdıklarını uyduran bir muhabir üzerine yazacağı bir roman için kârlı bir sözleşme imzalayarak faydalandı. Jayson Blair, kendi deneyimlerini yazacağı benzer bir kitap için altı haneli bir avans aldı. Yayıncısı, Blair'i "ilgi çekici" ve "dürüst" bir yazar olarak nitelendiriyordu. Son bilgilere göre Patricia Smith, Harriet Tubman'ın biyografisi için kendi altı haneli kitap sözleşmesini imzalamıştı. *Publishers Weekly*'ye göre Smith, "Tubman'ı bir insan olduğu kadar bir ikon olarak da sunmak için bazı yaratıcı kurmaca dışı teknikleri kullanmayı" planlıyordu.

Yaratıcılık ve Sonuçları

Ne olmuş yani? diye soruyor bazıları. Okurlar, yapay olarak ilgi çekici hale getirilmiş bir hikâyeyi bıktırıcı derecede olgusal bir hikâyeye tercih etmez mi? Sıkıcı ve doğru bir

hikâye yerine, biraz süslenmiş ama heyecanlı bir hikâye okumayı tercih etmez misiniz? Ne zararı var?

Şu zararı var: "Kurmaca dışı" olarak adlandırılan bir metin kısmen bile olsa uydurulduysa, okur ile yazar arasında yapıldığı varsayılan bir anlaşma bozulmuş olur. Aralarındaki güven bağı kopar. "Hayal kırıklığına uğradım," demişti biyografi yazarı James Tobin, Truman Capote'nin *In Cold Blood*'ın sonunu kafasından uydurduğunu öğrendikten sonra. Edebi palavracılığın bir bedeli olması lazım. Edmund Morris vakasında, Theodore Roosevelt biyografisinin ikinci cildine gelen eleştiriler genelde olumlu olsa da, bazıları *Dutch*'daki gibi bu kitapta da bazı şeyleri kafasından uydurup uydurmadığını merak ediyordu.[30]

Böyle her olay, sağlıklı bir edebi iklim için gerekli olan derin bir güven duygusunu zedeler. Bunun bedelini yalnızca malzemeyi uyduranlar ödemez; onların ardından gelen her yazarın bu konuda çaba harcaması gerekir. Anı kitaplarını inceleyenler sürekli olarak, bu kitapların ne kadarının doğru, ne kadarının yanlış olduğunu sorgularlar. Bir anı yazarının çalışmasını inceleyen *New Yorker* eleştirmeninin dediğine göre kitapta geçen bazı kahramanlıklar o kadar dramatikti ki, "insan ister istemez kitaptaki olayların zenginleştirilip zenginleştirilmediğini" merak etmektedir.

30 Bu konu beni de ilgilendiriyor çünkü Ronald Reagan'ın üniversite yılları üzerine yaptığım araştırmayı Morris'le paylaştım ve 40. başkan üzerine yazdığı süslenmiş biyografideki dipnotlardan biri oldum. Morris'in yalnızca metinde kullandığı malzemeyi değil, alıntı yaptığı kaynakları da kafasından uydurduğu düşünüldüğünde, okurlar benim, onun hayal gücünün bir ürünü değil, gerçek bir insan olduğumun farkındalardır, değil mi?

Her yazarın yaptığı işi belli bir noktaya kadar cilalamaya izni var. Bir anı yazarının, diyelim ki, bir diyaloğa dair anımsadıklarının, kelime kelime doğru olmasını beklemiyoruz. Kronolojiyle biraz oynanmasını, çoğu okur anlayacaktır. Kurmaca dışı yazarların doğru olanı kesin olarak bilmeleri bekleniyor mu? Tabii ki hayır. Bu yazarlardan ancak yazdıklarını doğrulamak için iyi niyetli bir çaba göstermeleri beklenebilir. Ancak, elinizden gelen çabayı göstermek ve ara sıra yanlış yapmak, okura haber vermeden kasıtlı olarak malzeme icat etmekle aynı şey değildir. Doğru olduğunu iddia edip de daha sonra en fazla kısmen doğru olduğu ortaya çıkan bir kitabı okumaktan kimse hoşlanmaz. Kurmaca dışı diye adlandırılan bir eseri okuyup beğendikten sonra kısmen kurmaca olduğunu keşfetmek, tanışıp hayranlık duyduğunuz birinin aslında söylediğinden bambaşka bir kişi olduğunu fark etmeye benzer. Hâlâ o kişiye ve o yazarın eserine hayran olabilirsiniz, fakat artık –Maureen Corrigan'ın Vivian Gornick'i okurken yaptığı gibi– çok daha tetikte olursunuz.

Okurların bilgisi dahilinde olduğu müddetçe, pek çok figürün bileşimi olan karakterler oluşturmak veya diyalogları yeniden yazmak gibi yaratıcı özgürlükler sorun değildir. Bazı yazarlar bu konuyu, kurmaca dışı eserlerine bir miktar kurmaca kattıklarını itiraf ederek ustalıkla geçiştirirler, ancak uyarılarda bu neredeyse fark edilmez. *Midnight in the Garden of Good and Evil*'ın sonundaki Yazarın Notu'nda Berendt, "hikâyeyi anlatırken belli konularda özgür davrandığını" ancak bunun çoğunlukla kronoloji ile ilgili olduğunu

yazıyordu. Marcia Aldrich, *Girl Rearing*'in [Kız Yetiştirmek] künyesinde küçük puntolarla okurlarına şöyle diyordu: "Bu anı kitabı hayat hikâyeme dayanmaktadır, ancak hayatımın gerçek anlamda bir anlatımı değildir. Bazı olaylar ve karakterler icat edilmiş, var olanlardan seçilip karıştırılmış ve yeniden bir araya getirilmiştir. Birçok isim de değiştirilmiştir." Buna rağmen Aldrich'in kitabı "kurmaca dışı" olarak satıldı. Erik Larson, çoksatan kitabı *The Devil in the White City*'de [Beyaz Şehirdeki İblis]başta okurlarına, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Şikago'daki seri katili anlatan hikâyesinin "kurmaca olmadığına" dair güvence veriyor; kitabın sonundaki notlarda ise şöyle diyordu: "Bilinen ayrıntıları kullanarak baş karakterin iki cinayetini makul bir öykü dahilinde yeniden yarattım." Öyleyse *The Devil in the White City* kurmaca mı yoksa kurmaca dışı mı? Bu gibi kitaplar için üçüncü bir kategoriye ihtiyacımız varmış gibi görünüyor: olgu-kurmaca, gerçeğe dayalı kurmaca ya da kurgusal kurmaca dışı. Asıl mesele ambalajın gerçeği söylemesidir. Kitap alanların ne satın aldıklarını bilme hakları vardır. Olgu ve fantezinin birlikteliğini savunan Tristine Rainer bile, okurların ancak "yazarın ne yaptığını anladıkları sürece" bu tür birliktelikleri sorun etmeyebileceğini vurguluyor. Herkes, Philip Roth'un gerçek ve kurguyla oynadığını bilir. Bu, yazarın cazibesinin bir parçasıdır. Fakat Roth kimseyi kandırmaya çalışmıyor. Gerçek ve fantezi karışımlarını *roman* olarak adlandıracak kadar dürüst. Peki neden daha fazla yazar Roth'u takip etmiyor ve karışım eserlerini kurmaca olarak adlandırmıyor? Bunun (en azından) iki nedeni var.

İlki piyasayla ilgili: Genelde kurmaca dışı eserler, kurmaca eserlerden daha iyi satar. Diğeriyse daha soyut. Yazdıklarını kurgusallaştırıp daha sonra "anlatısal gerçek", "daha büyük gerçek" ya da "duygusal hakikat" kisvesinin ardına gizlenen kurmaca dışı yazarlar aynı anda iki şeyi birden iddia eder: Eserlerini kurmaca dışı olarak niteleyerek inanılırlıklarını korurken, özgürce uydurmanın tadını çıkarırlar.

Olgularla oynamanın bir başka sebebi de basitçe tembelliktir. Kurmaca ile kurmaca dışı arasındaki duvarı yıkmak sadece yaratıcılığı açığa çıkarmaz, gerçeklik kontrolü yapılmasını es geçme izni verir. Robert Reich için anılarını yazarken kendi "hafıza gerçeği"ne dayanmak hatırladıklarını doğrulamaktan daha kolaydı. Yazarın doğrulayabileceği sonuçlara sadık kalarak ilgi çekici bir kitap yazmasının kurmaca bir eser yazmaktan daha fazla beceri gerektirdiği iddia edilebilir. Alıntı icat etmenin cazibesine kapılan öğrencilerime ve meslektaşlarıma her zaman, bir kere insanları arayıp bulup hikâyelerini dinleme zahmetine katlandıktan sonra artık onların anlattıklarını değiştiremeyeceklerini söylerim. Nik Cohn bunu keşfetmişti. Disko dansçıları makalesini kendisi imal ettikten sonra kulağı çekilen Cohn, azimli bir gazeteciye dönüşerek bunu telafi etti. Bu süreçte kendisini, New York sokaklarında yaşayan ve şimdiye kadar yarattığı tiplerden çok daha ilgi çekici olan insanlarla konuşurken buldu. Cohn'un söylediği gibi "bana anlattıkları şeyler benim icat etmiş olabileceğim her şeyden o kadar ilginç, vahşi ve yürek parçalayıcıydı ki, elimden gelen tek şey susup hayretler içinde kalmak oldu."

Yazarların ve Cohn gibi gazetecilerin hikâye imal etmelerinin etkisi en azından yazılı dünyayla sınırlıdır. Görsel medyada hakikat sonrası çağ ise tamamen başka bir şeydir. Alternatif etiklerini tasarlamak ve geniş kitlelere yaymak için sayısız fırsatları olması nedeniyle, kameraların önüne çıkanların etik iklimimiz üzerinde çok daha fazla etkisi vardır. Bu nedenle, ekranlarda sık sık izlediğimiz kişilerin değer sistemlerini anlamak çok önemlidir.

11

MASKELİ MEDYA

"Neden hayat filmlerdeki gibi olamıyor? diye sordu izleyiciler ve olabileceğini söylediler."
Neal Gabler

"Şov dünyasında başarıya ulaşmak için yalan söylemelisiniz."
Sylvester Stallone

Jay Leno'nun otobiyografisinde, televizyondaki bir sohbet programında espriler anlatmaya başlamasından hemen sonra kapanış müziği çalmasıyla ilgili kendiyle dalga geçen bir hikâye yer alır. Fakat bu aslında Jay Leno'nun başına gelmemişti. Jeff Altman adlı bir meslektaşının başına gelmişti. Leno'nun daha sonra itiraf ettiği gibi, Altman ona bu hikâyeyi anlattığında o kadar hoşuna gitti ki hikâyeye sahip olmak için meslektaşına 1000 dolar ödedi. Bu olay ortaya çıktığında aldığı tepki, *Tonight Show* sunucusunu şaşırttı. Bu insanların derdi neydi? Altman'ın hikâyesini dürüstçe satın almıştı. Bu hikâye artık ona aitti. Sorun neydi?

Leno gibi gösteri dünyası figürleri mutlaka etik yoksunu değildir. Sadece hepsinin, bazı aldatma türlerinin tamamen kabul edilebilir görüldüğü kendi alternatif etik sistemleri vardır. Bu sistem TV ve film stüdyolarıyla sınırlı olsaydı, yalnızca orada çalışanları etkilerdi. Fakat durum hiç de böyle değil. Medya ünlüleri, hayatlarımızda o kadar büyük bir yer kaplar ki onların değerleri benzeri görülmemiş şekilde yaygınlaşır. Peki bu değerler nedir?

Hollywood Etiği

Winona Ryder hırsızlıkla suçlandıktan sonra bunu mahkemeye götürmeye karar verdiğinde arkadaşları bunun kariyeri açısından doğru bir hareket olup olmadığını tartıştılar. Acaba bu sürecin reklamı, Ryder'ın sönmüş kariyerini canlandırmaya yardımcı olabilir miydi? Bu olaydan bir yıl önce, film endüstrisindeki pek çok kişi, SONY'nin, dört filmini övmek için David Manning adlı sahte bir film eleştirmeni yaratması üzerine neden büyük bir gürültü koparıldığını ve bu tezgâhta yer alan iki stüdyo yöneticisinin neden 30 gün uzaklaştırma aldığını anlayamadı. "Hollywood bağlamında düşünüldüğünde... [yanlış] bir şey yapmamışlardı," diyordu Lear Eğlence Çalışmaları Merkezi'nden Neal Gabler. "Onlar sadece filmi tanıtmaya çalışıyorlardı."

Dürüstlük kavramı hiçbir yerde Hollywood'da olduğundan daha esnek değildir. Orada adeta patlamaya hazır bir bomba olan hırslı ve güvensiz bir insanlar güruhu film yapma sanatıyla uğraşır. Film stüdyolarında, bir eserin başarısı en nihayetinde (sanatsal anlamda) aldatabilme kapasitesiyle

ölçülür. Film yapımıyla uğraşanlar gerçekle oynama ayrıcalığına sahiptir. Ve kameralar kapansa bile bu ayrıcalığı bırakmak zordur. Eski *New York Times* editörü Lynda Obst, Los Angeles'ta çalıştığı film stüdyosundaki ilk ayını şöyle özetliyordu (ve bunu daha sonra kitabının başlığı olarak kullandı): "Merhaba, dedi ve yalan söylemeye başladı." Şöyle diyordu Obst yeni çevresi için: "İnsanlar işlerinin doğası gereği birbirlerine yalan söylüyor gibiydi, hiç önemi yokmuş gibi."

Çoğu bağlamda, dürüstlüğün en azından varsayılan ayar olduğu kabul edilir. Psikologların bu varsayım için kullandıkları terimi hatırlayın: "Hakikat önyargısı. Şov dünyasında böyle bir önyargı geçerli değildir. Orada, avantaj kazanmak için yalan söylenir, çünkü ya birini sevmiyorsunuzdur ya da sadece söylediğiniz yalanın cezasını çekmeyeceğinizi düşünüyorsunuz ve bunu doğruyu söylemekten çok daha eğlenceli buluyorsunuzdur. Lynda Obst gibi, başka işler yaptıktan sonra şov dünyasına girenlerin karşılaştıkları en büyük zorluklarından biri, onları çevreleyen etik iklime alışmaktır. Philadelphia'dan ayrıldıktan sonra Los Angeles'ta senaristlik yapmaya başlayan bir arkadaşım şaşkınlık içinde şöyle demişti: "Burada yalan söylemek öyle sıradan kabul ediliyor ki şaka gibi!"

İş, film yapımına geldiğinde, "gerçek hikâye" muğlak bir kavramdır. *Alamo*'dan *JFK*'ye kadar, tarihsel olarak otantik olduğunu iddia eden ama bunun yakınından bile geçmeyen uzun bir film geleneği var. Yönetmen John Ford, bu geleneğin en önemli temsilcilerinden biridir, zira Amerika'nın ba-

tısı üzerine yaptığı ve otantik olduğunu ilan ettiği filmlerin çoğu, tarihsel doğruluğa ancak şöyle bir dokunuyordu. Çok sayıda sinemacı iki şeyi aynı anda ister: gerçeklerle kafalarına göre oynamak, sonra da oynamadıklarını iddia etmek.

Coen Kardeşler'in Oscar ödüllü filmi *Fargo*'nun jeneriğinde "gerçek bir hikâyeye dayanıyor" dense de, gazeteciler kayıtlarda böyle bir olay bulamadı. Bu tutarsızlık konusunda üstlerine gelindiğinde film yapımcıları en nihayetinde hikâyelerinin aslında hiçbir temelinin olmadığını kabul ettiler. Peki neden bunun tam tersini söylemişlerdi? Joel Coen bunu şöyle açıkladı: "İzleyicilere hikâyenin gerçek olduğu söylendiği takdirde sahip olacakları beklentiler, bizim istediğimiz şeyleri yapmamıza izin verecekti; kurmaca olduğunu düşünselerdi, bunları yapamazdık." Ancak bu ufak numaranın insanları neden kızdırdığını anlayamıyordu. "Sonuçta herhangi bir yasayı falan çiğnemedik," diyordu.

Gösteri dünyasındaki aldatmacalar çok eskiye dayanır. Uydurma hikâyeler, oyuncu-hayran ilişkisinin başından beri bir parçası olmuştur. Geçen yüzyılın başlarında, Cincinnati'den Theodosia Goodman adlı Yahudi bir kız, adı –Theda Bara– "Arab Death"in [Arap Ölümü] anagramı olan bir Arap prensesi ve bir Fransız ressamın kızı olarak tanıtıldığından beridir, doğruluk Hollywood'da zor bulunan bir şeydir. Kendini tamamen yeniden yaratmak oyuncular için o kadar sıradan bir şeydir ki, bunu sorgulamadan kabul ederiz. Hollywood, II. Dünya Savaşı'nda askerden kaçan boşboğaz ve depresif Marion Morrison'ı John Wayne adıyla ketum bir savaş kahramanı olarak yeniden yaratmakta o

kadar başarılı olmuştur ki, ölümünden onlarca yıl sonra bile Wayne-Morrison hâlâ sert Amerikan erkeğinin standardı olmaya devam etmektedir.

Bu alanda politikacılarla yarışamazlarsa da aktörler de savaş kahramanlığı palavrası sendromundan muaf değildir. Brian Dennehy, Jug Burkett'in ağına yakalananlardan biriydi. 1959-1963 yılları arasında denizci olarak görev yaparken hiçbir zarar görmeyen Dennehy, bir *New York Times* muhabirine verdiği demeçte, Vietnam'da şarapnel yaraları aldığını söylemişti. *Playboy*'la yaptığı bir söyleşide Dennehy, tecrübe ettiği savaş gerçeğini ekranda tasvir edilen savaşla kıyaslıyordu. Ancak aktörün askerlik kayıtları Vietnam'da görev yapmadığını, savaşa katılmadığını ve Mor Kalp cesaret madalyasını kazanmadığını gösteriyordu. Dennehy, Burkett'ten gelen ve bu tutarsızlığı açıklamasını isteyen mektuba cevap vermedi. Sahte savaş gazisi avcısı, Dennehy'nin askerlik kayıtlarını süslemesinin sert erkek rolleri için daha inanılır olma amacıyla çevirdiği bir dalavere olduğu sonucuna vardı.

Aktörler arasında süslenmiş özgeçmiş bir sanattır. Geçmişlerini allayıp pullamayanların hayal güçlerinin kıt olduğu düşünülür, naif olmaları da cabası. Sylvester Stallone bir keresinde bir grup drama öğrencisine kendilerine kimlik bilgileri hazırlamalarını tavsiye etmişti. Gösteri dünyasında ilerlemek için bu kesinlikle gerekliydi. Stallone'un tavsiyesi açıksözlülüğü açısından benzersizdi. Hollywood'un alternatif etikleri nadiren bu kadar dolaysız biçimde açığa vurulur. Vurulmaları da gerekmez. Bir aktör heveslisi bir keresinde, oyunculuk koçlarının öğrencilerine doğrudan öz-

geçmişlerini şişirmelerini tavsiye etmese de onları "yaratıcı olmaya" teşvik ettiğini söylemişti. Bu yaklaşım, görünüş ve yaşın önemli olmaması gereken (ama nihayetinde olduğu) sahne arkasında çalışanlara bile dayatılır. 29 yaşında (ya da öyle olduğunu iddia eden) bir menajer, otuzlu yaşlarındaki senaryo yazarı Lori Gottlieb'e, herhangi bir stüdyo yöneticisine, *Happy Days* [Mutlu Günler] ve *Three's Company* [Sevimli Üçlü] dizilerini antenli bir televizyonda izlediğini söylemekten kesinlikle kaçınmasını, bunun yerine bu dizileri "Nick at Nite" adlı gece kuşağındaki tekrar yayınlarında izlediğini söylemesi gerektiğini öğütlemişti. Menajer ayrıca, Gottlieb'in özgeçmişinde lisansüstü okulda geçirdiği dört yılı iki yıla indirmesini önerdi. Bu yaklaşım kesinlikle sıradışı değildir. Ne de hor görülür. Kimberlee Kramer adında 30 yaşındaki genç bir oyuncunun bir gençlik dizisinde rol almak ve dizinin senaryo ekibine girmek için kendisini 18 yaşındaymış gibi göstermesine verilen etik ihlal tepkilerine burun kıvıran UCLA'deki senaryo yazarlığı programının başı Richard Walter şöyle diyordu: "Hadi ama... Cesaretine hayran kaldım."

Hollywood, kişinin, adı, yaşı, bedeni, kökeni ve cinsel yönelimi hakkında yalan söylemekte özgür olduğu –hatta teşvik edildiği– bir yerdir (Rock Hudson'ı düşünün). Bir noktaya kadar bu anlaşılabilir. Danny Thomas'a dönüşen Muzyad Yaghoob'u ya da gerçek soyadı "Einstein"dan kurtulan Albert Brooks'u kim suçlayabilir? Peki Warren Beaty adını neden Warren Beatty olarak değiştirdi? Ve Lucille Ball adındaki bir oyunculuk heveslisinin, bir süreliğine, Montana

Butteli Diane Belmont olmanın New York Jamestownlı Lucy Ball olmaktan daha cazip olduğunu düşünmesinin sebebi neydi? Uzun süre, babamla birlikte Jamestown'da büyüyen ve babamdan bir yaş küçük olduğunu iddia eden Lucille Ball'un babama bakıcılık yapmayı nasıl becerdiğini anlamadım. Bu gizem Ball'un açıklamasını okuduğumda çözüldü: "Genç kalmanın sırrı dürüstçe yaşamak, yavaş yemek ve yaşınız hakkında yalan söylemektir." İş, yaşlarına geldiğinde, gösteri dünyası figürleri bizim zaten kabul ettiğimiz bir-iki yaşlık küçültmelerle yetinmez. Bazıları son derece çarpıcı indirimler yapmıştır: Zsa Zsa Gábor 11 yaş, David Brenner 9 yaş, Carol Lawrence 8 yaş, Anka Radakovich 7 yaş, Robert Conrad ve Mike Douglas 6 yaş, Groucho Marx ve Marlo Thomas 4 yaş.

Aldatma, hayatını başkalarını eğlendirerek kazananlar olduğu sürece eğlence dünyasının geçer akçesi olmuştur. Yeni olan, gösteri dünyasının artık her yerde olması ve bizim onun değer sistemine duyarlılığımızdır. Günümüz eğlence endüstrisindeki ahlak büyük ihtimalle iki kuşak öncesininkinden daha düşük değildir, ancak o dönemin insanları muhtemelen kendilerini gösteri dünyası şahsiyetlerine bizimkiler kadar kaptırmamıştı. Büyükanne ve büyükbabalarımız kanlı canlı insanlara televizyondakilerden daha bağlıydı. Zenginlerin ve ünlülerin yaşam tarzlarına en ince ayrıntılarına kadar yer veren kablolu kanalları ya da yüzlerce hayran dergileri, süpermarket tabloidleri ve hatta bu figürler hakkında doğru, yanlış ya da muğlak bilgiler yayan web siteleri yoktu. Ayrıca Hollywood ürünlerini tüketecek

daha az boş zaman vardı. Bizim günlük meşgalelerimiz haline gelen sitcom'lardan farklı olarak, vodviller büyükanne ve büyükbabalarımızın ara sıra oyalandıkları bir şeydi. Siyah-beyaz televizyonlar, evlerinin her odasına hakikat sonrası çağın yüzlerce değerini aktarmıyordu. Gerçek ve kurmaca arasında muğlak bir yerde duran "reality şov" diye bir şey yoktu. Televizyon onların çocuk bakıcısı, yoldaşı ve ahlaki akıl hocası değildi.

Beaver'dan Bağdat'a

Hakikat sonrasının ortaya çıkışı ayrılmaz bir şekilde televizyonun yükselişiyle bağlantılıdır. Geçtiğimiz onlarca yıl boyunca, televizyon izleyicileri erken çocukluk döneminden itibaren, bu kitle iletişim aracının yalanlarına, yarı gerçeklerine ve düz aldatmacalarına maruz kaldı. Televizyon onların başlıca yoldaşı olmuştur; onunla kanlı canlı bir insanla geçirdiklerinden çok daha fazla zaman geçirirler. Durum böyle olunca, orada gördükleri değerleri özümsememeleri çok zordur.

Eski izleyiciler, televizyonda yayımlanan McCarthy duruşmaları, hileli yarışma programları, Eisenhower'ın U-2 uçuşlarına dair söylenen yalanları itiraf etmesi, Vietnam ve birçok güvenilirlik açığı, Watergate duruşmaları ve İran-Kontra'nın yalanlarıyla büyüdü. Savaş sonrası Amerikalı çocukların televizyonun ışıltısında yetiştirilmesinin etkileri bıktıracak kadar çok işlendi, ancak etik duyarlılıkları üzerindeki etkisi nadiren ele alındı. "Televizyon," diye yazıyordu Landon Y. Jones *Great Expectations*'ta [Büyük Umutlar],

ekranı önünde büyüyenlere "yetişkin yaşamındaki küçük sahtekârlıklara dair ilk derslerini verdi." Ekran önünde yetişenler, reklamların doğru olmadığını, büyüklerin yalan söylediğini ve buna göre karar verdiklerini düşünüyorlardı.

Kitle iletişim araçları hakikat sonrasını yaymada fazlasıyla önemli bir rol oynamıştır. Bu sadece televizyona çıkan yalancıları izlemeyi ve onları taklit etmeyi içermez. Bu etkiyi yaratanlar sadece reklamlar, reality şovlar, yarı belgesel filmler, haber-eğlenceler ve "gerçeklere dayalı" hikâyeler değildir. Televizyon, doğası gereği dramatik olanı olgusal olana tercih ettiğinden, zaman içinde kurmaca olmayan programlar bile kurmaca olanların yöntemlerini benimser. Bunun için ABC'den Roone Arledge'a ne kadar teşekkür etsek azdır. Arledge melodramlaştırılmış spor ve haber programlarının mimarıydı. Dehası, kurmaca öykü anlatma tekniklerini, aslında olgusal olan malzemeyle bütünleştirmesinde yatıyordu. Zamanla bütün televizyoncular Arledge'ı izledi. Devlet televizyonu bile gerçekleri geliştirmenin cazibesine yenik düştü. Bunun bir örneği, Dachau ve Buchenwald toplama kamplarındakileri kurtarmaya yardım ettiği iddia edilen ve tümü siyahlardan oluşan iki ordu birimi üzerine yapılan PBS belgeseli, *Liberators*'tır [Kurtarıcılar]. "Kamptakiler kurtarıldıklarında yakınlarında bile değildik," demişti filme konu olan iki ordu biriminden biri olan 761. tank müfrezesinden bir gazi daha sonra. "Buchenwald'a ilk kez 761. müfrezeyle değil, 1991'de PBS ile gittim." Bahsedilen diğer ordu birimi C Company'nin komutanı emekli yüzbaşı, Dachau'nun kurtarılmasına yardım ettikleri iddia edilen gün, o ve adam-

larının Dachau'dan 60 kilometre uzakta olduklarını söyledi. Belgesel gösterimden çekildi. Renkli konuklar ve güçlü hikâyeler arayışındaki ticari televizyon programları, talk şov konukları tarafından defalarca kez sahte kimlik bilgileri ve çekici hikâyelerle kandırılmıştır. ABC'nin "20/20" programı, *Our Gang* [Bizim Çete] serisinden "Buckwheat" [Karabuğday] olduğunu iddia eden bir konuk tarafından tongaya düşürüldü (William "Billy" Thomas, gerçek Buckwheat, on yıl önce ölmüştü). Aktris Tani Freiwald, Geraldo Rivera ve Sally Jessy Raphael için yatak arkadaşı, Oprah Winfrey için de seksten tiksinen bir ev kadını rolünü oynadı. Kendini "Bruce Spencer" olarak tanıtan usta düzenbaz Alan Abel, Jenny Jones'u kandırdı fakat şovun izleyicilerini, kendisini başka bir kadının kollarında yakalayan karısının penisini japon yapıştırıcısıyla bacağına yapıştırmasını anlatan fantastik bir hikâyeyle kendine hayran bıraktı. Gerçi kandırmak yanlış sözcük olabilir. Üç maymunu oynayan bir kitle iletişim aracı olan televizyon sadece aldatmacaya yatkın olmakla kalmaz, bunu düpedüz teşvik eder.

"Gerçek" insanları canlandırmaları için oyuncu kullanmaları nedeniyle (bu insanların çoğu ilk kez, kamera önünde bir grup "arkadaş ve akraba" olarak görünmelerinden birkaç saat önce tanışmıştı) bir İngiliz televizyon programı para cezasına çarptırıldıktan, diğeri de iptal edildikten sonra Edinburgh Uluslararası Televizyon Şenliği'nde bu konuda bir panel yapıldı. Bu tür bir sahtekârlığa karışan bir yapımcı, medya araştırmacılarının kendisine, özgünlüklerine pek bakılmadan renkli konuklar bulmaları için ne kadar baskı

altında olduklarını anlattığını söyledi. Bu araştırmacılar yapımcıları bazı konukların çok da düzgün olmayabileceği konusunda uyardıklarında duydukları şu oluyordu: "Bunu duymamış olayım." İzleyicileri bu şekilde yanıltmanın doğru olup olmadığı konusunda Edinburgh'da bir tartışma çıktı. Bazıları uygulamanın kınanması gerektiğini düşünüyordu. Diğerleriyse uygulamayı tamamen kabul edilebilir buluyordu. "*Jerry Springer Show*'un araştırmacısı" olarak tanıtılan bir panelist, daha sonra aslında Şikagolu bir aktris olduğunu itiraf etti.

Konukların anlattığı komik kişisel anekdotlar olmadan talk şovlar var olamaz. Ancak, gerçekte anlatacak çok az güzel anekdot vardır. Bu sıkıntı karşısında bir seçenek, Jay Leno'nun yaptığı gibi bunları satın almaktır. Bir diğeri ise uydurmaktır. Bu nedenle, talk şov konuklarının paylaştığı hikâyelerin çoğu doğru olmaktan çok eğlendiricidir. Bunlar arasında, aşırı derecede komik ve tamamen uydurma bir hikâye de vardı. Oyuncu Fran Drescher, Jay Leno'ya, parmağını çok kötü kestikten sonra 911'i aradığını, daha sonra da sağlık görevlileri geldiğinde göz kamaştırıcı görünebilmek için duş alıp kıyafetlerini değiştirdiğini anlatmıştı.

Televizyon, ahlaki açıdan, yazılı basından çok daha taraftır. Bu durum özellikle göze hitap eden programlar için geçerlidir ki çoğu da zaten böyledir. Görseller televizyon iletişiminin özüdür ve görsellerin ahlakı yoktur. Yer verilen gerçek olayların sürekli olarak, eski kayıtlar ya da yeniden canlandırmalar olduğu ortaya çıkar. Irak savaşının başlangıcında bir Sky News muhabiri, İngiliz denizaltısı HMS

Splendid'in bombardımanı üzerine yaptığı "özel" haberde bir denizaltıdan ateşlenen füzenin arşiv görüntülerini kullandı. Afganistan'ın işgali sırasında, Geraldo Rivera, aslında uzakta gerçekleşen bir silahlı çatışmanın ortasında bulunduğunu iddia etti. Palavrası ortaya çıktığında, Rivera işvereni Fox News tarafından hafifçe azarlandı. Ekranda yaygın olan aldatmacanın bu kadar bariz olması bile gerekmez. ABC News muhabiri Cokie Roberts bir keresinde, bir yapımcının önerisi üzerine, kış kıyamette dışarıda olduğu hissini verebilmek için kalın giysiler giyip stüdyodaki Capitol binasının önünde haber sundu. ABC, Roberts ve yapımcısını bu mini sahtekârlık için kınadı, fakat ancak olay basına sızdıktan sonra.

Televizyondaki imgeler, dürüstlüğün kendisinden çok dürüstlüğün görünümüyle ilgilidir. Dramatik yoğunluğa vurgu yapan televizyon, her zaman duyguları gerçeklere tercih eder. Oliver North'un televizyonda yayınlanan İran-Kontra skandalı duruşmalarında vatanı uğruna yalan söyleme hakkını savunurken gözleri dolduğunda, Norman Lear televizyonun "ıslaklığı" sevdiğini gözlemledi. North, yalan söylemiş olsa da duygusal açıdan dürüst, cazip bir vatansever olarak karşımıza çıktı. Görsel değerler ölçeğinde, bu yeterince dürüsttü.

Anlatılar, Hikâyeler ve Dramatik Kavisler

Bunlar, televizyonun izleyiciler için ahlaki açıdan belirsiz bir model sunduğunun açık örnekleridir. Ancak bu aracın hakikat sonrasını teşvik edişinin eşit derecede önemli, fakat

daha az belirgin başka bir yolu daha var. Bu, düzenli olarak ekranlarımızdan yansıyan merak uyandırıcı ahlak dışı dünyayla ilgili. Birbirini kandıran karakterler olmadan durum komedileri olamazdı. Yalan, sitcom komedisinin ana kaynağıdır. "Yalnızca seni korumak için yalan söylüyorum," diyordu bir koca, tepesi atmış karısına, "ya da uygun olduğunda" (Gülme efekti). Evelin Sullivan'in *The Conscise Book of Lying*'de [Yalan Söylemenin El Kitabı] belirttiği gibi, güldüren yalanlar ilişkileri nadiren riske atar çünkü çok eğlencelidir, zararsızdır ve fazla artçı sarsıntısı olmaz. Kameralar kapandığındaysa, bu geçerli değildir. Kamera dışı yalanlar nadiren eğlenceli ve çoğu zaman zararlıdır. Ve artçı sarsıntıları *olur*.

Hakikat sonrası için daha incelikli bir teşvik, televizyonun hayatı tutarlı hikâyeler, dramatik kavisler ve net çözümler içeren, düzgün paketlenmiş parçalar halinde canlandırmasıyla ilgilidir. Kahramanlar, kötü adamlar ve dramatik hikâyelere vurgu yapan profesyonel güreş, televizyonda sahnelenen renkli anlatılara öncülük etti. Elbette ki bu melodramları çok az kişi ciddiye aldı. Daha sorunlu olan, *The Brady Bunch* dizisindeki gibi mutlu ailelerin ya da *Friends* dizisindeki gibi ilginç arkadaş gruplarının hayatın normu olduğuna dair daha büyük yanılgıdır. İlginç hayatları olan dramatik karakterlerle karşılaştırıldığında kendini kötü hissetmek kolaydır. Bu, kendi hayatlarımıza, televizyonda izlediğimiz hayatlara benzer bir anlatısal bir ivme, senaryoyu ilerletecek olaylar ve ilginç alt hikâyeler katma baskısı yaratır. Hayatımızın ilerleyişini elektronik olarak ne kadar çok kayıt edersek

ve düzenlersek o kadar gerçek olur. Eğer hayat hikâyemizin iyi bir senaryo gibi olmasını istiyorsak, zaten böyle olduğunu öne sürmek bunu gerçekleştirmenin yollarından biridir. Gerçekliği manipüle etmek bu kavrama içkin değildir, fakat kesinlikle ima edilir. Kim olduğumuz ve nereden geldiğimiz konusunda iyi bir hikâye oluştururken, tıpkı bir senaryo yazarının yapacağı gibi, hayat hikâyemizi düzeltme ve şekillendirmenin cazibesi neredeyse karşı koyulamazdır.

Yaygın medya çağında, yaşamı repliklerle, arka planlarla ve çözüme bağlanan sonlarla devam eden bir dram olarak *algılamamak* zor. Tüm iletişim araçlarından sürekli akan iyi kurgulanmış bir dramın tüketicileri olarak, hepimiz hayat hikâyemizi anlatı akışına uydurma baskısı hissediyoruz. *Anlatı*, bir zamanlar esas olarak kurmaca ve oyun yazarları tarafından kullanılan bir sözcüktü. Artık sadece her çeşit yazar için değil, politikacılar, profesörler, güreşçiler, pazarlamacılar, yani sıkı bir hikâyeye ihtiyaç duyan herkes için kullanılır oldu. Kim bir anlatıya ihtiyaç duymaz ki? Futbol maçlarının ve siyasi kampanyaların, davaların ve kendi hayatlarımızın "üst anlatıları"nı tartışıyoruz. Boşanmadan "anlatı kopuşu" olarak söz edildiğini bile duydum. Ortadoğu sorunu, rakip anlatılar arasındaki bir mücadele olarak tasvir ediliyor. Teröre karşı savaş da öyle. 11 Eylül sonrasında, Joan Didion, *Amerika Karşı Koyuyor* anlatısının ne kadar güç kazandığını gözlemliyordu. "Her şey bu anlatıyı gerçekleştirmek için çalışıyor," diyordu yazar. "Ülke, diğer savaş zamanlarında olduğu gibi, bir sebepten dolayı bundan hoşnut olmamaya başlarsa, o zaman anlatının düzeltilmesi gerekecektir."

George W. Bush bunu çok iyi anlamıştı. Savaşların temalara ihtiyaç duyduğunu fark etti; *Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu* gibi. Savaşlar güçlü öykülere ihtiyaç duyar. Cesur bir "gönüllüler koalisyonu", diyelim ki, ezilen bir halkı, kullanmak üzere olduğu korkunç kitle imha silahları depolayan canavar ruhlu bir diktatörün boyunduruğundan kurtarır. Bu savaş sırasında, kahraman askerler, yakalanmadan önce şarjörünü boşaltmış, yaralı bir savaş tutsağı kadını cesurca bir gece baskınıyla işkence gördüğü hastanede kurtarır. Savaş meydanında kazanılan heyecanlı zaferden sonra, başkumandan bir savaş uçağında denize doğru uçmak ve bir uçak gemisinde evlerine doğru yola çıkmış birliklerine katılmak için uçuş elbisesini giyer. Hikâyenin sonunda, bu çarpıcı genç savaşçı lider, coşkulu bir zafer konuşması yapar. Arkasındaki pankartta şöyle yazar: GÖREV TAMAMLANDI.

Bu öykünün gerçeğe sadece ucundan dokunuyor olmasının önemi yoktur. Kamuoyuna, bu uçak gemisinin helikopterle ulaşılamayacak kadar uzakta olduğunun söylenmesine rağmen, aslında U.S.S. Abraham Lincoln gemisi, San Diego'ya o kadar yakındı ki, denizciler başkumandanları konuşurken fonda Sea World Su Parkı değil de gerçek deniz suyu olsun diye gemileriyle sürekli halkalar çizdiler. Bu, George W. Bush gibi modern bir politikacının güçlü anlatılar için görsel hokkabazlığa ne kadar ihtiyaç duyulduğunu anlamış olduğunu gösteriyordu. Cumhuriyetçiler bunu Demokratlardan çok daha iyi kavradılar. Bush'un Medicare sağlık sigortası programını pazarlamak için kendileriyle söyleşi yapılıyormuş rolü yapan ve planı öven oyuncularla çek-

tikleri görüntüleri daha sonra yerel televizyon kanallarına gönderdiler (birçoğu bunları "haber" olarak verdi). Başkan, St. Louis'teki bir kamyon fabrikasında televizyonda yayınlanan bir konuşma yaparken, yardımcıları Bush'un arkasındaki kutuların üzerinde yazan "ÇİN'DE ÜRETİLMİŞTİR" ibarelerini bantlayıp üzerine "ABD'DE ÜRETİLMİŞTİR" yazan görseller yerleştirdiler.

Bush'un düzgün yazılmış senaryolara düşkünlüğünün altında kamuoyunu yanlış yönlendirme tutkusu yatıyordu. Özellikle konu Irak olduğunda, 43. Amerikan Başkanı'nın aklında bir senaryo var gibiydi ve senaryoya uymayan bilgileri yok sayıyor ve bastırıyordu. Bu pratik Bush'un yalancılıkla suçlanmasına neden oldu. Fakat başkanın aldatıcılığı, doğrudan yalan söylemekten çok, verilerin manipüle edilmesiyle ilgiliymiş gibi görünüyor. Hayatı senaryo gibi görenlerde, önceden yazılmış anlatılarda kullanacakları bilgiler konusunda seçici olmak ayırt edici bir özelliktir. *New York Times* yayıncısı Arthur O. Sulzberger, Bush'un Irak'ı işgal etme sebeplerinin çoğu boş çıktıktan sonra dediği gibi, "Yönetimi, hikâyelerine, kendilerine söylenenlerin gerçekliğini sorgulayamayacak kadar inandıkları için suçluyorum."

Bush, gerçeklerin sizin söylemeyi seçtiklerinizden ibaret olduğunu ve herhangi bir konumun adı değiştirilerek yeniden tanımlanabileceğini kabul etmeye yatkındı. Diğer bir deyişle, gerçekler konumunuza uymadığında, onları değiştirin. Gayrimenkul vergisine "ölüm vergisi" deyin. Gevşek çevre düzenlemelerini Temiz Hava Kanunu olarak sunun. Ulusal ormanlarda artan ağaç kesimini, Sağlıklı Orman

Girişimi adı verilen bir yangın önleme tedbiri olarak sunun. Dil oyunlarıyla hareket eden George W. Bush en postmodern başkanımızdı. Niyetinin iyi olduğunu düşündüğünden böyle alicengiz oyunlarına başvurmamak için herhangi bir neden görmüyordu.

George Bush aynı zamanda tam bir *baby boomer*'dı. Bu kuşağın baş temsilcisi daha çok Bill Clinton olarak kabul edilse de, Beyaz Saray'da onun ardından gelen adam bu unvan için çok daha uygundu. Bir yorumcu Bush'u, "bu kuşağın gerçeklerden ziyade duygulara kapılmaya hazır, coşkulu, ete kemiğe bürünmüş hali" olarak tanımlamıştı. Gerçekleri açıkça söylememekle suçlandığında, Bush sürekli olarak iyi niyetine başvuruyordu. Her türlü ahlaki ayrımın "iyi" tarafında olmak, ona vergi kesintileri, Medicare ve Irak'la ilgili her türlü veriyle oynama özgürlüğü veriyordu. İddialarının doğruluğuyla ilgili geçerli sorular gündeme geldiğinde, hata yapmış olabileceğini itiraf etmek yerine kalbinin temizliğini savundu ve onu eleştirenlerin amaçlarını sorguladı. Diğerlerine bu şekilde tepeden bakmak, hiçbir zaman tam olarak büyümeyen bir kuşağın özelliğidir.

12

PETER PAN AHLAKI

"Baby boomer'lara dair fikirlerin hiçbiri, bu neslin hayatta bir misyona sahip olduğu inancından daha güçlü değildir."
Landon Y. Jones

"Her baby boomer büyümeyi reddeder."
Joe Queenan

Yalnızca büyüklüğü nedeniyle bile, baby boomer kuşağı herkesin hayatı üzerinde çok büyük bir etki bırakmıştır. Baby boomer kuşağı üzerine ufuk açıcı çalışması *Great Expectations*'ta [Büyük Umutlar] Landon Y. Jones, onları, dokunduğu her yeri yeniden şekillendiren bir kasırga olarak tasvir ediyordu. 1946-1964 yılları arasında doğan 75 milyon Amerikalı kadar geniş ve çeşitlilik gösteren bir grup hakkında genelleme yapmak riskli olsa da, bu grup çok etkili ve liderlerimizin çoğunun geldiği yer olduğundan, yalnızca kültürümüz, siyasetimiz ve ekonomimiz değil, aynı zamanda değerlerimiz üzerindeki etkilerini de irdelemek önemlidir.

Kökenler

Baby boomer kuşağı, büyük bir karışıklık döneminde büyüdü. Savaş, protesto, sivil haklar, uyuşturucular, rock festivalleri ve cinsel devrimler arasında, değerler dahil her şeyin değiştiği hissi vardı. Bu arka planda büyüyenlerin kendilerini güçlü bir biçimde *benzersiz* hissetmeleri kaçınılmazdı. Aynı şey görev duyguları için de geçerliydi. Onlar dünyayı veya en azından kendilerini değiştirecekler ve asla onları yetiştirenlerin ahlaki bitkinliğine yenik düşmeyeceklerdi.

Boomerların kendilerini ebeveynlerinden en çok ayırt ettiğini düşündükleri şey duygusal açıkyüreklilikti. Hissettiklerinizi paylaşmak düz anlamda dürüstlükten önce geliyordu. Bir insanın kalbindeki gerçek, ağzındakinden daha önemliydi. Düz anlamda dürüstlük salaklar ya da anne babalar. içindi. O dönemin popüler duygusal özgürleşme yöntemi olan uyuşturucular, grup terapileri, çeşitli festivaller, inzivalar vs. gerçeklerden ziyade duygulara dair dürüstlüğü ön plana koydu. Kendinizle ilgili iyi hissetmek, dürüst olmaktan çok daha önemli sayılıyordu. Ayrıca, bir başkasının karakterini kim yargılayabilirdi ki? *I'm OK, You're OK* [Ben İyiyim, Sen İyisin] gibi ahlak metinleri bu kuşağa yargılayıcı olmaktan kaçınmayı öğütlüyordu. *How to Be Your Own Best Friend* [Nasıl Kendinizin En İyi Arkadaşı Olursunuz?] gibi çoksatan kitaplar bireyciliği toplumun önüne koyuyorlardı. Banliyölerde toplum hissiyatından neredeyse bihaber büyümüş olan birçok boomer, bu mesajı almaya son derece açıktı. Boomerlar, ebeveynlerinden daha mobil bir grup ha-

line geldiler ve duygusal samimiyetle dolu buğulu gözlere bayılan, televizyonda gördükleri ne idüğü belirsiz ahlakın yaptığı gibi hakikat sonrasının yerleşmesini daha da kolaylaştırdılar.

Bu fikre rağbet etmeyenler bile, duygusal olarak kendini açmak üzerine kurulu bir kültürle çevriliydi. Bu süreçte özgünlük, dürüstlükten daha önemli oldu. *Boston Globe*'dan Mike Barnicle, iki kanser hastası üzerine uydurma bir köşe yazısı yazdığı ortaya çıktığında, yazdıklarının doğru olmasa da "özgün" olduğunu savundu. Meslektaşı Patricia Smith kullandığı malzemeyi kendisi ürettiği için işten kovulduğunda, yaptığını şöyle gerekçelendirdi: "Köşe yazılarım dürüst ve içtendi."

Bunun gibi boomerlar, yasaklara karşı gelme, ulaşılamaz nesnelliği dürüst öznellikle değiştirme ve ifade edilmesi zor gerçeklerin yerine hakiki duyguları koyma hissinin yaygın olduğu bir dönemde büyümüşlerdi. Ebeveynlerinin esnek olmayan ahlaki kodları ve duygusal gerginliklerinden kurtulacaklarına dair güçlü bir inanca sahiplerdi. Terapide olduğu gibi etikte de durum şuydu: Eğer başkalarıyla olan ilişkilerinizde dürüst ve iyi niyetliyseniz, söylediklerinizin doğruluğunun önemi yoktu. Eğer yalan söylediyseniz, fakat niyetleriniz saf, duygularınız da samimi ise bunun herhangi bir zararı yoktu, hatta faydası bile olabilirdi. *Ben iyi bir insanım. Kalbim saf. Amaçlarım yüce. Daha ne istiyorsunuz?* Bu, eski Katolik doktrini *zihinsel gizlemenin* kültürel anlamda tam karşıtı olarak güncellenişiydi: Kalbimizin içindekiler ağızlarımızdan çıkan sözcüklerden daha önemlidir.

Bu ahlaki iklimde büyümüş kuşağın üyeleri, "İyi hissettiriyorsa yap" anlayışının sözcüleri haline geldi. Bu anlayışın en saçma biçimleri ortadan kalktı, ancak gerçeği hissetmenin yükselişte olup olgusal gerçeğin düşüşte olduğu bir dönemde büyüyenlerde izi kaldı. Ortaya çıkmasına yardımcı oldukları hakikat sonrası çağda, bu gerçeği-hissetme savunucuları duygusal olarak daha dürüst hale gelirken ya da en azından denerken, entelektüel dürüstlükleri azaldı. Pırıl pırıl gözleri, dişlediği dudağı ve ürkütücü empatisiyle Bill Clinton bu çağın kusursuz bir sözcüsü oldu.

Beyaz Saray'daki halefi gibi Clinton da pek büyümüş izlenimi vermiyordu. Bu durum her iki figürün ahlaki bakış açısında da görülebilir. Yeniyetmeler gibi baby boomerlar da dünyayı net ahlaki senaryolar yoluyla algılamaya meyillidir. Bu, bir kuşağın alametifarikası haline geldi. Landon Jones'un yazdığı gibi, "baby boom'un görevi, mükemmel toplumu değilse de mükemmel insanı yaratmaktı." Ancak, mükemmelliğe ulaşmak zordur. Mükemmel olmak, özellikle de ahlak söz konusu olunca, son derece zorlayıcıdır. Yaşlandıkça herkesin yüzleştiği ahlaki belirsizliklerle karşı karşıya kalan kişi, ahlaki açıdan kusurlu olduğunu itiraf edebilir veya mükemmeli aramaya devam edebilir. Büyümemeye kararlı bir kuşağın üyelerinin çoğu, orta yaşa kadar mükemmellik arayışına devam etti. Görüşlerinin netliği baby boomerları ahlaki katılığa duyarlı hale getirdi. Bu da daha incelikli bir dünya görüşüne fazla yer bırakmıyordu. George Bush'un dediği gibi, "İnce ayrıntılarla işim olmaz."

Bir grup olarak bu kuşağın üyeleri, gençlik ideallerini korumak ya da en azından bu görünümü sürdürme konusunda alışılmadık derecede kararlıydı. Bu, kalıcı bir idealizmden ziyade süregelen bir kibire yol açtı. Bush, Clintonlar, Al Gore ve Bill Gates gibi baby boomerlar arasında, gerçeği rutin bir biçimde gizleme kuşaksal bir kendini beğenmişlikle el ele gitti. Alışılmadık bir ahlaki duruş benimsedikleri fikri, boomerların öz algılarından asla –hepimiz gibi onların da yaşla birlikte yaşadığı değişimlerden sonra bile– kaybolmadı. Joe Queenan, *Balsamic Dreams*'de [Balzamik Rüyalar]"Kendi çıkarları için başkalarını gözden çıkaran ilk kuşak değillerdi; fakat bunu yapan ve yaptığını inkâr eden ilk kuşaktılar," diye yazıyordu.

Ayna Ahlakı

Bill ve Hillary Clinton'ın gündelik ahlakının en parlak değerlendirmelerinden biri, ahlaki görececiliklerini sert bir dille eleştiren bir *Newsweek* yazarı tarafından ortaya koyuldu. "Kuralları esnetiyorlardı," diye suçluyordu yazar Clintonları. "Köşeleri yumuşatıyorlardı." Bu yorumcu gevşek, rahatına düşkün bir ahlakın genel olarak baby boomerları karakterize ettiğini düşünüyordu. Adı Joe Klein'dı. Klein kendi *j'accuse*'ünü[31] yazdığı sırada, *Primary Colours* [Ana Renkler] adlı romanı "Anonim" takma adıyla yayımlanmak üzereydi. Aylar boyunca kendisinin yazar olduğunu şiddetle inkâr etti. "Tanrı aşkına," dedi Klein bir noktada, "kesinlikle

31 Émile Zola'nın 1898'de dönemin cumhurbaşkanına yazdığı ve verdiği bir hüküm yüzünden eleştirip suçladığı açık mektup. Türkçeye, "suçluyorum" şeklinde çevrilir. [Ç.N.]

ben yazmadım." Yazar, çevirdiği dolabı ancak elyazmasındaki düzeltmeler üzerinde yapılan analiz kendisine bir alternatif bırakmadığında itiraf etti. Klein daha sonra *Newsweek*'teki meslektaşlarına, "hırçın, aptalca ve orantısız bir saldırıya" karşı kendisini savunmak için harcadığı enerjiden pişmanlık duyduğunu söyleyen bir mesaj gönderdi. Bill ve Hillary bu kadar iyi ifade edemezdi.

Farklı ideolojiden her baby boomer, tepeden bakma politikasını uygular. Bu, gerçekleri değiştirebilmelerini ve herhangi bir şekilde yanlış yaptıklarını düşünmeden kendilerini ahlaki yargılardan kurtarmalarını sağlar. Yetmişlik Edwin Edwards gibi ciğeri beş para etmez tipleri tartışmıyoruz bile (bir keresinde Louisiana Valisi olarak işinin düzenli biçimde yalan söylemek olduğunu söylemişti). Daha genç kamusal figürler, görünüşe göre beyaz yalanlarıyla ilgili olarak kendileriyle herkesten daha çok dalga geçiyorlar. Cumhuriyetçi Güney Carolina Valisi David Beasley, lisede atletizm takımının yıldızı olduğunu ve Mayflower[32] yolcularının soyundan geldiğini uydurduğu keşfedilince, yalnızca "biraz abartıya kaçtığını" itiraf etti. Ve şöyle devam etti: "Eğer biri bu düşünmeden edilmiş sözlerin herhangi bir şekilde, benim kişisel dürüstlüğüm ve/veya karakterim üzerinde herhangi olumsuz bir yansıması olduğunu söyleyecek olursa, fena bozuşuruz."

Beasley gibi boomerlar ilginç bir etik prensibe sahiptir. Bu prensip şudur: *Ben söylediğim için, bunun doğru olması*

32 1620 yılında Amerika'ya yerleşmek üzere gelen yolcuları taşıyan geminin adı. [E.N.]

gerekir. Yalanlar, diğer insanların söylediği şeylerdir. Mantığı görüyorsunuz: *Ben dürüst biriyim. Bunu ben söyledim. Demek ki, söylediğim şey doğrudur.* Bunun uç noktasında, yalan söylerken yakalanan bazı boomerlar bunun onları bu tür bir hayal gücünden yoksun olanlardan daha yüksek bir ahlaki düzleme koyduğunu ileri sürerler. Joseph Ellis, Thomas Jefferson'ın muazzam inkâr ve aldatma becerisine "yalnızca kalbi en temiz olanların" sahip olabileceğini yazarken kendisini aklına getirmiş olabilir. Kendisi hakkında söylediği çeşit çeşit yalanlar konusunda faka bastırıldıktan sonra Ellis ısrarla, "Ben onurlu bir adamım," demişti.

David Brooks, bu tür dolambaçlı ahlakı "spiritüel zırvalık" olarak adlandırıyordu. *Bobos in Paradise*'ta [Cennetteki Bobolar] Brooks, kendi kuşağından olanların, sürekli hareket halinde olunmasına rağmen yerel toplulukları kutsamak ya da bir yandan dinden kaçınırken diğer yandan ruhsal kurtuluş aramak gibi pek çok ahlaki çelişkisine dikkat çekiyordu. "Tüm bu kaçınmalar ve uzlaşmalar, çok da derine inmek istemediğiniz anlamına geliyor," sonucuna varıyordu. "Azizliğe varmayacak bir dürüstlüğü ve hakikate varmayacak bir nezaketi hedefliyorsunuz."

Boomer kuşağının değerleri, ahlaklı olmaktan çok ahlakçı, erdemli olmaktan çok kibirlidir. Bunu anlamamız biraz zaman aldı, çünkü en azından kendilerine göre, baby boomerlar anne babalarından veya büyükanne ve büyükbabalarından çok daha etik insanlardı. Ancak, boomerların önceki kuşaklara karşı kullandıkları ahlaki argümanlar, iş tutarlılığa gelince biraz zayıflar. Başta sert ahlaki taahhüt gibi görünen

şeyin, uzun süren bir tür ergen kendini beğenmişliği olduğu ortaya çıktı. Deneme yazarı Roger Rosenblatt bu tutumu "neopüritenizm" olarak adlandırmıştır. Neopüritenler başkalarına nasıl davranacaklarını söylemekte çok iyidir, fakat kendileri söyledikleri şekilde davranmaz. Vaaz verme meraklısı azılı kumarbaz William Bennett, uçkuru gevşek ahlak bekçisi Newt Gingrich ve uyuşturucu karşıtı uyuşturucu madde bağımlısı Rush Limbaugh, boomer neopüritenizmin tipik örnekleriydi. George O'Leary'nin, başarılı bir futbol antrenörü olarak geçirdiği yıllar boyunca bütün sermayesi fanatikçe savunduğu doğruluk, dürüstlük ve *asla ve asla* pes etmemekti. Daha önce sahaya bile çıkmadan iki farklı üniversite futbol takımını bırakmış olan O'Leary, kendine beden eğitimi alanında lisansüstü derecesi ve New Hampshire Üniversitesi futbol takımından üç şeref arması içeren bir geçmiş uydurmuştu.

Bu, baby boomerlar arasında tekrarlayan bir sendromdur. Görünen o ki kendi ahlaki öğütlerini kendileri tutmakta güçlük çekiyorlar. Kişinin vazettiği şeyleri kendisinin uygulamaması boomerlarla sınırlı değildir (Martha Stewart'ın dürüstlük çağrısını hatırlayın), ancak bu kuşağın üyeleri arasında özellikle yaygın görünmektedir. O'Leary, Klein ve Limbaugh gibi boomerlara oturdukları sırça köşklerde eşlik eden pek çok kişi vardır.[33] Yalancı olduğunu açıkça itiraf eden David Brock, bir zamanlar Anita Hill'in sahtekârlıklarını

33 "People who live in glass houses shouldn't throw stones": "Sırça köşkte oturan komşusuna taş atmamalı" şeklinde çevrilebilecek İngilizce deyim. Türkçe'deki karşılığı "dinime küfreden Müslüman olsa" ya da "tencere dibin kara, seninki benden kara" olabilir. [Ç.N.]

"açığa çıkaran" bir kitap yazmıştı (Brock daha sonra iftira attığı için Hill'den özür diledi.) Siyasette açıkyürekli olma gerekliliği üzerine bir kitap yazan Clinton'un eski yardımcısı Lanny Davis, Yale Hukuk Fakültesinden şeref derecesiyle mezun olduğuna dair sahte iddiaya dayalı bir kampanyayla kongre üyeliğine aday oldu. *USA Today* muhabiri Jack Kelley, palavracı olduğu ortaya çıkmadan önce, "Tanrı beni gerçekleri açıklamak için seçti," gibi ifadelerde bulunuyordu.

"Oradaydım"

Cesur bir dış muhabir olan Jack Kelley, haber yapmak için dünyanın en sıcak noktalarına gitmesiyle biliniyordu. Kendi kuşağından pek çok kişi gibi, uçlarda yaşamak onun için önemliydi. Bu durum aynı zamanda, baby boom'un en son diliminde doğmasıyla da ilgili olabilirdi. Kelley büyüyene kadar Vietnam savaşı sona ermiş, diğer çalkantılar da durulmuştu. Büyürken bu kadar çok dramla çevrili olmanın bedeli, dönemin en önemli olaylarını kaçırmış olma duygusudur ki çoğu da böyle hissediyordu. Bazıları, bir kenarda durdukları için ah vah etmek yerine, çıkan olaylara katıldıklarını iddia etti. Çocukları, torunları ya da akranları erkek boomerlara Vietnam Savaşı sırasında ne yaptıklarını sorduğunda, "Hiçbir şey," demek zordu. Söylemesi daha cazip olansa şuydu: "Bir sürü şey. Gel de anlatayım. Gemiye bindik ve..."

Minnesota valisi Jesse Ventura, eskiden Navy SEAL [deniz komandosu] olduğunu belirtmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. SEAL'lar, Vietnam'daki en tehlikeli görevlerin bazılarında yer almıştı. Profesyonel olarak güreştiği sıralarda,

ring kenarındaki sunucular Jesse "The Body" Ventura'yı gerçek bir savaş kahramanı olarak tanıtıyorlardı. Ayrıntılar konusunda çok net olmasa da, Minnesota Valisi "birilerini hakladığını" itiraf ediyordu. Ventura, valilik konutunda SEAL şapkaları ve tişörtleri giymeyi seviyordu. Bu durum, eski bir SEAL görevlisi ve Vietnam gazisi Bill Salisbury'yi Ventura'nın askeri kayıtlarına bakmaya yöneltti. Salisbury, gerçek adı (Jim Janos) altında Ventura'nın Kaliforniya ve Filipinler merkezli bir Donanma sualtı yıkım birimine dahil olduğunu keşfetti. O bir SEAL değil, balıkadamdı. Jesse Ventura, Vietnam karasularında bulunmuş, hatta kısa süreliğine karaya çıkmış olabilirdi, ancak eski komutanı, savaş sırasındaki başlıca görevlerinin "rutin işler" olduğunu söylüyordu. Diğer üç milyon Amerikalıyla birlikte Ventura da Vietnam Hizmet Madalyası aldı. Muharebe nişanı alamadı. En nihayetinde Ventura, "bildiğim kadarıyla asla üzerime ateş açılmadı," itirafında bulundu. Kendisini açıksözlü, kesinlikle palavra sıkmayan bir politikacı olarak sunduğu için Ventura'nın savaş deneyimine ilişkin yalanları itibarına çok zarar verdi. Sonraları savaş karşıtı bir aktivist olduğu iddiasının geçerliliğini merak etmemek elde değil.

Sadece savaş değil, aynı zamanda savaş karşıtı gösteriler ve kuşağı tanımlayan diğer olaylar da numaracı boomerları cezbeder. Bunlardan biri Woodstock'tır. Eğer bu rock festivaline katıldıklarını iddia edenlerin hepsi gerçekten katılmış olsaydı, bırakın Max Yasgur'un[34] çiftliğini, Yosemite'nin ta-

34 Max Yasgur, 1969 yılında tüm itirazlara rağmen çiftliğini Woodstock için açmıştır. [E.N.]

mamına bile sığamazlardı. Onlar sanki rock festivalini zihinlerinde yeniden canlandırıyorlardı. Kendi tabiriyle "Woodstock kıskançlığı" ile dolu olan Mollie Fermlagich adlı bir boomer, onu herkesin tanıdığı yerin uzağında bir yerde çalışma avantajından yararlandı ve Woodstock hakkında o kadar çok bilgi topladı ki festivalde bulunduğunu iddia edebildi. Fermlagich bir makalesinde, "Bu başarılı bir palavra," diye itiraf ediyordu. Bu, ona işyerinde "Woodstock'a giden cool kız" olarak yeni bir saygınlık kazandırmıştı.

Siyah ve beyaz bir sürü insan kendilerine, sivil hak savunucuları olarak güneydeki yobazlarla mücadele ettikleri bir geçmiş yarattı. Georgia Kongre Üyesi John Lewis –güneyin derinliklerinde sivil haklar için mücadele ederken çok kötü biçimde dövülen hakiki bir kahraman– daha sonraları gülerek, Selma köprüsünde kendisiyle birlikte yürüdüğünü iddia eden insan sayısının Amerika'nın tüm futbol stadyumlarını doldurabileceğini söyledi. Oysa Lewis Selma'daki her yürüyüşçüyü tanıyordu. Orada olduğunu iddia edenlerin çok azı gerçekten oradaydı. Bu türden daha acıklı bir vaka, ABD Bölge Yargıcı James Ware'inkidir. Ware yıllarca, 13 yaşındaki erkek kardeşinin 1963 yılında Alabama Birmingham'da beyaz ırkçılar tarafından vurulduğuna şahit olması hakkında uydurma bir hikâye anlattı. O yıl gerçekten de Virgil Ware adında Birminghamlı bir genç öldürülmüştü, ancak Ware'le bir akrabalığı yoktu.

"Orada olduklarını" ilk iddia edenler onlar değilse de, boomerlar bunu bir kuşak saplantısı haline getirdi. Bunun nedeni kısmen *deneyim* edinmeye verdikleri önemdi. En

büyük kuşak olmasalar bile, en çok tatmin peşinde olanlar onlardı. "Rock'n roll değerlerinin" özgürlük, otoriteye saygı duymama ve anlık tatmin isteği olduğu söylenir. Bu, 4/4'lük ritimle büyüyen bir kuşağın değerlerini oldukça iyi özetliyor. Onların rol kesme tarzı, bir anlık tatmin biçimidir. Bu, boomerların yiyerek büyüdükleri Pop Tarts'ın[35] kimlik arayan muadilidir. *Olmak istiyorum, öyleyse oldum. Öyle olmak isterdim, demek ki öyleyim. Katılmış olmayı isterdim, öyleyse katıldım.* Olmak istediğiniz kişi olmak için çalışmak yerine, yalnızca o kişi olduğunuzu iddia edin ve aradaki adımları atlayın. Başkanlığı sırasındaki asker kıyafeti sevgisi nedeniyle (gerçekten savaş gazisi olan kendinden önceki başkanların aksine), George W. Bush'un Vietnam'daki savaş sırasında yapmaktan kaçındığı askerliği geriye dönük olarak fiilen yapmaya çalıştığı öne sürülebilir.

Birçok sahte Vietnam gazisini motive eden kilit faktör, kuşağı tanımlayan bu olaya dahil olmamanın yarattığı eksiklik hissiyle, herhangi bir utanç duymadan dahil olduklarını iddia etmeleridir. Rol kesen boomerlar ifşa olduklarında, genellikle biraz abarttıklarını ya da belki de "yanlış ifade ettiklerini" kabul ederler ve onları ifşa edenlerin niyetlerini sorgularlar (Ventura, askerlik siciliyle ilgili üzerine gelen bir gazeteciye "aşağılık" demişti). Al Gore, çok sayıda küçük yalanı halkın önüne serildiğinde, önüne gelen herkesin onun dürüstlüğünü sorgulayamayacağını söyleyerek öfkelendi. Gore, bunun için kısmen "tetikçi" gazetecileri suçladı.

35 1964 yılında ABD'de piyasaya sürülen ve çok popüler olan bisküvi. [Ç.N.]

Gore'un 2000 seçimlerindeki rakibi, hatasını asla kabul etmeyen bir başkan olarak ünlendi (George W. Bush bir keresinde, bir gazetecinin başkanlığı sırasında yapmış olabileceği hataları sormasının ardından, Beyaz Saray'daki toplantıyı terk etmişti). Görünüşe göre bir baby boomer olmak, asla hata yaptığını söylemek zorunda kalmamak demekti.

Boomer Kodu

Kendi kuşaklarının eşsiz olduğunu düşünenler, eski kuralları gerçeğe uygun bulmazlar. Kendilerini "farklı" görerek, geleneksel davranış standartlarının kendileri için geçerli olmadığı sonucuna varma riskiyle karşı karşıyadırlar. Buna etik standartlar da dahildir. Bu durum, boomerların önce Yuppielere, daha sonra da Yeni Ekonomi dehalarına dönüşmesiyle ayyuka çıktı. Adında "Yeni" geçen her türlü yaklaşıma (Yeni Ekonomi, Yeni Gazetecilik vb.) dikkat edin. Bunların "yeniliği", her zaman eski dürüstlük standartlarını hor görmeyi içerir. Geleneksel iş yapma biçimlerini reddediyorsak geleneksel ahlak kurallarını neden koruyalım ki? Örgütsel kalıpların dışında düşünmeye çok fazla önem veren kişiler, etik kalıpların dışında düşünmeye dünden hazırdır. Enron'un öncülük ettiği yenilikçi yönetim tarzı ahlaki yenilikleri de içeriyordu (en çok sevdiğim, Enroncuların oluşturduğu ve gazetecilerin ağzını bir karış açık bırakan Hollywoodvari bir "işlem odası" setiydi). Silikon Vadisi'ndeki pek çok maceracı yüksek teknoloji girişimi de aynı yolu izledi.

İş dünyasındaki Yeni Ekonomi pratikleri, Eski Ekonominin soyguncu baronlarının uyguladıklarından farklı

değildi, yalnızca giysi değiştirmişti. Bu konuda uyarılmıştık. 1980'lerin ortalarında bir yönetici istihdam şirketi başkanı, yöneticileri seçerken ve eğitirken, baby boomerların yalnızca becerilerinden değil, ahlakdışılıklarından da etkilendiğini kaydetti. İstediklerini istedikleri zaman elde ediyorlardı ve hedeflerine ulaşmak için etik köşeleri yuvarlamaya hazırdılar. Yirmi yıl sonra, Enron'dan Jeff Skilling ve ImClone'un kurucusu Sam Waksal gibi boomer-yuppie yöneticilerin her yolu mubah gören çalışma yöntemleri, Yeni Ekonomi şirketlerinin birbiri ardına batmasıyla sonuçlanınca, bu gözlemin ne kadar öngörülü olduğu ortaya çıktı. Waksal sadece içeriden öğrendiklerini borsada kullandığı için değil, ayrıca devlete yalan söylediği ve satış vergilerini ödemediği için de hapse girdi. ImClone'un tövbekâr CEO'su, hüküm giydikten sonra, önemli bir işle uğraşan onurlu bir yönetici olduğuna inanmanın, etik köşelerin yuvarlamakta haklı olduğu düşüncesine kapılmasına sebep olduğunu söyledi.

Microsoft halen ayakta olsa da, kurucusu Bill Gates, sadece kurumsal dalavereler çevirmekle kalmayıp aynı zamanda bunu yaptığını şiddetle reddeden, ardından da yöntemlerini sorgulayan herkese öfkelenen klasik bir boomer yöneticidir. Microsoft, federal yasaları ihlal etmekten mahkûm olduktan sonra, Gates ancak hükümetin kendi yarattığı "yeni kurallar" üzerine kurulu "meşru endişelerini" kabul edecekti. Microsoft'un uygulamalarının kapsamlı bir incelemesinden sonra, hem gazeteciler hem de hâkimler Gates'in, şirketinin tekelini korumak için rutin olarak ahlaki değerleri hiçe sayan taktikler kullandığı sonucuna vardı. Gates'in en ni-

hayetinde kendini iyi kalpli bir hayırsever olarak yeniden yarattığı gerçeği, aynı John D. Rockefeller ya da Andrew Carnegie'ninkilerde olduğu gibi, şüpheli ticari faaliyetlerini hiçbir şekilde ortadan kaldırmaz.

Microsoft örneği, yalnızca kendilerini "farklı" gören bireylerin değil, aynı zamanda kurumların da geleneksel dürüstlük standartlarından muaf hissedebileceklerini göstermektedir. Bu gibi ortamlarda çalışanların kendi ahlak kurallarına sahip olmaları kendilerini diğerlerinden farklı hissettiren şeyin bir parçasıdır. Eğlence dünyasından figürler ve politikacılar gibi onlar da kendilerini ahlakdışı görmez, aksine benzersiz bir ahlaka sahip olduklarını düşünürler. Bu yine bir diğer alternatif etik durumudur ve dürüstlüklerini zaten verili kabul ettiklerinden, biz faniler için geçerli olan ahlaki standartlara uymak zorunda olmadıklarına dair tipik bir boomer varsayımına dayanır. Kuşağın Bill Gates gibi ikonlarının bu tutumu gelecek kuşaklara aktarıp aktarmadığı bir yana, hakikat sonrasını yaygınlaştırmak için onlara daha iyi bir şey verdiler: Aldatma becerisini yepyeni bir seviyeye taşıyacak gelişmiş bir teknoloji.

13

ALDATMACA.COM

"[İnternet] her topluluğun dayandığı şeyi yani dedikoduyu destekler. İnternet eğlenceli, batıl, rezil veya kötü niyetli iddialar, hayaller ve şüpheler içeren mesajların ücretsiz ve yapılandırılmamış değiştokuşu için giderek çoğalan buluşma yerleri oluşturuyor. Bu mesajların çoğunun doğru olma ihtimali düşükse, sistemin kişiye bu mesajlar arasından doğru olanları seçmesine yardımcı olma ihtimali daha da düşüktür."

Bernard Williams

"İnternette yeni bir kişilik yalnızca bir tık uzaktadır."

David Brooks

New York Times için haber uyduran ve aşıran Jayson Blair'in çok sıkı işbirlikçileri vardı. Bunlar teknolojik araçlardı: cep telefonları, dizüstü bilgisayarlar, e-posta ve arama motorları. Blair ülkenin dört bir yanından sahte yer ve zaman bilgisiyle metinler gönderdiğinde, editörlerinin onun gerçekten nerede olduğunu bilmelerinin hiçbir yolu yoktu. Ona ulaşmanın tek yolu cep telefonu ya da e-postaydı. Bu araçların hiçbiri de Blair'i belirli bir yerde konumlandırmıyordu. Aslında, Jayson Blair nereden aradı-

ğını veya e-posta gönderdiğini söylerse söylesin, bu yer aslında genellikle Brooklyn'deki eviydi.

Tam kendi zamanının çocuğu olan 27 yaşındaki muhabir, teknolojinin aldatmacayı kolaylaştırmada ne kadar yararlı olabileceğini iyi idrak etmişti. Blair, ziyaret etmediği bir mekânı tarif etmek için, orada bulunan fotoğrafçıların fotoğraf dosyalarına erişiyordu. "Haber" yapmak için, diğer gazetecilerin World Wide Web'de yayımlanan makalelerini okuyordu. Hiçbir şey yazmak istemediğindeyse, Blair diğer gazetelerdeki meslektaşlarının gönderdiği hikâyeleri hackleyip aşırıyordu. İnternette hemen hemen anlık, gün boyu devam eden haberler, Jayson Blair'e intihal için sürekli bir malzeme kaynağı sağladı. Onun kuşağından olup yararlı web sitelerinden malzeme kesip yapıştırarak büyüyen öğrenciler, bu işin raconunu biliyordu.

Teknoloji Destekli Aldatmaca

Televizyonun ailesi için yaptığını, teknoloji Jayson Blair'in kuşağı için yaptı: aldatmaca ortamına yardım ve yataklık. Karşı karşıyayken yalan söylemek belli miktarda yaratıcılık ve kararlılık gerektirir. İnternette, faksla veya telefonla söylemek ise gerektirmez. Biri Rembrandt'sa, diğeri boyama kitabıdır.

Modern teknoloji, hakikat sonrasına uygun zemin hazırlamıştır. Diğer her şey bir yana, teknoloji yüzde yüz peşin hükümsüzdür. Boy ve kilo girilmesini gerektiren bir egzersiz aleti kullanan herkes, kişilik sahibi olmayan bu eğitmenin onları ifşa etmesinin, yargılamasının veya küçümsemesinin

mümkün olmadığını bir çırpıda anlar. Kendini alete 1.85 boyda ve 85 kilo olarak giren mutlu bir kondüsyon aleti kullanıcısının ifadesiyle, alet "yalan söylediğinizi anlamaz."

Canlı insanlarla muhatap olunduğunda da teknoloji gerçeği gizlemeyi kolaylaştırır. Araştırmalar, telefonda yüz yüze olduğumuzdan daha sık yalan söylediğimizi doğrulamıştır. Sesli mesaj, yalan söylemeyi kolaylaştırır. Kayıtlı bir sese yalan kıvırmak canlı bir sese yalan kıvırmaktan çok daha kolaydır. Telesekreterin bu kadar çabuk popüler olmasının bir nedeni, yalan söylemenin gerginliğini alıyor olmasıydı. Bir uçta kaydedilen mesajların doğru olabileceği kadar yalan olma ("şu anda size cevap veremiyorum" gibi) ihtimali de vardır. Ayrıca yalanları kaydetmek, bunlara karşı çıkabilecek birine bizzat söylemekten daha kolaydır ("geç vakte kadar çalışmam lazım"). Canlı olarak yalan söylemek zorunda kalanlar, şüpheli mazeretlerine inanılırlık kazandıracak arka plan gürültüsü kaydı içeren kasetler satın alabilir ("daktilo seslerinden sizi duyamıyorum!"). Yakın zamanda Romanyalı bir şirket tarafından geliştirilen yazılım, cep telefonu aramalarına arka plan sesleri ekliyor: trafik, fırtına veya diş dolgusu sesi... Dahası da geliştirilmektedir. Alternatif olarak, bir konuşmayı sona erdirmek için mükemmel bir bahane olan başka bir telefonun zil sesini de etkinleştirebilirsiniz. Hatta belirli arka plan sesleri, belirli numaralardan arama geldiğinde otomatik olarak başlayacak şekilde programlanabilir.

Bilgisayarların ortaya çıkışı hakikat sonrası cephaneliğimize, "bilgisayarımız çöktü", "sabit sürücümüz çöktü", "e-postan hiç gelmedi" gibi bir dizi yepyeni kusursuz ma-

zeret ekledi. Elektronik posta, yalan söyleme açısından bir nimettir. E-posta sayesinde, yalan söylerken sesimizin ya da ellerimizin titremesinden endişelenmemize gerek kalmaz. E-posta birinci sınıf bir aldatmaca kolaylaştırıcıdır. Bu kadar popüler olmasının bir nedeni de budur. Dijitalleşmiş bir yalan, şahsen söylediğinde ya da telefonda mırıldanıldığındaki kadar ağır bir his vermez.

Başkalarıyla olan iletişimimiz artık o kadar sıklıkla e-posta, telefon ya da faks yoluyla gerçekleşmektedir ki başkalarını aldatma fırsatları katlanarak artmıştır. Sahte diplomalar hazırlayan biri aynı zamanda, potansiyel işverenlerin bu diplomaları "teyit edebileceği" sahte bir telefon numarası da sunmaktadır. Aynı şekilde, aldatıldığımıza dair his de artmıştır. *İnsanları elektronik ortamda kandırma ihtimalim daha fazlaysa, onların karşılık verme olasılığı da daha fazla değil midir? Peki bunu yaparlarsa, nasıl anlayabilirim?* Bu soruyu cevaplayabilmek için e-posta makbuzlarını kullanma ya da örneğin, sesten stres analizi yapma gibi bir sürü kedi fare oyunu oynanır: Arayanın kimliği, en azından hangi sabit telefondan arandığımızı belirleyebilir. Ancak, Jayson Blair'in keşfettiği gibi, cep telefonları bunun mükemmel bir panzehiridir. Cep telefonu kullanan biriyle konuşurken, söylediği yerde olup olmadığı konusunda söylediklerine güvenmek zorundayızdır.

Üniversite öğrencilerinin kısa sürede keşfettiği üzere, metin özellikli cep telefonları sınav soruları ve cevaplarını gizlice paylaşmak için ideal araçtır. Aynı öğrenciler, ödevlerine meşru ya da gayrimeşru yardım bulmak için interneti

altüst etmede uzmanlaşmışlardır. Başkalarını aldatmaya gelince, tüm iletişim donanımları –cep telefonları, telesekreterler, ses kayıtları– elektronik destekli yalan fikrine alışmamızı sağlayan bir teknoloji işlevi görür. Bu tür bir aldatmacanın muazzam bir güvenilmez bilgi bahçesine açıldığı yer ise siberuzaydır.

Köpek Olduğunu Kimse Bilmiyor

Irak Savaşı öncesinde, Bağdat'ta yaşayan 28 yaşındaki bir kişi, Salam Pax (Arapça ve Latince "barış") takma adıyla bir internet günlüğü yayımladı. Salam Pax, yapı mühendisi olduğunu söylüyordu. Savaş öncesi Irak'taki hayatla ilgili komik gözlemlerinin pek çok hevesli okuru vardı. Fakat Salam Pax gerçekten söylediği kişi miydi? Bağdat'ta yaşayan, Iraklı, 28 yaşında bir mimar mıydı? Bilmenin hiçbir yolu yoktu. İnternet günlüğünün herhangi bir okuru için Bay Salam, Kansas Topekalı üstsüz bir dansçı bile olabilirdi.

Yüz yüze görüşmenin olmadığı yerde dürüst olmayı teşvik eden sebepler azalır. Bu sürecin zirvesine siberuzayda ulaşılır. Orada, aldatma isteği sadece tetiklenmekle kalmaz, aynı zamanda pekiştirilir. İnternette, sahtekârlık en az dürüstlük kadar normdur. Elektronik ortamda sohbet edenler, özellikle birbirlerinin kimliği söz konusu olduğunda yalan söylenebileceğini sorgulamadan kabul ederler. Georgia Institute of Technology'nin ağ kullanıcılarıyla ilgili devam eden araştırmasına göre, yüzde 40'ı internette kendileri hakkında bir defadan fazla yanlış bilgi verdiklerini, yüzde 10'u da elektronik ortamda konuştuğu sürenin yarısından

fazlasında yalan söylediğini itiraf etti. Georgia Tech, MIT ve diğer yerlerde yapılan araştırmalar, elektronik olarak etkileşime giren kişiler arasında aldatmacanın ne kadar rutin olduğunu doğrulamıştır. MIT psikoloji profesörü Judith Donath bulgularına dayanarak şu sonuca varmıştır: "İnsanlar internette her konuda yalan söyler." İnternet kullanıcıları, cinsiyet değiştirmeye ek olarak, sıklıkla yaşlarını, yaptıkları işi ve yaşadıkları yeri değiştirmektedir. Bu türden yalanlar, çoğu kişinin artık birincil adresi olarak gördüğü siberuzaya uygundur. Aynı zamanda, Donath'ın üzerinde çalıştığı Usenet gruplarında çok kıymet verilen yakınlığı kurmak için bir miktar açıkyüreklilik gereklidir. Bu gruplarda, hangisinin hangisi olduğunu asla tam olarak bilmediğiniz, doğrular ve yalanlardan oluşan bir kokteylle karşılaşırsınız.

Dürüst olmak için bu kadar az teşvik edici sebep veya sahtekârlığa karşı bu kadar az yaptırımla, siberuzay etikten muaf bir bölgedir. Hakikat sonrasının tohumlarının yeşermesi için mükemmel bir seradır. "İnternette, 'gerçek' fikri tamamen heba olup gitmiştir," diye yazıyordu *New York Times*'ın emektar teknoloji muhabiri Michel Marriott. Marriott, sohbet odalarında gerçek adını, e-posta adresini ve telefon numarasını kullanmanın konuşmayı derhal durdurduğunu tespit etmiştir. İşin raconu bu değildi. Çok az kişinin göründüğü gibi olduğu bir dünyada gerçek kimliğinizi açık etmek ciddi karışıklığa neden olabilir. Bunu yaptığı zaman, Marriott kendisini kıyafet balosundaki bir nüdist gibi hissetmişti. Sohbet edenlerin bazıları, *Times* muhabirinin gerçekten söylediği kişi olduğundan ciddi olarak şüphe

etmişti. Bunun üzerine Marriott, kimliğini doğrulamak için arama motorlarına adını girmelerini önerdi. O zaman bile hâlâ şüphelenenler oldu. Michel Marriott'ın kendisi bu tür sohbetleri rahatsız edici buldu, çünkü sohbet odasındakiler onun kim olduğunu bilirken Marriott onların kim olduklarından emin değildi.

Kanlı canlı karşınızda olan birinin kimliğini tespit etmek yeterince zordur. Bu işi internet üzerinden gerçekleştirmek ise neredeyse imkânsızdır. Orada diğerlerinin bize söylediklerinin inanılırlığına dair çok az ipucuna sahip olmakla kalmayız, gerçekten söyledikleri kişi olup olmadıklarını bilme şansımız da yoktur. Bana az önce e-posta gönderen lise aşkım mı yoksa aslında benimle ödeşmek için lise aşkımmış gibi yapan eski bir düşmanım mı? Dün gece erotik fantezilerini anlatan cinsel açıdan erken gelişmiş 15 yaşında bir kız mıydı, yoksa karaciğer lekeleri ve canlı bir hayal gücüne sahip 80 yaşında bir adam mı? Bazıları için bu gibi sorular öylesine bir ilgiden ibaret değildir. Ülke çapında pek çok polis memuru düzenli olarak internette genç kız gibi davranıp kendilerine karşılık veren yaşlı erkekleri tutuklamaktadırlar. Pembe tulum giymiş ergenlik çağında bir kız bulma beklentisiyle buluşacakları otoparka gelen bu adamlar, karşılarında belinde silah, askeri kamuflaj içinde bir çam yarması bulur.

Dünyanın çeşitli bölgelerinden, İngilizce konuşan müşteri hizmetleri temsilcileri artmaktadır, özellikle de Hindistan kökenli olanlar. İşe koyulmadan önce Apu'lara ya da Meena'lara yeni adlar ("Merhaba. Ben Tina. Size nasıl yardımcı olabilirim?"), Amerikan konuşma tarzı eğitimi

("Olayı kaptınız!") ve kültürel ikonlar üzerine hızlandırılmış bir kurs verilir ("Geçen gün Wal-Mart'tayken..."). Kimileri geçmişleri hakkında soru sorulur diye sahte özgeçmişler bile yaratır ("Ben Sinclair Community College'da öğrenciyken..."). Çoğu, müşterilere gerçekte nerede yaşadıklarını ve kim olduklarını söylemekten vazgeçirilir.

İnternette ne kadar zaman harcarsak, görmediğimiz, bilmediğimiz ve söylediklerinden farklı olduklarından şüphelendiğimiz insanlar arasında o kadar çok yaşarız. Siberuzayda adımız, yaşımız, cinsiyetimiz, yaşadığımız yer, yaptığımız iş tamamen ortadadır. İnternette aldatmaca o kadar kolaydır ki buna niyet edilmesi bile gerekmez. Bunu elektronik sohbetin ilk ortaya çıktığı sıralarda, oğlumuz internette bir futbol meraklıları grubuna katıldığında keşfettik. Kısa süre sonra gruptaki kızlardan biri onu profesyonel bir futbol maçına davet etti. Hatta belki maçtan önce birer içki içmek için buluşabileceklerini ekledi. Oğlumuz o sırada 15 yaşındaydı (kendisinin söylemeyi atladığı bir gerçek).

"İnternette hiç kimse sizin köpek olduğunuzu bilmiyor," diyor *New Yorker*'da yayımlanan bir karikatürde klavye kullanan bir köpek. Burada, uzun boylu kadınlar arayan kısa boylu erkekler için bir site dahil sizi tahrik eden neyse onun sitesini bulabilirsiniz örneğin. Fakat bu tür siteler gerçek isteklilerin yanı sıra sahtekârlara da açıktır. Oturum açan uzun boylu kadınlar, taliplerinin gerçekten kısa olduğunu nereden biliyor? Belki de bazıları, boylarını kısaltan 2 metrelik tiplerdir. *Troller* olarak bilinen provokatörler, sohbet gruplarında ortalığı karıştırırlar çünkü çıkan kargaşadan

zevk alırlar. Bazıları sırf pislik olsun diye mesaj panolarına sahte mesajlar bırakırlar. Belirli hastalıklara yönelik internetteki destek gruplarına düzenli olarak sanki bu hastalıklardan mustaripmiş gibi davranan insanlar katılmaktadır. Hekim Marc Feldman, araştırdığı bu fenomene "İnternetin Münchausen Sendromu" adını verdi.

Aksine bir kanıt yoksa, kişinin kim olduğuna dair internetteki sözüne güvenmemiz gerekiyor. Bir e-posta adresi dışında nadiren ek bir kanıta sahip oluyoruz. Bu yüzden de kendini dürüstçe temsil etmek tamamen karşı tarafın elindedir. Ama aynı zamanda, mahremiyet ve güvenlik açısından bunun tam tersini yapmak için pek çok sebep vardır. Aldatmaca, internetteki bir güvenlik önlemi olarak ya da eğlenceli olduğu için teşvik bile edilir. Hiç kimsenin nüfuz edemeyeceği sahte bir kişilik yaratmak, yüksek dijital sanat olarak kabul edilir. Bunu yapmak internet eğlencesinin bir parçasıdır ve elektronik bir maskeli baloya benzer. MIT'li sosyolog Sherry Turkle'ın belirttiği gibi, siberuzay, derinlik yerine yüzeydeki postmodern değerlere, gerçeklik yerine simülasyona ve ciddiyet yerine oyunbazlığa biçim verir. Turkle'ın meslektaşı Judith Donath da, aldatmaca her zaman varolmuş olsa da internetin onu daha kolay ve cazip hale getirdiğini belirtiyordu. "Bu araç olmasaydı yaşamlarının hiçbir bölümünde rol yapmayacak insanlar var," diyordu Donath. "Bu benzeri görülmemiş bir şey."

Bir kişi sohbet odasına girdiğinde ve kendisine mecazi olarak, "Siz kimsiniz?" sorusu sorulduğunda, kendini olmak istediği ya da tamamen fantastik bir kişi olarak tanıtmanın

çekiciliğine karşı koyması zordur. Farklı ortamlar için farklı kişilikler yaratılabilir. Burası yaşlıların kendilerini genç, kadınların erkek, erkeklerin kadın, polislerin avcı, şişmanların sıska, utangaçların cesur, iffetlilerin şehvetli, yoksulların zengin ya da tam tersi olarak tanıttığı yerdir. Bir zamanlar, internetteki en popüler hukuk danışmanı, avukat rolü yapan Kaliforniyalı 15 yaşındaki bir lise öğrencisiydi. Bu çocukla ilgili bir makalede, Michael Lewis sosyolojik "rol teorisi"nden söz ediyordu. Buna göre, takmayı seçtiğimiz maske kadar çok kimliğimiz vardır. İnternet, eski maskeleri yenileriyle değiştirmeye istekli olanları ödüllendirir. Sürekli olarak kendini yeniden yaratmak, Amerikan rüyasının doruk noktasıdır. Sonuç, yurtdışında seyahat deneyimiyle karşılaştırılabilir: Çok düşük bir yakalanma riskiyle, kendinizi başkalarına istediğiniz gibi sunmakta özgür olmak.

Siberyurttaşlar, olmadıkları birisi –ya da birden fazla kişi– olma özgürlüğünü bu heyecan verici yeni evrenin en cazip yönü sayıyor. En iyi ihtimalle, alternatif benlikleri deneyimlemek, gençlerin yaptığı gibi kimliğimizin farklı bölümlerini keşfetmek için güvenli bir fırsat sunuyor. Bu anlamda siberuzay, her yaştan katılımcı için genişletilmiş bir ergenlik dönemi gibidir. "Artık ergenlikteki kimlik bunalımlarıyla kültürümüz ilgilenmiyorsa, sanal topluluklar ilgileniyor," diye gözlemliyordu Sherry Turkle *Life on the Screen*'de [Ekranda Yaşam]. "Oyun oynama ve bir şeyler deneme fırsatı sunuyorlar. Bu onları cazip kılan şeyin bir parçası." İnternette aşk, kelimenin en iyi ve en kötü anlamıyla çok ergen bir şey olabilir. Turkle'ın belirttiği üzere, gençlik

çağı ilişkileri genellikle güçlü bir bağlılık içermez, aynı internetteki ilişkiler gibi. Fazla iç içe geçme ya da gerçek samimiyet gerektirmeyen rasgele bir yakınlık sunarlar.

Ergenler gibi, her yaştaki siberyurttaş da, gerçeklerden çok duyguları konusunda açık olma eğilimindedir. Bunların ikisi ilişkilidir. Gerçekte kim olduğunuzu saklamak duygusal olarak açılmanızı kolaylaştırabilir. Siberuzay, duygusal açık-yüreklilik için mükemmel bir ortamdır. Yüz yüzeyken, diğerleri tarafından verilen sinyallerden oluşan bir kakofoniye uyum sağlarız: dış görünüşleri, giysileri, yüz ifadeleri, beden dilleri, kokuları, hatta feromonları (başka bir kişiye çekim hissedildiğinde salgılanan hormon benzeri kimyasallar). Bu ipuçları birbirimizi tartmamıza yardımcı olur. Aynı zamanda etkileşimimizi sınırlandırabilir. Ama internette bu olmaz. Orada anonimliğin koruması altında, ihtiyatlı olma zorunluluğunun boyunduruğundan kurtuluruz. Yabancılarla internette sohbet etmek, uçakta henüz tanıştığınız ve bir daha muhtemelen asla görmeyeceğinizi bildiğiniz birine açılmaya benzer. Yüz yüze olmanın getirdiği bazı kısıtlamaların yokluğunda, internetteki ilişkiler hızlı bir şekilde derinleşebilir. Ancak bu derinlik hissi yanıltıcı olabilir. Olası adaylar en iyi cümlelerini kurarlar. Elektronik olarak eşleşenlerin yüz yüze buluştuklarında ilk sordukları şeylerden biri şudur: "Peki, *sen* neler hakkında yalan söyledin?" İnternette yakınlaşan kişiler buluştuğunda, sıklıkla ilişkilerini sürdürmek için yeterli ortak noktalarının olmadığını keşfederler.

Siberuzayda, kişinin yaptığı aldatmacanın diğerleri üzerindeki olası etkilerine dair engeller azaltılmıştır. Aynı şe-

kilde, bir sohbet odasında yalan söylerken yakalanma konusunda ciddi bir endişe duyulmaz. Eğer yakalanırsanız, basitçe ortamı terk edersiniz. Tek gereken bir tıktır. Bu insan ilişkileri tarihinde yeni bir gelişmedir. İnternette maruz kaldığımız kuşkulu verilerin hacmi de aynı şekilde yenidir.

Sonuç, kütüphaneci Anne P. Mintz'in tabiriyle, "yanlış enformasyon çağı"dır. Mintz'in derlediği *Web of Deception: Misinformation on the Internet* [Aldatmaca Ağı: İnternette Yanlış Enformasyon] adlı kitap, internette dolaşan olağanüstü miktardaki uydurma bilgiyi inceliyordu. Ortaya çıkan, ticaret, tıp, hayır kurumları, politika haberleri ve neredeyse aklınıza gelebilecek başka her konuyla ilgili aldatmacanın devasa boyutuydu. "Aldatma ve aldanma binlerce yıldır var olsa da, yeni teknoloji bu aldatma ve aldanmaya vites yükselttirdi," diyordu Mintz ve meslektaşı Barbara Quint.

Dolaşık Ağ

SARS virüsü manşetlere çıktıktan kısa süre sonra internette "çareler" ortaya çıkmaya başladı. Bu, eski bir şarlatanlık geleneğinin parçasıdır, ancak internet sayesinde artık çok daha geniş ve hızlı bir yayılımı vardır. Tıbbi web sitelerinde yapılan bir inceleme, aşırı sayıda yanlış bilgi, kocakarı ilacı ve düpedüz şarlatanlar tarafından pazarlanan sahte karışım bulmuştur. En düzgün olanların doğruluğuna bile her zaman güvenilemez. Hastanelere, sağlık uzmanlarına ve sağlık haber servislerine ait 60 web sitesinde yapılan bir incelemede, 48'inin –yüzde 80'i– yanlış veya güncel olmayan bilgi içerdiği tespit edildi.

İnternet ağı, gerçek gibi sunulan dedikoduların, haber olarak verilen basın bültenlerinin, aldatmacalı reklamların, kötü niyetli söylentilerin ve katıksız dümenlerin bir karışımıdır. İnternet bilerek merkezsizleştirilmiş bir araç (herhangi bir parçası kaybolsa bile ayakta kalabilecek ulusal bir savunma aygıtı) olarak tasarlandığı için, hangisinin hangisi olduğunu belirleyecek yeterli denetleyici olmaksızın, doğru ve yanlış bilgiyi ayrım yapmadan birleştirir. Gücü, devasa miktarlarda bilginin hızlı bir şekilde dağıtılmasından gelir. Zayıflığı ise, bu bilgilerin güvenilirliği hakkında sağladığı ipuçlarıdır. Web sitelerinin gösterebileceği bir *Wired*[36] onayı mührü yoktur. Sonuç olarak, internette doğruluk, tamamen göreceli bir kavramdır. Burada Matt Drudge, gerçek ve söylenti arasında ayrım yapmadan ve bundan herhangi bir pişmanlık duymadan yazarak yıldız "gazeteci" haline gelebilir. Sezar, Twain ya da Hitler'in –ortaya çıkıp da yalanlayamayacak herhangi biri– ağzından yapılan sahte alıntılar sürekli olarak internette dolaşımdadır. Andy Rooney birçok kez internette kendi ağzından yazılan çirkin ifadeler bulmuştur. MIT'nin mezuniyet töreninde Kurt Vonnegut tarafından yapıldığı iddiasıyla yayımlanan "konuşmanın" eski bir *Chicago Tribune* makalesi olduğu ortaya çıktı. Eski Beyaz Saray basın sekreteri Pierre Salinger, bir TWA uçağının Amerikan füzesi tarafından vurulduğuna dair internette bulduğu sahte iddiayı gerçekmiş gibi pazarladı.

İnternet için hiçbir söylenti fazla rezil, hiçbir paranoyak

36 *Wired*, 1990'larda ABD'de yayımlanmaya başlayan ve yeni çıkan teknolojilerin kültür, ekonomi ve siyasete etkilerine odaklanan aylık bir dergidir. [Ç.N.]

hezeyan aşırı değildir. Dünya Ticaret Merkezi kulelerinin çöküşüyle birlikte, siberuzayda gerçek olarak sunulan çılgın iddialar havada uçuştu. Bilgisayardan bilgisayara gönderilen bir e-posta, bir arkadaşın arkadaşının Afgan sevgilisinin kuleler saldırıya uğramadan hemen önce onu terk ettiğini ve daha sonra da eski kız arkadaşını 11 Eylül'de uçağa binmemesi konusunda uyardığını iddia ediyordu. Güya ilk kulenin terasından bir turist tarafından çekilen ve ikinci kuleye çarpmak üzere olan bir uçağı gösteren de dahil olmak üzere pek çok sahte fotoğraf yayımlandı. Aslında bu teras, kulelere saldırı düzenlendiğinde açık değildi. Başka biri, yıkımın dumanı içinde bir "şeytan yüzü" gösteriyordu. Sonraki gönderiler, internet sakinlerine mektuplarını ütülemenin şarbon sporlarını öldüreceğini, Fransız astrolog Nostradamus'un kulelerin çöküşünü 1654'te öngördüğünü, çökmekte olan kulede mahsur kalan bir adamın düşen molozlara tutunarak kurtulduğunu ve Dünya Ticaret Merkezi'nde çalışan 4000 Yahudi'nin, neler olacağını bildikleri için 11 Eylül'de evde kaldığını söylüyordu.

Kocası David ile birlikte sahtekârlıkların foyasını meydana çıkaran internet sitesi snopes.com'u yöneten Barbara Mikkelson, bu tür saçmalıkları ortaya dökmekte kusursuz bir iş çıkarmıştır. Mikkelson, 11 Eylül sonrasında bilgisayar ekranlarını işgal eden birçok efsanenin, kaygıyla baş edebilmenin bir yolu olduğunu düşünüyor. "Yaşadığımız duyguların uygunsuz olmadığını görmek için diğer insanlara başvuruyoruz," diyordu Mikkelson, *Washington Post*'a. "Bunu yapmanın yollarından biri de çılgın hikâyelerimiz. Şöyle diyoruz: 'Bu konuda kaygılıyım, sen de benimle aynı kaygıyı duyuyor musun?'"

İnsanlar kaygıları gidermek için her zaman mitleri kullanmıştır, ancak internet, mitleri yayma becerimizi ve hızımızı katlayarak artırmaktadır. Eski şehir efsaneleri bu ortamda yeniden hayat bulur: Kanalizasyonlardaki timsahlar, meşrubat şişelerindeki sıçanlar, yanlışlıkla ton balığı diye etiketlenmiş kedi mamaları. Anlaşılan bu efsaneleri unutulmaz ve inandırıcı kılan özgünlüklerinden ya da hatta faydalarından çok uyandırdıkları dehşettir. Şehir efsaneleri üzerine yapılan bir araştırmaya göre, Oliver Wendell Holmes'ün fikirler piyasasında kazananı belirleyenin doğruluk olduğuna dair ünlü sözünün aksine, bu tür efsaneleri inanılır yapan duygusal uyarılmadır. *Tiksintinin*, bir kurbağanın derisindeki salgıları yalayarak kafayı bulabileceğinize ya da diyelim ki Marilyn Manson'ın bir konserde izleyicilere yavru köpekler fırlatıp ancak onlar öldürüldükten sonra konsere başlayacağını söylediğine dair hikâyelerin yayılmasında özellikle etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Buna benzer söylentiler, e-posta yoluyla iletilme ya da web sitelerinde yayınlanma olasılığı en yüksek olanlardır. Bu, hissi hakikatin olgusal hakikate baskın çıkmasının bir diğer örneğidir. Duke'taki meslektaşlarıyla bu araştırmayı yapan Stanford Üniversitesi profesörü Chip Heath, "Şimdiye kadar gösterdiğimiz şey, bir şeyin duygusal olduğu sürece içeriğe ihtiyacı olmadığıdır," diyordu. Bu araştırmanın sonucu şöyle özetlenmişti: "Fikirler piyasasında var olmaya devam etme ihtimali en yüksek olan bilgi parçaları 'her zaman en doğru olanlar olmayabilir.'"

Geliştirilmiş Gerçeklik

İnternetteyken neyle veya kimle uğraştığımızı bilmediğimiz yetmezmiş gibi, artık yazılım programları da insan kullanıcılarla sanki kendileri de *Homo sapiens*miş gibi sohbet ediyor. Bunun olası etkilerini düşünün. Elektronik ortamda sohbet ettiğiniz kişi gerçek mi yoksa dijital mi? Bu, yeni sanal gerçeklerin ortaya attığı birçok sorudan sadece biridir. Sabit ve akan grafik imgeler de sohbete dahil olduğunda, başka sorular ortaya çıkar: Biraz önce aldığım resim gerçekten de onu gönderen kişiye mi ait? İnternetten bana gönderilen hangi görsel materyal dijital olarak değiştirilmiş olabilir? "Canlı" web kamerası görüntüleri gerçek zamanlı olarak mı gönderiliyor yoksa önceden mi kaydedilmiş?

Web kameraları, yönetmelikler veya normlarla engellenmeyen yepyeni, tamamen açık bir küresel yayın yapma türü yarattı. "Fakat bu kadar özgür bir evrimleşmenin bedeli vardır," diye belirtiyor şehir planlamacı Thomas Campanella. "Gerçeği kurgudan ayırmak, hangi web kameralarının doğru görsel bilgi aktardığını, hangilerininse sahte olduğunu kesin olarak belirlemek imkânsız olmasa da zordur. Her tıklamayla şüphe içten içe büyür ve benim için, mesafeyle orantılı olarak artar. Afrika mandalarının çamurda yuvarlanmalarını, tıpkı benim şu anda Hong Kong'taki bir ofiste yaptığım gibi gerçek zamanlı olarak izleme ayrıcalığına mı sahibiz? Yoksa o hayvanlar bir gün veya bir ay önce kaydedildi ve çoktan ortadan kayıp mı oldular?"

Bazıları için bu bir sorun değildir. Güneşin doğuşunu Kalahari'den izlemekle alt sokaktaki bir çocuğun yayınladığı

eski bir National Geographic kaydından izlemek arasında ne fark vardır ki? Gerçek mi yoksa dijital mi olduğu gerçekten umurumuzda mı? Gerçek insan yerine bir programla konuşuyorsak ne olmuş yani? "Telerobotik bir sitenin gerçek olup olmadığı önemli mi?" diye soruyordu Ken Goldberg, *The Robot in the Garden* [Bahçedeki Robot] adlı kitabında. "Belki sıradan internet sörfçülerinin çoğunluğu için değil, fakat sözde telerobotik bir site ile sabırla etkileşime girecek kadar zaman harcayanların, sitenin sahte olduğunu keşfi, bir müze küratörünün müzenin kalıcı koleksiyonundaki Rembrandt'lardan birinin sahte olduğunu keşfetmesi kadar travmatik olabilir."

Bu tecrübe, siber yurttaşları hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığını varsaymaya koşullandırır. Siberuzayı ne kadar çok kişi doldurursa, toplumda özgünlüğün hayal ürünü olduğunu düşünen insan sayısı o kadar artar. Bu esnada kendi gözlerimize ve kulaklarımıza olan güvenimizi kaybedeceğiz. Aynı zamanda, aramızdan giderek daha fazla kişi bu atmosfere katkıda bulunacaktır, çünkü siberuzayda gerçeği gizlemeye alıştıkça, somut dünyada da bunu daha kolay yapar hale gelebiliriz.

Siberuzaydaki yaşam, gerçek zamanlı yaşam için tehlikeli bir şablon sunar. İnternette işlevsel olan bir davranış internet dışında işlevsiz olabilir. Pek çok kez, normalde sakin olan bir genç interneti kullanarak başkalarını taciz etmekten tutuklanmıştır. Tutuklandıktan sonra ise birilerinin onun tehditlerini ciddiye aldığına şaşırmış görünüyorlardı. Yetkililer yalnızca bilgisayar oyunu oynadıklarını anlamamış

mıydı? Belki de bunun John Walker Lindh'in, kendi ülkesinden askerlere karşı El Kaide saflarında savaşmasının fiili sonuçlarına karşı kayıtsızlığıyla bir ilgisi vardı. Bir İslami cihatçı olmadan önce genç Lindh, Kaliforniya'dayken yaptığı internet sohbetlerinde bir Afroamerikan gibi davranıyordu. Sonrasında ise sanal ortamda "Mücahit Kardeş" takma adını aldı. Belki de Usame Bin Ladin'in hareketine katılmanın ciddi, gerçek sonuçlar doğuracağını anlamamıştı.

Bu arada, Salam Pax de gerçek bir insandır. Irak'taki savaş sırasında Peter Maass Bağdat'tan bildirirken, New Yorklu arkadaşları Iraklı blog yazarının peşine düşmesini öneren e-postalar gönderiyorlardı. Fakat o sıralarda Maass'in yapması gereken daha önemli şeyler vardı. Görevi, akıllı ve genç bir Bağdatlı olan tercümanına vermeyi düşündü, fakat sonra bundan vazgeçti. Ancak New York'a döndükten sonra Maass, Salam'ın web günlüğünde belirtilen ipuçlarının, tercümanın Salam Pax olduğunu gösterdiğini fark etti. Başkaları da onun kimliğini doğruladı. Salam daha sonra bir İngiliz gazetesi tarafından haftalık bir köşe yazması için işe alındı ve Amerikalı bir yayınevi için bir kitap yazdı: *Salam Pax: The Clandestine Diary of an Ordinary Iraqi* [Salam Pax: Sıradan Bir Iraklının Gizli Günlüğü].

Şüphesiz, zamanla internette dürüstlüğü ve özgünlüğü ölçmemize yardımcı olacak yöntemler geliştireceğiz. Ancak, özellikle de birbirini iyi tanıyan insanlar arasında olduğu gibi karşılıklı ilişkidekine benzer bir yol bulacağımızdan şüpheliyim. Başkalarının aldatmaya yönelik davranışlarını algılama yeteneğimizi abartsak da, bu konuda kesinlikle internet

dışında çok daha iyiyiz. Ayrıca başka biri karşısında bu kabiliyete sahip olduğumuz hissi en azından bize sürekli olarak etik bir tarama yapmak zorunda olmadığımızın güvencesini verir. İnternette böyle bir his yoktur. Zaten olduğu da varsayılmaz. Bu da bu ortamı kaygan bir ahlaki zemin haline getirir. Diğer yandan siberuzayda aranan temel erdemlerden biri topluluk hissidir. Fakat, gerçek bir topluluğun güven olmadan oluşturulması zordur. Konu gerçeğe uygunluk olduğunda, sanal topluluklar geleneksel toplulukların neredeyse tersidir, çünkü gerçeği söylemeyi teşvik eden sebepleri artırmaktan ziyade azaltırlar. İnternette bir araya gelenler, özünde ihtiyatlı bir ortamda var olurlar. İnternet üzerinden ilişki kuranlar her zaman tetiktedir ve olmalıdır da. Bu tutum, internet dışında da yaygınlaşmaktadır. Sonuçta ortaya çıkan, giderek şüphecileşen bir toplumdur.

III.

ÇIKARIMLAR VE SONUÇLAR

14

ŞÜPHECİ TOPLUM

"Gerçeğe duyulan saygı çöktüğü, hatta biraz zayıfladığı zaman bile, her şey şüpheli hale gelir."

Aziz Augustinus

Bu kitaba başlarken, günümüzde her zamankinden daha fazla yalan söylenip söylenmediğini merak ediyorduk. Bir bakıma, bu sorunun cevabının asıl meseleyle ilgisi yok. Çünkü eğer daha fazla yalan söylendiğini hissediyorsak –ve belli ki böyle hissediyoruz– bu hissin sonucu, doğru olup olmadığından bağımsız olarak aynıdır: Artan bir ihtiyatlılık. Yalana bizimki kadar hoşgörülü bir çağda şüphe kaçınılmazdır. Aldatmacanın kendisi kadar kötü olan, bu kadar rutin biçimde aldatıldığımız hissidir. Potansiyel sevgililerden muhtemel çalışanlara, hatta komşularımıza kadar tam olarak kiminle uğraştığımızdan veya bize söylediklerinin ne kadarına inanmamız gerektiğinden giderek daha az emin oluyoruz.

Hakikat Önyargısından Yalan Önyargısına

Şüpheci toplumda "Google" bir fiile dönüşmüştür. Sadece işverenler ve gazeteciler değil, aynı zamanda sevgili adayları da, ne gibi yasal sorunlar yaşadıklarını, kaç kere evlendiklerini ya da gerçekten söyledikleri kişi olup olmadıklarını öğrenmek için internet arama motorlarına isimler girip rutin olarak birbirlerini "Google'larlar." Sevgili adaylarını, çocuk bakıcılarını, oda arkadaşlarını, çalışanları ve iş ortaklarını araştırmak için kiralanabilecek bol miktarda geçmiş sorgulaması yapan servis vardır.

Daha önce, çoğu insanın "hakikat önyargısı" doğrultusunda hareket ettiğine dair iyi bilinen psikolojik prensibi tartışmıştık; insanlar kendilerine söylenenlerin doğru olma ihtimalinin yalan olma ihtimalinden daha yüksek olduğunu varsayıyordu. Her türlü aldatmacanın yaygınlaşmasıyla birlikte, hakikat önyargısı yerini yalan önyargısına bırakabilir. Bu durumda bize söylenen her şeyin doğruluğunu sorgulamamız gerekir. Bazılarıysa bunu zaten yapmaktadır. Kendilerine videokasetlerde izledikleri katılımcıların yarısının doğruyu söylediği söylenmeden önce, Paul Ekman tarafından incelenen bir grup polis memuru, hepsinin yalan söylediğini düşünme eğilimindeydi. Bu düzeyde bir şüpheyi sürdürmek oldukça yorucudur. Zihinsel süreçler üzerine yapılan araştırmalar, inanmanın inkâr etmekten çok daha az çaba gerektirdiğini göstermiştir (ki bu, hakikat önyargısının başlıca nedenidir). Bize kimse yalan söyleyemesin diye sürekli tetikte olmak duygusal, ruhsal ve bedensel açıdan tüketicidir. Dahası şüphe, yalanı tespit yeteneğimizi artır-

mamakla kalmaz, aynı zamanda bizi daha kötü yalan detektörleri haline getirebilir. Bize kalansa, ihtiyatlılıktan kaynaklanan yorgunluktur.

Rhodes College psikoloji profesörü Chris Wetzel bir deney olarak, "Dolandırıcıları ve Sahtekârları Tespit Etme" dersinin öğrencilerini kendilerine her ders bir kez yalan söyleyeceği konusunda uyardı. Yalanlarından birini sınavda tekrarlayan öğrenciler cezalandırılacaktı. Wetzel birkaç hafta sonra deneyi bitirmek zorunda kaldı. "İşleri çok karıştırdı," dedi. "Her şeyi sorgulamak ve ne olup bittiğini anlamak için neredeyse paranoyak olmanız gerekiyor ve çoğumuz bu bedeli ödemeye istekli değil. Gerçekler için sürekli tetikte olmak sizi çıldırtabilir."

Bu deney, bir bütün olarak toplumda gerçekleşeni küçük bir ölçekte yineliyordu. Wetzel'in deneyimi, neden çok sık aldatılsak da çoğumuzun aldatanları tespit etmede çok iyi olmadığımızı açıklıyordu. Başkalarının bize söylediklerine inanmaya meyilliyiz. Olmasaydık, bireylerin ve toplumun istikrarı çökerdi. Bu, aldatılmış olabileceğimizi düşündüğümüz anları göz ardı etmek anlamına gelse de, başkalarının sözüne güvenmek sivil toplumu mümkün kılar. Hakikat önyargısı aynı zamanda her türlü kişisel ilişkinin temelidir. Yalan önyargısına dayanarak, sürekli şüphe duyarak yaşamak, insani yakınlık ihtimalini neredeyse tamamen ortadan kaldıracaktır.

Yalan çok yaygın, yalancılar da çok yetenekli hale geldiğinde, doğruyu söyleyenlerin bile söylemedikleri varsayılır. Eski bir fıkra: İki Rus, Moskova'daki bir tren istasyonunda

buluşur. Biri diğerine nereye gittiğini sorar. "Minsk'e," diye yanıtlar birincisi. "Çok yalancısın!" der ikincisi. "Minsk'e gideceğini söylüyorsun, çünkü Minsk'e gideceğine inanmamı istiyorsun. Ama ben senin Minsk'e gideceğini biliyorum. Öyleyse bana neden yalan söylüyorsun?"

11 Eylül'den kısa bir süre sonra, Afgan Amerikalı yazar Mir Tamim Ansary'den gelen bir e-posta siberuzayda dolandı. Ansary'nin ABD hükümetine bombalamaya değecek çok az şeyi kalmış bir ülkeyi bombalamaması için yalvardığı bu dokunaklı çağrı, en nihayetinde genişletilerek bir kitaba dönüştü (*West of Kabul, East of New York* [Kabil'in Batısı, New York'un Doğusu]). Ancak bundan önce, Ansary'nin ricası o kadar çok kullanıcıya yönlendirilmişti ki, bu kullanıcıların çoğu bunun bir aldatmaca olduğunu düşünmüştü.

Asıl tehlike, yalanlar ve sahtekârlıklar karşısında gereken şüpheciliği geliştirmememiz değil, bunu bir kez geliştirdikten sonra meşru bilgileri önemsememizdir. Adına Tom diyeceğim bir tanıdığım düzenli olarak yalan söylüyor. Tom'un –nerede yaşadığı, ne yaptığı, kimi tanıdığına dair– yalanları o kadar baştan savma ki onu tanımayan herkes onun güvenilir bir insan olduğunu düşünür. Yalnızca Tom'la çalışmak zorunda olan kişiler, Tom'un onları sürekli olarak büyük küçük her konuda nasıl kandırdığının farkındadır. Tom'un yalanları o kadar çoktur ki, iş arkadaşları onun en basit laflarına bile inanmayı bırakmıştır. Eğer Tom öğle yemeğine gideceğini söylüyorsa, gerçekten nereye gittiğini merak ederler. Muhasebeciyle görüştüğünü söylüyorsa, meslektaşları Tom'un gerçekte kiminle buluştuğunu merak

eder. Kendini iyi hissetmediğini söylüyorsa, Tom'un bir şeyler saklamaya çalıştığını düşünürler.

Bu durum, totaliter rejimler yalanlara inandırmak için halkın beynini yıkamaya çalıştıklarında, bu yalanların muhataplarının söylenen her şeyi sorgulamaya başlamasının küçük ölçekte bir örneğidir. Zamanla, hükümetlerinin kendilerine söylediği hiçbir şeye inanılamayacağını varsaymaya başlarlar, hatta kanıtlanabilenlere bile. Nihayetinde bu tür toplumların üyeleri resmi açıklamaların güvenilirliğini ölçme yeteneğini kaybetmekle kalmaz, ilgilerini de kaybeder. Joseph Stalin, Mao Zedong ve Saddam Hüseyin'in onlarca yıl zulüm etmelerinin akıbeti bu oldu. "Yalanın ters etki yapacağı bir nokta her zaman gelir," diyor siyaset felsefecisi Hannah Arendt. "Bu noktaya, yalanların muhatabı olan kitle hayatta kalabilmek için hakikatle yalan arasındaki ayırt edici çizgiyi tamamen göz ardı etmeye zorlandığında ulaşılır."

Öylesine Bakıyorum

Bu noktaya henüz gelmedik. Hâlâ, kandırılmaya boyun eğmektense azimle yalanları ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Süpermarket gazetelerinden birindeki yazının başlığı şuydu: "Birinin yalan söylediğini nasıl anlarsınız?" Bazı popüler kitap başlıkları ise şöyledir: Stan Walters'ın *The Truth About Lying: How to Spot a Lie and Protect Yourself From Deception*'ı [Yalan Hakkındaki Gerçekler: Yalanı Tespit Etme ve Kendinizi Aldatmacadan Korumanın Yolları] ve David Lieberman'dan *Never Be Lied to Again* [Bir Daha Asla

Yalan Duymayın]. Lieberman'ın kitabı, yazarın her gün karşılaştığımızı varsaydığı bir sürü yalancıyı tespit etmek için ürpertici önerilerle doludur. "Hipnoz ve Trans-Komut adını verdiğim sistemin bir karışımını kullanarak görüşmelerde, kendisi farkında olmadan, doğrudan kişinin bilinçdışına emir verebilirsiniz. Bu yöntemle maksimum etkiyle başkalarını doğruyu söylemeye ikna edebileceksiniz."

Okumayı sevmeyenler için ise yalan söylediğini haber vermeyi vadeden bir dizi aygıt vardır. Bu aygıtların bazıları Truster [Güvenen], Handy Truster [Marifetli Güvenen] ve The Truth Phone [Hakikat Telefonu] gibi isimler taşımaktadır. Bunların çoğu, yalan söyleyen kişinin sesinde, özellikle de telefonda, stresin tespit edilebileceği şeklindeki şüpheli önermeye dayanır. Buna alternatif olarak, bir yazılım programı e-postadaki yalanları tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu tür cihazlar ne kadar çok kullanılırsa, o kadar şüpheci oluruz; sadece bize yalan söylendiğinden değil, aynı zamanda seslerimizin ve hatta e-postalarımızın da yalan bulmak için inceleniyor olduğundan şüphelenmeye başlarız.

Yalan detektörleri, hem ne kadar şüpheci olduğumuzun bir ölçüsüdür hem de kendileri birer şüphe kaynağıdır. Sürekli tetikte olmak yalanları tespit etmede pek işe yaramaz ancak bizi hem yalancılara hem de doğru söyleyenlere karşı daha ihtiyatlı kılar. Şüphe, aldatmacayı daha iyi tespit etmeye değil, yalnızca daha çok şüphenin ortaya çıkmasına yol açar. Bella DePaulo'nun çalışmalarının birinde, temsili bir iş görüşmesinde kendilerini aldatmaya çalışılabileceği konusunda uyarılan personel görevlileri, aldatanları tespit

etmekte uyarılmayanlardan daha başarılı olmadı; fakat yargıları konusunda daha güvensiz ve her katılımcının yalan söylediğinden şüphelenmeye daha meyilliydiler. Buna karşılık katılımcılar da ihtiyatlı görüşmecilerle mülakat yapmaktan rahatsız oldular. "Kendi içinde ve kendinden duyulan şüphede artış," diyor DePaulo, "yalnızca şüphe duyan ve hakkında şüphe duyulanın kişilerarası becerileri konusunda kendilerine olan güveni yok etmeye, birbirlerine olan güveni de aşındırmaya yarar. Yalan söylediğinden şüphelenilen kişiler üzerindeki etkiler özellikle dikkat çekicidir, zira bu kişilerin şüphe nesnesi olduklarını bilmelerinin doğrudan bir yolu yoktur."

Pinokyo'nun İntikamı

Bella DePaulo, en çok sorduğu sorunun, "Burun nerede?" olduğunu söylüyor. Biri yalan söylediğinde hangi ipucu Pinokyo'nun uzayan burnu kadar kesin bir kanıt sunar? DePaulo'nun buna verdiği cevap, hiçbir yöntemin kusursuz olmadığıdır. 120 yalan tespiti deneyine dayanan araştırması, yalanı tespit etmesi istenen katılımcıların çoğunun bunu neredeyse şans eseri tespit ettiğini ortaya çıkardı. Bunun anlamı, tanıştığımız herhangi birinin herhangi bir zamanda herhangi bir konuda bize yalan söyleyebileceği ve bizim onların aldatmacalarını ortaya dökmek için güvenilir bir yolumuzun olmadığıdır. DePaulo bunu "Pinokyo'nun İntikamı" olarak adlandırıyor. Geppetto'nun oğlu, yalan detektörü burnunun acısını, diğerlerinin yalanları tespit etmesini neredeyse imkânsız hale getirerek çıkarmıştı.

Bazıları aynı fikirde değildir. Yalancıların maskelerinin düşürülmesine profesyonel açıdan yaklaşanlar, genellikle sahtekârlığın ipuçlarını bulma konusunda kendilerine büyük güven duyarlar. Kaliforniya'daki bir yalan makinesi servisi sahibine göre yalancılar her zaman huzursuz görünür, ellerini koltukların kollarına koymaz, ayaklarını kıvırır, sürekli kıpırdanır, seğirir ve bakışlarını kaçırır. Görüşmecilere eğitim veren Şikagolu bir şirket onlara, yalancıların önemli sorulara cevap verirken omuzlarını düşürme, kafalarını çevirme, göz temasından kaçınma, ani hareketler yapma ya da üstlerini başlarını düzeltme eğiliminde olduklarını söylüyor. Çeşitli yalan makinesi operatörleri, gümrük ve polis memurları bunlara benzer pek çok işaretten söz eder. Bu varsayımların neredeyse tamamı tevatürden ibarettir. Farklı türde pek çok sorgu uzmanı üzerine yapılan araştırmalar, bu uzmanların çoğunun kesin yalan emareleri olarak gördükleri şeylerin genellikle yanlış olduğunu göstermiştir. Sayısız çalışma, profesyonel yalan avcılarının pratik kurallarının bile en hafif tabirle güvenilmez olduğunu ortaya koymuştur. Sinsi bakışlar, temizlenen boğazlar, duruş pozisyonundaki değişiklikler, kıvrılan ayaklar, cevap vermede gecikme, ağzı elle kapatma gibi yaygın olarak kullanılan yalan saptama ipuçlarının hiçbirinin kanıtlanmış bir geçerliliği yoktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, en popüler ipucu –kararsız göz teması– yalan söylendiğini kanıtlamak için neredeyse hiç işe yaramaz.

Aldatmacayı ortaya çıkarmakla profesyonel olarak ilgilenen pek çok kişi üzerine yaptığı incelemede Paul Ekman,

yalanı tespit etme becerilerine duydukları güven ve gerçek becerileri arasında herhangi bir doğru orantı bulamamıştır. Polis ve gümrük memurları, askeri görevliler, adli psikiyatrlar, dava avukatları ve hâkimlerin yanı sıra Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi, Alkol, Tütün ve Ateşli Silahlar Bürosu, FBI ve CIA ajanları bile Ekman ve diğerleri tarafından yürütülen yalan tespiti incelemelerinde neredeyse herkesle aynı performansı göstermiştir. Polis memurlarının diğerlerinden daha üstün birer yalan detektörü olmasını bekleyen Alman bir psikolog, memurların video kayıtlarındaki doğru ifadeleri yüzde elliden biraz daha fazla oranda (yüzde 58) tespit ettiklerini ancak iş yalan ifadeleri bulmaya gelince çok daha başarısız olduklarını (yüzde 31) tespit etti. Bu memurlar, yalan ve doğru söyleyenleri ayırt etme yeteneklerine oldukça güveniyordu.

Yalancıları tespit edebilme becerilerine duydukları gereksiz güven, bu işin profesyonellerinin çoğunun bu işte çok kötü olmalarının başlıca sebebidir. Yalancıların maskesini genellikle onlar sayesinde değil, geçersiz tespit etme stratejileriyle düşürürler. Bu stratejiler, yardımdan çok engel teşkil edebilir. İngiltere'de yapılan bir araştırma, kendilerini daha "sezgisel" olarak tanımlayanların kendilerini daha beyinsel olarak tanımlayanlara göre (yüzde 69) yalanları daha düşük bir oranda tespit edebildiğini (yüzde 59) ortaya koydu. Bu çalışmayı yürüten psikoloğa göre bu, geçersiz bedensel ipuçlarına aşırı derecede dayanan sezgisel kişilerin aksine, diğerlerinin sadece kendilerine söylenenleri dikkatli bir şekilde dinlediğini ortaya koyuyordu.

Bu, yalan detektörü gibi sezgisel insanların veya faydalı yalancı tespit etme yollarının olmadığı anlamına gelmez. Ekman, ABD Gizli Servis ajanlarının, muhtemelen anormal davranışları tanımaya alışık oldukları için ortalamanın üzerinde yalan detektörleri olduğunu bulmuştur. Ayrıca, yalancıları keşfetmeye yönelik doğal bir yeteneği olan belirli kişiler de bulmuştur (Ekman onlara "Diyojen Örneklemim" diyordu). Görünüşe göre, doğal yalancılar olduğu gibi, doğal yalan avcıları da vardı, diyordu psikolog. Bu yeteneğin yaşla, cinsiyetle, iş deneyimiyle veya başka herhangi bir ayırt edilebilir faktörle ilgisi yoktur. Ekman'ın 11 yaşındaki kızının, yalanı tespit etmede neredeyse en iyi Gizli Servis ajanı kadar iyi olduğu ortaya çıktı. Yalanı yakalama, bir beyzbol topuna vurmaya veya resim yapmaya benzer bir yetenek gibi görünüyor.

Yine de Paul Ekman, otuz yıldan uzun bir zaman boyunca, yalan söylendiğinin kesin kanıtları olduğunu düşündüğü şeyleri tespit etti: gözünü kaçırma ve söylenen sözlerle uyumsuz istemsiz yüz hareketleri. Bu, zoraki bir gülümseme, çatılmış kaşlar veya kırışmış bir alın olabilir. Sunumları sırasında Ekman bazen, O. J. Simpson'un mahkemesinde kitap sözleşmesi yapmadığına dair yalan ifade veren soğukkanlı Kato Kaelin'in yüzündeki anlık karmaşanın, İngiliz casus Kim Philby'nun casusluk yaptığı iddiasını inkâr ederken sırıtmasının ya da Falkland Savaşı sırasında bir İngiliz gemisinin torpidolamak üzere olduğu Arjantinli kruvazörün batırılmasına izin vermediğini söyleyen Margaret Thatcher'ın titreyen göz kapaklarının ağır çekim görüntü-

lerini gösterir. Thatcher daha sonra yalan söylediğini kabul etmiştir. Bu tarz mikroifadeler genellikle bir saniyeden daha az sürdüğünden, ancak ağır çekim videolarda fark edilir. Bunları tespit etmek, her bir dakika için ortalama bir saatlik analiz gerektirir. Böyle karmaşık, zaman alıcı bir yaklaşım, bırakın kocasının gerçekten dediği gibi geceleri ofisinde çalışıp çalışmadığını merak eden bir eşi, çoğu profesyonel için bile pratik değildir. Ekman, profesyoneller için mikro ifade analizinin gündelik uygulamaları üzerine atölye çalışmaları yapsa da, ortalama bir kişi için bu yöntemin faydası neredeyse sıfırdır.

Kolaylıkla fark edilen bazı ipuçlarının aldatıcı davranışı diğerlerinden daha iyi gösterdiği herkesçe kabul edilmektedir. Bunlar arasında göz kırpma oranındaki artış, irileşmiş gözbebekleri, yükselen ses tonu ve sahte gülümseme sayılabilir. Elinizle ağzınızı silmek, konuşurken masanızın üzerini toplamak ve saçlarınızı düzeltmek yalan söylediğinize işaret edebilir, ancak bu durum bazı insanlar için geçerlidir. Bazı yalancıların dili tutulur ve sürçer, ama bu bazen doğruyu söyleyenlerde de olur. Bu tarz ipuçları ancak, kişinin normalde nasıl konuştuğunu biliyorsanız işe yarar. Ve evet, yalan söylediğinizde burnunuz büyür. Şikago'da bulunan Koku ve Tat Vakfi'ndaki ve Illinois Üniversitesi'ndeki araştırmacılar, yalan söylediğimizde burundaki dokuların kanla dolarak burnumuzun şişmesine sebep olduğunu bulmuştur. Ancak, bu genellikle başkaları tarafından görülemese de yalancılar tarafından hissedilir ve bunun sonucunda da genellikle burunlarına dokunurlar.

Sonuçta, her insan ve her yalan için geçerli olan kesin, belirgin bir ipucu yoktur. İşaretler kişiden kişiye ve durumdan duruma değişir. "Diğer hattan arıyorlar," gibi küçük, gündelik yalanları tespit etmek neredeyse imkânsızdır, çünkü rutin bir biçimde söylenirler. Yüksek voltajlı duygusal içeriğe sahip büyük yalanların ipucu verme olasılıkları daha yüksektir. Ancak, başarılı yalancılar, yalanın ipuçlarını örtmekte ve gerçeği söyleyen birini taklit etmekte çok başarılıdır. Buna, katı bir yalan ölçümü testi uygulananlar da dahildir.

Sisteme Bağlı

Bazı insanlar yalan söyledikçe diğerleri de bu yalanları tespit etmenin güvenilir bir yolunu aramıştır. Geliştirdikleri yollar genellikle en son teknolojiyi kullanır. Bir zamanlar bu, başparmak ezme, boğma ve germe işkencesi anlamına geliyordu. Bununla birlikte, bu yalan tespit yöntemleri yüzde 100 güvenilir değildi, çünkü bu şekilde sorgulananlar acılarını azaltmak için doğru veya yanlış her şeyi söyleyebilirdi. Eski Çin'de yalan söylediğinden şüphelenilenler kuru pirinç yemeye zorlanırlardı. Damaklarına yapışan tanelerin sayısı dürüstlüklerinin ölçütü sayılıyordu ve ne kadar az tane varsa, o kadar dürüst demekti. Bu göründüğü kadar tuhaf değildir: Kuru bir ağız aldatıcı sözlerin semptomu olabilir. Bu nedenle, ortaçağda yalancı olduğundan şüphelenilenlere, yalan söylüyorlarsa dillerinin yapışacağı düşünülerek sıcak demir yalatma geleneğinin de belirli bir mantığı vardı. Gelgelelim ortaçağda yalancıları tanımlamanın başka bir

yöntemi olan, ayakları su toplamadan sıcak kömürlerde yürüyebilme becerisinin bir mantığı yoktu. Bu da aynen olası yalancıları batıp batmayacaklarını görmek için suya atmak gibi, kazanma ihtimali olmayan bir durumdu. Suya atma teorisinde, batmayan yalancılar sudan çekilip kazıkta yakılıyor; doğruyu söyleyenlerse batıp boğuluyordu.

Modern yalan tespit etme araçları, kuru pirinç yemekten ve sıcak demir yalamaktan çok da öteye gitmemiştir. Buna yalan makinesi de dahildir. 1921'de icat edildiğinden beri, "yalan detektörleri" olarak adlandırılan makineleri inceleyen hiç kimse onları yalanı tespit etmek için güvenilir bir araç olarak ciddiye almamıştır. Federal hükümet tarafından yaptırılan iki kapsamlı çalışma, bunların temelde güvenilmez oldukları sonucuna ulaştı. Toronto'daki York Üniversitesi'nden yalan makinesi tarihçisi Geoffrey Bunn bunu "eğlence cihazı" olarak adlandırır. Uzun süreli araştırmalardan sonra Minnesota Üniversitesi'nden psikolog David Lykken, yalan makinesinin yalanı yakalama şansının tamamen tesadüfi olduğu sonucuna vardı.

Bütün sözde yalan detektörlerinin yaptığı, otonom sinir uyarılmasını ölçmektir. Fakat doğruyu söyleyenler gergin, yalancılar da sakin olabilir, ki bu da yalan makinelerindeki pek çok yanlış pozitif ve negatif sonucu açıklar. Yakalanan Saddam Hüseyin yardakçıları, yalan detektörü testlerini geçmede son derece başarılıydılar. Amerikalı eski bir polis memuru, insanlara yalan makinesini nasıl kandıracaklarını öğretebileceğini söylüyordu. Bu yaklaşık on dakika sürüyordu. Öyleyse yalan detektörleri neden hâlâ yaygın bir şekilde

kullanılıyor? (Bir tahmine göre sadece Birleşik Devletler'de yılda bir milyon kez kullanılıyor.) Los Angeleslı doktor Robert Steinbrook, *The New England Journal of Medicine* için yüzlerce çalışmayı inceledikten sonra şu sonuca vardı: "Yalan makinesi, karmaşıklık karşısında kesinliğe duyulan basit arzuya ve makinenin gücüne duyulan yersiz güvene hitap eder."

Fakat bu öyküde daha fazlası var. Yalan makineleri iş başvurusu yapanların veya devletten bilgi sızdıranların söylediği yalanları değerlendirmek için güvenilmez araçlar olsa da, belirli ceza davalarında bazen etkili oldukları kanıtlanmıştır. Bu, makinenin kendisinden ziyade, kullanılış biçimiyle ilgilidir. Akıllı yalan makinesi operatörleri, yalanlarının ortaya çıkacağından korkmalarını sağlayarak, huzursuz şüphelilere işledikleri suçları itiraf ettirebilir. Richard Price'ın romanı *Samaritan*'daki [Merhametli] bir karakter, yalan makinesi operatörü olarak çalıştığı eski işinin "günde sekiz saat insanları kauçuk lastiklerle bağlayıp kendilerini ele vermeleri için korkutmaktan" ibaret olduğunu söylüyordu. Bu süreç bazen, kişilere yalan detektörlerinin ne kadar hatasız olduğu yalanı söylenerek güçlendiriliyordu. Pennsylvania Doylestown'da bahtsız bir şüpheli, polislerin "YALAN SÖYLÜYOR" yazılı bir kâğıt çıkaran fotokopi makinesine akü kablolarıyla bağlı bir makarna süzgecini kafasına yerleştirmesinden sonra, kundaklama suçunu itiraf etti.

Bilimsel araştırmalar tarafından geçersiz ilan edilmiş olsa da, sesten stres analizi yapan programlar yalan tespiti için hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır. Daha yeni yöntemler,

yalanla ilişkili olduğu düşünülen yüz sıcaklığını ölçen kızılötesi kameralar ve mikroifadelerin analizini hızlandıran yazılım programları kullanmaktadır. Farklı tür beyin tarayıcılarıyla çalışan kişiler, yalanla ilişkili sinirsel faaliyeti tanımlayabileceklerini söylüyorlar. Belki de bu, geleceğin yalan detektörlerinin yönünü gösteriyor. Ancak şimdilik, beyin taramasıyla yalan tespiti uygulanması zor, kanıtlanmamış ve son derece pahalı bir yöntem.

Umarım asla yüzde yüz güvenilir bir yalan detektörü geliştirmeyiz. Elbette bu denememizi engellemez. Şüpheci toplumda aldatmacayı ortaya çıkarmayı vadeden araçlar için daima bir pazar olacak. Bu ürünlere olan talep, ürünlerin kendisinden daha çok şey anlatıyor. Yalan tespit aygıtları hem ne kadar şüpheci olduğumuzun ölçüsü hem de ihtiyatlı atmosferimizin nedenlerinden biridir.

Yalanlar ve Sonuçları

Herhangi bir meslek grubunun bir veya daha fazla mensubunun sahtekâr olduğu ortaya çıkarıldığında, o meslekteki herkes bir darbe alır. Enron-Arthur Andersen'in çöküşünün hemen ardından, tüm muhasebecilerin etik değerlerine dair algı, kamuoyu araştırmalarında dibe vurdu. Yöneticiler de pek iyi bir başlangıç noktası değildi. Birçok Katolik rahibin pedofil ve yalancı olduğunun ortaya çıkması genel olarak din görevlilerinin dürüstlüğünün sorgulanmasına neden oldu. Bu sendrom, dürüstlük algısı anketlerinde bir grup olarak psikologların ne kadar kötü durumda olduklarıyla ilgili olabilir. Psikologlar, 60 üniversite öğrencisine yapılan bir

ankette, dürüstlük algısı ölçeğinde on iki meslek içerisinde, öğretmenler ve doktorlardan sonra (en azından politikacılardan önce) sekizinci çıktı. Bu çalışmayı yapan psikolog B. L. Kintz, sonuçlardan etkilenmemiş görünüyordu. Kintz'e göre, konu yalana yönelik tutumlar olduğunda, "Bazı nedenlerden dolayı onlar [katılımcılar], psikologların buna çok da karşı olmadığını düşünüyorlar." Kintz bunun neden böyle olduğunu merak ediyordu. Bir neden şu olabilir: Akademik psikologlar, rutin olarak öğrencileri sahte gerekçelerle araştırmalara dahil etmektedirler. Kintz'in "Görüşme Sırasında Yalan Söylerken Göz Teması Kurma" üzerine yaptığı araştırmayla ilgili raporda, (konudan habersiz bir öğrencinin konuyu bilen bir işbirlikçiyle eşleştirildiği) metodolojisi hakkında şunları söylüyordu: "Deneyi yapan, iki öğrenciyi birbiriyle tanıştırdıktan sonra onlara deneyi anlattı. Ancak bu açıklama, katılımcı, deneyin vurgusunun yalan söylemek olduğunu fark etmesin diye tasarlanmış, göstermelik bir öykünün başlangıcıydı." Bu katılımcılar daha sonra, hatalı öncüllere dayalı bir psikolojik deneyde yer aldıkları konusunda bilgilendirmişlerdi. Bunlar gibi on (hatta yüz) binlerce aldatılmış katılımcı öğrenci, psikologların ahlaki değerleri konusunda şüpheci bir yaklaşımla üniversiteden mezun olur ve deneyimlerini arkadaşlarına anlatırlar.

Her türlü aldatmacanın beklenmeyen sonuçları olabilir. Bir konuda söylenen yalan, diğer konulara da sıçrayabilir. Sahte bulgular üreten biliminsanları kendi alanlarındaki araştırmaların değerini düşürmekle kalmaz, aynı zamanda tedavilerini bu araştırmalara dayandıran doktorlara olan

güveni de zayıflatır. Benzer şekilde, hastaları kendi durumlarıyla ilgili aldatan ve bunu yaptığı bilinen doktorlar, daha dürüst meslektaşları için de sorun yaratırlar, zira bu doktorların hastaları da aldatılmış olup olmadıklarını merak etmeye başlar. Haber uyduran pek çok gazetecinin ortaya çıkmasından sonra, genel olarak gazetecilerin güvenilirliği darbe aldı. Medya Çalışmaları Merkezi tarafından yapılan bir ankete katılanların üçte ikisi, gazetecilerin sık sık ya da bazen olayları uydurduğunu, dörtte üçü de sık sık ya da bazen diğer kişilerin çalışmalarını aşırdığını düşünüyordu. Bu kadar çok kandırılınca, okurlar kurmaca olan ve olmayan arasında nasıl ayrım yapacaklarını düşünüyorlar. Sonunda denemeyi bırakıyorlar, ancak şüphe etmeye devam ediyorlar. Bu, bütün kurmaca dışı yazarlarını, yazdıklarını uyduran az sayıdaki meslektaşı için ödediği bedeldir: herkesin içinde olduğu bir ihtiyatlılık atmosferi. Gerçi, ihtiyatlılık en azından sinizmden daha iyidir. Jayson Blair skandalıyla ilgili gazetecileri en çok dehşete düşüren, Blair'in, hakkında yalan haber yaptığı kişilerden çok azının şikâyetçi olma ihtiyacı hissetmiş olmasıdır. Bu olay sırasında *Times*'ın Genel Yayın Yönetmeni olan Gerald Boyd, eskiden ikinci adın baş harfi bile yanlış yazılsa okurlardan şikâyet aldıklarını belirtiyordu. Herhangi bir kişi ya da okurun Blair'in çok daha büyük hatalarını sorgulamaya pek istekli olmaması, ona göre bir grup olarak gazetecilerin itibarının ne kadar zedelendiği hakkında çok şey söylüyordu.

Malzemelerini süsleyen yazarlar nedeniyle, doğruluk standartlarını korumaya çalışanlar şunu söyleme ihtiyacı

duyuyor: "Bu doğru; ben uydurmadım. Güven bana. Ben fantezi kurmuyorum. Olgular icat edip onlara hakikat demiyorum." Dijital fotoğraf çağında, Edward Steichen fotoğraf koleksiyonlarını satın alanlara hepsinin çekildiği gibi basıldığı garantisini vermesi gerektiğini düşünüyordu. Yaratıcı kurmaca dışı çağında, kendi kurmaca dışı kitaplarımdan biriyle ilgili okurlara şu garantiyi vermek zorunda hissettim: "Bu kitapta adı geçen herkes yüzde 100 gerçektir. Kurmaca karakter yoktur."

Yalancılar ve onları savunanlar, dürüst olmayan davranışların geniş kapsamlı sonuçlarını nadiren göz önüne alırlar. Küçük, iyi niyetli yalanlar söylemek ahlaken belirsiz bir durum olabilir. Bu, etik suçlar arasında park cezası gibidir. Bunun gibi küçük olaylar kendi başına çok az şey ifade eder. Ancak, pek çoğumuz fanteziyi gerçek olarak pazarlamaya başladığında, toplum bütün olarak gerçeklik zeminini kaybetmeye başlar. Sıradan ikiyüzlülük toplumsal dokumuzun ayrılmaz parçası haline gelir. Hakikat sonrası, ihtiyatlılığa dayalı bir toplumsal yapı inşa eder. Daha önemli olan tek başına dürüstlük değil, dürüstlüğün başlıca ürünüdür: güvenilirlik. Büyük ve küçük yalanların toplamı, güvenilirliğin ortadan kalktığı bir kültür yaratır.

Güvenilirlik Boşlukları

Ufak meselelerde ve herhangi bir kötü niyeti olmasa bile yalan söylemekle bilinenler, diğerlerini söyledikleri doğrulara inandırmakta zorluk çeker. Ortaya çıkan tek bir yalan, diğer tüm dürüst ifadeleri zayıflatır. Pratikte buna göz yumsak

da, yalan söylediğini bildiğimiz kişilere güvenmek zordur. Usta yalancıların etkileyici savunucusu Friedrich Nietzsche, bir zamanlar bir arkadaşına şöyle demişti: "Beni sarsan, bana yalan söylemen değil, artık sana inanmamamdır."

Yalanlar bir kez ortaya çıktığında, hem geçmişe hem geleceğe büyük bir gölge düşürür. Birinin bize neden yalan söylediğini anlayabiliriz, fakat artık ona daha az güveniriz. Asıl soru şudur: Acaba başka ne konuda yalan söylüyorsun? Bill Clinton, özellikle Monica Lewinsky ile ilgili söylediği ufak yalanlardan asla tamamen kurtulamadı. Bu, Clinton'un yalanlarını anlamamamız, hatta affetmememizden değil, yakalayamadığımız daha ne yalanlar söylemiş olduğunu merak etmemizdendir.

Gazeteciler, Al Gore'un 2000 yılındaki başkanlık kampanyasının çöküşünü, George Bush'la yaptığı bir tartışmadaki, Federal Acil Durum Yönetim Ajansı Başkanı'na Teksas'taki bir felaket bölgesinde eşlik etmesiyle ilgili yalan ifadesine dayandırır. Cumhuriyetçiler gazetecilere bunun kesinlikle doğru olmadığını açıkladı. Eşlik ettiği kişi yardımcılarından biriydi. Basın, daha sonra diğer küçük yalanlarını ve palavralarını ortaya çıkararak Gore'un "seri yalancı" olarak suçlanmasına neden oldu. Gore, bu gafların çoğunun önemsiz olduğunu söyleyerek bu suçlamaya karşı çıktı. Dediği doğru olmakla birlikte asıl mesele bu değildi.

Bir bakıma, küçük yalan diye bir şey yoktur. Herhangi büyüklükteki herhangi bir yalan bir kez ortaya çıktığında bu durum, aynı kaynaktan gelen diğer tüm beyanların olası birer yalan muamelesi görmesine neden olur. Rasgele yalan

söyleme faaliyetinin temel sonucu güvenilirliğin tuzla buz olmasıdır. Güvenilirlik porselen gibidir. Kırıldığında yapıştırılarak tekrar bir araya getirilebilir, ancak asla eskisi gibi sağlam olmaz. Kendileri hakkında yalan söyledikleri için çalışanlarını hizaya soktuğunu, hatta kovduğunu söyleyen bir araba satıcısı, sağlam bir sicil oluşturmayı başardıklarında onları tutabileceğini de sözlerine ekliyordu. Ama ekliyordu: "Fakat sanırım onları terfi ettirmek çok zor olurdu çünkü onlara bir daha asla tam olarak güvenemezdim."

Kendileri hakkında küçük yalanlar uyduranların ellerine fırsat geçtiğinde, başka konular hakkında daha büyük yalanlar uydurmaları muhtemeldir. İran-Kontra skandalı sırasında rehinelerin silahla takas edilmesi konusunda yalan söylemeden önce, Oliver North kendi geçmişi hakkında yalan söylemişti. Mike Barnicle *Boston Globe*'daki uydurmalar ve intihallerle dolu köşe yazılarının öncesinde, Robert Kennedy'nin konuşmalarını yazdığı ve *The Candidate* [Aday] filminin senaryo yazarlarından biri olduğu konusunda yalan söylemişti. Janet Cooke, *Washington Post*'ta yayımlanan ve Pulitzer Ödülü kazanan uydurma makalesinden önce, iş başvurusunda Vassar'dan mezun olduğu yalanını söylemişti. Salomon Smith Barney'deki hesaplarla oynayan analist Jack Grubman, okumadığı halde MIT'de okuduğunu iddia ediyordu. Sahip olmadığı lisans ve lisansüstü derecelerine sahip olduğunu iddia eden Henry Reid, daha sonra UCLA'in organ bağışı programının direktörlüğüne atandığında bağışlanan kadavraların bazı parçalarını satacaktı. Lyndon Johnson kendisinin ve büyükbabasının askerlik geçmişini şişirmekle

kalmadı, Kuzey Vietnam'ın Tonkin Körfezi'nde bir Amerikan gemisine saldırdığı konusunda yalan söyledi. Büyük küçük pek çok konuda rutin olarak yalan söylediği ortaya çıktığında, LBJ'nin itibarı onarılamaz şekilde hasar gördü.

Dürüst olduğunu düşündüğümüz birinin sahtekâr olduğu ortaya çıktığında, bu yalnızca o kişiye olan güvenimizi sarsmakla kalmaz, güven duygumuza genel olarak zarar verir. Güvendiğimiz birinin bize yalan söylediğini keşfedersek, güvendiğimiz herkesi gözden geçirmek zorunda kalırız. Güvenilir olduğuna inandığımız muhasebe şirketleri, araştırma laboratuvarları, dini örgütler gibi kurumların güvenilir olmadığı ortaya çıktığında, herhangi bir kuruma güvenilip güvenilemeyeceğini merak ederiz. Bir ülkenin lideri ya da bir din görevlisi ya da bir üniversite profesörü gerçeklerle oynarken yakalandıktan sonra, ***herhangi birinin*** dürüstlüğüne güvenilip güvenilemeyeceğini sorgularız. Böylece, belirli bireylerin hakikat sonrası çağa ait davranışları toplumsal sözleşmemizi parça parça eder.

En ateşli postmodern görececilik savunucusu bile, doğruyu söylemenin insan söyleminde yerinin olmadığını iddia etmez. Hiçbir toplum bu şekilde işlemez. Başkalarının doğru kadar yalan da söylüyor olabileceklerini düşünseydik, medeniyet çökerdi. Yalan söylemek norm olacak kadar sıradanlaşırsa, toplumsal sözleşmemiz ayakta kalamaz. Sağlıklı bir demokrasinin işareti, vatandaşların kandırıldıklarında öfke duyabiliyor olmalarıdır. Watergate'ten, Enron'dan ve çocuk istismarcısı rahip vakalarının örtbas edilmesinden bu yana, çoğumuz yalan söylemenin kamusal figürler arasında

norm olduğunu kabullendi. Bu süreçte hakikat sonrası toplumu mümkün kılar hale geldik.

Siyaset yazarı David Broder bir zamanlar, Watergate sonrası ikiyüzlülük ikliminin, aldatmacayı bir yaşam biçimi olarak kabul eden gazetecilerin ve seçmenlerin bir ürünü olduğunu gözlemlemişti. Bu sinizm, öfkeden çok daha kötüdür. New York Briarcliff Manor'daki Hastings Center'ın başkanı Strachan Connelly'ye göre, bu bir kısır döngüye yol açtı. Politikacılar aldatır, seçmenleri sinikleşir, politik dürüstlük beklentileri düşer ve bu da politikacıların aldatmaya devam etmesini kolaylaştırır. "Bir bakıma, ektiğimizi biçiyoruz," sonucuna varıyordu Connelly.

Sürekli aldatmacanın toplumsal maliyeti budur: kabullenmenin ardından gelen şüphe. Bununla birlikte, aldatıcı davranışın bedelini ödeyen yalnızca toplum değildir. Bireyler de öder. Yalan söylemenin, ne yalan söylenen ne de yalancı üzerinde nadiren olumlu bir etkisi vardır.

15

GERÇEĞİN ETRAFINDA DOLANMANIN BEDELİ

"Yalan söylediğimde kendime, yalan söylediğim kişiden daha fazla zarar veririm."
Michel de Montaigne

"Yalan kolayca yakayı kurtarmanızı sağlar, ancak yine de garip ve güzel bir şekilde, kolay yolu seçmeyip doğruyu söylediğinizde mutluluktan mest olursunuz."
C. F. Montague

Ronnie Cornwell sevimli bir dolandırıcıydı. Cornwell'in oğlu David –yazar John Le Carré– babası tarafından dolandırılmanın kurbanları üzerinde herhangi bir etki yaratmaması karşısında her zaman şaşkınlığa düşmüştü. Aksine, bu kişilerin çoğu, Bay Cornwell'in onlara bir sürü paraya mal olan üçkâğıtlarını keşfettikten sonra bile, bu enfes insanı affettiklerini ifade ediyordu. Şirketi Ronnie Cornwell'in Kanada'daki sahte arazi planlarını değerlendirmek için sayısız saat harcamış olan Buffalolu bir avukat daha sonra Le Carré'a, böylesine heyecan verici bir deneyimi hiçbir şeye değişmeyeceğini yazıyordu. Ne var ki bu hayranlık karşılıklı değildi. Le Carré'a göre

babasının, kendi oğlu da dahil, kandırdıklarına pek az saygısı vardı.

Saygı Yok

Bu, başkalarını kandırmada iyi olanların tipik özelliğidir. Ödedikleri bedel, başkalarına ve kendilerine pek az saygı duymalarıdır. "Asıl tehlikede olan aldatılan değil aldatandır," diyor Psikolog Richard Farson. "Aldatılmış kişilerin bilgisine her zaman başvurulabilir, fakat bu, aldatan için geçerli değildir çünkü saygı zedelenmiştir."

Palavralarımızı yutanlara saygı göstermek zordur. Onlara içerlememek daha da zordur. Her başarılı aldatmaca bize düzenbazlık konusunda ne kadar becerikli olduğumuzu hatırlatır. İşte bu nedenle özsaygıyı artırmak için söylenen yalan tam tersi bir etkiye sahiptir. Psikoterapist Brad Blanton, her türlü aldatmacanın temelinde genellikle hastaların tedavi olmak için para ödediği düşük özsaygı, kaygı ve depresyonun olduğunu tespit etmiştir. Ne kadar çok yalan söyler ve bize yalan söylendiğini düşünürsek (bu ikisi el ele gider; çok yalan söyleyenler kendilerine çok yalan söylendiğini varsayar), o kadar temkinli oluruz. Lyndon Johnson'ın paranoyası, kendisinin sürekli gerçeklerin etrafından dolanması nedeniyle daha da kötüleşmişti. Kendisi de kronik bir yalancı olan LBJ, başkalarının kendisine sürekli yalan söylediğinden emindi. Bu, yalancıların karakteristik bir özelliğidir. Rutin olarak başkalarını aldatanlar, onların da kendilerine karşılık verdiğinden emindir (özellikle de kendi sadakatleri hakkında yalan söyleyip eşlerinin de aynı şeyi yaptığından

hiç şüphesi olmayan kocalar). Bu, George Bernard Shaw'un yalan söylemeye karşı olmasının temel sebeplerinden biriydi: "Yalan söylerseniz, size söylenen hiçbir şeye inanamadığınızı göreceksiniz."

Rol kesmek, kişiye ağır bir psişik yük bindirir: Gerçekten olduğu kişiden kopmuş hissetmek, birini oyuna getirdiğini bilmek, yakalanmamak için dua etmek vb. Bir arkadaşım yıllarca taktığı peruğu çıkarıp duvara astı, çünkü kaç kişinin fark ettiğini merak etmekten yorulmuştu. Rol kesenler aynı gemidedir. Büyük veya küçük, söyledikleri her yalan, üzerlerinde bozuntuya vermeme baskısı yaratır. "İşyerinde ya da evde çifte hayat yaşamanın gerilimi eninde sonunda büyük bir zarar verecektir," diyor aldatmaca uzmanı İngiliz psikolog Aldert Vrij. "En uç ve zorlayıcı insanlarda, uzun süren yalanlar kişiyi zayıflatan bir strese neden olur. İzlerinizi sürekli olarak örtmeniz ve her zaman bir adım önde olmanız gerekir. Kendinize şunu sormalısınız, bu çabaya değer mi?"

Lezbiyen bir arkadaşıma göre değmez. Bu kadın bir keresinde bana, yıllarca kocası varmış gibi davranmanın ne kadar travmatik olduğunu anlatmıştı. O dönemde arkadaşım, cinsel yönelimi hakkında dürüst olmanın sonuçlarıyla baş edemeyeceğini hissediyordu. Ayrıca eşinin ve üç çocuğunun mahremiyetini koruma ihtiyacı hissediyordu. Birileri gerçeği keşfetmesin diye söylediği yalan, sürekli tetikte durmasına neden oldu. Bu da onu zayıflatan bir strese yol açtı. Ayrıca özsaygısını altüst etti. "Yalan söylemek bir alışkanlık haline geldi," diye açıklıyordu, "ve bu beni çok mutsuz ediyordu, çünkü iyi bir insan olduğumu düşünüyordum."

Yalancılar sürekli olarak, *I've Got a Secret*[37] [Bir Sırrım Var] oyununu oynamak zorundadır. Sonsuza kadar diken üstünde olmak, sahtekârlığın bedelidir. Yalanı hoş gören Nietzsche bile, "yalanın çok yorucu olduğunu" kabul eder. Eşlerini kandıranlar üzerine yapılan bir çalışmadaki katılımcı kendisiyle görüşme yapan kişiye, bu faaliyetin ne kadar rahatsızlık verici olduğunu anlatıyordu. Eşinden bir şeyler saklamanın "çok zahmetli" olduğunu söylüyordu. "Sürekli tetikte olmak zorundasınız ve bu çok yorucu." Nörolojik araştırmalar bu gözlemi doğrular. Beyin araştırmacıları, yalan söyleyen kişilerin MR'larının doğruyu söyleyenlerden çok daha fazla nörolojik etkinlik kaydettiğini bulmuştur.

Aldatmacayı sürdürmek en basitinden, sürekli tetikte olma gerekliliğinin yarattığı strese yol açar. Eski bir atasözünün dediği gibi, *iyi yalancının hafızası iyi olmalı*. Yaşamları boyunca yalan söyleyenlerin hepsi, gençken işe girmek için sahip olunan dereceler hakkında yalan söylemek gibi küçük bir şeyin, ergenlikte yaptırılan cafcaflı bir dövmeye benzediğini fark eder: kişinin hayatının geri kalanında taşıdığı bir yük. Güvensiz insanların –yetenekli olanların bile– öne geçmek için ihtiyaç duydukları şişirme, bir kez yapıldıktan sonra artık geri alınamaz. Aldatma bir yaşam biçimi haline gelir. Artık başlangıçta avantaj sağlamak için söyledikleri, fakat artık inkâr edemeyecekleri eski yalanlarla yüklüdür. Söylediğimiz en külfetli yalanlar, asla ortaya çıkmayanlardır.

37 ABD'de yayımlanan ve ünlülerden oluşan bir jürinin yarışmacının komik, ilginç ya da utandırıcı bir sırrını keşfetmeye çalıştığı yarışma programı. [Ç.N.]

Etik uzmanı Michael Josephson bunları gömülü mayınlara benzetir. Ne zaman patlayacaklarını asla bilemezsiniz.

Bu yüzden yalanları açığa çıkmış sahtekârlar genellikle utancın yanı sıra rahatlama hissederler. Gerilim uçup gider. Tetikte olma ihtiyacı sona erer. Bir ispiyoncu, medyaya Warren Cook'ın özgeçmişinde kaç yalan attığını anlattıktan sonra, Maine'li yönetici ve politikacı, nihayet aldatmalar zincirini kıran kişiye teşekkür etmek istediğini söylemişti. Doktorası olduğu konusunda yalan söylediği için kovulan Cleveland'lı bir öğretmen, "Özgürleşmiş hissediyorum, bu olumlu, arındırıcı bir şey," demişti.

Kronik yalancılar zaman içinde, eski bir film setindeki gibi arkası boş dış cephe dekorlarının arasında sıkışmışlardır. Kendilerini böyle hissederler. John Wayne-Marion Morrison ekran kişiliğine dönüşme çabalarında giderek hüsrana uğruyordu çünkü bu dış görüntünün çok yapay olduğunu biliyordu. Aynı şey, arkadaşı Ronald Reagan için de geçerliydi. Edmund Morris, yazdığı Reagan biyografisinde kurmaca bir karakter yaratmasını, bu büyüleyici palavra üstadının başkalarıyla, örneğin biyografi yazarıyla paylaşmaya değer bir malzemesinin olmadığını düşündüğünü açıklayarak gerekçelendiriyordu. "Dehşet içindeki yalancı," diye gözlemliyordu şair Adrienne Rich, "neyle olursa olsun, sadece boşluğu doldurmak ister."

Rich bu gözlemini, "Kadınlar ve Şeref: Yalan Üzerine Bazı Notlar" adlı makalesinde yapmıştı. Makalesi, yalan söylemek için ödediğimiz bedelin cesur, sert bir değerlendirmesidir. Hiç kimse yalan söylemenin sonuçlarıyla bu kadar

açıkça yüzleşmemiştir. Kadınlara yönelik olsa da, görüşlerinin çoğu erkeklere de eşit derecede uygundur. Aralarından en iyileri şunlardır:

Yalancının birçok arkadaşı vardır fakat büyük bir yalnızlık içinde yaşar.

Yalancı, acıya sebep olmak istemediğini söyleyebilir. Gerçekten istemediği şey, başkalarının acısıyla uğraşmak zorunda kalmaktır.

Yalancı, yalan söylediğini inkâr ederek yüzleşmeye direnebilir. Cesurca kendisinin bir korkak olduğunu ilan edebilir. Veya başka bir dil kullanır: Unutkanlık, mahremiyet, başka birini korumak gibi. Bu onun yalan söylemeye devam etmesini sağlar, çünkü korkakların yaptığı şey budur. Korkuyordum demez, çünkü bu, korkusuyla başa çıkmanın diğer yollarını gündeme getirebilir. Asıl korkulan şeyi gündeme getirebilir.

Bütün güçsüz insanların karşı karşıya olduğu bir tehlike vardır: Yalan söylediğimizi unuturuz ya da yalan söylemek, üzerimizde güç sahibi olmayan insanlarla ilişkilerimizde taşıdığımız bir silah olur.

Rich, Harriet Lerner ve bell hooks gibi feministler, hayatta kalma stratejisi olarak aldatmacaya dayanmanın kadınlara ne kadar çok şeye mal olduğuna dikkat çekmiştir.

"Gerçeği çarpıtmaya" gerçekten değip değmediğini sorgulamaktadırlar. Kanadalı dilbilimci Gillian Michell, Emily Dickinson'un öğüdünü tutan kadınların sadece erkekleri duymaları gereken bilgiden mahrum bırakmakla kalmayıp zamanla, kendileri üzerinde hiçbir gücü olmayanlarla, hatta diğer kadınlarla bile açık konuşma becerilerini kaybettikleri sonucuna varmıştır. "En başta bunu mecbur eden durumu sürdürme pahasına," diyordu Michell, "gerçekleri çarpıtıyoruz."

Yalankoliklik

İncelediği pek çok polis memurunun arada bir yalan söyleyerek işe başlayıp zamanla kronik yalancılara dönüşmesini anlamaya çalışan kriminolog Carl Klockars şu yorumu yapıyordu: "Yalanın içten içe çekici ve baştan çıkarıcı özelliklere sahip olduğu görülüyor; öyle ki işleri bazı durumlarda ustalıkla yalan söyleme becerisini geliştirmek olanlar, bu beceriyi rahatça veya sorumsuzca başkaları üzerinde kullanmaya meyilli hale geliyor." Başka herhangi bir beceride olduğu gibi, bir kez başkalarını aldatmada uzman olduğumuzda, bunu yalnızca kesinlikle gerekli olduğu zaman kullanmak istemeyiz. Klockars'ın polisleri gibi, bu işte iyi olan herkes sahtekârlığa bir yaşam biçimi olarak bağımlı hale gelebilir. Diğer alışkanlıklar gibi yalan söyleme alışkanlığı da bir kez kazanıldıktan sonra, kırılması zordur. "Lanetli bir kusur," diye tanımlar Montaigne yalanı ve ekler: "Bir kez söylendiğinde, aslında onurlu olan insanların bunun bağımlıları ve hizmetkârları olduğunu görüyoruz."

Yalan söylemek sigara içmek gibidir. Bazıları sigaranın keyfini sadece, arada bir partide ya da poker oyununda çıkarır. Bazılarıysa bunu beceremez. Ne kadar küçük olursa olsun, bazılarının kendilerini küçük bir iki yalanla kısıtlamaları zordur. Bunlar "yalankolik" olma tehlikesi altındadır. Bu terim anlamsız veya yanlış kullanılıyor değil. James Patterson ve Peter Kim'e göre, *The Day America Told the Truth* [Amerika'nın Doğruyu Söylediği Gün] kitabı için görüştükleri binlerce Amerikalıdan, "bazılarının yalan söylemeden durmaya çalışmaktan nasıl söz ettiklerini duyduğunuzda, sigara içmeden bir gün geçirmeye çalışan tiryakiler olduğunu sanırsınız." Başka araştırmacılar, özellikle yalan söylemenin önemli olduğu meslek mensupları için, aynı şeyi bulmuşlardır. Bir ikinci el araba satıcısı, Sissela Bok'a, yalan üzerine olan kitabını okuması sayesinde, yalan söylemeyi tamamen bırakamasa da en azından söylediği yalanların sayısını azalttığını yazmıştı. *Sex, Lies and Videotape* [Seks, Yalanlar ve Videoteyp] adlı filmdeki bir karaktere göre, "Yalan söylemek alkol bağımlılığı gibidir, insan sürekli 'iyileşme sürecindedir.'" Alan Wolfe'un Kuzey Carolina Greensboro'daki görüşmecilerinden biri, kendisini iyileşmekte olan bir yalancı olarak nitelendiriyordu. Yalankolikler, diğerlerini aldatma dürtülerinden bahsederken sürekli olarak madde bağımlılığı terminolojisini kullanır. National Public Radio'daki "Talk of the Nation" programını Tucson'dan arayan biri, kendini gerçek bir yalan söyleme bağımlısı olarak tanıtmıştı. Arayan, herhangi bir bağımlılık gibi yalan söyleme alışkanlığının ona, dostluklarına ve işlerine mal olduğunu söylüyordu.

Tucsonlu, bağımlılığını yenmenin tek yolunun Adsız Alkolikler tarzı bir yaklaşım olduğunu düşünüyordu, adım adım gidilecek bir yoldu bu.

Yalanlar kendi başlarına bir varoluş edinir ve yok edilmeye direnirler. Destekleyici yalanları, korumaları olarak kullanırlar. Bu iskambil evin devrilmemesi için yalanlar üst üste dizilmelidir. Bir psikoloğun tahminine göre, söylediğimiz her yalanı desteklemek için ortalama beş tane daha yalana ihtiyaç duyarız. Alexander Pope için bu düşük bir tahmindi. "Yalan söyleyen, üstlendiği işin ne kadar büyük olduğunun farkında değildir," diye yazıyordu Pope, "zira bu yalanını korumak için yirmi tane daha icat etmesi gerekir."

Seri yalancılar yüksek bir bedel öder: Diğerlerine ve en nihayetinde kendilerine karşı dürüst olma becerileriyle olan bağın kesilmesi söz konusudur. Bu denklemin zor kısmı şudur: Sadece kendine faydası olan, önemsiz ve rasgele yalanların ortadan kalkması. "Dürüstlük, özellikle de kültürümüzde," diyordu iyileşmekte olan bir yalancı, "her gün kendi kendinizle yaptığınız bir kavgadır."

Gerçeği Arzulamak

Neyse ki bu mücadelede başta iç dünyamız olmak üzere müttefiklerimiz var. Nörolojik olarak dürüst veya sahtekâr olmak üzere kodlandığımıza inanmamama rağmen, bilinçaltının doğruluğu arzuladığına inanıyorum. Bunun sebebi basitçe, içsel benliğimizin dışsal benliğimizle olabildiğince uyumlu olmak istemesidir. Ağzımız yalan söylediğinde bile, ruhumuz söylememiş olmayı diler. Paradoksal olarak, bu

ruh hali en canlı biçimde, yalan söyleme hakkını en çok savunanlarda gözlemlenir. Hiç kimse gerçeğe, dürüstlüğü sert bir dille eleştiren bir evangelistten daha tutkuyla bağlı değildir. Yalnızca bir "dil oyunu" olarak yalan söyleme hakkını savunan Ludwig Wittgenstein, doğruyu söyleme meselesine takıntılıydı. Friedrich Nietzsche'nin hakikat kavramını alaşağı etmesinin sebebi, doğruluğa olan coşkulu bağlılığı yok. Mark Twain'in küstah yalan övgüleri, şiddetli bir ahlakçılığı maskeliyordu. Bu mesele hepsini yiyip bitirmişti.

Yazarlar, yalan söyleme hakkının en büyük savunucuları arasındadır ve bu hak sadece kurmaca eserleri kapsamaz. "En iyi yazarların yalancı olmaları hiç de şaşırtıcı değildir," diyordu Hemingway. "İşlerinin önemli bir kısmı yalan söylemek ya da bir şeyler icat etmektir ve sarhoş olduklarında kendilerine ya da yabancılara yalan söylerler." John Le Carré ekliyordu: "Ben yalancıyım... Yalan söylemek için doğdum, yetiştirildim, yalan söyleyerek para kazanan bir endüstri tarafından eğitildim, bir romancı olarak bu endüstrinin bir parçası oldum. Bir kurmaca üreticisi olarak, gerçekleri değil, kendimin farklı versiyonlarını yaratırım." Bu gibi ifadelerde genellikle savunma amaçlı bir kibir vardır. Hemingway ve onun yolundan gidenler, bıktırana kadar bize şunu hatırlatır: "*Ben yalan söylerim. Ben bir yalancıyım.*" Yalanlarına mantıklı bir gerekçe bulmak için çok çaba sarf eden herkes, fanteziyle daha az yüklü bir hayat için yanıp tutuşuyor olmalı. Ingmar Bergman, kendine kurgusal bir kişilik yaratmak için ne kadar çok zaman ve enerji harcadığını söyledikten sonra, şu gözlemde bulunuyordu: "Yalanı yaşayan

hakikati sever." Kuşkusuz bu, bir hakikat savaşçısı haline gelen tövbekâr yalancı Aziz Augustinus için de geçerliydi. Rousseau, tüm yetişkinliğini çocukken söylediği bir yalandan pişmanlık duyarak geçirdi, aynı Wittgenstein gibi.

Antropologlar sürekli olarak, aldatmacayla çok fazla meşgul olan insan gruplarının dürüstlüğe büyük önem verdiklerini keşfederler. Örneğin, İngiliz antropolog Julian A. Pitt-Rivers, saha çalışması yaptığı bir Endülüs köyünün sakinlerini "şimdiye kadar karşılaştığı en başarılı yalancılar" olarak nitelendirmişti. Yaşamları, aldatma sanatını mükemmelleştirmek ve aynı şeyi yapmaya çalışan diğerlerini ifşa etmek üzerine kuruluydu. Bu İspanyollar aynı zamanda "gerçeklerle derinden ilgiliydi." Bu paradoksal değildi. Yalana düşkünlükleri, doğru söylemeyi saplantı haline getirmelerine yol açıyordu. Pitt-Rivers, Endülüslülerin İngilizleri beceriksiz, amatör yalancılar olarak görmelerine rağmen, aynı zamanda onların saf ve dürüst masumiyetlerini kıskandıklarını keşfetmişti.

Bu, fanatik yalancılar arasında tekrar eden bir örüntüdür. Bu konuyla neredeyse Immanuel Kant kadar meşgullerdir. Bu durum, neden bu kadar çok sahtekârlık savunucusunun yalan karşısında büyülendiğini, yalan söyleme hakkı konusunda bu kadar savunmacı olduğunu, yalanın doğrudan daha doğru olabileceğini ısrarla vurguladığını ve bizi ikna etmeye bu kadar kararlı olduklarını açıklamaya yardımcı olur. Eğer yalan söylemek onların dediği kadar önemsizse, bu konuya bu kadar takıntılı olmak neden? Bu bile tek başına bu konunun öneminin bir göstergesidir. Ancak, daha ileri gidebiliriz. Başkalarını kandırmanın sorun olmadığına

diğerlerini ikna etmeye bu kadar hevesli olanlara gelince, gerçekte ikna etmeye çalıştıkları kişinin kendileri olup olmadığını merak etmemek elde değildir.

Hakikate duyulan özlem hiçbir yerde Lauren Slater'ın anılarını yazdığı *Lying*'de [Yalan Söylemek] olduğundan daha canlı anlatılmamıştır. Bu konuyu prensip olarak ele alan yazar, yaratıcı yalancılığın tutkulu bir savunucusudur. Slater'ın kitabının yedinci bölümü, editörüne hitaben yazılmış, "romanlar ve anılar arasındaki bulanık çizgiyi sorgulama" hakkını savunan uzun bir nottan oluşur. "Kaypak bir tip" olduğunu itiraf ederek, aslında dürüst davrandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, anılarında tüm gerçekleri açıkça anlatmak, yalan söylemek demektir. Romancı bir arkadaşı, Slater'ın kurmaca haline getirdiği eserini roman olarak adlandırması gerektiğini söylemişti. Slater aynı fikirde değildi; ona göre, olayların çoğu ya da en azından bazıları ya da en azından birkaçı doğrudur. Zaten Salter'a göre, kelimenin tam anlamıyla doğru olmayan unsurlar bile mecazi olarak doğrudur. "Lütfen," diye editörüne yalvarır, "anılarımı kurmaca dışı olarak pazarlayın."

Slater yalan söyleme hakkını savunurken lafebeliği yapar, ağdalı bir dil kullanır ve savunmacıdır. Doğruyu söylemeyi neden bu kadar zor bulduğunu merak ederken, yazar sesini alçaltır, tefekküre dalar. Bu yumuşak ara geçişler, yazarın cırlak sesli postmodernitesinden çok daha inandırıcıdır. Aynı zamanda daha kavrayış doludur. Slater, gerçeğin etrafından dolananların ödediği bedel konusunda özellikle etkileyici bir dil kullanır. Adrienne Rich gibi o da yalancının yalnız

olduğunu kabul eder. "Hiç kimse sizi tanımaz," der Slater. "İnsanlar sizinle ilgilendiğinde, bunun sahte sebeplerden dolayı olduğunu bilirsiniz ve moraliniz bozulur." Slater, bir Adsız Alkolikler toplantısında içki sorunu varmış gibi yaptıktan sonra, şöyle yazar: "Kendime, mecazi gerçeğin düz gerçekten daha fazla şey ifade ettiğini söyledim ama yine de kötü hissettim. Kendimi yalancı gibi hissettim."

Slater terapistine, kütüphanede epilepsiyi araştırdıktan sonra dikkat çekmek için nöbet geçiriyormuş gibi yaptığını itiraf eder. "Sanırım seni kandırdım," der.

"Bu beni şaşırtmadı," diye cevap verir adam. "Abartma ve aldatmanın, kişilik profilinizin bir parçası olduğunu biliyoruz. Bazı şeyleri abarttığınızdan hep şüphelenmişimdir."

"Tavrı beni rahatsız etti, Hiç etkilenmemiş görünüyordu. 'Yalan söyledim,' dedim, haklı bir biçimde sesimi yükselterek. 'Yalan söyledim, yalan söylemek günahtır ve günah dediğimiz şey asla küçük değildir, çünkü Tanrı'dan ayrılma biçimlerinden biridir.'"

Sonuçta, *Lying* bir ahlak hikâyesi, bir kadının acı bir biçimde doğruyu söylemekten aciz olduğunu kabullenme çabasıdır. Yazarın en hakiki, özlem dolu ve inandırıcı olduğu an, kürsüden inip basitçe daha dürüst olmayı, "doğruları ve gerçekleri" söyleyebilmeyi dilediği andır.

Doğruları ve gerçekleri söylemenin etik sonrası bir gerekçesi; dürüst olmanın etikten ziyade toplumsal ve kişisel zorunluluklara dayalı daha etkili sebepleri vardır. Erdemin kendisi bir ödül olabilir, ancak doğruyu söylemenin başka, daha somut pek çok sebebi vardır.

16

DÜRÜSTLÜĞÜN GEREKÇESİ

"Gerçekler dışında bağlanacak başka ne var? Hiçbir şey.
Buna bağlı kalmazsak işimiz biter ama bu, gerçeğin bilinemeyeceğini
söyleyenlere sempati duymadığım anlamına gelmez."
Maxwell Perkins

Aldatmacayı hoş görmek çok moda. Dürüstlüğü savunmak ise değil. Açıkça doğruları söylemek tuhaf, anakronik ve naif görünüyor. Biz yine de böyle yapalım. Dürüstlüğün gerekçesini sunalım. Bu tuhaf cümle (dürüstlüğe gerekçe bulmaya gerek var mı?) hakikat sonrası çağımızda doğruluğun kırılgan durumunu ortaya koyuyor. Dürüstlüğün savunulması gerektiği fikri tuhaf görünse de, etik açıdan olduğu kadar pragmatik açıdan da yapılmalıdır.

Etik Sonrası Dürüstlük

Dürüstlüğün en iyi politika olduğu fikri, eleştirilere "çünkü doğru olan bu" argümanından daha sağlam bir şekilde karşı çıkmalıdır. Bunun için, "Gerçek nedir?" ya da "Yalan söylemek her zaman kötü müdür?" yerine, "Güve-

nilirliğimi korumanın en iyi yolu nedir?", "Kendime saygımı nasıl sürdürebilirim?" ve en önemlisi, "Görünüşteki bir miktar güvenle nasıl bir arada yaşayabiliriz?" gibi sorular hakkında kaygılanmamız gerekmektedir.

Birbirimizle ne kadar az yüz yüze ilişki kurarsak, dürüstlüğe duyduğumuz ihtiyaç o kadar fazla olur. Başkalarıyla doğrudan kurulan temas azaldıkça ve teknoloji bir arabulucu olarak işlev gördükçe, toplum doğruları söylemeye daha çok ihtiyaç duyar. Hakikatin tanımlanamazlığı konusundaki her türlü postmodern tezi kabul edebiliriz, hatta yenilerini ekleyebiliriz, ancak yine de dürüst olma çabasının sadece asil değil, aynı zamanda insanlığın iyiliği için önemli olduğu sonucuna varırız. Dürüstlüğün alternatifi nedir? Dürüstlüğün ulaşılamaz olmasından dolayı gereksiz olduğu sonucuna varırsak onun yerine ne koyabiliriz? Winston Churchill'in demokrasisi gibi, dürüstlük arayışı Donkişotvari olabilir fakat herhangi bir alternatiften daha iyidir.

Tarihsel olarak Batı toplumu, yalanı hoş görme ve görmeme arasında gidip gelmiştir. Günümüzde ibre, ilkine doğru fazla kaymıştır. Bunu geriye, en azından ortaya çekmemiz gerekiyor. Bu, yalnızca bir denge meselesi değil, koşulsuz buyruktur. Hakikat sonrası çağda aldatmacayı savunan çok sayıda ses arasında, dürüstlüğü savunan karşı sesler her zamankinden daha gereklidir. En azından doğruyu söylemeyi yeniden fabrika ayarımız yapmamız gerekiyor: Dürüstlük garanti edilemese de varsayılan davranış olarak kabul edilmeli. Doğruluk her zaman varsayılan değer olmalı; yalanlarsa ancak gönülsüzce söylenmeli. Beyaz yalanlar elbette,

ancak kaçınılmaz olduğunda söylenebilir. Bazıları, "Bu gerçekten gerekli mi? Bu olmadan yapamaz mıyım?" diye sormadan parasetamol yutmaz. Aynı kriter yalan söylerken de uygulanmalıdır. Hangi yalanları söyleyeceğimize karar verirken daha *seçici* olmalıyız. Sissela Bok, söyleyip söylememeye karar verirken her yalana "negatif ağırlık" verilmesi gerektiğini düşünüyor. Neredeyse hiçbir zaman haklı çıkarılmaya gerek duymadan doğru söylemenin aksine, yalanlar ancak zorlayıcı bir sebep olduğunda söylenmelidir. "Bu başlangıç şartı zayıf gibi görünse de," diyor Bok, "ciddiye alınırsa, dikkatsizlikle, alışkanlıkla veya üzerine pek kafa yorulmamış iyi niyetlerle söylenen çok sayıda yalanı ortadan kaldıracaktır."

Etik sonrası dönemde dürüstlük, daha sağlıklı beslenmek için çabalamaya çalışmaya benzer. Çoğu zaman bunu yapabiliriz ama bu muhtemelen istediğimiz kadar düzenli olmaz, bazen muzlu tatlılar ve krem brülelerle kesintiye uğrar. Bu kaçamaklar, siluetimizin arzu ettiğimiz kadar incelmesine ve yeme alışkanlıklarımızın sağlıklı olmasına engel olsa da denemeye devam ederiz ve çoğu kez başarılı olmayı umarız. Diyet kaçamaklarının obeziteye yol açmayacağı gibi, tek bir yalan da kimseyi kronik yalancı yapmaz. Bunlar sadece kaçamaklardır. Beslenme yanlışlarının istediğimizden daha ağır olmamıza neden olması gibi, arada bir yalan söylemek ruhen zayıf hissetmemize neden olur; fakat bunu bir şekilde atlatır ve denemeye devam ederiz.

Bir eylemin yanlış olduğuna karar vermek onu yapmayacağımız anlamına gelmez. Biz insanız. Doğruyu söylemenin sonuçlarıyla başa çıkamayacağımız zamanlar vardır.

Fakat bir şeyi herkesin yapması onun ille dedoğru olduğu anlamına mı gelir? Bu, içinden çıkılması güç bir etik sorundur. Pek çok yeniyetme, bir tür ergenliğe geçiş ritüeli olarak kullandığı için mağaza hırsızlığına göz mü yumulmalıdır? Çok yaygın bir pratik olduğu için, *Dur* işaretinde geçmek yasal mı olmalı? Sürekli olarak aşıldıkları için hız limitlerini kaldırmalı mıyız?

Arada bir yalan söylemeyi kaçınılmaz görsek de, bundan toplumun aldatmaya göz yuman bir ahlak kodu geliştirmesi gerektiği sonucu çıkmaz. Sahtekârlığın var olduğunu kabul etmek, bunu kabul edilebilir görmekle aynı şey değildir. Yalan söylemekten kaçınmanın bazen zor olabileceği sonucuna varmak, sürekli kaçınılmaz olduğu sonucuna varmakla aynı anlama gelmez. Benim derdim yalan söylemenin kendisi değil, doğru söylemek uzun vadede daha iyi sonuç verecek olmasına rağmen söylenen sıradan yalanlar, eğlenmek için söylenen yalanlar, kendini aldatma yalanları ve işleri kolaylaştırmak için söylenen yalanlardır. Katılımcıların söylediklerinin farkında bile olmayacak kadar rutin olarak yalan söylediği birçok çalışmayı hatırlayın. Etik sonrası dürüstlük, yalan söylerken dikkatli olmak ve bunları en aza indirgemeye çabalamak demektir. Rasgele, düşünmeden, tembellikten söylenen ve gereksiz yere kendine hizmet eden yalanlar bir kez ortadan kaldırılırsa, "Ne zaman yalan söylenmelidir?" sorusunun cevabı, "nadiren" olur.

H.L. Mencken'in düsturunun ötesine geçmek zor: "Yalan söylemektense gerçeği söylemenin daha iyi olduğuna inanıyorum." Dikkat edin, bu düstur *asla* yalan söylenmemesi

gerektiğini söylemiyor; sadece gerçeği söylemenin daha iyi olduğunu belirtiyor. "Zaten hepimizin yaptığı bu değil mi?" diye sorabilirsiniz. Bu kitap boyunca gördüğümüz gibi, her zaman değil. Tam da bu yüzden dürüstlüğe bağlılığımızı tekrar teyit etmemiz gerekli. Bu, bazen ehvenişer olsa da yalan söylemenin yanlış olduğunun sürekli olarak altını çizmek demektir. Bu konuda bir miktar tutarsızlık için söylenecek çok şey var. Bununla, herkesin her zaman dürüst olmasını beklemeden doğruları söylemeyi taahhüt etmeyi kastediyorum. Ahlaki bir standart oluşturmak, herkesin her durumda bu standarda uyacağı veya uymayanların şiddetle cezalandırılacağı anlamına gelmez. Olgunluğun özü, ahlaki olan dahil, her türlü belirsizliği kabul etmektir. Bu, herkes yalan söylediği için yalan söylemek iyidir, demek değildir. Aksine, hepimizin yalan söylemesi bunun doğru olduğu anlamına gelmez demektir. Arada fark var.

Bu elbette yargılayıcı bir konumdur. Ancak belki de bu konuyu daha fazla muhakeme etmemiz gerekiyor. Etik ormanında yolumuzu kaybetmemizin bir nedeni, kimsenin yalancılıktan, hatta hiçbir şeyden sorumlu tutulmadığı böylesine kabullenici, peşin hükümsüz bir tavır takınmış olmamızdır. Duygusal mutluluğumuzla fazla meşgul olurken, etik durumumuzu ihmal ettik.

Bazıları tersini yapar. Onlara göre yalanlar grip kadar yaygındır, bu yüzden grip mikrobuyla yaşamayı öğrendiğimiz gibi onlarla yaşamayı da öğrenmeliyiz. Bu düşünce ekolüne göre, toplumsal söylemin bu kadar sıradan bir parçasına yanlış denemez. Çoğu insanın duygularına ter-

cüman olan filozof David Nyberg, dürüstlüğün "ahlaki açıdan abartıldığını" ve aldatmacanın "dünyayı organize etme ve şekillendirme kabiliyetimizin vazgeçilmez bir parçası olduğunu" ileri sürmüştür. Her zaman tamamen dürüst olamayacağımız için Nyberg gibiler bunu, yani başkalarını aldatma eğilimimizi kabul etmenin ve bu konuda yargılayıcı olmaktan vazgeçmenin daha iyi olacağına inanıyor. Bu düşünce tarzı hakikat sonrası çağı getirdi. Birçoğu için bu, yalanın şeytan işi olarak kabul edildiği bir dönemde gelişti. Gerçeği sahteden ayırt etmenin zor olduğunu ve yalanların iyi niyetli olabileceğini saptadıktan sonra, yalan söylemenin belki o kadar da kötü olmadığı sonucuna varırlar.

Ancak kabul edilebilir sahtekârlığın önündeki bentleri bir kez açtıktan sonra onları nerede kapatacağız? Bir kez, "Yalan söylemek o kadar da büyütülecek bir şey değil. Herkes söylüyor. Bazı yalanlar sorun değil," dediğimizde, kabul edilebilir yalan kriterlerini belirlemek, göz korkutucu bir görev haline gelir.

İyi Niyetli Yalancı

Kabul edilebilir ve edilemez yalanları birbirinden ayırmak için yapılan çoğu girişim niyete dayanır. Bu açıdan bakıldığında, kişinin yalan söylerkenki niyeti, yalan söylemiş olduğu gerçeğinden daha önemlidir. Birçok yalan kaçınılmazdır. Diğerleriyse iyi niyetlidir. Hatta bazıları faydalıdır. Birbirinden ayırmamız gerekir. Bu argümanın temel noktası budur. Karşı çıkması zor bir argüman. Tabii ki tüm yalanlar eşit değildir. Aslında olmadığı halde, "başka bir yere sözünüz

olduğu" bahanesiyle bir parti davetini reddetmek, zararsız bir beyaz yalandır. Okumadığınız halde "Ben Oxford'da okudum" demek, yalan söylediğiniz kişiye herhangi bir zarar vermez. Ancak test sonucunuz pozitif çıkmasına rağmen seks partnerinize "HIV testim negatif çıktı" demek ölümcül sonuçlara yol açabilir. Şüphesiz bazı yalanlar diğerlerinden daha kötüdür. Sorun, hangisinin hangisi olduğu ve bunun nasıl belirleneceğinde çıkar. Dürüstlüğü tespit etmek niyeti anlamaktan daha kolaydır. Bir yalanın *ne zaman* söylediğini anlamakta, *neden* söylendiğini anlamaktan daha iyiyizdir. Psikoloji bize en azından dürtülerin ne kadar karışık olabileceğini öğretti. Dürtülerin çok azı, "iyi niyetli" ve "kötü niyetli" gibi net kategorilere ayrılabilir.

Niyet veya durumsal faktörlere dayalı bir etiği savunanlarla ilgili pratik bir sorun, bu faktörlerin çoğunun birbiriyle çelişmesi ve her durumda, ortalama hatta ortalama üstü zihinler için fazla karmaşık olmasıdır. Ahlaki ikileminin nüansları üzerine dakikalarca konuşan bir "etik uzmanını" dinledikten sonra National Public Radio'yu arayan biri, en nihayetinde "daha sezgisel" bir şey istedi. Bu, "dürüstlük en iyi politikadır" düsturunun erdemidir. Ve, hakkını vermek her zaman kolay olmasa da, anlaşılması kolay bir politikadır. "Kişi yalan söylememelidir," demek, "Kişi _____ haricinde yalan söylememelidir" demekten daha net, faydalı ve ahlaki olarak güçlüdür. "Haricinde" yaklaşımı iki önemli soru sorulmasını gerektirir: 1) Neler haricinde? ve 2) Bunları kim belirliyor? Yalanı niyete göre yargılama girişiminde en önemli soru şudur: Kim karar verir? Hangi yalanların

iyi niyetli, hangilerininse kötü niyetli olduğuna kim karar verir? Gri alanlar çoktur. Herhangi bir fikir birliği yoktur. Farklı dinlere inananların söylediği yalanlar için sundukları geniş kapsamlı istisnaları hatırlayın. İtiraz edilebilecek bir Hakikat Mahkemesi yoktur. Hangi yalanın uygun olduğuna karar veren her zaman, özellikle de kendisine ait olan bu yalana göz yuman kişidir. Görünen o ki, daha basit "yalan söylemeyin" yaklaşımı, aşırı basite indirgeme tehlikesi taşır. Asla yalan söylemeyen kimse yoktur. Ancak, bir miktar aşırı basitleştirme, *iyi niyet* adı altında sıradan yalancılığa kapı aralayan kaypak bir kabul edilebilir yalan söyleme rehberi arayışına yeğdir.

Niyeti nasıl ölçeriz? Hatta nasıl bilebiliriz? Ve bilebilsek bile, hangi niyetlerin iyi olduğu, hangilerininse o kadar iyi olmadığı konusunda nasıl fikir birliğine varabiliriz? Yalancılığa daha çok hoşgörü gösterilmesi gerektiğini düşünenler, sık sık, kendilerine yalan söylenenlerin iyiliği için söylenen yalanlara işaret eder. Özel detektif Precious Ramotswe, *The No. 1 Ladies' Detective Agency*'de [Bir Numaralı Kadınlar Detektiflik Bürosu], şöyle der: "Gerçeğin süslenmesi zaman zaman insanları hareketlendirebilir ve bu çoğunlukla kendi iyilikleri için yapılır." Kuşkusuz bunun doğru olduğu zamanlar vardır ama bu aynı zamanda bir makulleştirme çabası da olabilir. Birisi herhangi bir eylem hakkında, "Bu sizin iyiliğiniz için," dediğinde, bu genelde sözü söyleyenin kendi iyiliği içindir.

Sissela Bok'ın *Lying*'de vurguladığı gibi, yalancılığı rasyonalize edenler bunu genellikle yalan söylenenin değil, yalancının bakış açısından yaparlar. Yalana gerekçe bulanlar

genelde yalana maruz kalanlar değil, uyduranlardır. Samimi bir değerlendirme, görünüşte karşıdakinin iyiliği için söylenen pek çok yalanın, aslında yalancının iyiliği için söylendiğini gösterecektir. Ulusal çıkarlar için sahtekârlık yaptıklarını iddia eden kamu görevlilerinin bunu her zaman kendileri için yaptıkları ortaya çıkar.

Bok, yalan söyleyen kişinin niyetlerinin saflığına dair yüce inancın doğruluğunu ölçmek için, bu nedenleri kamusal denetime açmayı öneriyor. Başkalarını aldatma nedenlerimizin pek azı, başkaları açısından bizim için olduğu kadar nettir. Kandıranın niyeti ne kadar iyi olursa olsun, kandırılmaktan nadiren memnun oluruz. Yalan haklı mı diye düşünürken, söylemek üzere olduğunuz kişinin bunu fark ettiğini düşünün. Bunu, sizin onu ne kadar düşündüğünüzün bir göstergesi olarak mı görür? Bu tür durumlar, tahmin edilebileceğinden çok daha azdır.

Immanuel Kant'ın tarafındaki çok az kişi, saf dürüstlüğün mümkün veya arzulanır olduğunu iddia edecektir. Kant'ın kendisinin de buna gerçekten inandığından şüpheliyim. Herhangi bir aldatmacanın olmadığı bir hayat düşünülemez, bu ancak bir Jim Carrey komedisinde olur. Pervasız doğruluk –psikiyatr Willard Gaylin'in "gerçek kusma" dediği şey– yalan söylemeyi alışkanlık haline getirmek kadar acımasız olabilir. "Üzerindeki elbise çok çirkin," tamamen gereksiz bir yorumdur. Aynı şekilde, "Seninle akşam yemeğine çıkmak istemiyorum çünkü seni çok sıkıcı buluyorum," veya "O aptal peruktan kurtulmayı hiç düşündün mü?" gibi cümleler için de aynı şeyi düşünebiliriz.

Çoğu insan gibi ben de "Nasılsın?" sorusuna refleks olarak "İyiyim" cevabını veriyorum. Bu, bazen doğruysa bazen de değildir, fakat bu cevabı vermek genelde daha kolaydır ve soran kişiye karşı daha düşünceli bir tavırdır. Ancak, bazen "İyiyim" demek o kadar berbat bir yalan oluyor ki ağzımdan çıkmıyor. Bu gibi durumlarda "Pek iyi değil" veya "Eh işte" diyorum. Soruyu soranın yüzündeki üzgün ifadeden ânında bunun yanlış cevap olduğunu anlıyorum. Bu ayrıca, sosyal protokolün ciddi ve düşüncesizce bir ihlali.

Çok az insan başkalarından kayıtsız şartsız dürüstlük bekler. Hakikat, iki taraflı bir meseledir: Birisi söyler, birisi işitir. Eşlerinin sadakatinden şüphelenenlerin, ille de bu önsezinin doğrulanmasını istemediği, evlilik danışmanları arasında kural olarak kabul edilir. Daha önemsiz bir düzeyde, onlar için pişirdiğim yemeği beğenmeyenler, bu bilgiyi benimle paylaşmamayı seçerlerse buna minnettar olurum. Ve insanlara –onların bana sorduğu gibi– nasıl olduklarını sorduğumda, bu çoğu zaman doğru olmasa da, "İyiyim" diye cevap vermelerini tercih ederim. Bu tür "beyaz yalanlar", hem kendilerini üretenlerin hem de tüketenlerin amaçlarına aynı şekilde hizmet eder. Fakat yalanın renk kartelası her zaman, yalanın hedefi olanlar için, yalanı söyleyenler için olduğu kadar net değildir. Sizin beyaz yalanınız bana bej hatta kahverengi görünebilir.

Yalanlar kestirme yollardır. Karmaşık durumları basitleştirirler. Çocuklarımız bize, "Hiç esrar içtin mi?" diye sorduğunda, "Hayır," demek, "Evet, ama..." demekten daha kolaydır. Basitçe doğruyu söyleyip sonuçlarıyla uğraşmak

için zamanımız olmadığını düşünebiliriz. Büyük mağazalardaki tezgâhtarlar bana para üstü olarak çok fazla bozuk para verdikleri zaman, bu parayı onlara geri vermeye çalışırım. Fakat bunu yaptığımda öyle afallıyorlar ki (rahatsız olmaları da cabası), ben de artık bunu nadiren yapıyorum. O zaman bile, bu küçük sahtekârlığı kendi rahatım için yapıp yapmadığımdan emin olamıyorum. Para, titizlikle dürüst olmak için gereken zaman ve çabadan daha az önemlidir. Zaman baskısı hakikat sonrasının en önemli kaynaklarından biridir, ama bu da muhtemelen bir bahane ya da yalanı rasyonalize etme biçimidir.

Bu, kolaylık sağlayıcı küçük yalanların asla söylenmemesi gerektiği anlamına gelmez. Fakat bunları söylerken amacımızın ne olduğu ve bundan kimlerin yarar sağladığı konusunda açık olmalıyız: Genellikle kendimiz. Başkalarının iyiliği için olduklarını söylemek, genelde yalancılıkla kendini aldatmayı birleştirir. Görünüşte merhamet içeren "beyaz yalanlar", iyilikten ziyade, zaman kazanmak için veya dürüstlüğün sonuçlarına katlanma isteksizliğinden söylenir. Fiziksel ya da duygusal tembellik yalan söyleme motivasyonlarından biridir. "İç huzurum için," diyor Amy Hempel'in kısa romanı *Tumble Home*'daki [İçe Voltalı] bir karakter, "her an her konuda konuda yalan söyleyebilirim."

Burada bol miktarda yanlış ayrım yapılır. Seçim mutlaka merhametli yalanlar ve acı gerçekler arasında değil, düşüncesiz yalanlarla düşünceli bir biçimde sunulan gerçekler arasındadır. Bunun şifa sanatlarıyla ilgisi vardır. Gerçekleri gizlemek bir zamanlar bu sanatların ayrılmaz parçası olarak

görülüyordu. Hastalara aldatıcı güvenceler vermenin hekimler arasında bir adı bile vardı: "İyicil aldatmaca." Gerçeklerden korunursak daha hızlı iyileşeceğimizi düşünüyorlardı. Bazıları hâlâ böyle düşünüyor. Ancak bu, halk arasındaki yaygın bir inanıştan ileri gitmez. Bir hekim, kandıran doktorların iyi teşhis uzmanları olmadığını çünkü hastaların sorununun ne olduğunu keşfetmektense onları rahatlatmaya odaklandıklarını ileri sürüyordu. Son yıllardaki araştırmalar, ciddi hastalıklardan mustarip olan hastalara, ölümcül hastalıkların ileri evrelerinde olsalar bile, durumlarıyla ilgili gerçek söylediğinde daha iyi sonuçlar alındığını göstermiştir. Ölüm döşeğindeki bir sevdiğinin iyileşmekte olduğuna dair kendini kandırmış olan herkes, bu tecrübenin ne kadar yıkıcı olabileceğini bilir. Bu gerçekle yüzleşmek çok daha zor ve merhametlidir.

Doğruyu söylemek, özen ister. Tutarlı bir biçimde doğruları söylemek cesaret, kararlılık ve irade gerektirir; ki zaten dürüstlük de budur. Bu aynı zamanda merhametle de ilgilidir. Gündelik söylemdeki ufak tefek yalanlar bile düşündüğümüz kadar zararsız değildir. "Bir başkasının duygularını korumak" için söylenen yalanlar manipülatif hatta düşmanca olabilir. En basitinden, her yalan –ne kadar küçük olursa olsun– söylenen kişiye karşı bir güvensizliği gösterir. Söylendikleri niyet ne olursa olsun, tüm yalanlar, Jack Nicholson'ın *A Few Good Men*'de [Birkaç İyi Adam] dediği gibi küstahça şunu ilan eder: "Gerçeği kaldıramıyorsunuz!" Birine doğruyu söylediğimizde, onun bunu kaldırabileceğini düşünüyoruz demektir. Buna çocuklarımız dahildir.

Dürüst Ebeveynlik

Dürüstlük konusundaki kararsızlık, ebeveynlik söz konusu olduğunda canlı bir şekilde görülür. Bir yandan, çocuklara asla yalan söylememeleri tembih edilir; diğer yandan Helen teyzeye, ördüğü eldivenleri ne kadar çok sevdiklerini söylemeleri istenir. *The Day America Told the Truth*, anket yapılan 1000 ebeveynin yüzde 91'inin çocuklarına rutin bir biçimde, yüzde 59'unun da düzenli olarak yalan söylediğini tespit etti. Bunun başlıca sebepleri şunlardır: Başkalarının duygularını korumak ("Helen teyzeye eldivenleri sevdiğini söylemeyi unutma"), korkuları hafifletmek ("Kasırga eğlencelidir!"), eşlerle olan ilişkiyi korumak ("Babanla kavga etmiyorduk; yalnızca benim oyunumun bir sahnesini provası ediyorduk") ve hayatlarını kendileri için daha kolay hale getirmek ("Kablolu TV'miz *South Park*'ı çekmiyor").

Çocuk psikolojisi uzmanı Michael Lewis, arada sırada söylenen ufak yalanlara göz yumarken, rutin olarak yalan söylemenin çocuklardan ziyade ebeveynlerin ihtiyaçlarıyla ilgili olduğu ve çocuklarıyla ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebileceği konusunda uyarıyor. Ebeveynlerin bu ilişkide gücün kimde olduğunu göstermesinin bir yolu, çocuklarına sıradan, kolaycı ve kendine faydası olan yalanlar söylerken karşılığında çocuklarından tam bir dürüstlük istemesidir.

Çoğu anne baba çocuklarını, özellikle de kendilerine yalan söylememeleri konusunda uyarır. Aynı zamanda pek çoğu, çocuklarının taklit edeceği, dürüst olmayan bir model sunar: kendilerini. Eğer taklit yoluyla öğrenme diye bir şey

varsa o burada gerçekleşir. Sağlıklı ebeveyninin, "Kendimi iyi hissetmiyorum" diyerek gitmek istemediği bir daveti geri çevirdiğini duyan bir çocuk, önemli ve kötü bir ders öğrenir.

Bir yalancı yetiştirmenin en iyi yolu, çocukların yanında düzenli olarak başkalarını aldatmaktır. Daha da iyisi, bizzat onlara yalan söylemek. Ebeveynler çocuklarına söyledikleri yalanları genellikle önemsiz ve çocukların iyiliği için olduğunu söyleyerek rasyonalize ederler. Ancak, bunlar daha ziyade anne babanın rahatlığı içindir. Bu aynı zamanda, ebeveynlerin her şeye kadir olduğu yanılsamasını devam ettirir. Tehlikesi, çocuklarımızı aldatmanın bir refleks haline gelebilecek olmasıdır; düşünmeden yaptığımız bir şeydir bu. Kişinin çocuklarını rutin olarak aldatması, söylenen yalanlar küçük ve iyi huylu olduğunda bile riskli bir iştir. Onlara gerçeği söylemek, ne kadar zor olursa olsun, bir saygı meselesidir. Kısa vadede problem yaratır; fakat uzun vadede sağlam bir ilişki için güçlü bir temel oluşturur.

Yalana, aile içinde rutin, kabul edilebilir bir parça muamelesi yaptığımızda, patlaması yıllar sürebilecek bombalar yerleştiririz. Tanıdığım orta yaşlı bir kadının, çocukken kendisine sürekli yalan söyleyen annesiyle gerilimli bir ilişkisi var. Annesinin "sadece saçlarının uçlarındaki kırıkları aldırmak için" onu kuaföre götürüp upuzun saçlarını kısacık kestirdiğini hâlâ hatırlıyor. Bu kadın kızına yeni bir yemek yedirmeye çalışırken ona her seferinde, kendi annesi ona denetene kadar dondurmayı da sevmediğini hatırlatıyordu. Oysa bu doğru değildi. Bu yalanlar küçük, beyaz ve iyi niyetli olabilirdi. Fakat kızı büyüyüp annesinin onu çocukken

ne kadar çok aldattığını anladığında, bir daha annesinin hangi sözüne inanacağından emin olamadı.

Dürüstlüğün Toplumsal Değeri

Dürüstlük sürekli bir geribildirim döngüsüdür ve bu sadece bireyler değil, gruplar için de geçerlidir: Doğruyu söyleyenler, üyelerinin birbirlerini güvenilir bulduğu toplumlar inşa ederler. *Trust* [Güven] kitabında Francis Fukuyama, yalnızca üyeleri bu tür üst düzey bir güvene sahip olan toplumların siyasi istikrarın ve gelişen bir ekonominin meyvelerini toplayabileceğini savunuyordu. Ekonomik refah güven temeline dayanır. Şüphenin hâkim olduğu yerde, uzun müzakereler, ayrıntılı sözleşmeler, davalar ve avukatlık ücretleri nedeniyle iş yapma maliyeti artar. Borsalardaki hisse senetleri, güven durumuna bağlı olarak inip çıkar. Yatırımcılar ve işadamları, güven düzeyleri yüksek olduğunda daha fazla, düşük olduğundaysa daha az risk alırlar. Borsa yatırımcıları, kurumsal skandalların yatırımcıların ihtiyatlılığı üzerindeki etkisini görürler. Kendi iş kollarındaki kuraldışı tipler de riskten kaçan yatırım ortamına katkıda bulunur. Bir brokerın tavsiyesinin dürüstlüğü veya şirketin finansal tabloları güvenilir değilse, neden hisse senedi satın alalım ki? Yatırımcıların ihtiyatlılığı da devamında ekonomik durgunluğa katkıda bulunur. Şüpheci toplum, yalnızca manevi ve toplumsal refahımız için değil, aynı zamanda ekonomik refahımız için de bir külfettir.

Çağdaş yaşamda şeffaflığa bu kadar vurgu yapılmasının bir nedeni, katılımcılar öngörülebilir olduğunda karmaşık

ekonomilerin çok daha iyi işlemesidir. İşler iyi gitmediğinde, bu özellikle doğrudur. Aldatıcı davranışlar hesaplaşma gününü yalnızca erteler ve bu süreçte ekonomiyi bütünüyle bozar. Herkes, Yeni Ekonomi balonu sırasında sözü edilen fantezi kazançları destekleyen alternatif etik için bir bedel ödedi. Sonuçta, başarısızlık da bir geri bildirim şeklidir. Başarısızlıkların üstü örtülüp başarı gibi gösterildikleri zaman, örgütler düzeltme yapmak için gerekli olan geribildirimden mahrum kalırlar. Sorunlar sonsuza dek yalanların arkasına gizlenemez. Sakladıkları gerçek bir kez ortaya çıktıktan sonra, düzeltmelerin yapılması çok daha uzun sürer. Merkez Bankası Yönetim Kurulu Başkanı Alan Greenspan'a göre, sorunun nerede olduğunu bilebilmek için muhasebecilere mali tablolarını *düzeltmemelerini* söyleyen birçok CEO, uzun vadede hesaplarını manipüle edenlerden çok daha iyi sonuçlar alıyordu. Bazı brokerların müşterilere yaptıkları hileli öneriler (kendi aralarında "dogs" olarak adlandırdıkları hisse senetlerini satın almalarını tavsiye etmeleri) onlara büyük cezalara patladı ve muazzam bir güvenilirlik kaybına mal oldu. Arthur Andersen vakasında, Enron'un muhasebe kayıtlarıyla oynamasına yardımcı olmak, muhasebe firmasının kendi varlığına mal oldu.

Toplum daha şüpheci oldukça, dürüstlük daha değerli hale gelecektir. Dürüst olduklarını düşündükleri kurumlarda çalışanlar, işverenlerinin kendilerini aldattığından şüphelenenlerden daha yüksek moral sahibidir. Sahtekârlık yaptığı düşünülen kuruluşların daha yüksek bir personel değişim oranı vardır. Dürüst görülen şirketlerin, çalışanlarını

tutması daha olasıdır. Bu çalışanların, işyerlerini ispiyonlama olasılığı daha düşüktür. Dürüstlüğün piyasa değeri vardır.

Olumlu Eğilimler

Dürüstlük cephesinde durum o kadar da vahim değil. Kamusal figürler tarafından aldatılmaya karşı gösterdiğimiz öfke, çoğumuzun bu konuda endişe duyduğunu gösteriyor. Yalan söyleme konusuna gösterdiğimiz yoğun ilgi, dürüstlüğün bizim için hâlâ önemli olduğuna işaret ediyor. Gazeteciler, yalanları açığa çıkarmak ve bu konuyu gündemde tutmak için üstlerine düşeni yapıyorlar. Kendi sahtekârlıklarına rağmen, sahtekârlıkla mücadelede herhangi bir kahraman varsa bu, yazılı basındır. Akademisyenler doğruyu söyleme konusunda kararsız olsa ve dini liderler din görevlilerinin kötü davranışlarını gizlese bile, gazeteler gerçeklerin peşinde olma ve doğruları söyleme ilkesine saygı duymaya devam ediyor. Basın, gazetecilerin etik kusurlarını araştırıp yayımlıyor; sonra da suçlu bulunanlar kovuluyor. Haber büroları, gerçekleri gizlemenin göz ardı edilemeyecek bir suç olarak görüldüğü ortamlardır.

Çağdaş yaşamın bazı yönlerinin aldatmacayı teşvik etmesi gibi diğer yönleri de dürüstlüğü teşvik eder. Bunlar işlemlerde "tam bilgi sağlama", tıbbi hastalarda "aydınlatılmış onam" ve hukuksal işlemlerde "keşif" (tarafların birbirleriyle önemli kanıtları paylaşması) gibi modern kavramları içerir. FactCheck.org gibi gözlemci web siteleri, Kamusal Dürüstlük Merkezi gibi kuruluşlar ve Bilgiye Erişim Özgür-

lüğü Yasası gibi güçlü soruşturma araçlarını kullanan muhtelif serbest araştırmacılar, gerçekleri gizlemenin riskli bir faaliyet olmayı sürdürmesini sağlamaktadır.

Bazı açılardan sahtekârlık her zamankinden daha riskli hale geldi. Hakikat sonrasını pekiştiren pek çok kişi de buna katkıda bulunuyor. Bu özellikle, aynı teknolojinin dürüstlüğü hem aşındırıp hem de teşvik ettiği siberuzayda geçerli. Başkalarını kandırmak için siber araçları kullananlar, her zaman aynı araçları kullanan başkaları tarafından ifşa edilme riskiyle karşı karşıyalar. İntihal yapanlar internetten kolayca malzeme toplayabilirler, ancak intihal kontrolü yapan yazılımlar çalıntı materyali çabucak tanımlayabilir. Soy ağaçlarına sonradan eklenen dallar, internette yayımlanan soy ağacı belgelerinin ağırlığı altında kırılıyor. Enformasyon çağında özgeçmişleri süslemek daha kolay, fakat bu tür süslemelerin itibarını sarsmak da daha kolay. Özgeçmiş üreticileri, sahte savaş gazileri ve muhtelif numaracılar salgını aslında, çok önce söylenen yalanları ortaya çıkaracak delilleri bulmak için interneti araştıranların yaptığı keşiflerin sonucu ortaya çıkmış bir salgındır. Arama motorları, üzerinde oynanmış bir özgeçmişe entegre olacak bilgileri bulmayı kolaylaştırır; fakat aynı zamanda, bunu yapanların ortaya çıkarılmasına da yardımcı olur. Google, hakikat arayışçılarının en iyi arkadaşı olabilir. Dahası var. Örneğin suç ve babalık davalarında çürütülemez bir delil kaynağı olan DNA testi, dürüst olunması için modern bir teşvik unsuru haline geldi. Kuşkusuz bunlara benzer daha pek çok teknik de yolda.

Dürüstlüğün Dirilişi

Yalan her zaman her toplumda var olmuştur ve şüphesiz her zaman da olacaktır. O zaman sorulması gereken soru şudur: Toplum sahtekârlığı kolaylaştırır mı, zorlaştırır mı? Elbette ki kendi toplumumuzda doğruların daha çok söylenmesine ihtiyacımız var. Ancak bunun ötesinde, dürüstlüğü ödüllendirip sahtekârlığı cezalandıracak bir bağlama ihtiyacımız var.

Herhangi bir insan topluluğunun muhtemelen yüzde 10'u yaradılıştan etik sahibidir çünkü empati kurabilirler, fedakârdırlar ve kendilerine güvenirler; yüzde 10'un ise hiçbir etik eğilimi yoktur çünkü narsisist, patolojik veya basitçe tembeldirler. Geri kalan yüzde 80, şartlara göre ileri geri hareket eden kararsızlardır. Bu grupta daha fazla dürüst olmayı cesaretlendirmek, mevcut olandan çok farklı, doğruyu söylemeyi daha çok teşvik eden ve aldatmacaya karşı daha sert yaptırımlar içeren bir bağlam gerektirir. Çağdaş toplumun çok fazla unsuru aldatmacayı bilinçsizce ödüllendirip açıklığı cezalandırır. Bu unsurları değiştirmek, dürüstlüğe kavuşmak için herhangi bir dini hareketin yapabileceğinden daha fazlasını yapacaktır.

Dürüstlüğü teşvik etme konusunda, politika cephesinde muhtemelen kişisel alandan daha iyiyiz. Bu, bireylerin dürüstlük oranlarını artırmak için yapabileceği hiçbir şey olmadığı anlamına gelmez. İnsanlara istediğinizin dürüstlük olduğunu ve buna hazır olduğunuzu söyleyerek, insanları size doğruyu söylemeye teşvik etmeye çalışın. Gerçeği *duyma* becerisi en az gerçeği *söyleme* becerisi kadar çaba gerekti-

rir. Her ikisi de kazanılmış becerilerdir. İnsanların bir araya geldiği her yerde durum böyledir. İşletme gurusu Warren Bennis'e göre, herhangi bir organizasyonda bir dürüstlük kültürünün oluşturulması ve sürdürülmesi "sürekli dikkat ve tetikte olmayı gerektirir." Bunun sonucunda, üyeleri birbirlerine güvenen insan grupları ortaya çıkar. İnsanların dürüstlüğü grupların bağlarını güçlendirir.

Etik standartları yükseltmek kadar önemli olan şey, insani bağları insanların birbirlerine yalan söylemeden önce iki kez düşünmelerini sağlayacak kadar güçlü hale getirmektir. Dün gördüğümüz ve yarın görmeyi umduğumuz insanlara duyduğumuz bağlılık kadar doğruyu söylemeyi teşvik eden hiçbir şey yoktur. Dürüstlük, düzenli olarak birbirleriyle etkileşime geçen kişiler arasında çok önemli olduğu için doğruyu söylemek insani bağları onaylamanın bir yoludur. Kendimizi diğer insanlara ne kadar bağlı hissedersek, onları aldatma olasılığımız azalır. Yalan insani bağları nasıl bozuyorsa, doğruluk onları canlandırır. Bu anlamda dürüstlük, insan topluluğunun geleceğine dair bir arzu, umut ve inancın işaretidir.

TEŞEKKÜR

Bu kitabı yazarken aşağıdaki kişilerden aldığım paha biçilmez yardımlara teşekkür etmek istiyorum:

Çevrimiçi konferansımız "Hakikat Sonrası Çağ"a pek çok değerli katkıda bulunan Batı Davranış Bilim Enstitüsü Uluslararası Liderlik Forumu üyelerine,

Başlardaki cesaretlendirmeleri ve faydalı önerileri için Colleen Mohyde, Meena Nayak, Patrick O'Connor, Charles O'Leary ve Jane Tomlin'e,

Araştırma yardımı için Louisa Bradtmiller, Gay Courter ve Greene County Halk Kütüphanesi ile Antioch College' daki Olive Kettering Kütüphanesi'nin yardımlarını esirgemeyen kütüphanecilerine,

Metnin belirli bölümlerini okuyan ve üzerine yorum yapan Joe Downing, Nicholas Johnson, Landon Jones, Chuck Watts ve Mary Tom Wans'a,

Metnin tamamını okuyan ve üzerine yorum yapan Andrea Adkins, Wendy Hart Beckman, Mary Boone, Richard

Farson, T. George Harris, Lou Heckler, Kathryn Olney ve Robert Ellis Smith'e,

Metin tamamlanmak üzereyken geceyarısı okuma seansları sırasında birbiri ardına hatalar bulan ve bana sürekli yararlı bilgiler gönderen kardeşim Gene Keyes'e; kitabın önerisini gözden geçiren, ilk taslakların bazı bölümlerini okuyan, daha sonra kritik bir aşamada bütün metni okumaya gönüllü olan eski editörüm ve arkadaşım Bill Phillips'e; ve metnin son taslağını gözden geçirmek için kritik anlarda imdadıma yetişen, araştırma yapan, atıfları bulan ve her zamanki gibi mükemmel önerilerde bulunan karım Muriel'a teşekkür ederim.

Bu kitap, St. Martin's Press'teki editörlerimin desteği olmasaydı yayımlanamazdı: Projeyi kabul eden Alicia Brooks'a; çalışmamı ilk aşamalarında gözden geçiren Tim Bent'e; metni titizlikle düzelten Julia Pastore'ye ve kitabı baskıya hazırlayan yetenekli Ethan Friedman'a teşekkür ederim.

Ellis Levine ve Adam Goldberger, kitabın taslağını kapsamlı bir şekilde inceleyerek bana çok değerli önerilerde bulundu.

Temsilcim Michelle Tessler, bu konuyla ilgili bir kitaba duyulan ihtiyacın farkına varıp baştan sona bana destek verdi.

Ayrıca oğullarım David ve Scott'a genel destekleri, özellikle de web sitemin tasarımı ve bakımı konularında verdikleri destek için teşekkür ederim. Teşekkürler çocuklar.

Okuma Önerileri

Kitaplar

Bailey, F. G. *The Prevalence of Deceit.* Ithaca. NY: Cornell University Press, 1991.

Barnes, J. A. *A Pack of Lies: Towards a Sociology of Lying.* Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 1994.

Bok, Sissela. *Lying: Moral Choice in Public and Private Life.* New York: Pantheon, 1978; Vintage, 1979.

Cabot, Richard C. *Honesty.* New York: Macmillan, 1938.

Campbell, Jeremy. *The Liar's Tale: A History of Falsehood.* New York: Norton, 2001.

Ekman, Paul. *Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage.* New York: Norton, 2001.

Ford, Charles V. *Lies! Lies! Lies! The Psychology of Deceit.* Washington, OC: American Psychiatric Press, 1996.

Kerr, Philip, der. *The Penguin Book of Lies.* New York: Viking. 1990.

Scott, Gini Graham. *The Truth About Lying: Why We All Do It, How We Do It, and Can We Live Without It?* Petaluma, CA: Smart Publications, 1994.

Shapin, Steven. *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth Century England.* Chicago: University of Chicago Press, 1994.

Sullivan, Evelin. *The Concise Book of Lying.* New York: Farrar, Straus ve Giroux, 2001.

Williams, Bernard. *Truth and Truthfulness.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002.

Makaleler

Allan, Dafna. "Reflections on the Art of Lying", *Commentary*, Haziran 1986.

Augustinus. "Lying." Çev. Sister Mary Sarah Muldowney. der. Roy Deferrari. New York: Fathers of the Church, 1952.

Augustinus. "Against Lying." *Treatises on Various Subjects.* Çev. Harold B. Jaffee, der. Roy. Deferrari. New York: Fathers of the Church, 1952.

Bacon, Francis. "Of Truth." *Essays, Advancement of Learning, New Atlantis, and Other Pieces,* Der. Richard Foster Jones. Garden City, NY: Doubleday Doran, 1937.

Black, Max. "The Prevalence of Humbug." *The Prevalence of Humbug and Other Essays,* 115-43. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983.

Boyers, Robert. "Observations on Lying and Liars." *Review of Existential Psychology and Psychiatry* 13 (1974): 150-68.

Brougham. T. Alan. "Some Notes on the Art of Lying." *New England Review*, 93-100, Spring 1994.

Frankfurt, Harry. "On Bullshit." *Raritan* 6 (1986): 81-100.

Minnich, Elizabeth Kamarck. "Why Not Lie?" *Soundings* 68 (1985): 493-509.

Montaigne. *Denemeler.*

Rich, Adrienne. "Women and Honor: Some Notes on Lying." *On Lies, Secrets, and Silence: Selected Prose* 1966-1978. New York: Norton, 1979.

Notlar*

1. Dürüstlüğün Ötesinde

9 Boorstin: Daniel J. Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America* (Harper Colophon. 1964), 226.

9 Feldman: kişisel görüşme. "Good Morning America," ABC, 22 Şubat 1998; *Cleveland Plain Dealer,* 19 Temmuz 1998; Associated Press, 16 Aralık 1999; National Post (Kanada), 12 Haziran 2002; *All Things Considered,* National Public Radio, 13 Haziran 2002; *Los Angeles Times,* 3 Mart 2003; Robert S. Feldman, "Nonverbal Disclosure of Teacher Deception and Interpersonal Affect," *Journal of Educational Psychology* 68 (1976): 807-16; Robert S. Feldman, "Detection of Deception in Adults and Children via Facial Expressions," *Child Development* 50 (1979): 350-55; Robert S. Feldman, "Nonverbal Disclosure of Deception in Urban Koreans," *Journal of Cross-Cultural Psychology* 10 (979): 73-83; Robert S. Feldman, Jason C. Tomasian ve Erik J. Coats, "Nonverbal Deception Abilities and Adolescents' Social Competence: Adolescents with Higher Social Skills Are Better Liars," *Journal of Nonverbal Behavior* 23 (1999): 237-49; Robert S. Feldman, James A. Forrest ve Benjamin R. Happ, "Self-Presentation and Verbal Deception; Do Self-Presenters Lie More?" *Basic and Applied Social Psychology* 24 (2002): 163-70; Robert S. Feldman ve Robert J. Custrini, "Learning to Lie and Self-Deceive; Children's Nonverbal Communication of Deception," *Self-Deception: An Adaptive Mechanism?* Der. Joan S. Lockard ve Delroy L. Paulhus (Englewood Cliffs, NJ; Prentice-Hall, 1988), 40-53.

10 "Sanırım çoğumuz ... düşünüyoruz": *All Things Considered,* National Public Radio, 13 Haziran 2002.

* Notlar sayfa numarasına göre verilmiştir. [E.N.]

11 Rodriguez ve Rygrave: Noelie Rodriguez ve Alan Rygrave, "Telling Lies in Everyday Life: Motivational and Organizational Consequences of Sequential Preferences," *Qualitative Sociology* 13 (1990): 199.

12 Wittgenstein: Ludwig Wittgenstein, *Culture and Value* (Chicago: University of Chicago Press, 1980), 37e.

12 Hodson: *Independent on Sunday* (Londra, İngiltere), 13 Temmuz 2003.

13 peder: *Washington Post*, 17 Ağustos 1998.

13 pederin meslektaşı: *Cox News Service*, 14 Aralık 2001.

14 Gallup: *Princeton Packet*, 21 Kasım 1999; *USA Today*, 5 Temmuz 2001.

14 Batı Avrupa'da yapılan kamuoyu yoklaması: Stephen Harding ve David Phillips ile Michael Fogarty, *Contrasting Values in Western Europe: Unity, Diversity, and Change* (Londra: Macmillan, 1986), 8-9, 19-20, 25, 139-40, 221.

14 Josephson: www.josephsoninstitute.org; *Los Angeles Times*, 10 Aralık 1991; *Dallas Morning News*, 19 Ekim 1998; *USA Weekend*, 16-18 Ekim 1998; *Associated Press*, 19 Ekim 1998; *CNN Today*, 19 Ekim 1998; *Washington Times*, 20 Ekim 1998; *Los Angeles Sentinel*, 4 Kasım 1998; *Dayton Daily News*, 17 Ekim 2000, 23 Ekim 2002; *Los Angeles Times*, 30 Ekim 2002; *Washington Post*, 3 Kasım 2002; *Minneapolis Star Tribune*, 1 Şubat 2003; Randy Fitzgerald, "The Real Truth About Lies," www.208.20.99.200/articles/realtruth.htm.

15 yalan söyleme sıklığı: M. Hirsh Goldberg, *The Book of Lies* (New York: Morrow, 1990), 6; *Time*, 3 Nisan 1978; *San Diego Union-Tribune*, 14 Ağustos 1996; *San Francisco Chronicle*, 30 Temmuz 1993; *New York Times*, 17 Mayıs 1988; Barry R. Schlenker, der., *The Self and Social Life* (New York: McGraw-Hill, 1985), 183.

15 DePaulo'nun grubu: Malcolm Ritter, *Los Angeles Times*, 27 Ağustos 1995; *New Scientist*, 26 Ağustos 1995; University of Virginia basın bülteni, 22 Mayıs 1996; *Richmond Times-Dispatch*, 22 Mayıs 1996; *Toronto Star*, 29 Temmuz 1996; *Cleveland Plain Dealer*, 1 Eylül 1996; Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Wyer ve Jennifer A. Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (996) 979-95; Deborah A. Kashy ve Bella M. DePaulo, *Journal of Personality* and *Social Psychology* 70 (1996): 1037-51; Deborah A. Kashy ve Bella M. DePaulo, "Who Lies!" *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 1037-51; Bella M. DePaulo ve Deborah A. Kashy, "Everyday Lies in Close and Casual Relationships," *Journal of Personality and Social Psychology* 74 (1998): 63-79.

16 Bella DePaulo hakkında: *Psychology Today*, Ocak 1986, Aralık 1986; *Hartford Courant*, 29 Mart 1997; *Orlando Sentinel*, 18 Nisan 1997; *Psychology Today*, Mayıs-Haziran 1997; *CBS This Morning*, 22 Nisan 1998; *Times* (Londra, İngiltere), 24 Mayıs 1998; *Cleveland Plain Dealer*, 31 Temmuz 1998; *Washington Post*, 17 Ağustos 1998; *Gold Coast Bulletin* (Australia) 9 Temmuz 2001; *Cox News Service*, 14 Aralık 2001.

16 iyi bir izlenim bırakma isteği: Deborah A. Kashy ve Bella M. DePaulo, "Who *Lies?*", *Journal of and Social Psychology* 70 (1996): 1038, 1049-50.

16 hoşlandıklarımıza daha çok yalan söylemek: Kathy L. Bell ve Bella M. DePaulo, "Liking and Lying", *Basic and Applied Psychology* 18 (1996): 243-66; Bella M. DePaulo ve Kathy L. Bell, "Truth and Investment. Lies Are Told to Those Who Care," *Journal of Personality and Social Psychology* 71 (1996): 703-16.

16 çekici insanlar: Bella M. DePaulo, John Tang ve Julie I. Stone, "Physical Attractiveness and Skill at Detecting Deception,"

Personality and Social Psychology Bulletin 13 (1987): 177-87; Bella M. DePaulo ile Susan E. Kirkendol, "The Motivational Impairment Effect in the Communication of Deception," *Credibility Assessment*, der. John C. Yuille (Dordrecht, Hollanda: Kluwer, 1988), 51-70.

16 günde en az bir yalan: San Diego Union-Tribune, 14 Ağustos 1996; D. Eric Anderson, Matthew E. Ansfield ve Bella M. DePaulo, "Love's Best Habit: Deception in the Context of Relationships," *The Social Context of Nonverbal Behavior*, der. Pierre Philippot, Robert S. Feldman ve Eric J. Coats (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 378.

16 onun yalan söylediğini düşünüyordu: *Rocky Mountain News*, 3 Şubat 1998.

16 çok azı başarılı oldu: *Hartford Courant*, 29 Mart 1997.

16 dipnot: Bella DePaulo ve meslektaşlarının aldatma üzerine yayınları: Bella M. DePaulo ve Robert Rosenthal, "Telling Lies," *Journal of Personality and Social Psychology* 37 (1979): 1713-22; Bella M. DePaulo, Miron Zuckerman ve Robert Rosenthal, "Humans as Lie Detectors," *Journal of Communication* 30 (1980): 129-39; Bella M. DePaulo, Miron Zuckerman ve Robert Rosenthal, "The Deceptions of Everyday Life," *Journal of Communication* 30 (1980): 216-18; Bella M. DePaulo ile Audrey Jordan, "Age Changes in Deceiving and Detecting Deceit," *Development of Nonverbal Behavior in Children*, der. Robert S. Feldman, (New York: Springer-Verlag, 1982), 151-80; Bella M. DePaulo, Robert Rosenthal, Judith Rosenkrantz ve Carolyn Rieder Green, "Actual and Perceived Cues to Deception: A Closer Look at Speech," *Basic and Applied Social Psychology* 3 (1982): 291-312; Bella M. DePaulo, Audrey Jordan, Audrey Irvine ve Patricia S. Laser, "Age Changes in the Detection of

Deception," *Child Development* 53 (1982): 701-9; Bella M. DePaulo, Robert Rosenthal, Carolyn Rieder Green ve Judith Rosenkrantz, "Diagnosing Deceptive and Mixed Messages from Verbal and Nonverbal Cues," *Journal of Experimental Social Psychology* 18 (1982): 433-46; Bella M. DePaulo, Keith Lanier ve Tracy Davis, *Journal of Personality and Social Psychology* 45 (1983): 1096-1103; Carol Toris ve Bella M. DePaulo, "Effects of Actual Deception and Suspiciousness of Deception on Interpersonal Relations," *Journal of Personality and Social Psychology* 47 (1985): 1063-73; Bella M. DePaulo, Julie I. Stone ve G. Daniel Lassiter, "Telling Ingratiating Lies: Effects of Target Sex and Target Awareness on Verbal and Nonverbal Deceptive Success," *Journal of Personality and Social Psychology* 48 (1985): 1191-1203; Bella M. DePaulo ile Julie I. Stone ve G. Daniel Lassiter, "Deceiving and Detecting Deceit," *The Self and Social Life*, der. Barry R. Schlenker (New York: McGraw-Hill, 1985), 323-70; Bella M. DePaulo ve Roger L. Pfeifer, "On-the-Job Experience and Skill at Detecting Deception," *Journal of Applied Social Psychology* 16 (1986): 249-67; Bella M. DePaulo, John Tang ve Julie I. Stone, "Physical Attractiveness and Skill at Detecting Deception," *Personality and Social Psychology Bulletin* 13 (1987): 177-87; Bella M. DePaulo, Susan E. Kirkendol, John Tang ve Thomas P. O'Brien, "The Motivational Impairment Effect in the Communication of Deception: Replications and Extensions," *Journal of Nonverbal Behavior* 12 (1988): 177-202; Bella M. DePaulo ve Susan E. Kirkendol, "The Motivational Impairment Effect in the Communication of Deception," *Credibility Assessment*, der. John C. Yuille (Dordrecht, Hollanda: Kluwer, 1988), 51-70; Bella M. DePaulo, "Nonverbal Aspects of Deception," *Journal*

of Nonverbal Behavior 12 (1988): 153-61; Peter J. DePaulo ve Bella M. DePaulo, "Can Deception by Salespersons and Customers Be Detected Through Nonverbal Behavioral Cues?" *Journal of Applied Social Psychology* 19 (1989): 1552-77; Bella M. DePaulo, Carol Steele LeMay ve Jennifer A. Epstein, "Effects of Importance of Success and Expectations for Success on Effectiveness at Deceiving," *Personality and Social Psychology Bulletin* 17 (1991): 14-24; Bella M. DePaulo, "Should We Bemoan or Applaud the Loss of Innocence?" *Contemporary Psychology* 37 (1992): 935; Bella M. DePaulo, "Negotiating the Thickets of Truth and Deceits in Politics and in Everyday Life," *The Long Term View* I (1992): 5-8: Bella M. DePaulo, "Nonverbal Behavior and SelfPresentation," *Psychological Bulletin* 111 (1992): 203-43; Bella M. DePaulo, Jennifer A. Epstein ve Melissa M. Wyer, "Sex Differences in Lying: How Women and Men Deal with the Dilemma of Deceit," *Lying and Deception in Everyday Life*, der. Michael Lewis ve Carolyn Saarni (New York: Guilford, 1993), 126-47; Bella M. DePaulo, "Little Liars: What Lawyers Want to Know and what Psychologists Can Tell Them," *Applied Cognitive Psychology* 7 (993): 360-61; David A. Kenny ve Bella M. DePaulo, "Do People Know How Others View Them? An Empirical and Theoretical Account," *Psychological Bulletin* 114 (1993): 145-61; Bella M. DePaulo ve John Tang, "Social Anxiety and Social Judgment: The Example of Detecting Deception," *Journal of Research in Personality* 28 (1994): 142-53; Bella M. DePaulo, "Spotting Human Lies: Can Humans Learn To Do Better!" *Current Directions in Psychological Science* 3 (1994): 83-86; Kathy L. Bell ve Bella M. DePaulo, "Liking and Lying," *Basic and Applied Psychology* 18 (1996): 243-66; Bella M. DePaulo ve Kathy L. Bell, "Truth and Investment: Lies Are Told to

Those Who Care," *Journal of Personality and Social Psychology* 71 (1996): 703-16; Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Wyer ve Jennifer A. Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 979-95; Deborah A. Kashy ve Bella M. DePaulo, "Who Lies?" *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 1037-51; Bella M. DePaulo ve Matthew E. Ansfield, "Detecting Deception from Nonverbal Cues: Pinocchio's Revenge," *Legal Medical Quarterly* 20 (1996): 5-19; Bella M. DePaulo, "Book Review: *By the Grace of Guile: The Role of Deception in Natural History and Human Affairs*," *Political Psychology* 17 (1996): 387-90; Bella M. DePaulo, Matthew E. Ansfield ve Kathy L. Bell, "Theories About Deception and Paradigms for Studying It: A Critical Appraisal of Buller and Burgoon's Interpersonal Deception Theory and Research," *Communication Theory* 6 (1996): 297-310; Bella M. DePaulo, "Truth and Distortion: Insights and Oversights About Deceit," *Contemporary Psychology* 42 (1997): 711-12; Bella M. DePaulo, Kelly Charlton, Harris Cooper, James J. Lindsay ve Laura Muhlenbruck, "The Accuracy-Confidence Correlation in the Detection of Deception," *Personality and Social Psychology Review* 1 (1997): 346-57; Bella M. DePaulo ve Deborah A. Kashy, "Everyday Lies in Close and Casual Relationships," *Journal of Personality and Social Psychology* 74 (1998): 63-79; Julie D. Lane ve Bella M. DePaulo, "Completing Coyne's Cycle: Dysphorics' Ability to Detect Deception," *Journal of Research in Personality* 33 (1999): 311-29; D. Eric Anderson, Bella M. DePaulo, Matthew E. Ansfield, Jennifer J. Tickle ve Emily Green, "Beliefs and Cues to Deception: Mindless Stereotypes or Untapped Wisdom?" *Journal of Nonverbal Behavior* 23 (999): 67-89; D. Eric Anderson, Matthew E. Ansfield ve Bella M. DePaulo, "Love's

Best Habit: Deception in the Context of Relationships," *The Social Context of Nonverbal Behavior*, der. Pierre Philipott, Robert S. Feldman ve Eric J. Coats (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 378.

17 Campbell: Jeremy Campbell, *The Liar's Tale: A History of Falsehood* (New York: Norton, 2001), 12.

17 Wilde: Oscar Wilde, "The Decay of Lying," *The Complete Works of Oscar Wilde* (New York: Harper and Row, 1989), 970-92.

17 Nietzsche: Friedrich Nietzsche, *Philosophy and Truth: Selections* from *Nietzsche's Notebooks of the Early 1870s*, çev. ve der. Daniel Breazeale (Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press, 1979), 96.

19 kilise mensubiyeti: Martin E. Marty, *Time*, 27 Ekim 1975.

20 Ford: *Hartford Courant*, 29 Mart 1997.

20 O'Hair ve Cody: H. Dan O'Hair ve Michael l. Cody, "Deception," *The Dark Side of Interpersonal Communication*, der. William R. Cupach ve Brian H. Spitzberg (Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1994), 181-213.

20 Wiseman: *Nature*, 2 Şubat 1995.

20 Bradlee: *Washington Post*, 17 Kasım 1991.

21 Bok: Sissela Bok, *Lying: Moral Choice in Public and Private Life* (New York: Vintage, 1999), xviii.

22 Tesich: *Nation*, 6 Ocak 1992.

23 Kerry: *Hardball*, MSNBC, 5 Kasım 2003; NewsMax.com, 12 Kasım 2003.

24 Lerner: Harriet Goldhor Lerner, *The Dance of Deception: Pretending and Truth Telling in Women's Lives* (New York: HarperCollins, 1993), 118.

24 Armstrong: *New Statesman*, 14 Nisan 2003.

24 "hakikati geçici olarak servis dışı gören": Arnold Goldberg, "On Telling the Truth," *Adolescent Psychiatry*, vol. 2, der.

Sherman C. Feinstein ve Peter L. Giovacchini (New York: Basic Books, 1973), 104.

24 Trump: *Washington Post*, 27 Aralık 1987; Daniel Roth, "The Trophy Life," *Fortune*, 19 Nisan 2004.

27 *New Yorker* karikatürü: *New Yorker*, 25 Kasım 2002.

28 Genelkurmay Başkanı: CNN, 26 Şubat 2003; Associated Press, 24 Temmuz 2003.

28 Sağlık sigortası: *New York Times*, 18 Mart 2004.

2. Yalan Söylemenin Kısa Tarihi

30 Bok: Sissela Bok, *Lying: Moral Choice in Public and Private Life* (New York: Vintage, 1979), 19.

30 Piaget: Jean Piaget, *The Moral Judgment of the Child*, çev. Marjorie Gabain (New York: Free Press, 1932, 1965), 139.

30 Koko: Francine Patterson, "Linguistic Capabilities of a Lowland Gorilla," *Sign Language and Language Acquisition in Man and Ape*, der. Fred C.C. Peng (Boulder, CO: Westview Press, 1978), 196-97; Francine Patterson ve Eugene Linden, *The Education of Koko* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1981), 181-83.

31 Patterson'ın meslektaşları: H. Lyn Miles, "How Can I Tell a Lie? Apes, Language, and the Problem of Deception," *Deception: Perspectives on Human and Nonhuman Deceit*, der. Robert W. Mitchell ve Nicholas S. Thompson (Albany: State University of New York Press, 1986), 177-91; Charles F. Bond Jr. ve Michael Robinson, "The Evolution of Deception," *Journal of Nonverbal Behavior* 12 (1988): 300; Sue Savage-Rumbaugh ve Kelly McDonald, "Deception and Social Manipulation in Symbol-Using Apes," *Machiavellian Intelligence*, der. Richard W. Byrne ve Andrew Whiten (Oxford: Clarendon, 1988), 224-37.

31 konuşma becerisi ve yalan ilişkisi: George Steiner, *After Babel* (New York: Oxford, 1975), 222-29; Robert Trivers, *Social Evolution* (Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings, 1985), 416; Charles F. Bond Jr. ve Michael Robinson, "The Evolution of Deception," *Journal of Nonverbal Behavior* 12 (1988): 295-307; J.A. Barnes, *A Pock of Lies: Towards a Sociology of Lying* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 149-56; Perez Zagorin, "The Historical Significance of Lying and Dissimulation," *Social Research* 63 (1996), 863-912; Paul Quinnett, *Darwin's Bass* (Sandpoint, ID: Keokee, 1996), 168-70.

32 Popper: Paul Arthur Schilpp, *The Philosophy of Karl Popper* (LaSalle, IL: Open Court, 1974), 1112-13.

33 Darwin: Campbell, *The Liar's Tale*, 25-26.

34 Buda: Talk, Religion, Buddhism newsgroup, 28 Ekim 2002, wwwaccesstoinsight.org/lib/bps/mis/waytoend.html.

34 Darwin: Charles Darwin, *The Descent of Man* (Chicago: Rand, McNally, 1874), 106, 111-16, 120-21, 126-27.

35 "Bağlılık olamaz": Darwin, *The Descent of Man*, 114.

35 Fas dilindeki terim: Richard Firth Green, *A Crisis of Truth: Literature and Law in Ricardian England* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999), 34, Lawrence Rosen'den alıntı.

35 İngilizce konuşanlar: Xavier Leon-Dufour, *Dictionary of the New Testament* (San Francisco: Harper and Row, 1980), 412; Green, *A Crisis of Truth*, 1-31; Bernard Williams, *Truth and Truthfulness* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002), 93-94. 290; William Empson, *The Structure of Complex Words* (Totowa, NJ: Rowan and Littlefield, 1977), 185-201.

35 *trouthe:* Green, *A Crisis of Truth*, 8-9, 15; *Oxford English Dictionary Online.*

36 "Tiv diyarında hakikat": Paul Bohannan, *Justice and Judgment Among the Tiv* (Londra: Oxford University Press, 1957), 51.

36 Albert: Ethel M. Albert, "Culture Patterning of Speech Behavior in Burundi," *Directions in Psycholinguistics: The Ethnography of Communication*, der. John J. Gumperz ve Dell Hymes (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1972), 87, 100-101; Ethel M. Albert, "The Classification of Values: A Method and Illustration," *American Anthropologist* 58 (1956): 234.

37 içeriden olan-dışarıdan olan: Eve E. Sweetser, "The Definition of Lie," *Cultural Models in Language and Thought*, der. Dorothy Holland ve Naomi Quinn (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 43-66, 61; Bok, *Lying*, 145-47, 150-51; Sullivan, *The Concise Book of Lying*, 125.

37 Williams: Williams, *Truth and Truthfulness*, 121-22.

37 Bantu kabilelerinden anne babalar: Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Virtue* (South Bend, IN: Notre Dame, 1989), 180.

38 Hingley: Ronald Hingley, *The Russian Mind* (New York: Scribner's, 1977), 104-7.

38 Lübnanlı Müslümanlar: Michael Gilsenan, "Lying, Honor, and Contradiction," *Transaction and Meaning: Directions in the Anthropology of Exchange and Symbolic Behavior*, der. Bruce Kapferer (Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1976), 192-93.

38 Afganlar: Khaled Hosseini, *The Kite Runner* (New York: Riverhead, 2003), 11.

38 Yunanca sözcük: Ernestine Friedl, *Vasilika: A Village in Modern Greece* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1962), 80.

38 Samoalılar, Mead: Derek Freeman, *The Fateful Hoaxing of Margaret Mead: A Historical Analysis of Her Samoan Research* (Boulder, CO: Westview Press, 1999), 140.

39 Anderson, Samiler: personal communication; Myrdene Anderson, "Cultural Concatenation of Deceit and Secrecy," Mitchell ve Thompson, *Deception*, 343; Myrdene Anderson, "Reindeer and Magic Numbers: The Making and Maintenance of the Saami Stereotype," *Ethnos* 56 (1991): 208.

39 Ruslar: Hingley, *The Russian Mind*, 90-99.

40 İnkalar: Barnes, *A Pack of Lies*, 142.

40 Spencer: Herbert Spencer, *The Principles of Ethics*, vol. 1 (New York: Appleton, 1897), 406-7.

41 Athena'dan Odysseus'a: *The Odyssey of Homer* (New York: Modern Library, 1950), 204.

41 Platon: *The Republic and Other Works*, çev. B. Jowett, (Garden City, NY: Doubleday Dolphin, 1960), 75; Platon, *Republic*, çev. Robin Waterfield, (New York: Oxford, 1988), 118.

41 Budistler: Bok, *Lying*, 47-48; "About Buddhism," Nan Tien Temple, www.nantien.oaemetl.com.au.

42 Hindu: çev. Wendy Doniger ile Brian K. Smith, *The Laws of Manu* (Londra: Penguin, 1991), 164.

42 Hz. Muhammed, Müslümanlar: Shahid Athar, "Reflections of an American Muslim," www.islam-usa.com; "Lying in Islam," Abudullah Al Araby, *Islam Review*, www.islamreview.com/articles/lying.shtmI; Neil Ozman, soc.culture newsgroup, www.answering-islam.org/index/L/lying.html.

42 Talmud: Louis Jacobs, *Jewish Values* (Londra: Valentine, Mitchell, 1960), 151-53.

42 Eski ve Yeni Ahit: Spencer, *Principles of Ethics*, 402-3; Abraham-Sarah: Yaradılış. 12:11-13; Richard Freund, "Lying and Deception in the Biblical and Post Biblical Judaic Tradition," *Scandinavian Journal of the Old Testament* 5 (1991): 50, 58; Yakup: Yaradılış. 27:19; Freund, 58-59; Mısırlı Ebeler: Mısır'dan çıkış. 1:17-20; Devlin Donaldson

ve Steve Wamberg, *Pinocchio Nation: Embracing Truth in a Culture of Lies* (Colorado Springs, CO: Pinon Press, 2001), 23; Solomon: Hugo Grotius "The Character of Falsehood," der. Philip Kerr, *The Penguin Book of Lies* (New York: Viking, 1990), 113.

43 Sullivan: Sullivan, *The Concise Book of Lying*, 12.

43 Musa: Levililer. 19:11; Sullivan, *The Concise Book of Lying*, 12.

43 Şeytan, yemin etmeye gerek yok: *Yahya* 8:44; Dietrich Bonhoeffer, *Ethics*, (New York: Macmillan, 1949, 1965), 369; Aldous Huxley, "The Devils of Loudon," Jonathan Swift, "The Art of Political Lying," Cardinal Newman, "What the Catechism Says About Lying," Kerr, *The Penguin Book of Lies*, 113, 151, 245; Bok, *Lying*, 7; Sullivan, *The Concise Book of Lying*, 23, 26-7, 46.

44 Augustinus, "Against Lying," Augustinus, *Treatises on Various Subjects*, çev. Harold B. Jaffee, der., Roy J. Deferrari, (New York: Fathers of the Church, 1952), 171; Zagorin, *Social Research* 63 (1996); 863-912; Saint Augustinus, "A Letter to Consentius," Kerr, *The Penguin Book of Lies*, 37. *Various Subjects* (New York: Fathers of the Church, 1952), 171; Zagorin, *Social Research* 63 (1996): 869-72; Augustinus, "A Letter to Consentius," Kerr, *The Penguin Book of Lies*, 37.

45 Kuran ayeti: 3:27, Perez Zagorin, *Ways of Lying: Dissimulation, Persecution, and Conformity in Early Modern Europe* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990), 4.

45 zihinsel çekince: a.g.e., 869, 873, 889, 900-901, 904-5; Cabot, *Honesty*, 206-15; Blaise Pascal, Kerr, *The Penguin Book of Lies*, 117-21; Bok, *Lying*, 37-38; F.G. Bailey, *The Prevalence of Deceit* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991), 2.

46 dürüst Protestanlar: Cabot, *Honesty*, 212; Zagorin, *Social Research* 63 (1996): 889.

46 Wesley: John Wesley, Kerr, *The Penguin Book of Lies,* 176; Bok, *Lying,* 34.

46 bilimin yükselişi: Hannah Arendt, ***Between Past and Future*** (New York: Viking, 1968), 202; C.P. Snow, Cynthia Crossen, *Tainted Truth: The Manipulation of Fact in America* (Simon and Schuster, 1996), 160.

46 Weber: Max Weber, *The Protestant Ethic and the Rise of Capitalism* (New York: Scribner's, 1930, 1950).

46 Huguenotlar, Quakerlar: a.g.e., 282-83.

47 Franklin: a.g.e., 52, 282.

47 Kant: Immanuel Kant, *Critique of Practical Reason,* çev. ve der. Lewis White Beck (Chicago: University of Chicago Press, 1949), 347.

47 Simmel: *The Sociology of Georg Simmel,* çev. ve der. Kurt H. Wolff, (Glencoe, IL: Free Press, 1950), 313.

48 Wright: Robert Wright, *The Moral Animal: Evolutionary Psychology and Everyday Life* (New York: Pantheon, 1994; Vintage, 1994), 219.

3. Dürüstlük Bağı

50 Wolfe: Alan Wolfe, *Moral Freedom: The Impossible Idea That Defines the Way We Live Now* (New York: Norton, 2001), 130.

50 Browne: Kerr, *The Penguin Book of Lies,* 458.

50 Ambéli, du Boulay: Juliet du Boulay, *Portrait of a Greek Mountain Village* (Oxford: Clarendon Press, 1974), 78, 191-92, 199-200.

51 Bir kadın: Oprah.com Message Boards, 5 Ocak 2002.

52 Burundili adam: Ethel M. Albert, Gumperz ve Hynes, *Directions in Psycholinguistics,* 98.

53 du Boulay: du Boulay, *Portrait of a Greek Mountain Village,* 78.

53 DePaulo: Bella M. DePaulo ve Deborah A. Kashy, "Everyday Lies in Close and Casual Relationships," *Journal of Personality and Social Psychology* 74 (1998): 75.

54 Wolfe: *Moral Freedom,* 103-5.

55 "Herkes kuralları biliyor": Ethel Albert, Gumperz ve Hynes, *Directions in Psycholinguistics,* 91.

57 "antisosyal kişilik": Remi J. Cadoret, "Epidemiology of Antisocial Personality," *Unmasking the Psychopath: Antisocial Personality and Related Syndromes,* der. William H. Reid vd. (New York: Norton, 1986), 29.

57 Ekman: Paul Ekman, *Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage* (New York: Norton, 2001), 71.

58 Jackson: Jennifer Jackson, "*Telling the Truth,*" *Journal of Medical Ethics* 17 (1991): 7-8.

59 Cooley: Charles Horton Cooley, *Human Nature and the Social Order* (New York; Scribner's, 1902), 358.

60 DePaulo: *Los Angeles Times,* 27 Ağustos 1995.

60 Wolfe: Wolfe, *Moral Freedom,* 104-5.

61 Ekman: Ekman, *Telling Lies,* 339-42.

62 "iyi bir izlenim bırakma": Deborah A. Kashy ve Bella M. DePaulo, "Who Lies?" *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996); 1038, 1048-50.

64 araştırmalar sürekli olarak ortaya koymaktadır: *New York Times,* 17 Eylül 1991; *Washington Times,* 22 Eylül 1998; Caroline F. Keating ve Karen R. Heltman, "Dominance and Deception in Children and Adults: Are Leaders the Best Misleaders?" *Personality and Social Psychology Bulletin* 20 (1994); 312, 320; Bella M. DePaulo, "Spotting Human Lies: Can Humans Learn to do Better?" *Current Directions in Psychological Science* 3 (1994): 85.

64 Clinton tarafından kandırılanlar: *Newsweek,* 14 Eylül 1998.

64 Schuller: *New York Times,* 11 Eylül 1998.

4. Whistler'ın Tercihi

65 Atlas: *New York Times Book Review,* 26 Nisan 1981.

65 Whistler: Hesketh Pearson, *The Man Whistler* (New York: Harper and Brothers, 1952), 1.

66 Vespucci: Richard Shenkman, *Legends, Lies, and Cherished Myths of American History* (New York: Perennial, 1989), 5-6; Goldberg, *The Book of Lies,* 45-46.

66 Columbus: Dan Carlinsky, "Christopher Confusion," *Modern Maturity,* Şubat-Mart 1992; Paul F. Boller Jr., *Not So! Popular Myths About America from Columbus to Clinton* (New York: Oxford University Press, 1995), 3-6; Bill Bryson, *Made in America* (New York: Avon, 1996), 60-61.

66 Washington, Weems: Bryson, *Made in America,* 61; Boller, *Not So!* 29-32; James W. Loewen, *Lies Across America* (New York: New Press, 1995), 362-66; Goldberg, *The Book of Lies,* 74-76.

67 Boorstin: Daniel J. Boorstin, *The Americans: The National Experience* (New York: Random House, 1965), 289-90.

67 Crockett: Boorstin, *The Americans,* 293-95; *New York Times,* 22 Mart 1986, 23 Kasım 1998; Paul Andrew Hutton, "Davy Crockett-He Was Hardly King of the Wild Frontier," *TV Guide,* 4 Şubat 1989.

68 Pocahontas: Charles C. Bombaugh, *Facts and Fancies for the Curious* (Philadelphia: Lippincott, 1905), 390-91; *Dayton Daily News,* 13 Mayıs 2003; *Christian Science Monitor,* 18 Kasım 2003.

68 Revere, Ross: Shenkman, *Legends, Lies, and Cherished Myths of American History,* 146-47; Richard Shenkman, "I Love Paul

Revere Whether He Rode or Not" (New York: HarperCollins, 1991); *People,* 12 Ocak 1987.

68 OK Corral: *New York Times,* 31 Ekim 1981; *Philadelphia Inquirer,* 24 Ocak 1986.

68 Earp: John Mack Faragher, "The Tale of Wyatt Earp," *Past Imperfect: History According to the Movies,* der. Mark C. Carnes, Ted Mico, John Miller-Monzon ve David Rubel (New York: Holt, 1995), 154-61.

69 Yeraltı Demiryolu Örgütü: Larry Gara, *The Liberty Line: The Legend of the Underground Railroad* (Lexington, KY: University Press of Kentucky, 1996).

69 Sojourner Truth: Nell Irvin Painter, *Sojourner Truth: A Life, a Symbol* (New York: Norton, 1996), 98, 121-31, 141; Nell Irvin Painter, "Claiming Lives Lost," *Flat-Footed Truths,* der. Patricia Bell-Scott (New York: Holt, 1998), 99, 108, 120.

70 "onun tarafından söylenmiş olmasına ihtiyacımız var," Painter, Bell-Scott, *Flat-Footed Truths,* 120.

70 Boorstin: *The Americans,* 308-9.

70 Thoreau: Leon Edel, *Henry D. Thoreau* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1970), 9-10; Leon Edel, "The Mystery of Walden Pond," *The Stuff of Sleep and Dreams* (New York: Harper and Row, 1982), 47-65; Robert D. Richardson Jr., *Henry Thoreau: A Life of the Mind* (Berkeley: University of California Press, 1986), 153; Carol Bly, *Beyond the Writer's Workshop: New Ways to Write Creative Nonfiction* (New York: Anchor Vintage, 2000), 262.

71 "kamp kurmak": Frank B. Sanborn, *Henry David Thoreau* (New York: Chelsea House, 1882, 1980), 212.

71 "Marilynleşme": *Newsweek,* 12 Ağustos 2002.

71 Stewart: Martha Stewart, "On Honesty," *Martha Stewart Living,* Haziran 1992.

72 Stewart'ın arkadaşı: Jerry Oppenheimer, *Martha Stewart-Just Desserts: The Unauthorized Biography* (New York: Morrow, 1997), 114.

72 Stewart'ın eski kocası, teyzesi: Chrisropher Byron, *Martha, Inc.: The Incredible Story of Martha Stewart Living Omnimedia* (New York: Wiley, 2002), 324.

73 Mcfadden: Cyra McFadden, *Rain or Shine* (New York: Knopf, 1986), 12.

74 Einstein: *New York Times Magazine,* 18 Şubat 1979; *U.S. News & World Report,* 9 Aralık 2002.

74 Hammer: Edward Jay Epstein, *Dossier: The Secret History of Armand Hammer* (New York: Random House, 1996); *New York Times,* 14 Ekim 1996.

74 Greenfield: Meg Greenfield, *Washington* (New York: Public Affairs/Perseus, 2001), 65-66.

75 "Sıcak bir yaz günüydü": Richard Pollak, *The Creation of Dr. B* (New York: Simon and Schuster, 1997), 93.

75 Bettelheim: Pollak, *The Creation of Dr. B,* 14-17, 55, 57, 61, 80, 82, 91-93, 110-11, 126, 372.

76 "Yapmacıklıkla dolu bir meslekte": Barbara Johnson, David Lehman, *Signs of the Times: Deconstruction and the Fall of Paul de Man* (New York: Poseidon, 1991), 143, 233.

76 de Man: *New York Times,* 1 Aralık 1987; James Atlas, "The Case of Paul de Man," *New York Times Magazine,* 28 Ağustos 1988; Lehman, *Signs of the Times,* 133, 143-44, 160, 164, 179-81, 187, 190, 198-203, 206-7, 233.

76 Lehman: Lehman, *Signs of the Times,* 207.

78 Tiffany's: Nelson W. Aldrich Jr., *Old Money: The Mythology of Wealth in America* (New York: Vintage, 1989), 58.

79 DNA testi: *New Yorker,* 26 Mart 2001; *Charlotte News-Observer,* 25 Haziran 2001; *Dayton Daily News,* 6 Şubat 2003, 16 Ağustos 2003.

79 Gordon: Mary Gordon, *The Shadow Man: A Daughter's Search for Her Father* (New York: Random House, 1996).

79 Rovere: Richard Rovere, *Arrivals and Departures: A Journalist's Memoirs* (New York: Macmillan, 1976), 243-65.

79 Blaise: Clark Blaise, *I Had a Father: A Post-Modern Autobiography* (Reading, MA: Addison-Wesley, 1993), 111, 139.

80 Wolff: Geoffrey Wolff, *The Duke of Deception: Memories of My Father* (Random Hoose, 1979; Berkley, 1980), 71.

5. Büyük İddiacılar

81 Gary: Romain Gary, *Life and Death of Emile Ajar* (New York: Harper and Row, 1979), 249.

81 Hellman: Lillian Hellman, *The Little Foxes* (New York: Random House, 1939), 25.

82 Amerikalılar üzerine geniş bir örnekleme dayalı araştırma: James Patterson ve Peter Kim, *The Day America Told the Truth: What People Really Believe About Everything That Really Matters* (New York: Prentice-Hall, 1991), 55.

82 Kopple: *People,* 15 Şubat 1993, 8 Mart 1993.

82 Ellison: *New York Times,* 28 Şubat 1988, Mike Wilson, *The Difference Between God and Larry Ellison: (God Doesn't Think He's Larry Ellison): Inside Oracle Corporation* (New York: Morrow, 1997), 32.

82 evlilik ilanı: *New York,* 30 Haziran 1980.

83 DeWolf: *San Diego Union,* 13 Nisan 1975.

84 iş başvurusu yapan bir grup aday: Ralph Keyes, *The Height of Your Life* (Boston: Little, Brown, 1980), 16.

84 bir grup kadın: a.g.e., 16.

84 kasting yönetmeni: a.g.e., 233.

84 Werra: *Milwaukee Journal Sentinel,* 21 Eylül 1995, 8 Şubat 1996; *Sales & Marketing Management,* Ekim 1996; *Adweek,*

3 Şubat 1997, 9 Ağustos 1999, 17 Şubat 2003; *Los Angeles Times*, 18 Temmuz 2000; *U.S. News - World Report*, 13 Kasım 2000; *Philadelphia Daily News*, 12 Aralık 2000; *Chicago Tribune*, 27 Ağustos 2001; *Business First*, 28 Eylül 2001; *Network World*, 8 Ekim 2001; *Wisconsin State Journal*, 17 Şubat 2002; *Beloit Daily News*, 7 Mart 2002; *New Yorker*, 4 Kasım 2002; *The Money Gang*, CNNFN, 5 Aralık 2002.

85 en az dörtte biri: *Boston Globe*, 14 Aralık 1997.

85 Self: *Dallas Business Journal*, 1 Temmuz 2002.

85 Hogg: *Newsweek*, 16 Şubat 2001.

85 Baldwin (USOC başkanı): *Denver Post*, 24 Mayıs 2002; *New York Times*, 16 Haziran 2002.

85 Papows (Lotus Development Corp CEO'su): *Wall Street Journal*, 29 Nisan *1999; Computerworld*, 10 Ocak 2000.

85 Mitchell (MCG Capital CEO'su): *Moneyline*, CNN, 1 Kasım 2002; *Washington Business Journal*, 4 Kasım 2002.

86 Harris (Dartmouth AD): *New York Times*, 12 Haziran 2002; *Richmond Times Dispatch*, 12 Haziran 2002.

86 DeLibero (Houston Toplu Taşıma İdaresi Başkanı): Bergen (NJ) *Record*, 29 Ekim 2000; *Houston Chronicle*, 31 Ekim 2000, 1 Kasım 2000, 4 Kasım 2000, 7 Kasım 2000, 8 Kasım 2000, 19 Aralık 2003, 20 Nisan 2004.

87 Burke-Tatum (Milwaukee Sosyal Kalkınma Komisyonu Başkanı): *Milwaukee Journal Sentinel*, 6 Şubat 1996, 8 Şubat 1996.

86 Troupe (Kaliforniya Eyalet Şairi): *San Francisco Chronicle*, 20 Ekim 2002; *New Yorker*, 4 Kasım 2002; *Chronicle of Higher Education*, 4 Nisan 2003.

86 Reid (UCLA Organ Bağışı Programı Yöneticisi): *Los Angeles Times*, 11 Mart 2004.

86 Toronto'da kimlik bilgilerini control eden şirket: Infocheck, Reuters, 19 Ocak 2000; *Financial Times*, 30 Mart 2000.

86 Christian & Timbers: *Silicon Valley/San Jose Business Journal*, 27 Eylül 2001.

86 Panzer (Wisconsin eyelet senatosu başkanı): *Wisconsin State Journal*, 29 Ocak 2004; *West Bend* (WI) *Daily News*, 24 Şubat 2004.

86 Musselman (Kentucky kongre adayı): *New York Times*, 14 Temmuz 1984.

87 Serbia (Connecticut denetçiliği adayı): *New York Times*, 7 Ağustos 1998.

87 Few (D.C. itfaiye şefi): *Washington Post*, 29 Mayıs 2002; *Firehouse.com News*, 29 Mayıs 2002.

87 Lau, Brown (San Francisco polis şefi, belediye başkanı): *San Francisco Chronicle*, 16 Aralık 2001, 18 Aralık 2001.

87 UCLA, Yale: *Time*, 5 Şubat 1979; *Esquire*, 13 Mart 1979.

88 Körfez Savaşı doktoru: *ABC World News Tonight*, 12 Mart 1991, 13 Mart 1991.

88 Kovacs: *Dayton Daily News*, 27 Nisan 1992.

89 Twedell: *Philadelphia Inquirer*, 8 Aralık 1981.

89 Urich: *TV Guide*, 14 Ekim 1978.

89 Tom O'Leary: Gary Smith, "Lying in Wait," *Sports Illustrated*, 18 Nisan 2002.

90 DeLibero: Bergen *(NJ) Record*, 29 Ekim 2000; *Houston Chronicle*, 31 Ekim 2000, 1 Kasım 2000, 4 Kasım 2000, 7 Kasım 2000, 8 Kasım 2000.

90 ValuJet teknisyeni: *Columbus* (OH) *Dispatch*, 12 Mayıs 1997.

90 Utahlı mühendis: *Chattanooga* (TN) *Times*, 14 Temmuz 1998; *Cleveland Plain Dealer*, 19 Temmuz 1998.

90 Barnes: *New York Times*, 3 Mayıs 1981; *Los Angeles Times*, 31

Mayıs 1981; *USA Today*, 18 Nisan 1996; *Los Angeles Times*, 23 Nisan 1996.

91 Clifton: *Tampa Tribune*, 9 Mart 1992; United Press International, 13 Mayıs 1992; Associated Press, 14 Mayıs 1992; *St. Petersburg Times*, 19 Mayıs 1992; Associated Press, 16 Haziran 1992.

92 Reagan, Korda: Michael Korda, *Another Life: A Memoir of Other People* (New York: Random House, 1999), 471.

92 toplama kampları: Haynes Johnson, *Sleepwalking Through History* (New York: Norton 1991), 45; *Charlotte Observer*, 28 Haziran 2001.

92 film stüdyosu yayıncılarıyla anlaşma: Johnson, *Sleepwalking Through History*, 46.

92 Reagan'ın otobiyografisi: Ronald Reagan, *Where's the Rest of Me?* (New York: Duell, Sloan and Pearce, 1965), 27-30.

93 "Buna inandınız" Lou Cannon, President *Reagan: The Role of a Lifetime* (New York: Simon and Schuster, 1991), 39.

93 O'Brien: *Chicago Tribune*, 21 Ekim 1994, 27 Haziran 1995, 4 Temmuz 1995, 25 Temmuz 1995, 4 Eylül 1995.

93 Reynolds: *Current Biography*, 1973; *Sporting News*, 23 Eylül 1978; Bernhardt J. Hurwood, *Burt Reynolds* (New York: Quick Fox, 1979), 19; Sylvia Safran Resnick, *Burt Reynolds: An Unauthorized Biography* (New York: St. Martin's, 1983), 11; *New York Times*, 22 Mart 1983.

93 Jackson: Marshall Frady, *Jesse: The Life and Pilgrimage of Jesse Jackson* (New York: Random House, 1996), 228-31; *Time*, 28 Mayıs 2001.

93 Hellman: Samuel McCracken, "'Julia' and Other Fictions by Lillian Hellman," *Commentary*, Haziran 1984; Carl Rollyson, *Lillian Hellman: Her Legend and Her Legacy* (New York: St. Martin's, 1988), 513-16.

93 van der Post: J.D.F. Jones, *Storyteller: The Many Lives of Laurens van der Post* (Londra: John Murray, 2001), 360.

94 Lawrence: *Boston Globe,* 14 Aralık 1997; *Newsweek,* 15 Aralık 1997.

94 Polo: *Dayton Daily News,* 23 Şubat 2000; Munchausen: *Dayton Daily News* 18 Nisan 1996; T.E. Lawrence: Denis Boak, *Andre Malraux* (Oxford: Clarendon, 1968), 3-4; Byrd: *Dayton Daily News,* 10 Mayıs 1996, *Newsweek,* 20 Mayıs 1996; *People,* 3 Haziran 1996; Peary: *TV Guide,* 10 Aralık 1983, *New York Times,* 13 Ekim 1988; Picasso: John Richardson, *A Life of Picasso* (New York: Random House, 1991), *People,* 8 Nisan 1991; Andersen: Goldberg, *The Book of Lies,* 26, *Publishers Weekly,* 9 Nisan 2001; Gibran: *Publishers Weekly,* 9 Kasım 1998; Malraux: Boak, *Andre Malraux,* 1-11, 16-19; Gary: *Time-Life Book of Hoaxes and Deceptions* (Alexandria, VA: TimeLife Books, 1991), 31; Hemingway: Meyers, *Hemingway,* 237-41; O'Brian: Smithsonian, Aralık 2003; West: Colin Jarman, der., *Guinness Book of Poisonous Quotes* (New York: McGraw-Hill- Contemporary, 1993), 82.

94 Dylan: Anthony Scaduto, *Dylan: An Intimate Biography* (New York: Signet, 1973), 9-11, 14, 20, 26; Anthony Scaduto, "Won't You Listen to the Lambs, Bob Dylan," *New York Times Magazine,* 28 Kasım 1971; *Time,* 14 Kasım 1969; *Newsweek,* 4 Kasım 1963.

94 Waits: *Newsweek,* 14 Haziran 1976; *Time,* 28 Kasım 1977; *Fresh Air,* National Public Radio, 21 Mayıs 2002.

95 Ellison: Wilson, *The Difference Between God and Larry Ellison,* 20-21.

95 Kiley: *People,* 1 Ekim 1984, 24-31 Aralık 1984.

96 Boston polis departmanı çalışanı: Diane K. Shah, "Those Extraordinary Impostors," *Cosmopolitan,* Haziran 1975.

96 İngiliz "savaş gazileri": *Guardian* (Londra, İngiltere), 21 Ağustos 2001.

96 İç Savaş gazileri: William Marvel, *Blue Gray,* Şubat 1991, 32-33; tartışan B.G. Burkett ve Glenna Whitley, *Stolen Valor* (Dallas: Verity Press, 1998),166.

97 Faulkner: Stephen B. Oates, William *Faulkner: The Man and the Artist* (New York: Harper and Row, 1987), 23-24, 40.

97 McCarthy: Arthur Herman, *Joseph McCarthy: Reexamining the Life and Legacy of America's Most Hated Senator* (New York: Free Press, *2000),* 30.

97 Cooley: *New York Times,* 12 Aralık 1996; Burkett ve Whitley, *Stolen Valor,* 172, 303.

97 Robertson: *New York Times,* 10 Ekim 1987; *Washington Post Magazine,* 27 Aralık 1987.

97 Tully: *San Diego Union,* 27 Aralık 1985; *Newsweek,* 13 Ocak 1986.

98 Dux: *Los Angeles Times,* 1 Mayıs 1988; Burkett ve Whitley, *Stolen Valor,* 411-5.

99 Harkin: Burkett ve Whitley, *Stolen Valor, 182.*

99 Dennehy: a.g.e., 568; Internet Movie Database, www.imdb.com/name/nm0JQI133/bio.

99 Johnson: *New York Times,* 18 Mart 1999; Burkett ve Whitley, *Stolen Valor,* 164, 182-83.

99 Burkett: *New York Times, 18* Mayıs 1996; *Dayton Daily News,* 12 Kasım 2000; *Newhouse News Service,* 22 Haziran 2001; Burkett ve Whitley, *Stolen Valor,* 173.

99 Boorda: *New York Times,* 17 Mayıs 1996; *Newsweek,* 27 Mayıs 1996.

100 Nolte: *Dayton Daily News,* 2 Ocak 1993, 25 Mart 2003.

100 Dike: *Psychiatric News,* 3 Ocak 2003; *Los Angeles Times,* 3 Mart 2003; *Sunday Times* (Londra, İngiltere), Nisan 13, 2003; *Independent on Sunday* (Londra, İngiltere), Temmuz 13, 2003.

100 Ekman: *Telling Lies*, 297-98: *Fresh Air.* National Public Radio, May 22, 2003.

101 DePulo: Peter J. DePaulo ve Bella M. DePaulo, "Can Deception by Salespersons and Customers Be Detected Through Nonverbal Behavioral Cues?" *Journal of Applied Social Psychology* 19 (1989): 1552-77.

101 Nietzsche: Friedrich Nietzsche, *The Will to Power*, çev. Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, der. Walter Kaufmann (New York: Vintage, 1968), 505.

101 Keating: Gannett News Service, 24 Nisan 1995; *Los Angeles Times*, 15 Mayıs 1995; *Buffalo News*, 18 Şubat 1996; *Washington Times*, 22 Eylül 1998; *Wisconsin State Journal*, 14 Şubat 1999; Caroline F. Keating ve Karen R. Heltman "Dominance and Deception in Children and Adults: Are Leaders the Best Misleaders?" *Personality and Social Psychology Bulletin* 20 (1994): 312-321.

102 "İletişimi çok iyiydi": *Network World*, 27 Ocak 2003.

102 "Dr. Anthony Thomas": *Dayton Daily News*, 12 Mart 1993, 22 Mart 1993, 27 Mart 1993.

102 Werra: *The Money Gang*, CNNFN, 5 Aralık 2002.

104 Berne: Suzanne Berne, *A Crime in the Neighborhood* (Chapel Hill, NC: Algonquin, 1997), 190-91.

104 Ross: Connie Bruck, *Master of the Game: Steve Ross and the Creation of Time Warner* (Simon and Schuster, 1994), 84.

105 Florio: *Fortune*, 20 Temmuz 1998.

105 Nancy Reagan: Sidney Schanberg, *Dayton Daily News*, 10 Nisan 1991.

105 Sorensen: *Hartford Courant*, 19 Eylül 1984, Burkett ve Whitley, *Stolen Valor*, 173.

105 Cook: *Bangor Daily News*, 27 Eylül 2003, 30 Eylül 2003; Portland (ME) *Press Herald*, 5 Ekim 2003.

105 Dickey: Christopher Dickey, *Summer of Deliverance: A Memoir of Father and Son* (New York: Simon and Schuster, 1998), 30, 53-54, 88; *All Things Considered*, National Public Radio, 25 Ağustos 1998.

105 DePaulo: Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Wyer ve Jennifer A. Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 991.

106 Barnes: Barnes, *A Pack of Lies*, 93.

6. Neden Yalan Söylenir?

107 Minnich: Elizabeth Kamarck Minnich, "Why Not Lie?" *Soundings* 68 (1985): 493.

108 Beschloss: Michael Beschloss, *Reaching for Glory: Lyndon Johnson's Secret White House Tapes, 1964-1965* (New York: Simon and Schuster, 2001), 119-26; *Fresh Air*, National Public Radio, 29 Kasım 2002.

108 "Zirva" Johnson: Robert Caro, *The Path to Power* (New York: Vintage, 1990), 160.

108 Goodwin: David Broder, *Dayton Daily News*, 23 Eylül 1992.

109 McClelland: *Philadelphia Inquirer*, 10 Nisan 1983.

109 Grazer: *New Yorker*, 15 Ekim 2001.

110 "kişi başkalarının görüşleriyle ne kadar ilgilenirse": Deborah A. Kashy ve Bella M. DePaulo, "Who Lies!" *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 1038.

110 Steinem: Stern, *Gloria Steinem*, 233.

110 Hammer, Ross ve Ellison biyografileri: Edward Jay Epstein, *Dossier: The Secret History of Armand Hammer* (New York: Random House, 1996); Connie Bruck, *Master of The Game: Steve Ross and The Creation of Time Warner* (New York: Simon and Schuster, 1994); Ellison: Wilson, *The Difference Between*

God and Larry Ellison (God Doesn't Think He's Larry Ellison): Inside Oracle Corporation (New York: Morrow, 1997).

110 Ross: Bruck, *Master of the Game, 85.*

110 Autry: James Autry, *Life and Work: A Manager's Search for Meaning* (New York: Morrow, 1994), 21.

112 van der Post, Jones: Jones, *Storyteller, 359.*

112 Farson: kişisel görüşme.

113 Stewart: Byron, *Martha,* Inc., 194.

113 Nixon: Anthony Summers, *The Arrogance of Power: The Secret World of Richard Nixon* (Londra: Victor Gollancz, 2000), 4.

114 Karlen: kişisel görüşme.

115 Popcorn: *Newsweek,* 15 Haziran 1987.

115 Bacon: Francis Bacon, *Essays, Advancement of Learning, New Atlantis, and Other Pieces* (Garden City, NY: Doubleday Doran, 1937), 4.

115 Malraux: Meyers, *Hemingway,* 238-39.

116 Klockars: Carl B. Klockars, "Blue Lies and Police Placebos: The Moralities of Police Lying," *American Behavioral Scientist* 27 (1984): 542-43.

117 Blair: *New York Observer,* 21 Mayıs 2003.

117 Ekman: Ekman, *Telling Lies,* 76-79; *Men's Health,* Mayıs 1996.

117 Burstein: Ben Burstein, "The Manipulative Personality," *Archives of General Psychiatry* 26 (1972): 319.

119 Minnich: *Soundings* 68 (1985): 497.

119 hooks: *All About Love: New Visions* (New York: HarperCollins, 2001), 35-6.

119 Ekman: Ekman, *Telling Lies, 76.*

120 "kendi uyarıcıları": Ed Williams, *The Charlotte Observer,* 24 Haziran 2001.

120 Blum: Richard H. Blum, *Deceivers and Deceived: Observations On Confidence Men and Their Victims, Informants and Their Quarry, Political and Industrial Spies and Ordinary Citizens* (Springfield, IL: Charles C. Thomas, 1972), 242.

121 Nietzsche: Nietzsche, *The Will to Power,* 505.

122 Irving: John Irving, *Cider House Rules* (New York: Modern Library, 1999), 87-8.

122 Spencer: Spencer, *The Principles of Ethics,* 407.

123 Rich: Adrienne Rich, "Women and Honor: Some Notes on Lying," *On Lies, Secrets, and Silence: Selected Prose* 1966-1978 (New York: Norton, 1979), 191.

7. Seks, Yalanlar ve Cinsiyet Rolleri

124 Gay: John Gay, *The Beggar's Opera* (1727); act 2, scene 13.

124 Garcia-Aguilera: Carolina Garcia-Aguilera, *Bloody Waters* (New York: Purnam's, 1996), 78.

124 Chaucer: Geoffrey Chaucer, "Prologe of the Wyf of Bathe," *Canterbury Tales* (New York: Henry Holt, 1928), 283.

124 Elizabeth dönemi şairleri: Shapin, *A Social History of Truth,* 89.

124 Essex Kontu: a.g.e.; The Lied and Art Song Texts Page, www.recmusic.org/ lieder/geuext.htmlITexld=4662.

125 Hume: Barnes, *A Pack of Lies,* 7.

125 Conrad: Joseph Conrad, *Heart of Darkness;* Campbell, *The Liar's Tale,* 218.

125 1970 tarihinde bir psikolog: Robert L. Wolk ve Arthur Henley, *The Right to Lie: A Psychological Guide to the Uses of Deceit in Everyday Life* (New York: Wyden, 1970), 123.

125 klasik çalışma: Michael Lewis, Catherine Stanger ve Margaret W. Sullivan, "Deception in 3-Year-Olds," *Developmental Psychology* 25 (1989): 439-43.

125 hesaba katılmayan değişkenler: Georgia N. Nigro ve Andrea L. Snow, "Sex, Lies, and Smiling Faces: A Brief Report on Gender Differences in 3-Year-Olds' Deceptions," *Cognitive and Social Factors in Early Deception*, der. Stephen J. Ceci, Michelle DeSimone Leichtman ve Mary Elizabeth Putnick, (Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1992), 63-68.

126 bu çalışmayı yapanlar: a.g.e., 67.

126 1960'ların sonlarında yapılan araştırma: Blum, *Deceivers and Deceived*, 222-30, 235-37.

127 hooks: *All About Love*, 36.

127 gençken anne babaya yalan söylemek: Blum, *Deceivers and Deceived*, 224.

127 Ontario çalışması: Michael Ross ve Diane Holmberg, "Recounting the Past: Gender Differences in the Recall of Events in the History of a Close Relationship," *Self-Inference Processes: The Ontario Symposium*, vol. 6, der. James M. Olson ve Mark P. Zanna, (Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbuam, 1990), 145-46.

128 Infocheck: *Toronto Sun*, 4 Aralık 1998; *Calgary Herald*, 7 Aralık 1998; *Gazette* (Montreal), 9 Ocak 1999.

128 Feldman: *National Post*, 12 Haziran 2002; Robert S. Feldman, James A. Forrest ve Benjamin R. Happ, "Self-Presentation and Verbal Deception: Do Self Presenters Lie More?" *Basic and Applied Social Psychology* 24 (2002): 167, 169.

129 DePaulo: Bella M. DePaulo, Robert Rosenthal, Judith Rosenkrantz ve Carolyn Rieder Green, "Diagnosing Deceptive and Mixed Messages from Verbal and Nonverbal Cues," *Basic and Applied Social Psychology* 3 (1982): 309-10; Bella M. DePaulo, Julie I. Stone ve G. Daniel Lassiter, "Deceiving and Detecting Deceit," *The Self and Social Life*, der. Barry R. Schlenker (New York: McGraw-Hill, 1985), 342; Bella M. DePaulo, Jennifer A.

Epstein ve Melissa M. Wyer, "Sex Differences in Lying: How Women and Men Deal with the Dilemma of Deceit," *Lying and Deception in Everyday Life*, der. Michael Lewis ve Carolyn Saami (New York: Guilford, 1993), 143.

129 "sosyo-duygusal uzmanlar": Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Wyer ve Jennifer A. Epstein, *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 980.

129 ancak bu kadar yanılabilirdi: Bella M. DePaulo, Julie I. Stone ve G. Daniel Lassiter, "Deceiving and Detecting Deceit," Schlenker, *The Self and Social Life*, 342; Bella M. DePaulo, Jennifer A. Epstein ve Melissa M. Wyer, "Sex Differences in Lying: How Women and Men Deal with the Dilemma of Deceit," Lewis ve Saami, *Lying and Deception in Everyday Life*, 143.

129 erkekler ve kadınlar aynı oranda yalan söylüyor: Bella M. DePaulo, Jennifer A. Epstein ve Melissa M. Wyer, "Sex Differences in Lying: How Men and Women Deal with the Dilemma of Deceit," Lewis ve Saami, *Lying and Deception in Everyday Life*, 128.

130 kadınlar duygularıyla ilgili rol yapıyor: a.g.e.; Bella M. DePaulo, Jennifer A. Epstein ve Melissa M. Wyer, "Sex Differences in Lying: How Women and Men Deal with the Dilemma of Deceit," *Lying and Deception in Everyday Life*, Lewis ve Saami 141.

130 ressam: a.g.e., 126-47; Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Wyer ve Jennifer A. Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 981.

130 "başkalarının duyguları": Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Wyer ve Jennifer A.

Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996), 993.

130 "kadınların kötü hissedeceklerini düşünüyorlar": a.g.e., 990.

130 DePaulo'nun başlardaki düşüncesi: a.g.e.

131 diğer kadınların hislerine zarar vermemek: Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Wyer ve Jennifer A. Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 993.

131 dahası: a.g.e., 990.

131 en az vurgulanan: a.g.e.

131 kadınlar belirtiyor: Bella M. DePaulo, Jennifer A. Epstein ve Melissa M. Wyer, "Sex Differences in Lying: How Women and Men Deal with the Dilemma of Deceit," Lewis ve Saami, *Lying and Deception in Everyday Life,* 132.

131 yalan söylemeyi cinsiyete göre değerlendirmeden önce: Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Wyer ve Jennifer A. Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 993.

132 Scott: Wolk ve Henley, *The Right to Lie,* 133.

132 Dickinson: Emily Dickinson, *Poems* (New York: Knopf, 1993), 18.

132 Rich: Rich, *On Lies, Secrets, and Silence,* 188.

132 Ford: Newhouse News Service, 22 Haziran 2001.

133 güzellik yarışmacıları: Miss New Jersey: *Dayton Daily News,* 2 Eylül 1991; Miss Mississippi: *Houston Chronicle,* 10 Eylül 1992; *Sacramento Bee,* 12 Eylül 1993; Miss Virginia: *Roonoke Times and World News,* 27 Haziran 1996.

133 Baldwin: *Denver Post,* 24 Mayıs 2002; *New York Times,* 16 Haziran 2002.

133 Del Libero: *Bergen* (NJ) *Record,* 29 Ekim 2000; Houston

Chronicle, 31 Ekim 2000, 1 Kasım 2000, 7 Kasım 2000, 8 Kasım 2000, 19 Aralık 2003, 21 Nisan 2004.

133 Guerrero; *New York Times,* 12 Ekim 1992: *New Yorker,* 12 Mayıs 2003.

133 11 Eylül sahtekârları: Associated Press, 17 Eylül 2001.

134 Weingarten: *Washington Post,* 17 Ağustos 1998.

135 Seinfeld: *New York Times,* 16 Ağustos 1998.

135 Shakespeare: Sonnet 138, *Shakespeare: The Complete Works* (New York: Harcourt, Brace and World, 1952), 1620-21.

136 Doniger: *Social Research* 63 (996): 664.

136 Hubner: John Hubner, *Bottom Feeders: From Free Love to Hard Core-The Rise and Fall of Counterculture Heroes Jim and Artie Mitchell* (New York: Doubleday, 1993), 62.

136 kuru gözlem: Edward O. Laumann, John H. Gagnon, Robert T. Michael ve Stuart Michaels, *The Social Organization of Sexuality: Sexual Practices in the United States* (Chicago: University of Chicago Press, 1994), 129; *Toronto Sun,* 14 Şubat 1995.

136 Kinsey: James H. Jones, Alfred C. Kinsey: *A Public/Private Life* (New York; Norton, 1997), 522, 577-79, 589.

137 Hite: *Washington Post Magazine,* 27 Aralık 1987.

137 Ford: *Washington Post,* 17 Ağustos 1998; Ford, *Lies! Lies! Lies!* 263.

138 Cinsel açıdan aktif üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışma: Susan D. Cochran ve Vickie M. Mays, "Sex, Lies ve HIV" *New England Journal of Medicine,* 15 Mart 1990, 774-75.

138 benzer bir araştırma: David Knox, Caroline Schacht, Judy Holt ve Jack Turner, "Sexual Lies Among College Students," *College Student Journal* 27 (1993): 269-72.

138 seks partnerlerinin sayısı: Laumann et al., *The Social Organization of Sexuality*, 184-85.

138 seks araştırmacıları: *New Scientist*, 14 Temmuz 2003; *Journal of Sex Research* 40 (2003): 27-35.

140 Bellow: *Social Research* 63 (1996): 670.

140 Maher; Bill Maher, *True Story* (New York: Random House, 1994), 76.

141 Blum: Blum, *Deceivers and Deceived, 28-29.*

142 kan örneklerinin analizi: *Washington Post*, 18 Ocak 1998; *New York Times*, 22 Şubat 2000.

142 "kullanmaya başladığımdan beri": www.easydiploma.com, testimonial.

142 farklı ilişki evrelerindeki çiftler üzerine yapılan bir araştırma: Sandra Metts, "An Exploratory Investigation of Deception in Close Relationships," *Journal of Social and Personal Relationships* 6 (1989): 174.

142 başka bir araştırma: Jo Ann Burns ve B.L. Kintz, "Eye Contact While Lying During an Interview," *Bulletin of the Psychonomic Society* 7 (1976): 87-89.

143 Bir çalışma, tipik davranışlardaki herhangi bir değişikliğin: Gerald R. Miller, Paul A. Mongeau ve Carra Sleight, "Fudging with Friends and Lying to Lovers: Deceptive Communication in Personal Relationship," *Journal of Social and Personal Relationships* 3 (1986): 495-512.

143 "yakın ilişki içinde olanlar": a.g.e., 504.

144 evli bir kadın: *Redbook*, Ocak 1993.

144 Bella DePaulo, katılımcıları birinden ne kadar hoşlanıyorsa, o kişiyi aldatma olasılıklarının o kadar yüksek olduğunu bulmuştur: Kathy L. Bell ve Bella M. DePaulo, "Liking and Lying," *Basic and Applied Psychology* 18 (1996): 243-66; Bella M. DePaulo ve Kathy L. Bell, "Truth and Investment: Lies

Are Told to Those Who Care," *Journal of Personality and Social Psychology* 71 (1996): 703-16.

145 Proust: Marcel Proust, *On Reading*, der. ve çev. Jean Autret ve William Burford (New York: Macmillan, 1971), 53, 55; Alain de Botton, *How Proust Can Change Your Life* (Londra: Picador, 1997), 138-39.

8. Akıl Hocaları ve Rol Modelleri

149 Nixon: Adaylığa kabul konuşması, Miami Beach, Florida, 8 Ağustos 1968.

150 Doğru ve yanlış: Eva S. Moskowitz, *In Therapy We Trust: America's Obsession with Self-Fulfillment* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001, 15.

150 Yalan söylemek semptom olarak görülmektedir: Sullivan, *The Concise Book of Lying*, 151-57: Ford, *Lies! Lies! Lies!* 133-46, 243-44; W. Shibles, *Lying: A Critical Analysis* (Whitewater, WI: Language Press, 1985), 85; Luis R. Marcos, "Lying: A Particular Defense Met in Psychoanalytic Therapy," *American Journal of Psychoanalysis* 32 (1972): 195; Edward M. Weinshel, "Some Observations on Not Telling the Truth," *Monographs of the Journal of the American Psychoanalytic Association* 27 (1979): 504; *New York Times*, 17 Mayıs 1988; Los Angeles *Times*, 3 Mart 2003.

151 Ford: Ford, *Lies! Lies! Lies!* 241-42, 249.

151 Lacan: John Forrester, *Truth Games*, 4-5; Campbell, *The Liar's Tale*, 201.

152 Goldberg: Arnold Goldberg, "On Telling the Truth," *Adolescent Psychiatry*, vol. 2, der. Shennan C. Feinstein ve Peter L. Giovacchini (New York; Basic Books, 1973), 101, 104, 105.

152 "yararlı mitler": *New York Times*, 14 Mart 1998; O, Ocak 2002.

152 anlatı terapisi: *Newsweek,* Nisan 1995. Ayrıca bkz. Dan P. McAdams, *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self* (New York: Morrow, 1993); Jill Freedman ve Gene Combs, *Narrative Therapy: The Social Construction of Preferred Realities* (New York: Norton, 1996); Harlene Anderson, *Conversation, Language, and Possibilities: A Postmodern Approach to Therapy* (New York: Basic Books, 1997).

153 "mış gibi" savunucuları: terapist Sylvia Mills, Gini Graham Scott, *The Truth About Lying: Why We All Do It, How We Do It, and Can We Live Without It?* (Petaluma, CA: Smart Publications, 1994), 70-71.

153 Vaihinger: Hans Vaihinger, *The Philosophy of "As If,"* tartışan Pollak, *The Creation of Dr. B,* 15-16.

153 Bettelheim: Bruno Bettelheim, *Freud's Vienna And Other Essays,* 106-8, alıntılayan *Pollak, The Creation of Dr. B,* 15.

154 Pollak: Pollak, *The Creation of Dr. B,* 16-17.

154 Freud'dan Stekel'e: Leslie H. Farber, "Lying on the Couch," *Review of Existential Psychology and Psychiatry* 13 (1974): 125.

155 Floridalı savcı: *Time,* 16 Eylül 2002; *Dayton Daily News,* 15 Kasım 2002.

156 Clinton: *New York Times,* 29 Eylül 1998.

156 Barnes: Linda Barnes, *The Big Dig* (New York: St. Martin's, 2002), 30.

157 Kronman: *American Lawyer,* Ocak-Şubat 1996.

157 Brougham: Monroe H. Freedman, *Lawyers' Ethics in an Adversary System* (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1975), 9.

158 Yüksek mahkeme: a.g.e., 4.

158 Buffington: Lamont E. Buffington, "From the Chair," www.michbar.or/neg/june97.

158 Bok: Bok, *Lying,* 170.

158 Frankel: Marvin E. Frankel, "The Search for Truth: An

Umpireal View," *University of Pennsylvania Law Review* 123 (1975): 1032-34, 1036-39.

160 Gerçeğe hizmet edebilecek, ancak müvekkilinize zarar verebilecek bilgi: Davis, *Truth to Tell,* 89.

160 Harlan: Freedman, *Lawyers' Ethics in an Adversary System,* 3.

160 Spence: *Harper's,* Temmuz 1997.

161 yorumcu: David Graham, *Toronto Star,* 23 Temmuz 2001.

162 Bailey, *The Prevalence of Deceit,* 125.

163 Biden: *New York Times,* 22 Eylül 1987; *Newsweek,* 28 Eylül 1987; *Washington Post Magazine,* 27 Aralık 1987.

163 Issa: *San Francisco Chronicle,* 29 Mayıs 1998.

163 Harkin: David S. Broder, *Changing of the Guard* (New York: Simon and Schuster, 1980), 68; Burkett ve Whitley, *Stolen Valor,* 182; *Pittsburgh Tribune Review,* 21 Eylül 2003.

163 Switzler: *New York Times,* 7 Haziran 1986, 17 Haziran 1986; Burkett ve Whitley, *Stolen Valor,* 182.

163 Gore: *New Orleans Times-Picayune,* 16 Kasım 1997; *Time,* 31 Ocak 2000, 14 Şubat 2000, 16 Ekim 2000; *New York Times,* 6 Ekim 2000; *Dayton Daily News,* 10 Ekim 2000; *Newsweek,* 16 Ekim 2000.

163 Bill Clinton: *Seattle Times,* 9 Temmuz 1998; *Time,* 31 Ağustos 1998.

164 Hillary Clinton: *Chicago Tribune,* 3 Nisan 1995; *Washington Times,* 18 Ağustos 1995; *Boston Herald,* 27 Ağustos 1995; *Roanoke* (VA) *Times and World News,* 25 Şubat 1996; *Lewiston* (ME) *Morning Tribune,* 20 Ocak 1996; *Dayton Daily News,* 6 Temmuz 2003.

164 Schultz: *Newsweek,* 31 Haziran 1993.

164 Reagan: Anthony Marro, "When the Government Tells Lies," *Columbia Journalism Review,* Mart-Nisan 1985.

165 "Amerikan halkına ... söyledim": 4 Mart 1987, konuşma, the Reagan Information Page, www.presidentreagan.info/speeches/iran_contra.cfm.

165 Kerrey: *New Yorker,* 5 Mart 2001.

165 Theodore Roosevelt'in kızı: Alice Roosevelt Longworth, *Almanac of TR,* www.theodore-roosevelt.com/alice.html.

165 "Retorik aşırılıklar": 7 Ağustos 2003, New York University'de konuşma, www.algoredemocrats.com.

165 Gore'un ailesi: *New York Times,* 6 Ekim 2000.

166 Truman: *Esquire,* Ağustos 1971.

166 Greenfield: Greenfield, *Washington,* 66-67.

168 Schwarzenegger: Wendy Leigh, *Arnold: An Unauthorited Biography* (Chicago: Congdon and Weed, 1990), 464-47, 61, 68, 102-3, 118-19, 143, 264; Nigel Andrews, *True Myths: The Life and Times of Arnold Schwarzenegger* (New York: Birch Lane, 1996), 16-18, 52-53, 180, 182, 234, 270; *Los Angeles Times,* 22 Eylül 2003; *San Diego Union-Tribune,* 29 Eylül 2003; *Parade,* 5 Ekim 2003; *Chicago Reader,* 19 Eylül 2003.

9. Mesele Akademik

170 Hook: Leonard Roy Frank, der. *Random House Webster's Quotationary* (New York: Random House, 1999), 881.

170 üniversitede sahtekârlık: David Callahan, *The Cheating Culture* (Orlando, FL Harcourt, 2004, 216-18, 229-32, 288.

171 MIT anketi: *Dayton Daily News,* 15 Aralık 1993.

171 Duke anketi: *Tulsa World,* 26 Mayıs 2002, çalışmayı alıntılayan, Duke Akademik Dürüstlük Merkezi başkanı Donald McCabe.

171 daha büyük örneklem: *Personnel Journal,* Ekim 1996, çalışmayı alıntılayan Reid Psychological Systems of Chicago.

171 orta batılı iki profesör: *Chronicle of Higher Education*, Şubat 1999; *American Prospect*, Mayıs-Haziran 1999.

171 DePaulo'nun bulgusu: Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Myer ve Jennifer A. Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 991, 993-94.

171 "son derece ilginç buldu": a.g.e., 991, 993.

172 "Eğitim, bazı insanlara aldatacak kelime hazinesi ve güveni verir": *Panama City* (FL.) *News Herald*, 23 Mayıs 1999.

172 yalan söyleyenlerin kendilerine atıfta bulunma olasılıklarının diğerlerinden daha az, ancak edilgen cümleler kullanma ihtimalinin daha yüksek olması: Bella M. DePaulo, Robert Rosenthal, Carolyn Rieder Green ve Judith Rosenkrantz "Diagnosing Deceptive and Mixed Messages from Verbal and Nonverbal Cues," *Journal of Experimental Social Psychology* 18 (1982): 435; Bella M. DePaulo ile Julie I. Stone ve G. Daniel Lassiter "Deceiving and Detecting Deceit," *The Self and Social Life*, der. Barry R. Schlenker (New York: McGraw-Hill, 1985), 338-39; Bella M. DePaulo, "Nonverbal Behavior and Self Presentation," *Psychological Bulletin* 111 (1992): 232.

172 Kuzey Arizona Üniversitesi'nden bir öğretim görevlisi: "Methods-L List Discussion of Lying with Research," www.geneseo.edu/-soc1212/ethics/lying-researchers.html.

173 Bailey: F.G. Bailey, *The Prevalence of Deceit*, xi.

173 araştırmacılar, şirketlere o kadar minnettardırlar ki: *Guardian* (Londra, İngiltere), 7 Şubat 2002; *Austin Chronicle*, 16 Nisan 2004.

174 Berkeley: William Safire, *Dayton Daily News*, 30 Temmuz 1999.

174 MIT: *New York Times*, 2 Ocak 2003; San *Francisco Chronicle*, 3 Mart 2003; *Boston Globe*, 30 Nisan 2004.

174 Clinton'ın atıfta bulunduğu lobicilerin sayısı: *New York Times,* 12 Mayıs 1993.

174 Bellesiles: *Boston Globe,* 29 Ocak 2002, 8 Şubat 2002; *Morning Edition,* National Public Radio, 4 Mart 2002; *St. Petersburg Times,* 6 Nisan 2002; George Will, *Newsweek,* 20 Mayıs 2002; www.instapundit.com, 25 Ekim 2002.

175 "yanlış geribildirim": Elliot Aronson ve David R. Mettee. "Dishonest Behavior as a Function of Differential Levels of Induced Self-Esteem," *Journal of Personality and Social Psychology* 9 (1968): 121.

175 "inanmaları sağlandı": Gregory C. Elliott, "Some Effects of Deception and Level of Self-Monitoring on Planning and Reacting to a Self-Presentation," *Journal of Personality and Social Psychology* 37 (1979): 1282.

175 "Açıklama": Jo Ann Burns ve B.L. Kintz, *Bulletin of the Psychonomic Society* (1976): 87.

175 Feldman: *All Things Considered,* National Public Radio, 13 Haziran 2002.

175 Troupe: *San Francisco Chronicle,* 20 Ekim 2002; *New Yorker,* 4 Kasım 2002; *Chronicle of Higher Education,* 4 Nisan 2003.

176 Mount Holyoke Üniversitesi'ndeki fakülte dekanı: *Time,* 2 Temmuz 2001.

176 Ellis'e cevaben: "Joe Ellis Quotes: By and About Joseph Ellis," www.viking phoenix.com/public/rongstad/history/400historians/josephellis/ellis-quotes.htm; *Talk of the Nation,* National Public Radio, 25 Haziran 2001.

176 Nyberg: *Talk of the Nation,* National Public Radio, 25 Haziran 2001.

176 Morris: *New York Times,* 22 Haziran 2001.

177 Vassar Üniversitesi mezunu: *New York Times,* 23 Haziran 2001.

178 Said: Justus Reid Weiner, "'My Beautiful Old House' and Other Fabrications by Edward Said," *Commentary*, Eylül 1999, 23-31; *Guardian* (Londra, İngiltere), 23 Ağustos 1999; *New York*, 27 Eylül 1999.

178 Aşravi: Hanan Aşravi, "The Sun and the Sieve: Edward Said and His Petty Slanderers," 24 Ağustos 1999, www.miftah.org.

178 Menchú, Stoll: Rigoberta Menchú, I, *Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala* (Londra: Verso, 1984); *New York Times*, 15 Aralık 1998; David Stoll, *Rigoberta Menchú and the Story of All Poor Guatemalans* (New York: Westview/Perseus, 1999); Arturo Arias, der., *The Rigoberta Menchú Controversy* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001).

179 "Birçoğu *Menchú*'nun kitabını": W. George Lovell ve Christopher H. Lutz, "The Primacy of Larger Truths," Arias, *The Rigoberta Menchú Controversy*, 171-95; Doris Summer, "Las Casas's Lies and Other Language Games," a.g.e., 237-50; Elzbieta Sklodowska, "The Poetics of Remembering, the Politics of Forgetting," a.g.e., 251-69; Daphne Patai, "Whose Truth? Iconicity and Accuracy in the World of Testimonial Literature," a.g.e., 270-87.

179 Pittsburgh Üniversitesi'nden bir profesör: John Beverly, "What Happens When the Subaltern Speaks," Arias, *The Rigoberta Menchú Controversy*, 223-24.

179 Wellesley Koleji'nin İspanyolca bölümü başkanı: Marjorie Agosin, Daphne Patai, Arias, *The Rigoberta Menchú Controversy*, 271.

181 Makalelerden birinin yazarlarının ifadesiyle: George Lakoff ve Mark Johnson, "Metaphors We Live By," *The Production of Reality*, der. Jodi O'Brien ve Peter Kollock (Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 2001), 134.

181 Reagan: Anthony Marro, "When the Government Tells Lies," *Columbia Journalism Review,* Mart-Nisan 1985.

182 Mussolini: Campbell, *The Liar's Tale,* 287.

182 Lenin: Frank, *Random House Quotationary, 885.*

182 Orwell: George Orwell, "Politics and the English Language," *The Orwell Reader: A Treasury of the Best of George Orwell Fiction, Essays, Reportage* (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1956), 355-66.

183 Farber ve Sherry: Daniel A. Farber ve Suzanna Sherry, *Beyond All Reason: The Radical Assault on Truth in American Law* (New York: Oxford University Press, 1997), 108-9.

183 Wilkomirski: Binjamin Wilkomirski, Fragments: *Memories of a Wartime Childhood* (New York: Schocken, 1996); *New York Times,* 3 Kasım 1998.

183 Eskin: Blake Eskin, *A Life in Pieces: The Making and Unmaking of Binjamin Wilkomirski* (New York: Norton, 2001).

183 DNA testi: *Associated Press Worldstream,* 12 Aralık 2002.

184 "duygusal açıdan dürüst": Eskin, *A Life in Pieces,* 218.

184 "de Man'ın meslektaşları": Lehman, *Signs of the Times,* 160, 201-2, 216.

185 de Man'ın geçmişi, çözüm önerisi: a.g.e., 181, 238, 270.

185 Lehman: a.g.e., 242.

186 Campbell: Campbell, *The Liar's Tale,* 260.

186 Protagoras: Harvey Siegel, *Free Inquiry,* 18 (Güz 1998): 35.

186 Hobbes: Thomas Hobbes, *Leviathan* (New York: Dutton, 1950), 26.

187 Campbell: Campbell, *The Liar's Tale,* 136.

187 Dostoyevski karakteri: Iris Murdoch, *Metaphysics as a Guide to Morals* (Londra: Allen Lane 1993), 105.

187 Picasso: T. Alan Brougham, "Some Notes on the Art of Lying," *New England Review,* 93-100, Bahar 1994.

187 Sahl: *People,* 20 Haziran 1994.

189 Barnes: Barnes, *A Pack of Lies,* 60.

189 Liberace biyografisi: Darden Asbury Pyron, *Liberace: An American Boy* (Chicago: University of Chicago Press, 2000), 230-34.

189 bir yorumcu: *New York Times,* 27 Temmuz 2000.

190 Bok: Bok, *Lying,* 9-14.

190 Menchú'nun otobiyografisini ödev olarak veren profesör: Daphne Patai, Arias, *The Rigoberta Menchú Controversy,* 281.

190 Bailey: F.G. Bailey, *The Prevalence of Deceit,* 118, 120.

191 Fish: *New York Times, 15* Ekim 2001.

192 Funky Winkerbean: *Continental,* Aralık 1998.

192 Heche: *Dayton Daily News,* 18 Eylül 2001.

192 Muhammed: *New York Times,* 21 Ekim 2003.

192 bir araştırmacı: Donaldson ve Wamberg, *Pinocchio Nation,* 21.

193 bazı hukuk bilimcileri: Farber ve Sherry, *Beyond All Reason,* 34-51.

10. Anlatısal Gerçekler ve Yalanlar

194 McAdams: Don P. McAdams, *Personal Myths and the Making of the Self* (New York: Morrow, 1993), 28-29.

194 Ramsland: Katherine M. Ramsland, *Bliss: Writing to Find Your True Self* (Cincinnati: Walking Stick Press, 2000), 89.

194 Reich: Robert Reich, *Locked in the Cabinet* (New York: Knopf, 1997, Vintage, 1998); Slate.com, 30 Mayıs 1997, 7 Şubat 1998; *Washington Post,* 29 Mayıs 1997, 5 Haziran 1997; *Boston Globe,* 1 Haziran 1997; *Sacramento Bee,* 12 Haziran 1997; *Time,* 30 Haziran 1997; Nicholas Lemann, *New*

Republic, 28 Temmuz 1997; George Will, *Newsweek,* 1 Eylül 1997.

195 "Hatırladıklarıma tamamen sadık kaldım": *Washington Post,* 29 Mayıs 1997.

195 "Hafıza yanılabilir": *New York Times,* 24 Şubat 1998.

195 "Reich'in sunabileceği en iyi bahane": *Morning Edition,* National Public Radio, 10 Haziran 1997.

196 O'Brien: "How to Tell a True War Story," Tim O 'Brien, *The Things They Carried* (Boston: Houghton Mifflin, 1990), 89.

196 Berendt: *New York Times,* 24 Şubat 1998.

197 Rainer: Tristine Rainer, *Your Life as Story: Writing* the *New Autobiography* (New York: Tarcher I Putnam, 1997), 34-6.

198 McCourt: *Newsweek,* 25 Ağustos 1997; *Scotsman* (Edinburgh), 20 Mart 2001.

198 Bayley: *Sunday Times* (Londra, İngiltere), 18 Mart 2001; Daily *Telegraph* (Londra, İngiltere), 19 Mart 2001; *Guardian* (Londra, İngiltere), 19 Mart 2001; *Scotsman* (Edinburgh), 20 Mart 2001, 25 Mart 2001; *Evening Standard* (Londra, İngiltere), 21 Mart 2001.

199 Blunt: Judy Blunt, *Breaking Clean* (New York: Knopf, 2002); *Newsday,* 24 Şubat 2002; *Pittsburgh Post-Gazette,* 21 Nisan 2002; *Associated Press,* 12 Mayıs 2002; *Halifax* (Nova Scotia) *Daily News,* 14 Mayıs 2002; *Regina* (SK), *Leader-Post,* 18 Mayıs 2002.

199 Morris: *New York Times,* 2 Ekim 1999.

199 Morris'in yayıncısı: Edmund Morris, *Dutch: A Memoir of Ronald Reagan* (New York: Modern Library, 2000), xiii.

200 Gornick-Corrigan: Salon.com, 1 Ağustos 2003, 12 Ağustos 2003; *Fresh Air,* National Public Radio, 5 Ağustos 2003, 14 Ağustos 2003; *Newsday,* 9 Eylül 2003.

201 Eski Yunan: Kerr, *The Penguin Book of Lies*, 13; Barnes, *A Pock of Lies*, 49; Jay Parini, "Fact or Fiction: Writing Biographies Versus Writing Novels," Jay Parini, *Some Necessary Angels* (*New* York: Columbia University Press, 1997), 248; Ben Yagoda, "In Cold Facts, Some Books Falter," *New York Times*, 15 Mart 1998; Williams, *Truth and Truthfulness, 155-61.*

201 Defoe: Goldberg, *The Book of Lies*, 25-26; Kevin Kerrane ve Ben Yagoda, *The Art of Fact: A Historical Anthology of Literary Journalism* (New Yorks Touchston/Simon and Schuster, 1997), 23-24; Richard West, Daniel Defoe: *The Life and Strange, Surprising Adventures* (New York: Carroll and Graf 1998), 266-71.

202 Chatwin: Nicholas Shakespeare, *Bruce Chatwin: A Biography* (Nan Talese/Doubleday, 2000), *Publishers Weekly*, 20 Aralık 1999; *Time*, 21 Şubat 2000.

202 Thompson: *Publishers Weekly*, 13 Ocak 2003.

203 "kusursuz biçimde olgusal": *New York Times Book Review*, 27 Ocak 1980; George Plimpton, *Truman Capote* (New York: Nan Talese/Doubleday, 1999), 198.

203 Yagoda: Ben Yagoda, *About Town: The New Yorker and the World it Made* (New York: Scribner's), 347.

203 Shawn yazmıştı: Ben Yagoda, *New York Times*, 15 Mart 1998.

203 Mitchell: *Washington Post*, 6 Ağustos 1992; *New York Times*, 12 Ağustos 2002; Slate.com, 12 Temmuz 2003.

204 Reid: *New York Times*, 19 Haziran 1984; Thomas Maier, *Newhouse: All the Glitter, Power, and Glory of America's Richest Media Empire and the Secretive Man Behind It* (New York: St. Martin's, 1994), 266-68; Yagoda, *About Town*, 400; Slate.com, 12 Temmuz 2003.

204 Shawn karar veremedi: Yagoda, *About Town*, 400; Slate.com, 12 Temmuz 2003.

204 *New York Times* başyazısı: *New York Times,* 20 Haziran 1984.

204 Sheehy-Felker: *Wall Street Journal,* 13 Ağustos 1971.

204 Wolfe: Tom Wolfe, *The New Journalism* (New York: Harper and Row, 1973); Yagoda, *About Town,* 340; *Columbia Journalism Review,* Kış 1966; *New York Review of Books,* 3 Şubat 1966; *San Diego Reader,* 19 Temmuz 1973.

204 Cohn: *New York,* 7 Haziran 1976, 8 Aralık 1997; *Times* (Londra, İngiltere), 5 Aralık 1997; *New York Times,* 8 Haziran 1997; *Greensboro* (NC) *News and Record,* 14 Kasım 2002.

207 Bissinger: *New York Times,* 24 Şubat 1998.

208 Sheed: *New York Times Book Review,* 29 Ekim 2000.

208 Burkett: Burkett ve Whitley, *Stolen Valor, 414-15.*

210 Slater: *Times* (Londra, İngiltere), 2 Nisan 2004.

208 Millett: *New York Times Book Review,* 27 Ocak 1980.

209 Dillard: Annie Dillard, *Pilgrim at Tinker's Creek* (New York: Bantam, 1975), 278; Mike Harden, *Columbus Dispatch,* 15 Ocak 1996, kişisel görüşme.

209 romanlaştırılmış kitaplar: *Sybil: New York Times,* 19 Ağustos 1998, *Los Angeles Times,* 27 Ağustos 1998; *Sleepers: Newsweek,* 11 Ağustos 1997, *New York* Times, 22 Ekim 1996; Roots: *Publishers Weekly,* 6 Ekim 1997; *The Amityville Horror: Human Behavior,* Haziran 1978, *Wall Street Journal,* 15 Kasım 1978; *The Last Brother:* Ellen Goodman, Dayton *Daily News,* 16 Temmuz 1993, *San Francisco Chronicle,* 20 Temmuz 1993, 26 Temmuz 1993, *Newsweek,* 2 Ağustos 1993, *People,* 9 Ağustos 1993; *Mutant Message Down Under: Boston Globe,* 26 Eylül 1994.

210 *The Education of Little Tree: New York Times,* 4 Ekim 1991; *Newsweek,* 14 Ekim 1991; *People,* 28 Ekim 1991; *Independent* (Londra, İngiltere), 21 Mart 2001.

210 Theroux: *Esquire,* Eylül 1996.

210 Moody: *Fresh Air,* National Public Radio, 9 Mayıs 2002;

Publishers Weekly, 10 Haziran 2002; *New York Times Book Review,* 7 Temmuz 2002.

210 Eggers: Dave Eggers, *A Heartbreaking Work of Staggering Genius* (New York: Simon and Schuster, 2000), ix, xxxix.

210 Slater: Lauren Slater, Lying: *A Metaphorical Memoir* (New York: Random House, 2000), x, 5, 145, 127, 220, 161-2.

212 Blair: *New York Times,* 11 Mayıs 2003.

214 McLeese: *Austin American-Statesman,* 23 Haziran 1998.

214 *Slate* olayı: *New York Times,* 25 Haziran 2001; Slate.com, 25 Haziran 2001, 8 Mayıs 2003.

215 *New Yorker* olayı: *New Yorker,* 27 Kasım 2000, 11 Aralık 2000; *New York Observer,* 11 Aralık 2000.

215 Glass: *New Republic,* 29 Haziran 1998; *Time,* 25 Mayıs 1998; *Newsweek,* 22 Haziran 1998; Buzz Bissinger, "Shattered Glass," *Vanity Fair,* Eylül 1998; Samuel Hughes, "Through a Glass Darkly," *Pennsylvania Gazette,* Kasım-Aralık 1998.

215 diğer gazeteler: *Sacramento Bee,* 22 Kasım 2000; *San* Antonio *Light: New York Times,* 18 Şubat 1986; *Arizona Republic: Dayton Daily News,* 22 Ağustos 1999; *Baltimore Sun,* 3 Mayıs 2003; *Washington Post: Newsweek,* 27 Nisan 1981.

215 *Owensboro* Messenger çalışanı: *Dayton Daily News,* 15 Mayıs 1999.

216 Kelley'nin Pulitzer ödüllerine aday gösterilmesi: *Washington Post,* 8 Ocak 2004; *USA Today,* 21 Mart 2004; Editor & Publisher, 22 Mart 2004.

216 Smith: *New York Times,* 20 Haziran 1998; *Boston Globe,* 21 Haziran 1998; *Chicago Tribune,* 12 Ağustos 1998; *Chicago,* Eylül 1998; *Boston Magazine,* Ekim 1998.

216 Barnicle: *Boston Herald,* 21 Haziran 1998: *New York Times,* 17 Ağustos 1998; *Newsweek,* 17 Ağustos 1998, 31 Ağustos 1998;

Boston Magazine, Ekim 1998; *New York Press,* 24-30 Mart 1999; *Brill's Content,* Nisan 2000.

216 *Publishers Weekly: Publishers Weekly,* 21 Ekim 2002.

217 Tobin: *Authors Guild Bulletin,* Güz 2000.

217 Morris eleştirileri: *Time,* 19 Kasım 2001; *Fort Worth Star-Telegram* eleştirisi, *Dayton Daily News,* 16 Aralık 2001.

217 Morris'in kaynakları üzerine dipnot: *Washington Post,* 3 Ekim 1999; *Publishers Weekly,* 11 Ekim 1999; *Times,* 19 Kasım 2001.

217 *New Yorker* eleştirmeni: James Frey'in *A Million Little Pieces* (Nan Talese Doubleday, 2003) üzerine Laura Miller'ın *New Yorker*'da (12 Mayıs 2003) çıkan eleştirisi.

218 Berendt: John Berendt, *Midnight in the Garden of Good and Evil,* 389; Aldrich: Marcia Aldrich, *Girl Rearing; Memoir of a Girlhood Gone Astray* (New York: Norton, 1998), 4; Larson: Erik Larson, *The Devil in the White* City (New York: Crown, 2003), xi, 395-96, 431.

219 Rainer, *Your Life as Story, 35.*

220 Cohn: *New York,* 8 Aralık 1997.

11. Maskeli Medya

222 Gabler: Neal Gabler, *Life the Movie: How Entertainment Conquered Reality* (New York: Knopf, 1998), 57.

222 Stallone: *Bergen* (NJ) *Record,* 9 Ekim 1991.

222 Leno: Jay Leno, *Leading with My Chin* (New York: HarperCollins, 1996), *185-86; Montreal Gazette,* 7 Aralık 1996; Leno'nun *New York Post*'taki itirafını alıntılayan John Leo, U.S. *News* & *World Report,* 16 Aralık 1996; *Chicago Tribune,* 1 Ocak 2002.

223 Ryder: *Dayton Daily News,* 1 Aralık 2002.

223 Sony olayı: *Los Angeles Times,* 24 Haziran 2001.

223 Gabler: *Los Angeles Times,* 24 Haziran 2001.

224 Obst: Lynda Obst, Hello, *He Lied: And Other Truths from the Hollywood Trenches* (New York: Broadway, 1996), 13.

224 "gerçek hikâye," John Ford: John Mack Faragher, Carnes, *Past Imperfect,* 158.

225 Coen Kardeşler: *Minneapolis Star Tribune,* 3 Mart 1996, 23 Mart 1996; *Parade,* 16 Mart 1997.

225 Theda Bara: Goldberg, *The Book of Lies,* 180-81; *New Yorker,* 23 Eylül 2002.

225 Wayne: Maurice Zolotow, *Shooting Star; A Biography of John Wayne* (New York: Pocket, 1975), 88-89, 96, 120, 134, 304-6; Garry Wills, *John Wayne's America: The Politics of Celebrity* (New York: Simon and Schuster, 1997), 27, 31-32, 35-36, 107-13; *New York Times,* 13 Haziran 1979.

226 Dennehy: *New York Times,* 22 Şubat 1988, 23 Nisan 1989; Burkett ve Whitley, *Stolen Valor,* 164.

226 Stallone: United Press International, 5 Ekim 1991; *Bergen* (NJ) *Record,* 9 Ekim 1991; *Star,* 4 Şubat 1992.

226 aktör heveslisi: *Talk of the Nation,* National Public Radio, 19 Aralık 2001.

227 Gottlieb: *All Things Considered,* National Public Radio, 14 Mayıs 2003.

227 Kramer, Walter: *Newsweek,* 26 Ekim 1998.

227 Ball: *Palm Beach Post,* 18 Mart 1997.

227 isim değişiklikleri: Danny Thomas: *Dayton Daily News,* 7 Şubat 1991; Albert Brooks: *TV Guide,* 24 Nisan 1993; Warren Beatty: *People,* 22 Ağustos 1983; Lucille Ball: *Lucille Ball, Love, Lucy* (New York: Boulevard Books, 1997) 1, 4.

228 yaş küçültmeler: Zsa Zsa Gábor; *People,* 27 Kasım 1989; David Brenner: *Philadelphia Daily News,* 3 Aralık 1979, *People, 10* Eylül 1990; Carol Lawrence: *Chicago Tribune,* 4

Ekim 1992; Anka Radakovich: *Dayton Daily News,* 2 Temmuz 1994, 20 Ağustos 1994; Robert Conrad: *Dayton Daily News,* 2 Nisan 2001; Mike Douglas: *Philadelphia Inquirer,* 9 Mart 1980; Groucho Marx: *New York Times,* 21 Ağustos 1977; Marlo Thomas: *Philadelphia Inquirer,* 23 Kasım 1980.

229 Jones: Landon Y. Jones, *Great Expectations: America and the Baby Boom Generation* (New York: Coward McCann and Geoghegan, 1980), 134.

230 Arledge: *Newsweek,* 16 Aralık 2002; Roone Arledge, Roone (New York: HarperCollins, 2003).

230 "Liberators": Jeffrey Goldberg, *New Republic,* 8 Şubat 1993; *New York Times,* 12 Şubat 1993; *Washington Post,* 13 Şubat 1993; Harry Stein, *TV Guide,* 27 Mart 1993; Current, 20 Eylül 1993.

231 TV düzenbazları: *World Press Review,* Ekim 1992; *Dayton Daily News,* 26 Nisan 1998; *Impact Weekly* (Dayton, Ohio), 3-9 Şubat 2000.

231 Buckwheat: *People,* 22 Ekim 1990; *World Press Review,* Ekim 1992.

231 Freiwald: *Boston Globe,* 30 Ağustos 1988; *New York Times,* 8 Eylül 1988; *People,* 19 Eylül 1998.

231 Abel: *World Press Review,* Ekim 1992; *Dayton Daily News,* 13 Nisan 1994, 7 Mayıs 1994.

231 İngiliz televizyon programları, yapımcı Edinburgh şenliği: *Birmingham Post* (İngiltere), 31 Ağustos 1999; *The Daily Telegraph* (Londra, İngiltere), 31 Ağustos 1999; *Daily Mail* (Londra, İngiltere), 31 Ağustos 1999; *Guardian* (Londra, İngiltere), 31 Ağustos 1999; *Scotsman* (Edinburgh), 31 Ağustos 1999.

232 Drescher: *Chicago Tribune,* 1 Ocak 2002.

232 Sky News muhabiri: *Ireland On-Line,* 12 Aralık 2003.

233 Rivera: *Baltimore Sun,* 12 Aralık 2001, 28 Aralık 2001; *Washington Post,* 24 Aralık 2001; *The O'Reilly Factor,* Fox News Network, 3 Ocak 2002; *Dayton Daily News,* 2 Aralık 2002.

233 Roberts: *ABC World News Tonight,* 26 Ocak 1994; *Washington Post,* 14 Şubat 1994, 15 Şubat 1994; *Atlanta Journal and Constitution,* 16 Şubat 1994; *Houston Chronicle,* 16 Şubat 1994; *USA Today,* 16 Şubat 1994, 17 Şubat 1994; *Chicago Tribune,* 27 Şubat 1994.

233 North, Lear: *New York Times,* 11 Temmuz 1987.

234 sitcom'daki koca: teaser, *ABC-TV,* 16 Nisan 2003.

234 Sullivan: Sullivan, *The Concise Book of Lying,* 131.

235 Boşanmadan "anlatı kopuşu" olarak söz edilmesi: *New Yorker,* 22-29 Nisan 2002.

235 Didion: *Morning Edition, National Public Radio,* 26 Ekim 2001.

236 oyuncularla çekilen görüntüler: *San Francisco Chronicle,* 16 Mart 2004.

236 Bush'un görsel aldatmacaları: *New York Times,* 16 Mayıs 2003.

237 Sulzberger: *Editor & Publisher,* 22 Mart 2004.

238 "bir yorumcunun Bush tanımı": Marjorie Williams, *Washington Post,* 8 Temmuz 2001.

12. Peter Pan Ahlakı

239 Jones: Jones, *Great Expectations,* 361.

239 Queenan: Joe Queenan, *Balsamic Dreams: A Short but Self-Important History of the Baby Boomer Generation* (New York: Holt, 2001), 60.

239 Jones: Jones, *Great Expectations,* 2-3.

240 Hissettiklerinizi paylaşmak: Bkz. Moskowitz, *In Therapy We Trust,* 244.

240 Barnicle: *New York Times,* 21 Eylül 1998; *Boston Herald,* 22 Eylül 1998.

240 Smith: *Toronto Star,* 27 Haziran 1998.

241 iyi niyetli olmaya yapılan vurgu: David Brooks, ***Bobos in Paradise: The New Upper Class and How They Got There*** (New York: Touchstone, 2001), 250.

242 Jones: Jones, *Great Expectations,* 361.

242 "ince ayrıntılarla işim olmaz": *Washington Post,* 17 Şubat 2004.

243 Queenan: Queenan, *Balsamic Dreams,* 11.

243 Klein: *Washington Post,* 17 Temmuz 1996.

244 Edwards: *Philadelphia Inquirer,* 1 Mart 1979.

244 Beasley: *Charlotte Observer,* 24 Haziran 2001.

245 Ellis: Joseph Ellis, *American Sphinx: The Character of Thomas Jefferson* (New York: Knopf, 1997), 106; *Boston Globe,* 18 Haziran 2001.

245 Brooks: Brooks, *Bobos in Paradise,* 246, 250; *Newsweek*'ten alıntı, 3 Nisan 2000.

246 neopüritenizm: Roger Rosenblatt, *Modern Maturity,* Ocak-Şubat 1996.

246 O' Leary: *Sports Illustrated,* 8 Nisan 2002.

246 Brock: *Newsweek,* 9 Temmuz 2001; *New Yorker,* 11 Mart 2002; David Brock, *Blinded by the Right: The Conscience of an Er-Conservative* (New York: Crown, 2002), 104, 113-14.

247 Davis: Lanny Davis. *Truth to Tell: Tell It Early, Tell It All, Tell It Yourself* (New York: Free Press, 1999); *New York Times,* 13 Aralık 1996.

247 "Tanrı beni gerçekleri açıklamak için seçti": Kelley'nin 2001'de *Christian Life*'taki profilinden alıntılayan, *Washington Post,* 8 Ocak 2004.

247 *Kelley: American Journalism Review,* Şubat-Mart 2004; USA

Today, 13 Ocak 2004, 19 Mart 2004; *New York Times*, 20 Mart 2004; *USA Today*, 22 Nisan 2004.

247 Ventura: *St. Paul Pioneer Press*, 28 Ocak 2002; *Minneapolis Star Tribune*, 9 Mayıs 2001; www.authentiseal.com.

248 Salisbury: *San Diego Reader*, 2 Aralık 1999; *Hannity-Colmes*, Fox News Network, 7 Aralık 1999; *Minneapolis Star Tribune*, 14 Aralık 1999.

248 Ventura'nın üzerine asla ateş açılmadı: *St. Paul Pioneer Press*, 28 Ocak 2002.

249 Lewis: *Atlanta Journal and Constitution*, 15 Temmuz 2001.

249 Ware: *Cleveland Plain Dealer*, 19 Temmuz 1998; *Dayton Daily News*, 7 Kasım 1997; *Newsweek*, 17 Kasım 1997.

249 rock 'n' roll değerleri: *New Yorker*, 7 Temmuz 2003.

250 Ventura: St. *Paul Pioneer Press*, 28 Ocak 2002.

251 "tetikçi": *New York Times*, 6 Ekim 2000.

251 Enron işlem odası: Click2Houston.com, 22 Şubat 2002, www.click2houston.com/news/1248368/detail.html; *Los Angeles Business Journal*, 4 Mart 2002; Frank Rich, *New York Times*, 4 Mart 2002.

251 yönetici istihdam şirketi başkanı: Edwin S. Stanton, Press., E.S. Stanton & Associates, *Business Week*, 15 Eylül 1986.

252 Waksal: *Dayton Daily News*, 3 Ekim 2003.

252 Gates: *Newsweek*, 12 Kasım 2001; G. Paschal Zachary, Mother Jones, Ocak-Şubat 1998.

13. Aldatmaca.com

254 Williams: Williams, *Truth and Truthfulness, 216.*

254 Brooks: *Dayton Daily News*, 12 Aralık 2003.

254 Blair: *New York Times*, Mayıs 2003; *New Yarm*, 26 Mayıs 2003; Jayson Blair, *Burning Down My Masters' House: My Life at the New York Times* (Beverly Hills: New Millennium Press, 2004).

256 telefonda daha sık yalan söylüyoruz: *Boston Herald,* 21 Eylül 1997; Bella M. DePaulo, Deborah A. Kashy, Susan E. Kirkendol, Melissa M. Myer ve Jennifer A. Epstein, "Lying in Everyday Life," *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (1996): 992; *Washington Post,* 7 Mart 2004; *ScienCentralNews,* 29 Nisan 2004.

256 Romanyalı bir şirket: *New Scientist,* 5 Mart 2004.

257 Sahte diplomalar hazırlayan biri: *USA Today,* 9 Mart 2004; www.easydiploma.com.

258 Salam Pax: *Weekend Morning Edition,* National Public Radio, 29 Mart 2003.

258 Georgia Tech'in araştırması: "GVU's 9th WWW User Survey," www.gvu.gatech./edu/user_surveys/survey-1998-04/reports/1998-04-use.html.

259 Donath: *Yahoo! Internet Life,* Mayıs 1999; Judith Donath, "Identity and Deception in the Virtual Community," *Communities in Cyberspace,* der. Marc A. Smith ve Peter Kollock (New York: Routledge, 1999), 29-59; Judith Donath, "Being Real: Questions of Tele-Identity," *The Robot in the Garden: Telerobotics and Telepistemology in the Age of the Internet,* der. Ken Goldberg (Cambridge, MA: MIT Press, 2000), 296-311.

260 müşteri hizmetleri temsilcileri: *Dayton Daily News,* 17 Haziran 2001; *New York Times,* 11 Mayıs 2003, 4 Aralık 2003; *Newsweek,* 12 Mayıs 2003.

261 klavye kullanan köpek: Susan M. Detwiler, "Charlatans, Leeches, and Old Wives: Medical Misinformation," *Web of Deception: Misinformation on the Internet,* der. Anne P. Mintz (Medford, NJ: Information Today, 2002), 28.

261 troller: Judith Donath, "Identity and Deception in the Virtual Community," Smith Kollock, *Communities in Cyberspace,* 45-49.

262 Feldman: *Southern Journal of Medicine* 93 (2000): 669-72; *Village Voice,* 27 Haziran-3 Temmuz 2001.

262 Turkle: postmodernism üzerine Fredric Jameson, *New Left Review* 146 (1984): 53-92, alıntılayan Sherry Turkle, *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet* (New York: Touchstone, 1997, 1995), 44.

262 Donath: *Yahoo! Internet Life,* Mayıs 1999, 91.

263 15 yaşındaki lise öğrencisi: Michael Lewis, "Faking It," *New York Times Magazine,* 15 Temmuz 2001.

263 ergen internet aşkı: Turkle, *Life on the Screen,* 203-4.

263 Mintz, der. Anne P. Mintz, *Web of Deception: Misinformation on the Internet* (Medford, NJ: Information Today, 2002), xvii.

265 Quint ve Mintz: Barbara Quint ve Anne P. Mintz, "What a Tangled Web We Weave," Mintz, *Web of Deception,* 230.

265 SARS virüsü: ConsumerAffairs.com, 9 Mayıs 2003, www.consumeraffairs.com/ news03/fda_sars.html; *Washington Post,* 10 Mayıs 2003; *New Orleans Times Picayune,* 10 Mayıs 2003.

265 Tıbbi web sitelerinde yapılan inceleme: Susan M. Detwiler, "Charlatans, Leeches, and Old Wives: Medical Misinformation," Mintz, *Web of Deception,* 23-49.

265 60 web sitesinde yapılan inceleme: *Pediatrics,* Haziran 1998 sayısından alıntılayan *Dayton Daily News,* 4 Haziran 1998.

266 merkezsizleştirilmiş araç: Goldberg, *The Robot in the Garden,* 3.

266 Rooney: *Trenton Times,* 26 Temmuz 2003.

266 Vonnegut: *Dayton Daily News,* 10 Ağustos 1997; *Newsweek* 5 Nisan 1999; *Time,* 5 Nisan 1999.

266 Salinger: CNN, 10 Kasım 1996, 13 Mart 1997.

267 Dünya Ticaret Merkezi efsaneleri: *New York Times,* 23 Eylül 2001; *Time,* 8 Ekim 2001; *Newsweek Web Exclusive,* 19 Ekim 2001; "Rumors of War," www.snopes.com; Paul S.

Piper, "Web Hoaxes, Counterfeit Sites, and Other Spurious Information on the Internet," Mintz, *Web of Deception,* 10.

267 Mikkelson: *Washington Post,* 7 Ocak 2002.

268 Holmes: *Abrams v. United States,* 250 U.S. 616 (1919).

268 tiksinç efsaneler: Chip Heath, Chris Bell ve Emily Sternberg, "Emotional Selection in Memes: The Case of Urban Legends," *Journal of Personality and Social Psychology* 81 (2001): 1029, 1034: *Washington Post,* 7 Ocak 2002.

269 Campanella: Thomas J. Campanella, "Eden by Wire: Webcameras and the Telepresent Landscape," Goldberg, *The Robot in the Garden,* 39, 41.

270 Goldberg: Ken Goldberg, "Introduction: The Unique Phenomenon of a Distance," *The Robot in the Garden,* 39, 41.

271 Lindh: *Newsweek,* 17 Kasım 2001; Clarence Page, *Dayton Daily News,* 14 Aralık 2001; *Time,* 17 Aralık 2001, 7 Ekim 2002.

271 Maass: Slate.com, 2 Haziran 2003: *Guardian* (Londra, İngiltere), 20 Mayıs 2003; *Publishers Weekly,* 14 Temmuz 2003; Salam Pax; *Salam Pax: The Clandestine Diary of an Ordinary Iraqi* (New York: Grove, 2003).

14. Şüpheci Toplum

275 Augustinus: Augustine, *Treatises on Various Subjects,* 78.

276 Ekman: Ekman, *Telling Lies,* 338.

277 Wetzel: *Washington Post,* 14 Nisan 1998.

278 Minsk-Pinsk: uyarlanan Forrester, *Truth Games,* 48; *Social Research* 63 (Güz 1996): 929.

278 Ansary: *New York Times,* 23 Eylül 2001; Mir Tamim Ansary, *West of Kabul, East of New York* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002).

279 Arendt: Hannah Arendt "Lying in Politics," *Crises of the Republic* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972), 7.

279 Walters: Stan B. Walters, *The Truth About Lying: How to Spot a Lie and Protect Yourself from Deception* (Naperville, IL: Sourcebooks, 2000).

279 Lieberman: David J. Lieberman, *Never Be Lied To Again: How to Get the Truth in 5 Minutes or Less in Any Conversation or Situation* (New York: St. Martin's, 1998), 5.

280 aygıtlar: *Washington Post,* 18 Ağustos 2002.

280 yazılım programı: *Financial Post,* 18 Şubat 2002.

280 DePaulo: Carol Toris ve Bella M. DePaulo, "Effects of Actual Deception and Suspiciousness of Deception on Interpersonal Perceptions," *Journal of Personality and Social Psychology* 47 (1985): 1071.

281 "Burun nerede?": Bella M. DePaulo ve Matthew E. Ansfield, "Detecting Deception from Nonverbal Cues: Pinocchio's Revenge," *Legal Medical Quarterly* 20 (1996): 15.

281 120 yalan tespiti deneyine dayanan araştırması: *New York Times,* 11 Mayıs 1999.

282 profesyonel açıdan yaklaşanlar: Gerald R. Miller, Paul A. Mongeau ve Carra Sleight, "Fudging with Friends and Lying to Lovers: Deceptive Communication in Personal Relationships," *Journal of Social and Personal Relationships* 3 (1986): 500.

282 yalan makinesi servisi sahibi: *Palm Beach Post,* 1 Şubat 1995.

282 Şikagolu bir şirket: *Salt Lake City Deseret News,* 15 Ağustos 2002.

282 pek çok sorgu uzmanı üzerine yapılan araştırmalar: Ekman, *Telling Lies,* 284-85, 332; Bella M. DePaulo, "Spotting Human Lies: Can Humans Learn to Do Better?" *Current Directions in Psychological Science* 3 (1994): 83-86; *New Scientist,* 18 Mart 2002.

283 İngiltere'de yapılan bir araştırma: *New Scientist,* 18 Mart 2002.

283 Ekman'ın ABD Gizli Servis ajanları üzerine çalışması: Ekman, *Telling Lies,* 286-88, 332.

284 "Diyojen Örneklemi": *New York Times,* 11 Mayıs 1999.

284 Ekman'ın kızı: Ekman, *Telling Lies,* 288.

285 mikro ifadeler: *Washington Post,* 12 Temmuz 1999; *Times* (Londra, İngiltere), 21 Temmuz 2000; O, Ocak 2002; *Salt Lake City Desert News,* 15 Ağustos 2002; *Economic Times* (India), 19 Şubat 2003; *Fresh Air,* National Public Radio, 22 Mayıs 2003.

285 "Bunları tespit etmek, bir saatlik analiz gerektirir": Ekman, *Telling Lies, 337.*

285 "Böyle karmaşık, zaman alıcı bir yaklaşım": *San Diego Union-Tribune,* 14 Ağustos 1996.

285 Kolaylıkla fark edilen bazı ipuçları: *New York Times,* 12 Şubat 1985; Marc D. Hauser, *The Evolution of Communication* (Cambridge, MA: MIT Press, 1996), 606; D. Eric Anderson, Bella M. DePaulo, Matthew E. Ansfield, Jennifer J. Tickle ve Emily Green, "Beliefs and Cues to Deception: Mindless Stereotypes or Untapped Wisdom?" *Journal of Nonverbal Behavior* 23 (1999): 67-89.

285 Bu ipucu ancak, kişinin normalde nasıl konuştuğunu biliyorsanız işe yarar: Bella M. DePaulo ve Matthew E. Ansfield, "Detecting Deception from Nonverbal Cues: Pinocchio's Revenge," *Legal Medical Quarterly* 20 (1996): 18.

285 yalan söylediğinizde burnunuz büyür: *Panama City* (FL) *News Herald,* 23 Mayıs 1999.

286 ilk yalan tespit yöntemleri: Robert Ellis Smith, "The Truth, the Whole Truth, and Nothing But...," yayımlanmamış metin, 1979; David Lykken, *A Tremor in the Blood: Uses and Abuses of the Lie Detector* (New York: McGrawHill, 1981), 25-26; B. Kleinmuntz ve J.J. Szucko, "Lie Detection in Ancient and Modern Times," *American Psychologist* 39 (1984): 766-76;

Ford, *Lies! Lies! Lies!* 222; Sullivan, *The Concise Book of Lying*, 207, 213-26.

291 yalan detektörleri üzerine yapılmış iki kapsamlı çalışma: Ekman, *Telling Lies*, 195-97; Reuters, 8 Ekim 2002; *Dayton Daily News*, 9 Ekim 2002.

287 Bunn: *Psychology Today*, Mayıs-Haziran 1997.

287 Lykken: David Lykken, *A Tremor in the Blood: Uses and Abuses of the Lie Detector* (New York: McGraw-Hill, 1981); David Lykken, "Why (Some) Americans Believe in the Lie Detector While Others Believe in the Guilty Knowledge Test," *Integrative Physiological and Behavioral Science* 26 (1991): 214-22.

287 eski bir polis memuru: Discover, Mart 1986; *Times* (Londra, İngiltere), 21 Temmuz 2000.

287 yalan makinesi kullanımı sıklığı: Ekman, *Telling Lies*, 192.

288 Steinbrook: *New England Journal of Medicine*, 9 Temmuz 1992.

288 yalan makinesinin kullanılış biçimi: Leonard Saxe, "Lying," *American Psychologist* 46 (1991): 411.

288 Doylestown olayı: *Privacy Journal*, Mayıs 1979.

289 muhasebecilerin etik değerlerine dair algı: *Dayton Daily News*, 15 Temmuz 2002.

290 Kintz: *Bulletin of the Psychonomic Society* 10 (1977): 492.

290 Kintz'in kendi araştırması: Jo Ann Burns ve B.L. Kintz, *Bulletin of the Psychonomic Society* 7 (1976): 87.

290 "Benzer şekilde, doktorlar": Cabot, *Honesty*, 145-48.

291 Medya Çalışmaları Merkezi anketi: *New York Times*, 19 Ekim 1998.

291 Boyd: *Cleveland Plain Dealer*, 21 Mart 2004.

291 "kendi kurmaca dışı kitaplarımdan biri": Ralph Keyes, *Chancing It: Why We Take Risks* (Boston: Little, Brown, 1985).

293 Nietzsche: Walter Kaufmann, çev. ve der., *Basic Writings of Nietzsche* (New York: Modern Library, 1992), 283.

293 "Gazeteciler, Al Gore'un 2000 yılındaki başkanlık kampanyasının çöküşünü": *All Things Considered,* National Public Radio, 20 Temmuz 2003.

293 "seri yalancı": *Albany (NY) Times Union,* 15 Haziran 2003.

294 araba satıcısı: Greg Baszucki, invoicedealers.com, *Dallas Morning News,* 30 Ocak 2002.

294 North: *U.S. News and World Report,* 6 Haziran 1994; *Roanoke Times and World News,* 23 Ekim 1994.

294 Barnicle: *Boston Magazine,* Ekim 1998.

294 Cooke: *New York Times,* 29 Kasım 1981, 9 Mayıs 1983.

294 Grubman: Amy Feldman ve Joan Caplin, "What Would It Take to Be the Worst Analyst Ever?" *Money,* Mayıs 2002.

294 Reid: *Los Angeles Times,* 11 Mart 2004; *San Diego Union-Tribune,* 15 Mart 2004.

296 Broder: Barnes, *A Pack of Lies,* 33.

15. Gerçeğin Etrafında Dolanmanın Bedeli

297 Montaigne, *Denemeler,* 221.

297 Montague: C.C. Montague, *Disenchantment* (Londra: Chatto and Windus, 1922), 214.

297 Le Carré-Cornwell: *New Yorker,* 18 ve 25 Şubat 2002.

298 Farson: kişisel görüşme.

298 kronik yalancı: *Health,* Temmuz 1992.

298 Blanton: Brad Blanton, *Radical Honesty: How to Transform Your Life by Telling the Truth* (New York: Dell, 1996): xxv; *Men's Health,* Ekim 1997: *Bergen* (NJ) *Record,* 26 Nisan 1998.

298 Johnson'ın paranoyası: Doris Kearns, *Lyndon Johnson and the American Dream* (New York: Harper and Row, 1976), 314-17: Beschloss, *Reaching for Glory,* 378-79.

299 Shaw: George Bernard Shaw, *The Intelligent Woman's Guide*

to Socialism, Capitalism, Sovietism, and Fascism (Londra: Constable, 1928), 364.

299 Vrij: *Independent on Sunday* (Londra, İngiltere), 13 Temmuz 2003.

300 Nietzsche: Nietzsche, *The Will to Power,* 158.

300 bir çalışmadaki katılımcı: Lucy Fontaine Werth ve Jenny Flaherty, "A Phenomenological Approach to Human Deception," Mitchell ve Thompson, *Deception,* 303.

300 Beyin araştırmacıları: *ABC World NewsTonight,* 12 Aralık 2001; *Associated Press,* 21 Haziran 2002.

301 Josephson: *Cox News Service,* 14 Aralık 2001.

301 Cook: *Bangor Daily News,* 30 Eylül 2003.

301 Clevelandlı öğretmen: *Cleveland, Plain Dealer,* 19 Temmuz 1998.

301 Wayne-Morrison: Zolotow, *Shooting Star,* 305; Wills, *John Wayne's America,* 27; *New York Times,* 13 Haziran 1979.

301 Reagan, Morris: Morris, *Dutch,* vi.

301 Rich: Rich, *On Lies, Secrets, and Silence, 185-94.*

303 Michell: Gillian Michell, "Women and Lying," *Hypatia Reborn: Essays in Feminist Philosophy,* Azizah Y. Al-Hibri ve Margaret A. Simons, der. (Bloomington: Indiana University Press, 1990), 189.

303 Klockars: *American Behavioral Scientist* 27 (1984): 422.

303 Montaigne, *Denemeler,* 31.

304 Patterson ve Kim: Patterson ve Kim, *The Day America Told the Truth,* 45.

304 Bok: *Talk of the Nation,* National Public Radio, 3 Aralık 1996.

304 Soderbergh: senaryo, *Sex, Lies, and Videotape* (Beverly Hills, CA: Leading Artists, 1988), 78.

304 Wolfe'un görüşmecisi: Wolfe, *Moral Freedom,* 126.

304 Tucson'dan arayan biri: *Talk of the Nation,* National Public Radio, 3 Aralık 1996.

305 Pope: *Thoughts on Various Subjects,* Burton Stevenson, der., *The Home Book of Quotations* (New York; Dodd, Mead, 1935), 1112.

305 iyileşmekte olan bir yalancı: *Talk of the Nation,* National Public Radio, 3 Aralık 1996.

306 Wittgenstein: Forrester, *Truth Games,* 47; Campbell, *The Liar's Tale,* 249.

306 Nietzsche: Williams, *Truth and Truthfulness,* 12-19.

306 Hemingway: Meyers, *Hemingway,* 47.

306 Le Carré: *New Yorker,* 18 ve 25 Şubat 2002.

306 Bergman: Forrester, *Truth Games,* 24.

307 Rousseau: Williams, *Truth and Truthfulness,* 176.

307 Wittgenstein: Campbell, *The Liar's Tale,* 249.

307 Pitt-Rivers: Julian A. Pitt-Rivers, *The People of the Sierra* (Chicago: University of Chicago Press, 1954), xvi-xvii.

308 Slater: Slater, *Lying,* 160, 162, 165.

308 yalnızlık üzerine: Slater, *Lying,* 133.

309 AA toplantısı: Slater, *Lying,* 205.

309 terapistle diyalog: Slater, *Lying,* 201-2.

16. Dürüstlüğün Gerekçesi

310 Perkins: John Hall Wheelock, der., *Editor to Author: The Letters of Maxwell E. Perkins* (New York: Universal Library, 1950), 269.

312 "negatif ağırlık": Bok, *Lying,* 32-33.

312 "Bu başlangıç şartı zayıf gibi görünse de": a.g.e.

313 Mencken: Bill Press, *Spin This: All the Ways We Don't Tell the Truth* (New York: Pocket Books, 2001), 51.

315 Nyberg: David Nyberg, *The Varnished Truth: Truth Telling and Deceiving in Ordinary Life* (Chicago: University of Chicago Press, 1993), 3, 5.

316 NPR'deki uzman: Steve Inskeep'in konuğu Randy Cohen, *Weekend All Things Considered,* National Public Radio, 25 Ocak 2003.

317 Ramotswe: Alexander McCall Smith, *The No. 1 Ladies' Detective Agency* (New York: Anchor, *1998),* 210.

317 Bok: Bok, *Lying,* 24-32, 84-85, 91-92, 98, 109.

318 Gaylin: *Medical Economics,* 11 Ekim 1999.

320 Hempel: Amy Hempel, *Tumble Home* (New York: Scribner's, 1997), *20.*

321 "İyicil aldatmaca": Jennifer Jackson, "Telling the Truth," *Journal of Medical Ethics* 17 (1991): 5.

321 Bir hekim: Cabot, *Honesty,* 15.

321 Son yıllardaki araştırmalar: Charles Inlander, *Marketplace,* Public Radio International, 6 Aralık 2001.

322 ebeveynlere yapılan anket: Patterson ve Kim, *The Day America Told the Truth,* 48.

322 Lewis: *Detroit News,* 1 Nisan 1997.

324 Fukuyama: Francis Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York: Free Press, 1995).

325 Greenspan: *Marketplace,* Public Radio International, 12 Eylül 2002.

329 Bennis: *New York Times,* 17 Şubat 2002.

HAKİKAT KAYBOLUNCA...

Nilgün Toker Kılınç

Felsefenin kadim meselesidir: Değişimden, geçicilikten muaf olan, görünenlerin ardında duran, kendisi görünmeyen ama görüneni mümkün kılan bir hakikat var mıdır? Varsa nasıl kavranabilir, bilinebilir? Bu türden bir hakikat arayışı, aslında varlığın, var olmanın dayanağının ne olduğuna ilişkindir. Ama bu ontolojik mesele, yalnızca var olmanın özü, nedeni ya da kaynağıyla değil, aynı zamanda insansal yaşamı düzenleyecek ilkeyi görelilikten kurtarıp kurtaramayacağımız sorusuyla da ilgiliydi: Ahlakla, siyasetle, sanatla; herkes için doğruluğu şüphe götürmez ilkelerin var olup olamayacağıyla, daha doğrusu doğrunun, ahlaklılığın ve haklının referansının yaşamın değişkenliğine ve belirsizliğine bırakılamayacağına dair bir kaygıyla ilgiliydi.

Yaşamı, yaşamın dışından düzenlemeye yönelik bu hakikat arayışı, önce İngiliz empirizminin sarstığı yoldan ilerleyen Kant'tan itibaren düşüncenin ufku dışına çıkmıştı. Hakikatin, görünenin kendisine, yani yaşamın kendisine

dair ürettiğimiz bilgide aranması gerektiğine dair bir felsefi zemin, ahlakın, siyasetin, sanatın ve hatta bilginin kılavuzu olmaya başlamıştı.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, görünüş-gerçek ayrımına dayalı Platoncu bir felsefi zeminden görünüşün gerçek olduğuna dair bir felsefi zemine geçmek, görünüşün bilgisine dair bir evrensellik arayışından vazgeçmek anlamına da gelmemişti. Gördüğüm şey gerçektir derken filozofun kastettiği, onu görme biçimlerimin görmeyi belirlediğidir. Bu nedenle, bir doğruluk, geçerlilik ölçütü için, ortaklaşabilir, paylaşılabilir, diğerine rasyonel yollarla aktarılabilir bir ortak görme biçiminin tesisi üzerine ısrar etmişti filozoflar.

Görünüşün aslında bir algı olduğunu, algımızı belirleyenin de zihniyet olduğunu artık biliyoruz. Bu nedenle Marx, hakikati açığa çıkarmanın yolunun gerçeğin üzerini örten ideolojik örüntülerin temizlenmesinde, aslında bir yalanın açığa çıkarılmasında, doğruyu görme, gösterme gücünde bulmuştu. Nietzsche'nin, görüneni, tahakküm edici aklın belirlediği şekilde değil de olduğu gibi görme gücünü geri kazanmak ve böylece özgürleşmek için putları kırmamız gerektiğini söylerken kastettiği şey de budur. Ahlakın, her türlü kontrol ve tahakküm mekanizmasının aslında bir yalan ideolojisi olduğunu söyler Nietzsche. Yalanı gerçek sanmamıza neden olan ve hakikati görünmez kılan, böylece bizi köleleştiren tahakküm yapılarından özgürleşmek, kendi hakikatimizi açığa çıkarmakla mümkündür.

Hakikatin yaşamın dışında değil de yaşama dair bilgi-

mizde aranmaya başlanması, o halde, "herkesin doğrusu kendisine" tarzında bir ilkesizliğin, belirsizliğin temellendirilmesi olarak okunamaz. Tersine, mesele, insanın kendi aklıyla ulaşamayacağı bir hakikat anlayışından, insanın kendi aklıyla "kuracağı" bir hakikat anlayışına geçmektir. Tekrar söyleyelim, bu türden bir hakikat yaşama dair bilgimizin ortaklaşabilirliğini tesis etmekten geçer. Bunun için de Aydınlanma filozofları, insanlığın deneyiminin ortaklaştırılması gerektiğinde ısrar etmiştir.

Farklılığın, çokluğun, çoğulluğun merkeze alındığı bir çağın çocukları, dünyanın aynılaştırılmasına, tek biçimciliğe itiraz ederek çoklu hakikat tezlerine sarıldıklarında, aslında hakikatten de vazgeçmiş oldular. Çünkü herkes için geçerli olmayan hakikat yoktur. Hakikati hakikat yapan şey, onun evrensel değilse bile genel olması, yani herkes tarafından anlaşılabilir, kabul edilebilir ve paylaşılabilir olan bir geçerlilik taşımasıdır. Herkesin hakikati, doğrusu kendisine olduğunda ve tüm hakikat iddiaları aynı biçimde geçerli olduğunda aslında önce ortadan kalkan şey konuşmanın kendisidir ve konuşmanın ortadan kalkması, ortaklaşabilirliği, paylaşılabilirliği, aktarılabilirliği ortadan kaldıracağı için geçerlilik iddiasının kendisini hükümsüz kılar. Bu durumda hangi hakikatin geçerli olduğu, gücün ellerine bırakılır.

Nitekim, artık hakikat sonrası bir çağda olduğumuz ilan edildiğinde aslında kastedilen budur: Hakikatin ne olduğunu, onun hakikat olduğunu kabul ettirme gücüne sahip olanlar belirleyecektir.

"Hakikatin yerini inanılabilirlik almıştır."[1] Çağın, hakikati tümüyle zihniyet yapılarına, inanç düzlemine indirgediğini açıkça ilan eden bu cümlenin ahlaki, siyasi sonucunu da ilan ettiği açık: Neyin doğru olduğu değil, bir şeye inanılıp inanılmadığı önemlidir. Artık dürüstlük, doğruluk ölçütüne uygun davranma değil; dürüst olunduğu konusunda bir inanç oluşturup oluşturamamaya bağlıdır. Neyin iyi olduğunu belirleyen şey, iyiye dair ortak bir ilke değil; bir şeyin iyi olduğuna dair bir inanç oluşturup oluşturamadığınızdır.

Bu durumda yalan, hakikatin yerine geçebilir; çünkü insanları uygun araçlarla bir yalana inandırabilirsiniz. Hatta, ahlaken kötü olduğu düşünülen bir şeyin verili bir bağlamda iyi olduğuna da inandırabilirsiniz. Örneğin "Çalmayacaksın!" buyruğuna karşı bir eylem gerçekleştirdiğinizde, insanları o bağlamda o hırsızlığın faydalı olduğuna ve yapılan fiilin aslında çalmak olmadığına bile inandırabilirsiniz ya da hatta "çalıyor ama iş yapıyor" inancını pekiştirip çalmanın değil, çalıp da dağıtmamanın günah olduğuna dair bir inanç tesis edebilirsiniz.

Neyin iyi neyin kötü, neyin haklı neyin haksız, neyin doğru neyin yanlış, neyin güzel neyin çirkin olduğuna dair bu türden bir inanılırlık zemini oluşturduğunuzda yaratılan dünya aslında bir görelilik dünyası değildir. Bu dünya, hakikatin yerine yalanın geçtiği bir dünyadır. Çünkü gerçek olmayan ama gerçekmiş gibi sunulan her şey yalandır.

Hakikati, doğruluğu kendi eyleminin kılavuzu olmaktan

1 Daniel J. Boorstin'den aktaran Ralph Keyes.

çıkarıp eyleminin kılavuzluğunu o eyleme ilişkin "istenen algıyı" oluşturmaya terk eden kişi, dünyayı ortaklaşabilirlik, paylaşılabilirlik üzerinden değil; kendi ilgisi ya da çıkarına katabildikleri üzerinden kuracağı için, aslında bu durumda ortadan kalkacak olan şey insanlığın ortak bağıntısı olarak dünyanın kendisidir. Çünkü, artık hakikatler çokluğu bir yana, inanılmış yalanlar çokluğuna bölünmüş bir alandır yaşanılan yerdir.

Burada iki sorun olabilir: Yalanın yalan olduğunu bilerek ama yararlı olduğuna inanarak ona katılma ya da daha kötüsü yalanı gerçek olarak kabul etme. İlk durumda, ahlaken amaç-araç kategorisi, hayırlı amaçlar için kötü araçlar kullanılabileceği şeklindeki bir düşünme tarzı iş görüyordu ki, burada hâlâ bir hakikat kavramı geçerliliğini sürdürüyordur. Çünkü neyin iyi neyin kötü olduğuna dair inançtan bağımsız bir bilgi iş görüyordur. Ancak ikinci durumda, yalanın gerçek olduğuna inanıldığında artık hakikat yoktur.

Herkesi, bir arada yaşayan insanların birlikteliğini, dolayısıyla paylaşılabilir bir ortak geçerliliği referans dışına çıkaran, iknayı değil, inandırmayı merkeze alan hakikat sonrası bir çağda, aslında akılsal olan da devre dışı bırakılmıştır. Çünkü diğerini muhatap almayı, onunla karşılıklı bir kanaat değişimini temel alan iknadan farklı olarak inanma, akılsal gerekçelerle değil, hazır inanç kalıplarına uygunlukla sağlanır. Böylece esas olan, ne olduğu değil ne olduğunu düşündürdüğünüzdür. Gördüğümüz şey madem Kant'ın dediği gibi görebildiğim şeydir, o halde görmeyi belirleyen şeyi, kelimeleri, hatıraları biçimlendirdiğinizde,

uygun algıyı yaratır ve olan biteni olduğu haliyle değil, onu nasıl tanımladıysanız öyle görülmesini sağlarsınız. Artık hakikat, önünüzde duran şeyde değil, zihninizde biçimlenmiş olandadır.

İyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, haklıyı haksızdan ayırma kapasitesi, yani yargı ve düşünme kapasitesi, biçimlenmiş inanç kalıplarıyla belirlendiğinde, söz konusu olan şey artık bir yargı, fikir, kanaat değil, tam tersine düşünülmemiş ama inanılmış bir katılmadır. Böylece, hakikat kaybolur ve yalan gerçek haline gelir. Bu nedenle, kelimeleri kim üretiyor ve öğretiyorsa, onun istediği biçimde görüyorsunuz demektir. Hakikat, inanılırlıksa artık, kelime öğretme gücüne sahip olanın da ellerindedir.

Hakikat sonrası bir çağda olduğumuzun ilanı, artık hakikatin olmadığının ilanı, hakikat arayışı yerine taraftarlık arayışının geçtiğinin ilanıdır. Taraftarlık, eyleminizi, taraf olduğunuzun eylemini yargılamaksızın onun emrine ya da ona uygunluğa tabi kılmanız demektir. Onu sevmeniz, kendi temsilinizi onda görmeniz, aidiyet bağı demektir. Ahlaklılığı ve haklılığı taraftarlığa bağladığınızda, kendi temsilinize uygunluk iyi ve haklı olacaktır. Bu durumda bu iyiye katılmayanla ilişkiniz, dışlama, nefret, aşağılama, düşmanlık olacaktır. Yalanın hakikat yerine geçtiği dünya, artık hiçbir ortaklığın aranamayacağı kadar yarılmıştır.

Ortaklığın tesisini imkânsızlaştırmak, bir tür "herkesin ahlakı kendine" olan bir dünya tanımlamaktır ve aslında siyasal alanı tümüyle kapatmaktır. Siyaset, ortak yaşam kurma sanatıdır ve bu sanat "zevkler ve renkler"

hiyerarşisine teslim edildiğinde, siyaset artık imkânsızdır. Çünkü siyaset, konuşmayı, iknayı, ortaklaşabilme iddiasını, paylaşma arzusunu talep eder. Konuşmak, paylaşmak için kelimelerin ortaklaşması gerekir. Kelimeleriniz farklı olduğunda, önünüzdeki gerçeğe dair tanımlarınız farklılaştığında konuşamazsınız. Sözün tümüyle devre dışı bırakıldığı, sayısal ya fiziki gücün kontrolü altına girileceği bir siyasal alan aslında artık siyasal alan değil, daha iyi olanın kazanacağı bir rekabet alanı değil, daha güçlü olanın kontrol edeceği bir tahakküm alanıdır.

Sanki yaşadığımız dünya halinin tanımlanması gibi değil mi hakikat sonrası çağ ilanı? Eğer yaşadığımız hali insanca bir yaşam hali olarak tanımlamıyorsak, hâlâ hakikat peşinde koşuyoruz demektir. Çünkü yalanın gerçek olduğu bir dünyada, mevcut olan, mevcut olabilme gücü nedeniyle doğallaştırılmıştır da. Eğer bu hali doğal görmüyorsanız, zihninizde önünüzde durarı kendi yargınızla görme gücüne sahip olmamızı sağlayan kendi kelimeleriniz var demektir. Öyleyse, aslında kendi olabilmek için, hakikati kaybeden yalan-gerçek örüntüsünü, perdesini kaldırmak gerek.

Hakikati aramak, görüneni gerçek olmayan olarak ilan etmek değildir. Görüneni görülmesi istenen biçimde görmenizi sağlayan kalıplardan kurtulmak ve belki de sadece şu basit soruyu sormaktır: "Aslında ne oldu?" Bunun için de kelimeleri çoğaltmak, yeni kelimeler öğrenmek gerek. Başka türlüsü, adaleti, iyiyi, doğruyu, güçlünün eline bırakan bir dünyaya teslim olmaktır.

HAKİKAT SONRASI ÇAĞ

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA YALANCILIK VE ALDATMA

RALPH KEYES

TÜRKÇELEŞTİREN: DENİZ ÖZÇETİN

Oxford Sözlüğü 2016 yılında "hakikat sonrası"nı (post-truth) yılın sözcüğü seçti. Oysa sözcüğün kökeni eskilere uzanmakta. 2004 yılında Amerikalı araştırmacı yazar Ralph Keyes bu ifadeyi kitabının kapağına taşıyarak, siyasette ve toplumda gittikçe yaygınlaşan yalanı, dürüstlüğün değer kaybedişini inceledi. Keyes'in bu çalışması, hakikat sonrasına ilişkin en kapsamlı teorik yaklaşım. Nasıl oldu da kamuoyunu gerçeklerden çok, kanaat ve duygular belirlemeye başladı? Yalan ve aldatma nasıl gündelik toplumsal refleksler haline geldi? Bu hayati sorulardan yola çıkan Keyes, tarih boyunca yalan söylediğimizi kabul ederken, bugün neden yalanın geçer akçe olduğunu sorguluyor. Toplumsal yaşamımızı radikal biçimde şekillendirmeye başlayan hakikat sonrası çağın yükselişini ve bu durumun tehlikesini gözler önüne seren kitap, bir yandan da dürüstlüğü nasıl yeniden kazanabileceğimize ilişkin bir yol haritası sunuyor.

"Yalancılar her zaman var olmuş olsa da, yalanlar genellikle tereddüt ederek, bol miktarda kaygıyla, bir parça suçlulukla, biraz utançla, en azından biraz mahcubiyetle söylenirdi. Şimdiyse, zeki insanlar olarak, suçluluk duymadan paçayı kurtarabilmek için gerçeği ortbas etmeye gerekçeler buluyoruz. Ben buna hakikat sonrası diyorum [...] Eğer yalancılık norm haline gelirse, toplum çökecektir. Yalan hakkında duyulan kaygı, yalanın yaygınlaşmasıyla kol kola gitmektedir. Çoğumuz, gün içinde hemen hemen her zaman hakikati işittiğimizi düşünüyoruz, oysa gerçek çok daha farklı."

Deli Dolu
delidolu.com.tr
delidolukitap
#NE YAPMALI?

ISBN: 978-605-2349-02-1